

MAGYAR NYELVJÁRÁSOK

XIV

SZERKESZTI

KÁLMÁN BÉLA és SEBESTYÉN ÁRPÁD

UN RÉSUMÉ SE TROUVE A LA FIN DE CHAQUE ARTICLE

DEBRECEN 1968

MAGYAR NYELVJÁRÁSOK

XIV

SZERKESZTI

KÁLMÁN BÉLA és SEBESTYÉN ÁRPÁD

UN RÉSUMÉ SE TROUVE A LA FIN DE CHAQUE ARTICLE

DEBRECEN 1968

A DEBRECENI KOSSUTH LAJOS TUDOMÁNYEGYETEM
NYELVTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK ÉVKÖNYVE

© Kálmán Béla, 1968

Módszertani észrevételek a személynévek szinkrón vizsgálatához

1. A magyar nyelvtudományban a személynévkutatás elvi, elméleti alapjai és módszerbeli eljárásai a történeti névtanban alakultak ki. A magyar névkutatás súlypontja elért eredményekben és átfogóbb célkitűzésekben (pl. Árpád-kori személynévszótár) egyaránt ma is a történeti névanyag, illetőleg a ma élő nevek történeti alakulásának vizsgálatára esik.¹ A mai személynévanyag leíró szempontú tanulmányozásában ellenben inkább csak időszakos fellendülések figyelhetők meg. A magyar névkutatást első között önálló stúdiummá fejlesztő kolozsvári nyelvészek eredményei után (vö. GÁLFFY MÓZES, Keresztneveink becéző alakjai a Borsavölgyén. Kv. 1944, MÁRTON GYULA, Gúny- és melléknevek Magyarlónáról és Jegenyéről. ErdMúz. L, 88—93, NAGY JENŐ, Csálád-, gúny- és ragadványnevek a kalotaszegi Magyarvalkón. ErdMúz. XLIX, 108—16, SZABÓ T. ATTILA, Erdélyi népi mesterek és tisztségviselők a XVI—XIX. századból. Kv. 1947) másfél évtized telik el, míg megjelenik LŐRINCZE LAJOSnak a mai személynévrendszer tanulmányozásának jelentőségét összefoglaló tanulmánya, mely újból a nyelvtudomány e mostohán kezelt ágára irányítja a figyelmet.² Lőrinczének a mai névanyag nyelvtudományi értékesítéséről tett számos ösztönző hatású érvéhez a magam szerény tapasztalatából még annyit tennék hozzá, hogy napjainkban éppen különösen sürgető és különlegesen tanulságos feladattá nőtt ez a kérdés, tekintve, hogy a névállomány és a névadási szokások főleg falvakon a társadalmi változások, a város és a falu kapcsolatának szorosabbra fűződése folytán szinte a teljes átalakulás, kicserélődés állapotában vannak. Egyrészt tehát a névadási hagyományok megörökítése, másrészt az az alkalom, melyet a változások mai fokozott üteme a névétel törvényszerűségeinek megfigyelésére kínál, egyaránt amellet szól, hogy a mai névrendszer kutatására érdemes több erőt és figyelmet fordítani.

A serkentő hatású Lőrincze-tanulmány nyomán feléledt érdeklődés ma sem lanyhult. Ezt az bizonyítja, hogy újabban a magyar nyelvtudományi folyóiratok csaknem minden számában találunk egy-egy mai névanyaggal foglalkozó közleményt. Minden bizonnyal újabb fellendülés kezdetét jelzi PAPP LÁSZLÓnak a szinkrón névtárak szerkesztéséről írt útmutató tanulmánya is (Szótártani tanulmányok. Bp., 1966. 55—76), valamint KÁLMÁN BÉLÁnak a magyar névtani kutatásokat első ízben összefoglaló könyve is (A nevek világa. Bp., 1967.). En-

¹ L. BENKŐ, A történeti személynévvizsgálat kérdései. MNy. XLV, 116—24, 244—56; BERRÁR, Személynévkutatásunk 1945 és 1959 között. MNy. LVI, 267—79.

² LŐRINCZE L., Szempontok és adatok személynéveink újabbbkori történetéhez. MNy. I, 64—94. A magyar személynévkutatás addigi eredményeinek részletes áttekintését és értékelését is l. itt.

nek ellenére sajnos nem mondható el, hogy a személynevek leíró szempontú vizsgálatában egységes módszer és következetesen alkalmazott, a diakronikus-tól jól elkülönített szempontok érvényesülnének.

Bizonyos egyoldalúság, egyfajta eltolódás is megfigyelhető a vizsgálati szempontokban a szorosabban vett nyelvtudományi szempontok kárára: nem ritkán a névadás ún. „hatóerői”, a névválasztás társadalmi, lélektani stb. indítékai sokkal behatóbb elemzésben részesülnek, mint maga a vizsgált névváltozás. Pedig ha a nyelvtudomány és nem az etnográfia felől közelítjük meg a személyneveket — úgy vélem —, anélkül, hogy a névadást befolyásoló külső nyelvi tényezők fontosságát kisebbítenők (ezekre nézve l. BENKŐ, i. m. 245—6), a nyelvtudományi szempontoknak, a személynevek nyelvi rendszerben való tanulmányozásának kell az első helyet biztosítani.³

Mindezekkel a problémákkal gyakorlatilag a kalotaszegi magyar személynevek rendszerének — 34 falu névanyagának — vizsgálata kapcsán találtam magam szembe.⁴ Minthogy úgy vélem, nem sajátosan kalotaszegi, hanem a népi elnevezérendszer vizsgálatában általános érvényű módszertani kérdésekről van szó, indokoltnak látom a személynévrendszer szinkron leírásának néhány alapvető szempontját felvetni és a nemzetközi meg a magyar személynévkutatás eddigi eredményeire támaszkodva tisztázásukat megkísérelni.⁵

2. Mindenekelőtt szükségesnek látszik a mai nyelvben egymás mellett élő kétféle névrendszernek: a hivatalos vagy írott nyelvi és a népi vagy élő nyelvi névrendszernek a fokozottabb különválasztása. Bár ez az elkülönítés — főleg a műszóhasználatban — eddig is megvolt, és a kétféle rendszer névhasználati különbségei közül is többre rámutattak,⁶ különösen az egyes vidékek, falvak névvállománya többnyire a két rendszert hallgatólagosan összekeverve kerül bemutatásra: a vezetékneveket és a keresztnéveket csak a hivatalos névrendszer oldaláról, a bece- és ragadványneveket pedig az élő nyelvi használat oldaláról szokás vizsgálni. Gyakori a két rendszer eltérését a beceformák és a ragadványnevek meglétére, illetve hiányára redukálni, holott a kétféle rendszer egymáshoz való viszonya korántsem merül ki ennyiben.

³ Emellett szól mindenekelőtt az a nézet, amely az onomasztika és ezen belül a személynévkutatás helye körül folyó hosszas vitában újabban a nemzetközi névtudományban felülkerekedett, az tudniillik, hogy az onomasztika a nyelvtudomány keretébe tartozik, következésképp kutatási módszerei elsősorban nyelvtudományi, szorosabban véve a szókincskutatásban alkalmazott módszerek (vö. O. S. AHMATOVA, *Le „nom propre” en tant que catégorie linguistique*. CL. III supplément, *Mélanges Linguistiques offerts à Emil Petrovici*; A. BACH, *Deutsche Namenkunde*, Heidelberg, 1952.; BALÁZS J., *A tulajdonnév a nyelvi jelek rendszerében*. Általános nyelvészeti tanulmányok. I, 41—53; AURELIA și ION STAN, *Recherches mathématiques sur les prénoms*. *Cahiers de linguistique théorique et appliquée*. 1965. II, 281—305; W. TASZICKI, *Mesto onomasztyiki szregyi drugih gumanitarnih nauk*. *Voproszi jazikoznanija*. 1961. 2. szám).

⁴ Kalotaszeg (Huedin rajon) mai magyar személynévanyagát készülő doktori értekezésem számára 32 községből és két városias jellegű településről: Bánffyhungyadról (Huedin) és az egeresi ipartelepről (Aghires) több év alatt gyűjtöttem össze. A gyűjtés során a lehető teljességre törekedtem, azaz elkezdtem minden névviselőnek valamennyi: a falu névhasználatában járatos, beszélt nyelvi és többnyire csak írásban használt, hivatalos névformáját megadni. Az így összegyűlt anyag mennyisége hozzávetőlegesen 40 000 adat.

A kutatópontokat az alábbiakban a következőképpen rövidítem: F.: Farnas — Sfăraș; It.: Inaktelke — Inucu; J.: Jegenyé — Leghea; KSzk.: Kalotaszentkirály — Sincraiu; Kf.: Körösfő — Izvorul Crișului; GyV.: Gyerővásárhely — Dumbrava; NK.: Nagykapus — Căpușu Mare; MV.: Magyarvalkó — Văleni; M.: Mákó — Macău; Ny.: Nyárszó — Nearșova; S.: Sárvasár — Șaula; Sz.: Sztána — Stana; T.: Türe — Turea; Zt.: Zentelke — Zam; VA.: Váralmás — Almașu.

⁵ Az ehhez nyújtott értékes tanácsokért Gálffy Mózes, Márton Gyula és Szabó T. Attila professzornak mondok köszönetet.

⁶ A hivatalos és a népi megnevezérendszer különbségeiről l. ȘT. PASCA, *Nume de persoane și de animale în Țara Olteului*. Buc. 1936.

Igaz, hogy a személynevek bizonyos fajtái (vezetékevek, teljes keresztnévformák) inkább a hivatalos névrendszerre, mások (becé- és ragadványnevek) viszont inkább a népi vagy familiáris névhasználatra jellemzők, de használatuk nem korlátozódik kizárólagosan vagy csak az egyik vagy csak a másik rendszerre, hanem bizonyos eltérésekkel párhuzamosan mindkettőben fellelhetők. A kutatás feladata éppen az volna, hogy rávilágítson, miként jelentkeznek a hivatalos névrendszer elemei az élő nyelvi használatban, a népi megnevezésrendszerben és fordítva.

Ha a kétféle névrendszer közti viszonyt az irodalmi nyelv és a nyelvjárások viszonyához hasonlítjuk, akkor a hivatalos névrendszert olyan viszonyítási alapnak tekinthetjük, amelyhez mérve a népi névhasználat jellegzetességei megragadhatók és feltárhatók. Például a hivatalos névforma elemeinek, a vezetékes keresztnévnek használati és szerepköre eltérhet, funkcióértéke kisebb vagy nagyobb lehet a népi elnevezés rendszerben (l. részletesen a 3. A. pontban), ugyanakkor az élő nyelvi névalakulatoknak az átsiklása is megtörténhetik a hivatalos névrendszerbe: egyes becenévalakok alapnévformákká rangosodhatnak (mint pl. Kalotaszeg több községében a *Kisó*, eredetileg az Anna egyik becézője, vö. SZABÓ T. A., *Kisanna, Kisó*, MNy. XL, 274), vagy bizonyos ragadványnevek a hivatalos névformához kapcsolva is előfordulhatnak, sőt egyes, nemzedékek során át öröklődő ragadványnevek vezetékevek elemeiként szerepelhetnek (pl. Kalotászentkirályon a *Kis* vezetéknévhez tapadt ragadványnevekkel a közelmúltban is ilyen újabb vezetékevek keletkeztek mint *Kismihály, Kispál* stb. E névformák történeti alakulására nézve l. SZABÓ T. A.: Nyr. LXXX, 113; MNy. LXIII, 51—64). Az alábbiakban ezt az elkülönítést szem előtt tartva kíséreltem meg a népi névrendszer tanulmányozásában érvényesíthető lehetőségeket áttekinteni.

3. A személyneveket, akárcsak a szókészlet többi elemeit, vizsgálhatjuk a funkció, a nyelvi alkat (hangtani, alaktani szerkezet, szófaji eredet stb.) és a jelentés oldaláról. A következőkben ezeket a vizsgálati szempontokat külön sorra véve részletesebben kitérek rájuk ott, ahol a rendszerezés szempontjai — úgy tűnik — tisztázásra, kiegészítésre szorulnak, illetőleg ahol a magyar személynév kutatásban még kellőképpen ki nem aknázott vizsgálati lehetőségekre van alkalom.

A) A funkció. A nyelv szinkrón vizsgálatában — bármely részletéről, részrendszeréről legyen is szó — a nyelvtudomány mai szintjén központi kérdésként szerepel a vizsgált nyelvi jelenség szerepe, funkciója. A személynévfajták szerepének differenciáltságát már kezdettől fogva számon tartották, hiszen a családnév, egyéni név, becé- és ragadványnevek csoportjai, amint elnevezésükből is kitűnik, lényegében a funkció szempontjából megállapított névtípusok. Noha az is régóta ismert már, hogy a nevek nem örökvényszerűen tartoznak egy-egy funkcionális névtípushoz, hanem átkerülhetnek egyikből a másikba, a funkció vizsgálatát módszertani elvként inkább csak a névtörténetben alkalmazták. A névállomány, pontosabban egy-egy vidék, település névrendszerének szinkrón leírásakor azonban a kutatás többnyire megelégszik a neveknek a hivatalos névrendszerbeli funkcionális csoportokba való mechanikus besorolásával, tekintet nélkül arra, hogy a vizsgált személynevek abban a konkrét névrendszerben, amelybe tartoznak, tényleg milyen funkciót töltenek be. Minthogy pedig a hivatalos és a népi elnevezés-rendszerben a személynevek alapfunkciói nem mindig fedik egymást, szükségesnek látszik a funkcionális szempontot leíró síkon is körültekintőbben alkalmazni.

Ahhoz, hogy megállapíthassuk egy bizonyos név tényleges funkcióját az adott névrendszerben, például egy települési egység névrendszerében, tisztázni kell, miben is jut kifejezésre, hogyan ragadható meg a név funkció-értéke. Közismert, hogy a név funkciójában két tényező szövődik össze: az egyénítő, identifikáló jelleg és a hangulati tartalom. Az első mindegyik funkcionális névtípusra, az utóbbi azonban számottevően csak a bece- és a ragadványnevekre jellemző. A név valóságos, azaz a népi névrendszerben betöltött funkció-értékének megállapításakor tehát két fogódzónk lehet: a) milyen értékű a név identifikáló ereje, fokozottabb vagy csökkentebb, mint ahogy hivatalos névrendszerbeli, más szóval alapfunkciójából következne, b) eredeti hangulati tartalmához viszonyítva jelentkezik-e benne valami többlet vagy hiány.

Hogy ezekre a kérdésekre válaszolhassunk — úgy gondolom — a név rendszerbeli helyzetét kell alapul vennünk. Tudniillik éppúgy, ahogy más nyelvi elemeknek, például a fonémarendszer egyes tagjainak funkcióját rendszerbeli kapcsolatai befolyásolják, a személynév szerepkörét is mindig a konkrét névrendszer egészével való összefüggése határozza meg. Erre vonatkozólag mindenekelőtt FERDINAND DE SAUSSURE következő megállapítására hivatkozhatunk: „tout comme la langue est un ensemble qui doit être étudié en lui-même et pour lui-même, de même l’onomastique, en l’occurrence l’anthroponymie est un système qui doit être étudié dans son fonctionnement et comme un tout... le système onomastique étant un tout, le changement d’une partie doit inévitablement se répercuter sur la totalité du système” (id. ANDRÉ DE VINCENZ: Orbis XI, 33).⁷ A névfunkcióra vonatkoztatva ez annyit jelent, hogy minden névfajta (család-, kereszt-, bece-, illetve ragadványnév) alapfunkciója a népi névrendszerben a l k a l m i l a g aszerint térhet el, hogy a rendszer milyen összetevőkből, hányféle és milyen gyakran előforduló névből áll. Így kevésfajta és nagy megterheltségű névből álló rendszerben általában a nevek funkció-értéke viszonylag kicsi, ellenben a többféle és ritkábban ismétlődő tagokból összetevődő névrendszerben az egyes nevek funkció-értéke nagyobb. A nevek rendszerbeli helyzete alapján a következő funkcionális csoportokat lehetne megkülönböztetni:

a) A név funkció-értéke nagyobb, mint a hivatalos névrendszerben. A név egyénítő erejének erősségét talán leginkább azon lehet lemérni, hogy képes-e önmagában, másfajta név hozzákapcsolása nélkül egyéníteni, identifikálni viselőjét vagy sem. Ez teljes mértékben attól függ, hogy a név abban a névrendszerben, amelyhez tartozik, mennyire általános, illetőleg egyedülálló. Ebbe a csoportba sorolhatók a ritka, még inkább a csak egyetlen embertől viselt család-, kereszt- és becenevek, valamint az egyéni ragadványnevek. Például a kalotaszegi Magyarvalkón a magyar női nevek között különben nagyon elterjedt *Iluska* becenévnek nagy identifikáló értéke van, egymagában, család- vagy ragadványnév hozzáadása nélkül identifikálja viselőjét, ugyanis az Ilona névnek ezt a becealakját a magyarvalkói névrendszerben egyetlen személy viseli. Ugyanilyen funkció-tágulás tapasztalható még például a *Ferice* névben Türen, a *Bendzsa* névben Váralmásán, a *Pilu* becealakban Magyariskapuson stb. Ezekben az esetekben a becenév alapfunkciója tehát módosult, kitágult, alkalmilag mintegy magára vette a család- és a keresztnév identifikáló szerepét is. Elsőd-

⁷ Vö. még A. VALLET, Notes sur la méthode de l’anthroponymie et sur les dictionnaires de noms de personnes. Atti del VII. Congresso internazionale di scienze onomastiche. Firenze 1962—3; ANDRÉ DE VINCENZ, Les fonctions antroponymiques: évolution et structure. Orbis XI, 32—57; LEO WEISGERBER, Die sprachliche Schichtung der frühreinhischen Personennamen. VI. Internationaler Kongress für Namenforschung. München, 1961.

legessé vált benne az azonosító szerep, becéző tartalma háttérbe szorult. A keresztnevek azonosító funkciójának fokozódására érdekes példákkal szolgál a Kolozsvár szomszédságában levő Bács község, amelynek egykori, a névdivat megújításán nem egészen szerencsésen munkálkodó papja a ma élő idős nemzedék tagjait ilyen egészen ritka nevekre keresztelte, mint *Edvárd*, *Lipót*, *Alfonz* stb. Ezek a keresztnevek szintén önmagukban használva is azonosítják viselőjüket.

Megállapíthatjuk tehát, hogy alakilag erre a funkcionális csoportra az egyeleműség jellemző.

Az ilyen család-, kereszt- és becenévformák, amelyekben az identifikáló funkció ennyire előtérbe került, funkcionális rokonságot mutatnak a megkülönböztető szerepű ragadványnevekkel, velük azonosnak azonban mégsem vehetők, mert itt az azonosítás nem egy újabb jegy, egy másik név hozzáadásával történik, hanem a meglevő név szerepének a rendszerből adódó bővülésével. Viszont történetiségében nézve a kérdést, a funkció alkalmi módosulása nagyon gyakran állandósulhat, azaz a név tartósan vagy végleg más funkcionális csoportba kerülhet át. Ez történik például akkor, ha a ritka kereszt- vagy becenévforma mint ragadványnév átöröklődik.

b) A név funkció-értékében csak a hangulati tartalom tér el a hivatalos névrendszerbelitől, az azonosító képesség ugyanolyan marad. Ez rendszerint akkor következik be, ha a név hangulata a névrendszerben való gyakoribb ismétlődése következtében elszíntelenedik. Közismert és ezért itt nem is részletezett példája ennek a becenevek elértéktelenedése, alapnévformává alakulása.⁸

c) A név betölti alapfunkcióját. Ebbe a csoportba kerülnek azok a nevek, amelyeknek szerepköre egyező abban a névhasználati rendszerben betöltöttel, amelybe eredetileg tartoznak. Alakilag erre a csoportra két vagy több névelem kombinációja jellemző, ennek tagjai azonban nem kötelezően azonosak a hivatalos névrendszer vezeté- és keresztnévből álló névformájával, hanem lehetnek más pl. ragadvány-+keresztnév, vezeté-+becenév, vezeté-+kereszt-+ragadványnév kombinációk.⁹ E csoporton belül külön kell számon tartanunk a vezetékevek helyén álló, öröklődő, egy-egy család minden tagjára kiterjedő ragadványneveket, amelyek alapfunkciójuk mellett a vezetékevek családi összetartozását jelző szerepét is magukba sűrítik. Funkcionális szempontból azonban közös vonásuk, hogy egyik elemük sem képes önmagában, hanem csak másokkal kapcsolódva az identifikációra.

d) Végül a funkció szempontjából külön kell választanunk azokat a neveket, amelyek az adott népi névrendszerben funkciójukat valójában elveszítették, illetőleg nem töltik be. Ilyen sorsra jutnak gyakran a vezetékevek az olyan névrendszerben, mely kevés és sűrűn ismétlődő elemekből áll. De Kalotaszegen sok keresztnév is ebbe a csoportba kerül a funkcionális osztályozás során; a leggyakoribb keresztnevek ugyanis e névrendszerben kizárólag beceformákban

⁸ A kérdés bő román és magyar irodalmából l. N. A. CONSTANTINESCU, *Dicționar onomastic românesc*. Buc. 1963. L.; GÁLFFY M., *Keresztneveink becéző alakjai a Borsavölgyén*. Kv. 1944, 7, 12; AL. GRAUR, *Nume de persoane*. Buc. 1965, 57—67, 70—1; Șt. PASCA, i. m. 119—20; PAPP L., *Néhány szó becéző személyneveinkről*. Nyr. LXXX, 454—7; RÁCZ E., *A becéző nevek megkülönböztető szerepéről*. Nyelv és Irodalom 1956. 133—9; uő, *Néhány szempont becéző keresztneveink vizsgálatához*. Névtudományi Vizsgálatok (szerk. PAIS D., MIKESY S.) 146—50; SABINA TEIUȘ, *Despre formele hipocoristice ale prenumelor din Valea Bistriței (Bicaz)* CL. VII, 45—50; VARGA K., *Becéző keresztneveink*. Szeged, 1931, 8, 13.

⁹ A névfajták különböző kombinációihoz, ún. használati formáihoz vidékenként más és más, az alapfunkcióit árnyaló hangulati tartalom tapadhat vö. BALOGH LÁSZLÓ, *A zamosszegi ragadványnevek rendszere*. MNyj. XII, 109—33.

használatosak. Az *István, Ferenc, Erzsébet, Katalin* keresztnév tehát, bár a legtöbb kalotaszegi községben 60—70%-os megterheltségű, csak a hivatalos névrendszer tagja, tényleges megnevező funkciójuk nincs, mert helyettük a *Pista, Feri, Erzsí, Kati* vagy más becealakok hallhatók.

B) A nyelvi alkat. A személynevek nyelvi alkati sajátosságai közül legjellemzőbb a név morfológiai szerkezete, mert az alaki különbségek főleg ezen a téren jelentkeznek, és mert új névformák, új alaki típusok leggyakrabban a név morfológiai alkatának megváltozása útján jönnek létre (I. ANTOINE VALLET, *Les noms de personnes du Forez et confins [actual département de la Loire] aux XIIe XIIIe et XIVe siècles*. Lyon, 1961 és ALBERT DAUZAT, *Les noms de personne*. Paris, 1928, 120, 143). A névalaktani vizsgálatnak nagyobb hagyománya a magyar névtani irodalomban csak a becenevek terén van. E névfajta esetében a kutatás fő szempontját, a rendszerezés alapját a név alak-tani sajátosságai képezik.¹⁰

A többi névfajta esetében azonban az alakszerkezeti sajátosságokat az eddigi kutatás meglehetősen elhanyagolta, illetve csak a jelentéstani rendszerezés alcsoportjaiként említette meg egyes típusait. Kétségtelen, hogy például a keresztnevek, mivel többségükben idegen eredetűek és alakszerkezeti tagoltságot nem mutatnak, ilyen szempontból nem tanulmányozhatók. De a vezeté- és főleg a ragadványnevek körében érdemesnek látszanék — a nemzetközi szakirodalom példáját követve — ezt a szempontot az eddigieknél fokozottabb mértékben alkalmazni. Ha a magyar vezetékevek morfológiai alkata nem is olyan változatos, mint pl. az indoeurópai nyelveké, mégis számba lehetne venni, hogy egy-egy vidék vezetékevei közt milyen arányban vannak képzős, illetve képző nélküli formák, a képzettek milyen képzővel alakultak, vannak-e összetett szóból keletkezett vezetékevek, az összetétel tagjai között milyen viszony van stb. Nem valószínű, hogy a magyar névállomány csak épp e tekintetben volna egységes, s joggal remélhető, hogy több vidék neveinek ilyen szempontú tanulmányozása gyarapítani fogja azt az egy-két alaki típust, amelyet a magyar vezetékevek körében eddig nyilvántartottak.

A ragadványnevek alaki szempontú tanulmányozására mind a román és a magyar, mind pedig a nemzetközi névtudományban újabban figyelemreméltó kezdeményezések történtek.¹¹ Ezek abból a felismerésből fakadnak, hogy a ragadványnevek kifejező ereje, nagyfokú expresszivitása csak részben ered a névadás indítékának, azaz a ragadványnév jelentésének visszas vagy mulatságos voltából. Az, ami a név kifejező erejét megadja, sikerét biztosítja, mindennek előtt a név hangalakja. Bizonyíték erre többek között az is, hogy a ragadványnév hangalakja létrejötté után sokszor módosul, kifejezőbb, nagyobb expresszivitású hangalakot ölt. A ragadványnevek alaki vizsgálata tehát azoknak a nyelvi eszközöknek a megragadását, feltárását jelenti, amelyek megformálásukban, hangulati hatásuk előidézésében részt vesznek. Ezek lehetnek mondattani, hang- és alaktani, valamint szóképzési jellegűek. Legnagyobb szerepe a névhangulat keltésében az utóbbiaknak van, ezért a kutatás legkorábban rájuk figyelt fel. Ellenben a ragadványnevek hang- és alaktani sajátosságai mind-
eddig szinte teljesen kívül estek az érdeklődésen, pedig amellet, hogy a ragad-

¹⁰ A kérdés legújabb kritikai összefoglalására nézve l. SZABÓ T. ATTILA, *A magyar becenevek alakulmódjáról*. Nyírk. X, 275—88.

¹¹ L. WILLY BAL, *Surnoms et sobriquets de L'Ouest-Wallon*. VI. Internationaler Kongress für Namenforschung. München, 1961; CRISTUREANU, *Supranumele locuitorilor din satul Răchita (rai. Sebeș, reg. Hunedoara)*. CL. VI, 397—411; KOVÁCS L., *Debrecen-nyulási gúnynevek*. MNyj. III, 174—84.

ványnevek elég tekintélyes hányadában jelentkeznek, a kutatásra érdemessé teszi őket az is, hogy a személynév alakulásmódjának formai jegyeire általában is fényt vetnek.

A ragadványnevek ilyen szempontú elemzésekor főképpen azok a fonetikai és morfológiai sajátosságok veendők számításba, amelyek sajátosan a személynévre jellemzők, azaz nincsenek meg a ragadványnév alapjául szolgáló közszóban, család-, kereszt-, illetve becenevben, hanem csak a ragadványnévvé válás során, mintegy azt kísérve, annak külső jeleként tűnnek fel.

Szemléltesse néhány jellegzetes alakszerkezeti típus a kalotaszegi expresszív hangalakú ragadványnevek általánosabb morfológiai és fonetikai sajátosságait:

a) Képzővel alakult ragadványnevek. Főképpen a közszoói eredetű ragadványnevek körében figyelhető meg, hogy a névvé váláskor a közszo (főnév, melléknév, ritkábban ige) analogikusan beilleszkedik a személynévek alaki rendszerébe, mégpedig úgy, hogy jellegzetes személynévi képzőket vesz fel. Megfigyelhető az is, hogy éppen azoknak a névtípusoknak az analógiás hatása a legerősebb, amelyek alakszerkezeti szempontból a legmegformáltabbak, azaz a vezeték- és a becenevéké. Pl. Vezetéknév analógiájára alakult ragadványnevek: mesterségnévi eredetű vezetéknév mintájára: *Bokrász* (It.) < *bokor* + -ász vö. gépész, fodrász; -vári, -grádi végződésű helységnévi eredetű vezetéknév analógiájára: *Hupucári* (T.) < *hupucál* 'a térdén ringat' tájszó + -ári, *Songrágyi* (Sz.) < *sonkolyos* 'méhész' + *grádi* vö. Csongrádi; idegen, német, lengyel vezetéknevek mintájára *Vadoncki* (Ny.) < *vadon* + -cki, *Cíger* (Ny.) < *cigány* + -er német családnevek gyakori képzője.

A becenevek analogikus hatása még sokkal több ragadványnéven megfigyelhető, a becenevi képző ugyanis nemcsak személynévi hangzásúvá teszi a ragadványnévvé vált közszót, azaz fokozza onomasztikai jellegét, hanem játékos, hangulatkeltő hatást is kölcsönöz neki. A közszo ilyenkor mindenben követi a becenevek alakulásmódját, például a becéző képző előtt gyakran megcsonkul. Néhány példa közülük: *Pajka* (T.) < *pajkos* + -a kicsinyítő képző, *Almácsi* (T.) < *alma* + -csi kicsinyítő képző, *Flintyi* (T.) < *flinta* + -i játszi képző. Minthogy a kalotaszegi személynévállományban elég jelentős a román nyelvi hatás, gyakran román személy-, illetve becenev-képzőket fűznek a ragadványnévvé vált közszóhoz. Pl. *Balhuca* (GyV.) < *balha* 'bolha' + -uța (vö. Maruța, Stăncuța stb. CONSTANTINESCU, DicțOR. LXVI), *Dundula* (J.) < *dundi* + -ulea (vö. Budulca, Rădulea stb., CONSTANTINESCU i. h.).

Jellemző, hogy a képzés útján történő alaki változás már sokkal ritkábban fordul elő a nem közszóból, hanem más névfajtajából alakult ragadványnevek körében [pl. *Frigmán* (J.) < *Frici* becenev + -man német vezetéknevek gyakori végződése], hiszen ezek már eleve névformájú elemek, ezért expresszivitásukat másféle nyelvi eszközökkel növelik. De ez már át is vezet egy következő alakszerkezeti típusba, amelyet talán így nevezhetnénk:

b) Játszi szóalkotással alakult ragadványnevek. A nem közszoói elemekből, hanem többnyire más személynév-fajtákból keletkezett ragadványnevek csoportjára jellemző különösképpen ez az alakszerkezeti típus. Nagyon változatos alakulásmódokat foglal magába. Leggyakrabban fellépő fajtája az *i k e r í t é s*, illetőleg az ikerítésből való kiválás: pl. *Csínkó* (Ny.) < *Sínkó* vn; *Mendel* (Kb.) < *Vendel*, *Mijola* (J.) < *Viola*; *Bíluska* (It.) < *Iluska*; *Furi* (MV.) < *Gyuri* stb. Igen nagy szerepe van a teljes vagy részleges hangcsoport ismétlésnek, illetőleg ikerítésnek: pl. *Makarci* (M.) < *Marci*; *Gagó* (MV.) < *Gazsi*, a kontaminációnak: pl. *Gámbi* (M.) < *Gál* × *Bandi*; *Nyámlász* (Zt.) < *nyámnnyila* × *mamlász*,

a hangrendi átcsapásnak: pl. *Méci* (VA.) < Marci, *Gyiri* (Kf.) < Gyuri és végül a név kezdő hangjához fűzött rendszerint rímelő szótagokból álló játékos hangzású hangsoroknak: pl. *Polálá* (Kf.) < Pista; *Szutyu* (NK.) < Szíjgyártó, *Panda* (KSzk.) < Péter; *Libidánc* (Zt.) < László stb.

c) Hangulatfestő hangcsoportokból alakult ragadványnevek. Ide azokat a ragadványneveket sorolhatjuk, amelyek nem a nyelv szókincséhez tartozó szavakból alakultak, hanem jelentés nélküli, pusztán kifejező jellegű hangcsoportokból állanak. A nyelvi forma keltette kifejező erő leginkább az ilyenfajta nevekben nyilatkozik meg, hiszen jelentésük nem lévén, kizárólag hangalakjukkal kelthetnek hatást. Hangtani felépítettségük általában szinte a vers üteméhez hasonlítható szabályosságot mutat, alliterációs, asszonanciás egybecsengést, rímelő hatást kelt. Így jellemző rájuk a hangok, hangcsoportok ismétlődése pl. *Bambuj* (F.), *Cicika* (Kf.), *Csiri* (S.), *Muru* (It.), *Pürü* (Kf.), *Sederika* (Kf.), főképpen pedig az, hogy szinte kivétel nélkül azonos struktúrájúak: vagy csak nyílt vagy csak zárt szótagokból állanak. A hangulatfestő hangcsoport gyakran végződik valamilyen becenévképzőben mintegy jelezve a hangsor név voltát.

A felsorolt alakszerkezeti típusok természetesen korántsem merítik ki a ragadványnevek összes fonetikai és morfológiai alakulásmódjait. Már csak a kalotaszegi névanyagból is ezeknél jóval többet ismerünk. De minden bizonynyal még sokkal változatosabbak és gazdagabbak lehetnek a ragadványnevek alaki kifejező eszközei különböző vidékek névrendszerében. Felderítésük igen fontos tanulságokkal járhat: rávilágíthat egyrészt arra, hogy a személynévvé válás folyamán milyen nyelvi változások mehetnek végbe, másrészt kitűnnek a kifejező erő, a hangulati tartalom fokozására szolgáló nyelvi eszközök, alakulásmódok. Ez utóbbinak a személynévkutatáson kívül is nagy jelentősége lehet. Tekintettel ugyanis arra, hogy a ragadványnevekben és általában a személynevekben a hangulatkeltés nyelvi eszközei éppen alaki sajátosságaik révén viszonylag könnyen megragadhatók, a személynevek alakszerkezeti tulajdonságai kulcsot adnak ahhoz, hogy a névhangulat, sőt talán általánosságban a szóhangulat meglehetősen ködös fogalmát megragadható nyelvi tényekké változtassuk.¹²

A személynév nyelvi alkatának vizsgálata nemcsak morfológiai sajátosságokra alapulhat, hanem lexikológiai, szóképzettani szempontokra is. Ide tartozik mindenképp a név szófaji eredetének kérdése. Elszórt, követésre nem nagyon talált példákat már régebben is találunk a magyar személynévkutatásban e szempont alkalmazására (pl. SZENDREY ZSIGMOND: Tulajdonnévül használt határozott igealakok a népnyelvben. MNY. XXV, 103—9), de ezek inkább csak a kuriózumokra, a ragadványnevek egy-két, szófajiság tekintetében különlegesebb csoportjára vonatkoznak. Újabban, szintén a ragadványnevek körében maradvá KÁLMÁN BÉLA tett javaslatot e szempont következtetésebb érvényesítésére (MNYj. VII, 41, gyakorlati megvalósítására nézve I. BALOGH LÁSZLÓ, A szamoszegi ragadványnevek rendszere. MNYj. XII, 127—9).

Talán célszerű volna ezt a kézenfekvő és könnyen megragadható vizsgálati szempontot még szélesebb körre (a ragadványnevek mellett például a vezetékekre is) kiterjesztve szintén következtetésebben alkalmazni. Így néhány olyan általánosabb sejtéstől, hogy a főnév és a melléknév gyakrabban, az ige viszont ritkán kaphat személynévi funkciót, eljuthatnánk a szófajok személynévi előfordulásának pontosabb felméréséig, amely nem lehetetlen, hogy időben és tér-

¹² L. erre nézve KAREL ROELANDTS, Die Namenkunde als Schlüssel zur psychologischen Erforschung der Sprachentwicklung. VI. Internationaler Kongress für Namenforschung.

ben, történeti és nyelvföldrajzi tekintetben érdekes különbségek megláttatására vezetne.

Egy másik szempontnak kínálkozik a nevek lexikológiai elemzésében az, hogy a névvé vált közszó milyen nyelvváltozatból: irodalmi nyelvi vagy tájszóból származik, esetleg szakszókincsbeli vagy zsargonelem. A kalotaszegi névanyag megfigyelése alapján állíthatjuk, hogy például a tájszavaknak igen nagy szerepük van a ragadványnév-alakításban. Sőt főleg a kifejezőbb, érzelmileg telítettebb, hangulatfestő eredetű tájszavak egyenesen jellemzők lehetnek a ragadványnevek bizonyos jelentéstani kategóriáira. Pl. Kalotaszegen azoknak a ragadványneveknek a körében, amelyeknél a névadás indítéka a kis termet, az alacsony növés, az irodalmi szókincsből eredő *kis*, *kicsi* jelzős formák felett dominálnak a következő 'alacsony, kicsi termetű' jelentésű tájszókból keletkezettek: *Pikó* (VA.), *Pucus* (T.), *Puku* (VA.), *Puki* (GyV.), *Pumi* (VA.) (vö. GÁLFFY—MÁRTON: Tájszók Kalotaszegről és környékéről. *Studii de lexicologie*. 1965).

C) A jelentés. Az alaki sajátosságok mellett a személyneveket — legalábbis bizonyos fajtákat — tanulmányozni lehet a jelentés oldaláról is. Ennek a szempontnak vannak egyébként a legnagyobb hagyományai a magyar névtanban, különösen pedig a személynevek két fajtájának, a vezeték- és a ragadványneveknek a rendszerezésében.

A. BACH megállapítása szerint az, amit általában a név jelentésének szoktak nevezni, tulajdonképpen a névadás indítékát, más szóval antroponímiai eredetét jelöli (i. m. 3). Ez a fajta osztályozás tehát lényegében nem nyelvi, hanem pszichológiai szempontokra alapul, mert azok szerint a nyelven kívül eső okok, körülmények szerint rendszerezi a neveket, amelyek a névadás lélektani hátteréről szólnak. Már ezért sem ajánlatos túlzott vagy éppenséggel kizárólagos jelentőséget tulajdonítani neki és egyes névfajtáknál (pl. ragadványneveknél) a rendszerezés egyedüli lehetőségeként felhasználni. De, amint erre már sokan rámutattak, ingatag ez a szempont amiatt is, mert a legtöbb tévedési veszéllyel, a névadási indíték biztos ismerete híján a nevek hibás besorolásával jár.

A névadás indítéka több-kevesebb bizonyossággal egyedül a ma is alakulóban levő névtípusnak, a ragadványneveknek az esetében deríthető ki, azért a szinkronia síkján egy ilyen szempontú rendszerezés lényegében csak ennél a névfajtánál jogosult. Ezzel kapcsolatban viszont szóvá kell tenni a következőket.

A ragadványnév jelentéstani kérdései körében két alkotóelem szövídik össze: 1. mi a névadás indítéka, vagyis mi okból, milyen tulajdonságra, eseményre stb. vonatkozóan keletkezik a ragadványnév? 2. milyen forgalomkörbe tartozó szó szolgál a ragadványnév alapjául? Vannak olyan névtípusok, amelyekben a két összetevő fedí egymást, a kapcsolat közöttük magától értetődő, mert az elnevezés közvetlen módon, egy olyan konkrét értelemben használt közszóval történik, melynek fogalmi tartalma egyúttal a névadás kiváltó okát is elárulja, mint például *Nagy*, *Barna*, *Fürge* stb. Vannak ellenben olyan jelentéstani típusú nevek, amelyek egy átvitt értelemben használt közszóval jellemzik a név viselőjét, pl. a magas termetű ember *Létra*, a barna bőrű, hajú ember *Bolha*, a fürge mozgású *Madár* elnevezése. Az ilyenfajta nevekben az említett két jelentéstani alkotóelem már nincs közvetlen, magától értetődő kapcsolatban, a szó fogalmi tartalma nem sugallja, legfeljebb ha sejteti, hogy a név mire céloz. A ragadványnév alapjául szolgáló közszó jelentése ugyanis csak mintegy metaforikus vagy metonimikus kapcsolatban áll a névadást kiváltó lélektani okkal.

Nem kétséges, hogy a jelentéstani vizsgálatban az itt említett két alkotóelem mindenikére tekintettel kell lenni, de különválasztva őket. Kísért ugyanis a veszély, hogy a jelentéstani csoportok kialakításakor hol az egyiket, hol a másikat vegyük alapul. Így azután olyan felemás osztályozás jön létre, amelyben a névadás indítékára utaló csoportok (pl. testi, lelki tulajdonság, szójárás stb.) keverednek a névvé vált közzszo fogalomkörére vonatkozókkal (pl. állat, növény, eszköz stb. nevéből keletkezett ragadványnevek). A névadás indítékát és a fogalomköröket különválasztó rendszerezés amellett, hogy elkerüli a szempontkeveredést, megláttatná azt is, hogy a névadás különböző lélektani okai milyen nyelvi elemekkel, milyen fogalomkör szavaival asszociálódnak a leggyakrabban. Ezen túlmenően az említett metaforikus és metonimikus nevek tanulmányozása külön is fokozottabb figyelmet érdemelne a magyar névtanban is,¹³ hiszen a ragadványnévre annyira jellemző hangulatkeltésnek a nyelvi képek a leggyakoribb és a leghatásosabb eszközei.

Bár a névadás valóságos indítéka már réges-régen elhomályosult, ugyan-csak eszerint szokták rendszerezni a vezetéknéveket is a leíró vizsgálatban csakúgy, mint a történetiben.¹⁴ Helyesebbnek látszik azonban a szinkroniában a vezetéknéveket nem aszerint osztályozni, hogy mi volt a névadás kiváltó oka, hiszen ezt ma már nem tudhatjuk, hanem KNEZSA ISTVÁN meglehetősen feledésbe ment kezdeményezését felújítva (1. A magyar és a szlovák családnevek rendszere. Bp. 1965.) inkább aszerint, hogy milyen fogalomkörbe tartozik a vezetéknév alapjául szolgáló szóelem. Knezsa fő csoportjai a következők: a) személyneveken, b) helyneveken, c) közzszoakon alapuló vezetéknévek. Közülük az utolsót tovább lehetne tagolni mesterségre, eszközre, testi vagy lelki tulajdonságra stb. vonatkozó fogalomkörök szerint.

A személyneveknek mint nyelvi, szókészleti elemeknek szinkrón rendszerezésében és leíró vizsgálatában indokolt a funkció, a nyelvi alkat, illetőleg a jelentés szempontjának előtérbe helyezése, alapvető vizsgálati és rendszerező elvként kezelése.

4. A személynevek, de főleg egyik típusuk, a ragadványnevek osztályozásában azonban gyakran felbukkan még egy, az előbbieket keresztező szempont: a névöröklés szempontja. A Lőrincztől kialakított rendszersémában például a legfőbb kategóriák (belső és külső keletkezésű nevek) ezen a szemponton alapulnak. Kérdéses azonban, hogy ennek a szempontnak egyáltalán helyet kell-e kapnia a rendszerezésben és ha igen, milyen szinten. Ellene szól elsősorban az, hogy az öröklődés nem nyelvi jellemzője, nem olyan súlyú belső jegye a ragadványnévnek, mint funkcionális, alakí vagy jelentésbeli sajátosságai, a rendszerezési szempontok hierarchiájában tehát semmiképpen sem illeti meg a legmagasabb szint. Másodszorban módszerbeli következetlenségnek tűnik egy szempontot egyik névfajtánál annyira előtérbe állítani, a többi szintén öröklhető névfajtánál (becé-, illetve keresztnévnél) ellenben ugyanezt a szempontot legalábbis a rendszerezésben számításba sem venni.

¹³ A román antroponimiában például már-már hagyománya van ennek a szempontnak. vö. ȘT. P. PASCA, i. m. 100—6, CRISTUREANU, i. m.

¹⁴ A MELICHTől kialakított vezetéknév-rendszerezésben (1. keresztnévből, 2. származásra utaló névből, 3. foglalkozásra utaló névből, 4. ragadványnévből alakult vezetéknévek MNy. XXXIX, 265—80), melyet általában később is követnek, szempontkeveredés van: az utolsó csoport tudniillik az előbbiektől eltérően már nem jelentéstani, hanem funkcionális típusra utal, amelybe — minthogy minden vezetéknév kialakulásának kezdetén lényegében ragadványnévszerűen kapcsolódott az egyéni névhez — a megelőző csoportok is beolvashatók volnának. MIKECS L. (ETF. 171), majd az ő nyomán BÁLINT S. (MNYTK. 105) már következetesebben ez utóbbi csoport helyébe a „testi, lelki, külső, belső tulajdonságra utaló nevek” jelentéstani csoportot iktatja.

Az is tagadhatatlan viszont, hogy más a névrendszerbeli súlya egy öröklődő ragadványnévnek, mint egy egyéninek egyfelől nagyobb megterheltsége, másfelől állandóbb, stabilabb volta miatt. Ezen felül az öröklődő jelleg kihatással lehet a ragadványnév funkció-értékére is. Például több személyre vonatkoztatva csökkentheti a név identifikáló képességét, ugyanakkor mint a családi összetartozás, az előd és az utód folytatóságosságának jelölőjét a vezetéknévhez hasonló funkcióhoz juttathatja a népi elnevezés rendszerben.

Mindezt egybevetve ajánlatosnak látszik a név öröklődő jellegét a ragadványnevek rendszerezésében továbbra is tekintetbe venni, de nem mint főlévagy alárendelt kategóriát, hanem mint teljesen más (nem nyelvi, nem is lélektani) szemléleti alapon nyugvó szempontot a funkcionális, a nyelvi alkatbeli és jelentéstani rendszerezéstől külön választva. A különböző névtípusok rendszerbeli összefüggéseinek tárgyalása során természetesen rá lehet, és rá is kell mutatni viszont arra, hogy az adott névrendszerben milyen alaki, jelentéstani típusok hajlamosak az öröklődésre és melyek nem. Ebben a tekintetben ugyanis jelentékeny nyelvföldrajzi különbségek adódhatnak. Kalotaszegen például a jelentéstani típusok közül nagyon ritkán öröklődnek a testi hibára (sántaság, sükettség, vakság stb.) vonatkozó nevek, hacsak ez a fogyatékoság az utódoknál is nincsen meg. Az alaki típusok körében szintén vannak öröklődésre kevésbé hajlamosak. Ilyeneknek mutatkoznak a 3. B. pontban említett játszi szóalkotással alakult nevek bizonyos fajtái, mint pl. a névcsúfolóként keletkezett gúnynevek: Dezső > *Begő*, Tamás > *Pattanás*, János > *Bámos* + *Fakalányos* (Ny.) Ezzel szemben igen szívósnak, öröklődésre rendkívül hajlamosnak bizonyulnak a becenévformákból alakult ragadványnevek (pl. Kalotaszegen a *Bancsi*, *Jankó*, *Pali* stb.), amelyek a melléjük felsorakozó újabb ragadványnevekkel való versenyből is rendszerint győztesen kerülnek ki.¹⁵

5. A névállomány tanulmányozásában az osztályozás, az összefüggő rendszernek funkcionális, alaki és jelentéstani csoportokra való szétbontása természetesen csak az első lépés, az analízis, az összetevők kikeresésének a szakasza. A személynév kutatás módszereinek a mai korszerű nyelvszemlélethez való alkalmazása azonban megköveteli, hogy a névállomány összetevőinek — az egyes neveknek, valamint a névtípusoknak — rendszerszerű összefüggéseit, kapcsolatait is feltárjuk. Az eddig elmondottak során főleg a funkcióval és a morfológiai alkattal kapcsolatban mutattunk rá a rendszerbeli kapcsolatokra, de magától értetődik, ilyen összefüggések más vonatkozásban is fennállhatnak. A teljességre távolról sem törekedve néhány idevágó kérdést megemlítünk.

E téren mindenekelőtt a három fő típusnak, a funkcionális, alaki és jelentéstani típusnak az összefüggései várnak megvilágításra. Többek között rá kell mutatni arra, hogy van-e és milyen az összefüggés bizonyos alaki típusok és a név funkció-értéke között, vagyis például a vizsgált névrendszerben melyek azok a — nyilvánvalóan ritka — alaki típusok, amelyeknek különlegesen nagy a funkció-értékük (Kalotaszegen például ilyenek a csak mostanában divatba jött *-ka*, *-ke* képzős becenevek), illetőleg milyenek változtatták meg vagy veszítették el eredeti funkciójukat (a becenevek körében maradvá Kalotaszegen az *-i* képzősek nagy része elveszítette becéző funkcióját).¹⁶

¹⁵ A névöröklés tárgykörébe nyilvánvalóan más irányba igazó kérdések is tartoznak pl. milyen társadalmi, szokásbeli, esztétikai stb. és nem utolsósorban névrendszerbeli hatások irányítják a névöröklést. A fentebbi észrevételek a névöröklést az azelőtt elmondottakkal összefüggésben csak mint rendszerezési szempontot érintik.

¹⁶ A funkció és a név használati formája közötti viszony vizsgálatára szép kezdeményezést láthatunk BALOGH L. idézett tanulmányában.

Egy másik feladat annak a megállapítása, hogy a jelentéstani csoportokra milyen hangtani, morfológiai szerkezetű, milyen szófaji eredetű stb., egyszerűen a nyelvi alkat szempontjából milyen típusok jellemzők. Meghatározott nyelvi formák ugyanis bizonyos jelentéstani típusba tartozó neveknek adekvát kifejezői lehetnek. Például abban a jelentéstani csoportban, amelyben a névadás indítéka beszédhiba — dadogás, hadarás stb. —, Kalotaszegen nagyon gyakoriak az ilyen hangutánzó hangsorokból keletkezett nevek mint: *Dádá* (Ny.), *Gögö* (M.), *Sisi* (MV.) stb.

A névtípusok kapcsolatain kívül a névállománynak mint rendszernek a működése jól megragadható az analógiás névalakulásokban. A 3.B) pontban láttuk, hogyan nyilvánul meg a morfológiailag határozottabb szerkezetű, megformáltabb névtípusok (becenevek, vezetéknév) analogikus hatása a kötetlenebb alkatú ragadványnevekre az onomasztikai jelleg fokozása céljából.

Hasonló analógiás hatások azonban természetesen a névrendszer más területein is felléphetnek. A ragadványnevek jelentéstani csoportjaiban észlelhető ilyen természetű jelenség például az, amelyet Pais Dezső műszavával *n é v v o n a t k o z á s* nak nevezünk. A névvonatkozás — több, egymással valamilyen kapcsolatban álló személynek ugyanabba a jelentéstani csoportba tartozó névvel való elnevezése — legalábbis a kalotaszegi személynévanyagból ítélve — jellemző sajátja lehet egy szűkebb közösség, pl. egy-egy falu mai névrendszerének. Az ilyen típusú névadásnak többnyire egy egészen szűk kör, például több testvér jelentéstani vonatkozásban álló neve a kiindulópontja. Közülük rendszerint csak az egyik van tényleges, reális vonatkozásban viselkedjével, a többi ennek az első névnek az asszociációja, analogikus hatása hívja létre. Például Kalotaszentkirályon egy legényt túlzottan erélyes, parancsolgató természetéért elneveztek *Császárnak*, öccsei — bár kevésbé szolgáltak rá — a *Király* és a *Szolgabíró* nevet kapták. Vagy Magyargyerőmonostoron valaki a ruhájáról mindig lelógó fehér perkliről a metaforikus *Laska* nevet kapta, testvérére pedig a *Reszelt* nevet ragasztották. Az így létrejött névtípusmagból azután analogikusan újabb meg újabb nevek sarjadhathatnak, és egy falu névrendszerére jellemző csoporttá terebélyesedhetnek. Így a kalotaszegi Magyargyerőmonostorra jellemzők az étel elnevezésekből (*Kávé*, *Laska*, *Liszes*, *Rántotta*, *Reszelt* stb.), Kalotaszentkirályra a tisztség, rang fogalomköréből eredő ragadványnevek (*Báró*, *Császár*, *Király*, *Nagygazda*, *Pápa*, *Püspök*, *Szolgabíró* stb.).

Közismert dolog, hogy egyes vidékek, falvak névanyagában jóval több a nagy hangulati tartalmú (s általában formájában is expresszívabb) gúnynév, mint másokéban, ahol inkább a hangulati hatás szempontjából közömbösebb megkülönböztető nevek vannak túlsúlyban. Hihető, hogy erre sem kizárólag nyelven kívüli okokban, a község lakóinak vérmérsékletbeli különbségében lehet magyarázatot találni, hanem az analógia rendszerformáló erejében, abban, hogy a névrendszer domináns típusai irányítólag hatnak a rendszer további fejlődésére, alakulására.

A dolgozatban felemlített vizsgálati lehetőségekkel korántsem tartom a mai személynevek kutatási problematikáját kimerítettnek, sem a javasolt megoldásokat egyedül célravezetőeknek. Egy fajta kísérletet tettem arra, hogyan lehetne a mai személynevek leíró szempontú tanulmányozásában a vizsgálati szempontok következetesebb végigvitelével és a diakroniától való hangsúlyozottabb elhatárolásával, valamint a rendszerbeli kapcsolatok előtérbe helyezésével a nyelvtudomány mai igényeihez közeledni.

B. GERGELY PIROSKA

Remarques méthodologiques dans l'examen synchrone des noms de personne

L'examen synchronique des noms de personne hongrois actuels reste — tant en résultats qu'en esprit de système — inférieur à l'onomastique historique. Elaborer une méthode plus unitaire comme aussi des points de vue — nettement différenciés de celui diachronique et appliqués d'une façon conséquente — voici des tâches à l'ordre du jour. Une autre exigence d'actualité est celle de concevoir l'effectif des noms de personne en tant que système constituant — comme le dit F. DE SAUSSURE — «... un tout, où le changement d'une partie doit inévitablement se répercuter sur la totalité du système» (citation faite par ANDRÉ DE VINCENZ, *Orbis* XI, 33).

La présente étude soulève, avant tout, quelques points de vue concernant la description synchrone du système de nomenclature populaire. Son point de départ est le matériel onomastique hongrois de 34 communes appartenant au dialecte dit de «Kalotaszeg» (République Socialiste Roumanie, arrondissement Huedin) étudié par l'auteur.

Il nous semble que la séparation plus marquée de deux systèmes onomastiques qui coexistent dans la langue actuelle, celui officiel (ou appartenant à la langue écrite) et celui populaire (ou appartenant à la langue vivante) — soit de toute nécessité. La tâche de la recherche serait justement d'éclaircir, en quelle mesure les éléments onomastiques officiels sont présents dans le système onomastique populaire — et viceversa.

Dans l'examen des noms de personne c'est aux aspects linguistiques qu'on doit accorder la première place. Ces aspects-ci ont été — surtout dans les derniers temps — relégués au second plan par ce qu'on nommait «facteurs linguistiques externes» comme l'analyse des motifs sociaux, psychologiques etc. du choix des noms. Le spécialiste en linguistique doit analyser le système onomastique, avant tout sous l'aspect de sa fonction, de ses moyens linguistiques expressifs et de sa signification. Mettant à contribution toutes ces méthodes de recherche l'auteur tâche d'appliquer d'une façon plus conséquente la méthode de la description synchrone.

La partie finale de l'étude ébauche quelques possibilités de recherche concernant les rapports systématiques des facteurs qui composent l'effectif des noms.

B. P. GERGELY

Untersuchungen zu polnischen Familiennamen

I. Von der polnischen Namenkunde entfaltete sich schön die Toponomastik. Wohl bekannt sind aus diesem Gebiet die Arbeiten von J. ROZWADOWSKI, W. TASZYCKI, S. ROSPOND, M. RUDNICKI, Z. STIEBER und deren vieler Schüler. Zur Entfaltung der Toponomastik trug ihre Verknüpfung mit anderen Wissenschaften bei, nämlich mit Geschichte, Archäologie, Erdkunde und Ethnographie. Die Toponomastik schlug eine Brücke zu entlegenen Epochen, zu denen es keine Geschichtsquellen gibt beziehungsweise nur sehr dürftige. In diesem Zusammenhang mag nur der wissenschaftliche Wert vieler Flussnamen und vieler Namen der ältesten Örtlichkeiten erwähnt werden.

Schlimmer ist es um die Untersuchungen zur polnischen Anthroponymie bestellt. Im engen Zusammenhang mit der Toponomastik entwickelte sich nur einer ihrer Zweige, das ist das Untersuchen des ältesten Personennamengutes, denn es ermöglichte solche Typen von Ortsnamen zu erkennen, wie possessivische, patronymische und die Geschlechtsnamen. Eine grosse Bedeutung kommt in dieser Hinsicht den Arbeiten von TASZYCKI zu. Man könnte hier auch die Namen der alten Sippen nennen, zu deren Erläuterung unter anderen T. LEHR-SPLAWIŃSKI viel beitrug.¹

Viel schlimmer steht es um die Forschungen zu polnischen Familiennamen. Das ergibt sich einerseits aus ihrer geringen Brauchbarkeit beim Untersuchen alter geschichtlicher Vergangenheit, denn sie sind grundsätzlich eine spätere Erscheinung der gesellschaftlichen Entwicklung, andererseits daraus, dass es viel mehr Familiennamen gibt als anderer Eigennamen und dadurch sind sie wissenschaftlich schwieriger zu analysieren. Mit den polnischen Familiennamen befassten sich zuerst ausschliesslich die Ethnographen.² Viel geschichtliches Material sammelte der Laien-Historiker S. KOZIEROWSKI.³ Von den Sprachwissenschaftlern unternahm ROSPOND⁴ und seine Schule die ersten Arbeiten von grösserer Bedeutung auf diesem Gebiet nach dem letzten Krieg. Er beschränkte sich räumlich auf schlesische Familiennamen. In der Schule von Taszycki be-

¹ Im allgemeinen ist als Quelle des entsprechenden Schrifttumsnachweises das Buch von W. TASZYCKI zu empfehlen: *Bibliografia onomastyki polskiej do roku 1958 włącznie*, Kraków 1960, S. 325. Ein wichtiges Hilfsmittel in dieser Hinsicht ist auch die Zeitschrift: *Onomastica. Pismo poświęcone nazewnictwu geograficznemu i osobowemu*. Jahrbuch I—XI, Wrocław 1955—1966 pass.

² Vor allen Dingen vgl.: J. ST. BYSTROŃ, *Nazwiska polskie*. 2. Ausgabe, Lwów 1936, S. 334.

³ S. KOZIEROWSKI, *Nazwiska, przezwiska, przydomki, imiona polskie niektórych typów słowotwórczych. Księga rodzaju ludu polskiego*. Poznań 1938, S. 128.

⁴ S. ROSPOND, *Nazwiska Ślązaków*. Opole, 1960, S. 114.

schränkte man sich auch entweder auf Krakauer Familiennamen (M. KARPLUKÓWNA)⁵ oder auf Dialektf Familiennamen (z. B. M. KAMIŃSKA)⁶. Im letzten Falle handelte es sich um das bessere Eindringen in den Entstehungsmechanismus der Erscheinung auf Grund der direkten Daten, um die früheren der Analyse näher zu bringen, die häufig nur indirekt zugänglich bleiben.

In Polen fehlt es also immer noch an einer allgemeineren Arbeit über polnische Familiennamen. Ohne grosse Anforderungen zu stellen, muss man sagen, dass wir bisher nicht einmal ein Werk besitzen wie das des tschechischen Forschers J. BENEŠ⁷, oder ein Namenwörterbuch wie das des französischen Gelehrten A. DAUZAT⁸, oder auch des deutschen Gelehrten M. GOTTSCHALDS⁹. Solche Wörterbücher gibt es auch in England und Amerika. Diese sind zwar nicht mit dem vollen wissenschaftlichen Apparat ausgestattet, es fehlt darin an ausführlicher historischer Dokumentation, dafür sind sie aber des kleinen Umfangs wegen handlicher und ausser den Spezialisten weiten Kreisen gebildeten Publikums zugänglich. An ein solches Wörterbuch denken wir eben in Lublin und sammeln seit einigen Jahren gegenwärtiges und historisches Material. Die bereits gesammelten Materialvorräte würden nicht im ganzen dafür verwendet, aber sie könnten in Zukunft eine Basis für ein volles und ausführliches Wörterbuch bilden.

II. Bevor wir von unseren mit dem Problem der Familiennamen eng verbundenen Erfahrungen sprechen werden, lohnte es sich, einige Worte dem Wert dieses Problems für die Sprachwissenschaft im allgemeinen und für andere verwandte Disziplinen zu schenken.

Die Familiennamen, besonders derer ältester Typus, der die ursprünglichen Vor- und Übrnamen fortsetzt, enthalten viele verschiedene Archaismen, sowohl orthographische als auch phonetische, wortbildende wie lexikal-semantische. In diesen sind enthalten anderswo manchmal nicht beurkundeten alten, zweigliedrigen slawischen Vornamen und ein Reichtum an darauf gestützten Hypokoristika, die heute meist für die Allgemeinheit unerkennbar bleiben. Die zweigliedrigen Vornamen (z. B.: *Dalebora*, *Sambora* ~ *Sabor*) wurden früh durch die Kirche verdrängt, aber der Vernichtung entgingen im hohen Grade die Hypokoristika — eben weil sie schwer verständlich waren. Slavische Vornamen wurden ersetzt durch christliche von sowohl hebräischer wie auch griechischer und lateinischer Grundlage. Derselbe Vorname kann in verschiedenen phonetischen Varianten vorkommen (cf. *Adamek* ~ *Jadach*, *Chyrek* ~ *Herek* ~ *Hierowski* ~ *Jarolim* ~ *Jarosz*, *Jachim* ~ *Jakimiec* ~ *Jaksa* ~ *Joachimiak*). Es hing auch von der sprachlichen Vermittlung ab. Von diesen Varianten sind für uns am bezeichnendsten die ruthenischen (z. B.: *Choma* ~ *Toma* cf. poln. *Tomasz* 'Thomas', *Chwedczuk* ~ *Feczko* ~ *Federowicz* ~ *Todor* cf. poln. *Teodor* 'Theodor', *Czuryło* ~ *Kiryłuk* ~ *Kuryło* cf. poln. *Cyryl* 'Cyrill') und tschechischen (wie: *Benda* cf. poln. *Bienia* von 'Benedikt', *Ondrusz* cf. poln. *Jędruszek* von *Andrzej* 'Andreas'). Es

⁵ M. KARPLUKÓWNA, *Z badań nad polskim nazewnictwem osobowym XV. i XVI. wieku*. Onomastica, J. III (1957), S. 381—392, 179—187.

⁶ M. KAMIŃSKA, *Nazwiska i przezwiska ludności wieśniaczej w Łowickiem*. Onomastica, J. IV (1958), S. 79—120.

⁷ J. BENEŠ, *O českých příjmeních*. Praha 1962, S. 355. Bei Gelegenheit erwähne ich auch das ukrainische Werk von J. K. RED'KO, *Sučasni ukrajinski pryzvyšča*. Kyjiv 1966, S. 214.

⁸ A. DAUZAT, *Dictionnaire étymologique des noms de famille et prénoms de France*. 3. Ausgabe, Larousse.

⁹ M. GOTTSCHALD, *Deutsche Namenkunde. Unsere Familiennamen nach ihrer Entstehung und Bedeutung*. Dritte Auflage, Berlin 1954, S. 630.

gibt auch gewisse ungarische Varianten (z. B.: *Janusz* von *János* cf. poln. *Jan* 'Johannes', *Sandor* ~ *Santor* cf. poln. *Aleksander*). Infolge anderer Kontakte mit den Achsensvölkern fehlt es bei uns nicht an Familiennamen germanischer Herkunft (*Nitsch* ~ *Nitsche* cf. poln. *Mikolaj* 'Nikolaus'), litauischer Herkunft (*Narbut* von *Nor-butas*, *Radziwill* von *Radi-vilas*, *Korbut* von **Kar-butas*) wie auch türkischer und armenischer Abstammung (*Eminowicz*, *Soltan*). Für die Kulturgeschichte ist es ausserdem interessant, in den Familiennamen die Abspiegelung der alten grossen Strömungen, wie der Reformation und der Renaissance zu verfolgen. Die Reformation führte in die Familiennamen viele Namen des Alten Testaments ein (*Heliasz* ~ *Elias* 'Elias', *Jopek* ~ *Hiob*), die Renaissance bewirkte das Latinisieren gewisser Familiennamen (*Hozjusz* 1504—1579 ~ *Hosius* ~ *Hos*, *Jan Leopolda* 1523—1572 ~ *Jan ze Lwowa*, *Cnapius* 1564—1639 ~ *Knapski* ~ *Knap*, *Petri* ~ *Petry* von *filius Petri*, *Faber* ~ *Fabrycy* statt *Kowal* 'Schmied'), ausserdem führte sie auch klassische Namen ein (*Jaracz* cf. *Horacy* 'Horaz', *Jacek* ~ *Jacynt* 'Hyazinth', *Trojan* ~ *Trojański* ~ *Trojańczyk* ~ *Trojanowski* von *Trojan*) und mythologische (*Paryż* < *Parys*). Zwar war der Einfluss der Reformation und der Renaissance bei uns nicht so gross wie in deutschen Familiennamen, aber so wie in anderem Lehnsgut kann man auch in Familiennamen eine Anpassung der fremden Gebilde den Systemeigenschaften der Muttersprache beobachten. Übrigens wurde dieses Problem, wie überhaupt das Problem der fremden Elemente in Namen der Polen, bisher von uns nur marginal bearbeitet, daher beabsichtigen wir demselben in weiteren Untersuchungen besondere Aufmerksamkeit zu schenken.

III. Zu meinen Erfahrungen, die eng mit polnischen Familiennamen verbunden sind, übergehend, werde ich besonders die Probleme erörtern, die entweder Zweifel aufkommen lassen, oder mit Familiennamen anderer Länder verglichen eine Eigenart aufweisen. Eine Diskussion zu diesem Thema könnte sich nämlich beiderseits als nützlich erweisen.

1. Ein offenes Problem bleibt immer noch die Chronologie der polnischen Familiennamen. Es kommt daher, dass die Definition des Familiennamens zwei ziemlich verschiedene Aspekte hat: einen rechtlichen und einen linguistischen. Diese Aspekte lassen sich, vom geschichtlichen Standpunkt aus betrachtet, im Quellenmaterial nicht feststellen und beweisen. Rechtlich geht es darum, seit wann der Familienname als ständige, erbliche und allgemeine Personalbezeichnung dient, sprachlich dagegen, seit wann er eine Form annahm, die ihn vom Vornamen unterschied. Im letzteren Falle geht es — mit anderen Worten — um die Feststellung, seit wann er zu einer zwei- bzw. dreistämmigen Bezeichnung der Person wurde. Natürlich ist es einfacher, den linguistischen Aspekt festzustellen als den rechtlichen. Die linguistischen Bedingungen des Familiennamens wurden im Laufe des 15. und 16. Jahrhunderts erfüllt, obwohl nicht gleich für alle Bevölkerungskreise. Zuerst sind sie beim Adel und dem städtischen Patriat festzustellen, vom Bauernstand nur bei den freien Bauern auf eigener Scholle oder den Pächtern (sog. *kmiecie*), später erstrecken sie sich auf das mittlere Bürgertum und den Stadtpöbel sowie den ganzen Bauernstand. Die Erfüllung der Bedingungen für alle Bevölkerungskreise findet erst Ende des 18. und im Laufe des 19. Jahrhunderts statt. Vom rechtlichen Standpunkt aus wird festgestellt, dass trotz der vorhandenen Bedingungen für die Entstehung von erblichen Familiennamen beim Adel bereits im 13. Jahrhundert (Verleihung des Bodens an den Ritterstand) und im besonderen im 15. Jahrhundert (Gleichberechtigung des ganzen Gutsritterstandes) die von den Wohnsitzen gebildeten Familiennamen

noch lange nicht beständig wurden, denn mit dem Wechsel des Wohnsitzes wurde auch der Familienname geändert. Diese Labilität dauerte beim Adel bis Ende des 16. Jahrhunderts, bei anderen Schichten bis zum Anfang des 19. Jahrhunderts, d. h. bis zur Einführung des Napoleonischen Kodex. In beiden Auffassungen sieht man die Übereinstimmung des Termins ad quem, Schwankungen gibt es beim Termin a quo, doch ist auch die Bestrebung sichtbar, das 15. Jahrhundert als die Zeit der Stabilisierung dieses Prozesses anzunehmen.

2. Es war die Rede von zwei- und dreistämmigen Familiennamen. Im Zusammenhang damit ist zu erklären, dass in der polnischen Sprache sowie in der ganzen Westeuropa zweistämmige Familiennamen gebildet wurden, die aus dem individuellen Taufnamen und dem bestimmten, erblichen Geschlechtsnamen bestehen. In der Rechts- und Verwaltungspraxis wird noch der Taufname des Vaters hinzugefügt, aber dies wird nicht in der Alltagssprache angewandt, obwohl solcher Brauch bereits im Mittelalter festgestellt wird (z. B. ślach. *Staniśław Bruszewski syn olim Jakóba* 1580, ślach. *Jan Gałazka niegdy Mikołajów* 1580). Es ist bekannt, dass dreistämmige Namensbezeichnungen für solche allgemeinen Sprachen bezeichnend sind wie Russisch und Latein (Vgl. im Russischen: *Taufname + Patronymikon + Familienname*, im Latein: *Praenomen + Nomen + Cognomen*). Vom sprachwissenschaftlichen Standpunkt aus verdient dies Aufmerksamkeit auch deswegen, weil die Relikte dieses Zustandes sich in verschiedenen Dialekten wiederfinden (cf.: *Gosiński Władek Mateuszów ~ Gosiński Władek po Mateuszu*, oft aber ohne Familiennamen: *Władek Mateuszów ~ Władek po Mateuszu*). Aus den polnischen Beispielen ersieht man, dass sie andere Wortfolge als die russischen haben, also anders auch erklärt werden müssen. Die polnischen Namenbezeichnungen dieser Art kommen nur im Bedürfnisfalle vor, um eine Identität mit gleichlautenden Familiennamen zu vermeiden. Im Grunde genommen sind sie dem Usus im Latein vollkommen ähnlich.

Die bereits erwähnte Sonderstellung der polnischen Adels-, Bürger- und Bauernnamen, die im hohen Grade durch den geschichtlichen Prozess der Güterstabilisierung bedingt wurde, ist nicht ohne Bedeutung für das Problem, mit dem wir uns nun beschäftigen wollen, nämlich für die Feststellung und das Verstehen der sprachlichen Struktur polnischer Familiennamen.

3. Hier scheint nützlich zu sein die Teilung von ROSPOND¹⁰, der drei allgemeine Strukturtypen polnischer Familiennamen unterscheidet, nämlich:

a) primäre Familiennamen, anders als Kern- oder Stammf Familiennamen bezeichnet, die sich auf fertiges Sprachmaterial stützen, ohne zusätzliche wortbildende Motion (z. B.: *Aniol* 'Engel', *Chrobak* 'Kriechtier', *Chwaszcz* 'Schachtelhalm, Unkraut', *Adam*, *Abel*, *Łukasz* 'Lukas');

b) sekundäre Familiennamen, anders gesagt — abgeleitete (z. B.: *Bugajny* : *bugaj* 'ein zusammengewachsenes Büschel, Bulle', *Brzegowy* : *brzeg* 'Ufer', *Balcerak* : *Balcer* — *Baltazar* 'Balthasar', *Adamiec* : *Adam*, *Łukaszewicz* — *Łukaszczuk* — *Łukaszczyk* — *Łukaszek* : *Łukasz*);

c) Zusammensetzungen (z. B.: *Bezrąg ~ Bezrąg* : *bez ręki* 'ohne Hand', *Bogdół ~ Bógdół ~ Bogdalił* : *Bóg dał* 'Gott hat es gegeben', *Białowś* : *biały wś* 'Weissbart', *Skoczylas* : *skocz w las* 'Springinwald, Springinsfeld', *Stroiwś ~ Strojwś + Strójwś* : *strój wś* 'putz dir den Bart', *Stuligrosz* : *stul grosze* 'lege Geld auf die hohe Kante').

¹⁰ S. ROSPOND, *Struktura i klasyfikacja nazwiska słowiańskiego na podstawie „Słownika nazwisk śląskich”*. Rozprawy Komisji Językowej V (1965), S. 9—63.

a) Primäre Familiennamen bilden ohne Zweifel eine sehr alte Schicht. Zu ihnen gehören Familiennamen in Form von Hypokoristika-Archetypen (*Stach* : *Stanisław* 'Stanislaus', *Mich* : *Michał* 'Michael') oder Familiennamen in Form von verschiedenartigen Appellativen (*Arbuz* 'Wassermelone', *Bocian* 'Storch', *Chruściel* 'Wachtelkönig', *Cieśla* 'Zimmermann', *Cudny* 'wunderbar', *Duda* 'D-sack pfeifer') auch Familiennamen in Form von vollen Vornamen (*Janton* 'Anton', *Koźma* ~ *Kuźma* 'Kosmas', *Matus* ~ *Matusz* 'Matthäus'). Schwierigkeiten bei der Klassifizierung verursacht die nicht immer einfache Abgrenzung der Homonyme gewisser Hypokoristika und Appellativa (z. B. *Godzina* cf. *Godzislaw* und *godzina* 'Stunde', *Grzech* cf. *Grzegorz* 'Gregor' und *grzech* 'Sünde', *Jarzyna* cf. *Jarosław* und *jarzyna* 'Gemüse'). In Anbetracht des grossen Reichtums an Hypokoristika und der tatsächlichen Umbildung vieler Vornamen in Familiennamen sind die einen Gelehrten geneigt, die Zweifel zugunsten der Ableitung von Vornamen zu beheben. Die anderen die Ableitung von Appellativen vorziehend, berufen sich auf die sehr lange Dauer der Übernamen und deren Lebenskraft in den Dialekten. Was die Familiennamen betrifft, die volle Vornamen nicht nur slawischer sondern auch christlicher Abstammung kontinuieren, so kann man feststellen, dass deren Anzahl gering ist und dass sie erst mit der Zeit anwachsen. Im Gegensatz zu den Hypokoristika haben sie eher einen künstlichen Charakter und keinen spontanen. Was die primären, die Appellativa kontinuierenden Familiennamen betrifft, so konnte man feststellen, dass sie in Polen geographisch nicht gleichmässig verbreitet sind: sehr häufig sind sie in Schlesien und Kleinpolen, seltener in Masovien und in den übrigen Bezirken Polens herrschen deutlich sekundäre Familiennamen derselben Art vor, also z. B. nicht *Baran* 'Hammel' sondern *Baraniak* — *Barański* 'Sohn des Baran'. Bei den primären Familiennamen gibt es noch Schwierigkeiten mit dem eindeutigen Verstehen der appellativen Gebilde mit den Diminutiv- und Augmentativsuffixen. Im Anfangsstadium der Entwicklung hatten diese Suffixe sicher keinen onomastologischen Inhalt (vgl. *Kot* — *Kotek* 'Katze — Kätzchen', *Łeb* — *Łebek* ~ *Łeppek* 'Kopf — Köpfchen', *Ziętek* ~ *Ziętal* ~ *Ziętara* : *zięć* 'Schwiegersohn'), aber mit der Zeit bedeuteten die ersten Patronymika (vgl. *Ślusarek* : *Ślusarz* 'Sohn des Schlossers', *Stolarek* : *Stolarz* ~ *Stolorz* 'Sohn des Tischlers'). Zu den appellativen Familiennamen in Form von Adjektiven (*Cichy* 'still', *Głuch* 'taub', *Hyż* ~ *Hyży* 'flink', *Mądry* 'klug') sei erwähnt, dass sie weniger für die polnische als für die tschechische Sprache charakteristisch sind.¹¹ Die tschechische Sprache hat im allgemeinen mehr primäre appellative Familiennamen, was für uns nicht ohne Bedeutung bleiben kann, da dieselbe Eigenschaft eben unsere schlesischen und kleinpolnischen Familiennamen aufweisen, die räumlich den tschechischen am nächsten stehen.

b) Abgeleitete Familiennamen werden wegen grosser Verschiedenartigkeit ihrer Bildungselemente nur in Auswahl besprochen, wobei wir nur die wichtigsten Fragen berücksichtigen werden. Es ist seit langem bekannt, dass unter ihnen die Familiennamen mit dem Bildungselement *-ski* den wichtigsten Platz einnehmen, aber diese Rolle bekamen sie erst mit der Zeit. Noch im 13. Jahrhundert waren sie ganz sporadisch, zahlreicher wurden sie erst im 14. Jahrhundert und ein schneller Anstieg ihrer Anzahl erfolgt im 15. und 16. Jahrhundert. Von Anfang an hatten sie einen exklusiven Charakter, sie erscheinen beim Adel bzw. bei freien Bauern. Das Bildungselement *-ski* dient zur Bestimmung der Herkunft aus einem Ort in bezug auf Personen, die Besitzer dieses Ortes waren. In Über-

¹¹ J. BENEŠ, Op. cit., 251—258.

einstimmung damit gibt es in Kleinpolen weniger Familiennamen auf *-ski*, weil dort der Boden wenig fruchtbar war und daher auch die Dörfer seltener waren als in Grosspolen, wo der Boden fruchtbar war und es viel mehr Dörfer gab. In Masovien, wo die Anzahl der Landgüter die von Klein- und Grosspolen überragte, sind die Familiennamen auf *-ski* populärer als in Kleinpolen, aber wegen einer grossen Anzahl an dem Kleinadel gehörenden Dörfer waren dort die Familiennamen auf *-ski* in der Masse seltener als in Grosspolen, obwohl sie in späteren Zeiten immer häufiger wurden. Zum Vergleich zogen wir den Stand vom 13. bis zum 16. Jahrhundert heran. Die Exklusivität des Bildungselementes *-ski* verursachte aber allmählich dessen Missbrauch. Demzufolge findet sich bereits im 17. Jahrhundert dieses Bildungselement in Familiennamen von Menschen, die keine Dorfbesitzer waren und nur als Bauern aus denselben stammten, ferner auch in Familiennamen, die mit einem Dorf nichts gemein hatten, z. B. *Młynarski* obwohl es kein Dorf *Młynary* gab oder *Mydlarski* ohne ein Dorf *Mydlary*, cf. *młynarz* 'Müller' und *mydlarz* 'Seifensieder'. Das Bildungselement *-ski*, die Bestimmungsfunktion irgendwelcher Zugehörigkeit annehmend, begann nicht nur Wohnstättennamen anzuzeigen, sondern auch patronymische, z. B. *Adamski* : *Adam*, *Stefański* : *Stefan*. Beim Bildungselement *-ski* ist noch wichtig, seine erweiterten Varianten *-owski*, *-ewski*, *-iński* zu verfolgen, die Masovien von anderen polnischen Bezirken unterscheiden, z. B. : *Dmochowski* 1578 : *Dmochy*, *Konarszewski* 1582 : *Konarze*, *Skupiński* 1580 : *Skupie*, *Wróblewski* 1580 : *Wróble* etc. — Das allgemeinslavische, patronymische Bildungselement *-ic*, das vorwiegend in der erweiterten Form *-owic*, *-ewic* auftrat, war in dem Zeitraum von 12—15. Jahrhundert in allen Bezirken Polens wenig produktiv. Es wurde vor allem beim Bürgertum angewandt, denn das Bürgertum konnte wegen Mangel an Landgütern die Familiennamen auf *-ski* nicht gebrauchen. Die geringe Anzahl der Familiennamen auf *-ic*, *-owic* bleibt mit der kleinen Anzahl der Städte im alten Polen und der niedrigen Stadtbevölkerung im Zusammenhang. Von der kleinen sozialen Anziehungskraft dieser Familiennamen scheint auch die Tatsache zu zeugen, dass sie häufig von der Appelativgrundlage gebildet wurden, das ist von Übernamen, als von Vornamen, die einen Wunsch oder eine Verdeutung ausdrücken. Vgl. : *Chudziec* 1545 : *Chudza* 1379 : *chudy* 'mager', *Jelmuźnicz* 1457 : *jalmużna* 'Almosen', *Kopciewicz* 1580 : *Kopeć* 'Russ', *Kowalewicz* 1528 : *Kowal* 'Schmied', *Krawcowic* 1519 : *Krawiec* 'Schneider', *Krupic* 1518 : *Krupa* 'Graupe', *Kurowic* 1496 : *Kur* 'Hahn' usw. Beim Analysieren des besprochenen Typus darf nicht vergessen werden, dass ein Teil der Familiennamen den Charakter der von Ortsnamen abgeleiteten Familiennamen hat (*Bibicz* 1333 cf. *Nicolaus de Bybycz*, *Gorzczyn* ~ *Gorczyński* 1618—1695 'aus dem Dorfe Gorzyczyn', *Hanczucicz* 1580 'aus dem Dorfe Hanczuz', *Chylic* . . . in villa *Chilice* 1580). Es ist oft die Form des alten Gen. Plur., also eine eigenartige Ableitung, die wir Flexionsableitung nennen. Ein sichtbarer Anstieg der Familiennamen patronymischen Typus auf *-ic(z)* erfolgt im 17. und 18. Jahrhundert, vor allem im östlichen Grenzgebiet. Dieser geographische Bereich und die neue phonetische Form *-owicz*, *-giewicz*, *-kiewicz*, *-siewicz* (statt *-gowic* etc.) weisen auf die Einwirkung des ukrainischen und weissruthenischen Namengutes hin, wo der patronymische Typus der Familiennamen auf *-icz* sehr produktiv war.

Besondere Aufmerksamkeit verdienen unter den abgeleiteten Familiennamen die Gebilde mit dem Bildungselement : *-ak*, *-ek*, *-ik*, *-uk* (*Adamiak* ~ *Adamek* ~ *Adamiuk* : *Adam*, *Gawroniak* : *Gawron* 'Saatkrähe', *Jakubek* ~ *Jakubiak* ~ *Jakubik* : *Jakub* 'Jakob', *Stelmasiak* ~ *Stelmasik* ~ *Stelmaszuk* : *Stelmach*

'Stellmacher'). Sie werden häufiger vom 18. Jahrhundert an und besonders häufig im 19. Jahrhundert. Die Bildungselemente *-ak*, *-ek*, *-ik*, *-uk* hatten ursprünglich eine Diminutivfunktion, was einerseits die Tatsache bestätigt, dass sie oft unter alten Kosenamen angetroffen werden, andererseits die Tatsache, dass die Spuren ihrer Diminutivität noch mehr oder weniger in den Appelativen sichtbar sind (*chlopak* 'Junge': *chlop* 'Mann', *domek* 'Häuschen': *dom* 'Haus', *konik* 'Pferdchen': *koń* 'Pferd', *psiuk* 'Hündchen': *pies* 'Hund'). Den Übergang von der Diminutivität zur Patronymität kann man ausser der ähnlichen Entwicklung des Bildungselementes *+-itjo-* in verschiedenen historischen Erscheinungen der uns interessierenden Familiennamen forschen. Vor hundert Jahren gab unser Ethnograph O. KOLBERG¹² ihren zweifellos patronymischen Charakter nach Volksüberlieferung an, früher, denn im 17. Jahrhundert, ergibt sich das auch aus den Ausführungen von W. NEKANDA TREPKA¹³ (*...chłopa Gąsiora syn... tegoż Gąsiora wziął beł za chłopcasyn Kawy...ten Kawczyk... , Kozanka Kozy chłopca syn...*). Im 17. Jahrhundert haben wir dafür auch verschiedene mittelbare Beweise, nämlich: Varianten eines Familiennamens derselben Person mit der gewiss patronymischen Form auf *-ic* (*Polaczyk ~ Polaczek ~ Polaczyc : Polak* 'Pole'); zusammengesetzte Familiennamen mit dem ersten Stamm *maly* 'klein' bzw. *pól* 'halb', die auf einen jüngeren Vertreter der Familie also den Sohn hinweisen (*Malyjanek* cf. *Kleinhanz*, *Póljan* cf. *Halbhuber*); zusammengesetzte Familiennamen von derselben Grundlage, wobei der zweite Stamm die Koseform des Vatersnamens bekommt (*Michał Michno* cf. im Deutschen: *Heinricus filius Arnoldi ~ Heinricus Arnoldi ~ Heinricus dictus Arnoltz*). Die patronymischen Familiennamen mit den Bildungselementen *-ak*, *-ek*, *-ik*, *-uk* ersetzen die unproduktiven Patronymica auf *-ic*, *-owic* und wurden in Bauernkreisen üblich. Manche von ihnen sind bestimmt heimisch, nämlich *-ak*, *-ek*, *-ik*, vermutlich fremder Abstammung, das ist ukrainischer oder weissruthenischer, ist meistens das Bildungselement *-uk*. Die angeführten Bildungselemente verdienen noch wegen ihrer geographischen Verbreitung beachtet zu werden. Der Süden Polens, das ist Schlesien und Kleinpolen, gebrauchen vor allem *-ek*, *-ik*, der Norden Polens, das ist vor allem Grosspolen aber auch Masovien, gebrauchen das Bildungselement *-ak*, das östliche Grenzland Polens wendet gerne *-uk* an. In diesem Bild ist das Vorherrschen von *-ak* in Grosspolen besonders auffallend. Es ist mit der Tatsache zu erklären, dass eben das mittelalterliche Grosspolen dieses Bildungselement in Kosenamen häufiger gebrauchte als andere Bezirke Polens (vgl. in den dortigen Eidesformeln aus dem 14. und 15. Jahrhundert: *Vlodak* Damrofski : *Włodzimir*, *Włodzisław*, *Kzonszky Benak : Bienjamin* 'Benjamin', *Wyszak* Tarnowski : *Wyszemir*, *Wyszebor* u. a.).

c) Zusammengesetzte Familiennamen sind gemäss der kleinen Menge von Zusammensetzungen in Appelativen auch unter den Familiennamen im allgemeinen selten. Der Struktur nach lassen sie sich teilen in Zusammensetzungen (z. B.: *Czarnojan* : *czarny Jan* 'schwarzer Johannes', *Drogokupiec* : *drogo kupuje* 'er kauft teuer', *Górnośląski* : *z Górnego Śląska* 'aus Oberschlesien', *Kwasijadło* : *ten, co kwasijadło* 'der das Essen säuert') und Satznamen (z. B.: *Dzikimąż* : *dziki mąż* 'wilder Mann', *Ledwożyw* : *ledwo żywy* 'kaum lebendig', *Lepiejawiem* : *lepiej ja wiem* 'ich weiss es besser'). Vorwiegend haben sie den Cha-

¹² O. KOLBERG, *Lud. Jego zwyczaje, sposób życia, mowa, podania, przysłowia, obrzędy, gusła, zabawy, pieśni, muzyka i tańce*. Serie IV, Kujawy, T. II, Warszawa 1867, S. 315—318.

¹³ W. NEKANDA TREPKA, *Liber generationis plebeanorum* („*Liber Chamorum*"), Wrocław 1963, S. 680.

rakter eines Spitznamens. Als solche waren sie in der Vergangenheit viel zahlreicher als jetzt.

4. Es wäre noch angebracht, die Semantik der polnischen Familiennamen zu erörtern. Wir werden hier eine Teilung anwenden, die bereits TASZYCKI¹⁴ einführte, aber wir wollen sie besser mit spezifisch semantischen Gehalten unterbauen und sie nicht gänzlich von der strukturgrammatischen, oben besprochenen Teilung losreißen. Also wollen wir von diesem Gesichtspunkt aus die polnischen Familiennamen in folgende Gruppen teilen:

A) Familiennamen, die den Wunsch oder eine gute Vordeutung der Eltern für den Lebensweg ihres Kindes ausdrücken.

B) Familiennamen, die körperliche bzw. geistige Eigenschaften des Trägers hervorheben.

C) Wohnstätten- oder Herkunftsfamiliennamen.

D) Berufs- oder Standesfamiliennamen.

A) In die erste Gruppe setzen wir Familiennamen, die ursprüngliche Vornamen kontinuierieren. Die Vornamen — wie bekannt — wurden zu heidnischen Zeiten beim ersten Haarscheren verliehen, im Christentum bei der Taufe. Die Vornamen drückten verschiedene Ideale aus, die sich mit den einzelnen Kulturepochen änderten. Es änderten sich das Idealbild des Helden, die Heiligenverehrung, literarische Moden, manche Vornamen wurden allgemein, verloren ihren Reiz, andere dagegen erblühten aufs Neue.¹⁵ Mit der Zeit herrschten Regeln in der Namengebung: das Kind bekam den Vornamen des Grossvaters bzw. des Vaters. Auf diese Weise gewannen die Vornamen einen erblichen Charakter, und von hier aus bleibt es nicht mehr weit zur Umbildung der Vornamen in Familiennamen. Aus der Vergangenheit ist uns bekannt, dass bestimmte Vornamen nur bestimmten Ständen und Geschlechtern zukamen. Ihren uralten sozialen Wert sieht man noch in der Tatsache, dass Päpste und Könige nur mit Vornamen benannt werden. Heute ist es nur noch ein Relikt der Vergangenheit, denn seit der Familiennamen zum rechtlichen Privileg aller Bevölkerungskreise wurde, ist das Ausserachtlassen des Familiennamens der Ausdruck ständischer Herabwürdigung. Bis vor kurzem war es so, da die Dienstleute und Kammerdiener nur mit dem Vornamen benannt wurden. Zwar gibt es in Island bis jetzt keine Familiennamen, alle werden nur mit dem Vornamen benannt. Die von Vornamen gebildeten Familiennamen hatten naturgemäss eine positive Gefühlsfärbung. Wenn wir aber viele Beispiele mit Suffixen von negativer Gefühlsfärbung antreffen (z. B.: *Gawlas* : *Gawel* 'Gallus', *Janiga* : *Jan* 'Johannes', *Jędral* : *Jędrzej* 'Andreas', *Kasprus* : *Kasper* 'Caspar', *Maksara* : *Maksymilian* 'Maximilian') so sind diese späterer, sekundärer Herkunft, wurden grundsätzlich bei den Bauern angewandt. Im allgemeinen in diese Gruppe von Familiennamen werden wir auch die Patronymika einsetzen, die in uralter Epoche von ein- wie auch zweistämmigen Vornamen gebildet wurden (cf. *Bogusławic* : *Bogusław*, *Boglewic* : *Bogel*, *Kozłowic* : *Kozieł*, *Więcesławic* : *Więcesław*). Später, als die Familiennamen auf dienstlichem Weg verbindlich wurden, stieg die Zahl der Patronymika plötzlich an und man bildete sie von verschiedenen semantischen Typen der Familiennamen, z. B.: *Bednarek* : *Bednarz* 'Böttcher', *Chelminiacyk* : *Chelminiak* 'aus Chelmino', *Graczyk* : *Gracz* 'Kartenspieler', *Kaszubiak* : *Kaszuba* 'Kaschube', *Kmieciak* : *Kmieć* 'Bauer', *Kościelniak* : *Kościelny* 'Kirchendiener', *Królak* : *Król* 'König', *Kulpiak* : *Kulpa* 'cf. mea culpa'. *Niemczyk* : *Nie-*

¹⁴ W. TASZYCKI, *Polskie nazwy osobowe*. Biblioteczka TMJP Nr 5, Kraków 1924, S. 4.

¹⁵ J. ST. BYSTROŃ, *Księga imion w Polsce używanych*. Warszawa 1938, S. 376.

miec 'Deutsche', *Prusaczek* : *Prusak* 'Preusse', *Skoneczniak* : *Skonieczny* 'am Ende wohnende', *Sobociak* : *Sobota* 'Sonntag' oder 'Ortsname', *Sucharczuk* : *Suchar* : *suchy* 'seicht, versiegen' u. a.).

Den Reichtum von Vornamen gebildeten Familiennamen mögen wenigstens die Beispiele anzeigen, die von Vornamen *Jakub* 'Jakob' gebildet wurden und die gegenwärtig unter den Polen angetroffen werden:

a) *Jacobi*~*Jacoby*~*Jakobi* (lat.), *Jakobs* — *Jakobson* (dt.), *Jakowenko* — *Jakowicz* (ukr.), *Jakowlew* — *Jakowluk* (russ.), *Jakób*, *Jakóbczyk*, *Jakóbek*, *Jakóbiec*, *Jakóbkiewicz*, *Jakubas*, *Jakubasek*, *Jakubaszek*, *Jakubaś*, *Jakubczak*, *Jakubczyk*, *Jakubec* (tsch.), *Jakubeć* (ukr.), *Jakubek*, *Jakubiak*, *Jakubicki*, *Jakubicz*, *Jakubiczka*, *Jakubiec*, *Jakubik*, *Jakubiszyn* (ukr.), *Jakubowicz*, *Jakubsze*;

b) *Jacuński*, *Jacyna* (ukr.), *Jacynicz*, *Jacynik*, *Jacyszyn* (ukr.), *Jaczak*, *Jaczeń*, *Jaczun* (cf. ukr. *Jacuń*), *Jakiel*, *Jakieleczek*, *Jakielek*, *Jeka*, *Jekiel*, *Jekielek*, *Jakuc*, *Jakuciewicz*, *Jakuć* (ukr.), *Jakus*, *Jakusz*, *Jakuszko*, *Jakut*, *Jakutek*, *Jakutowicz*;

c) *Kubacki*, *Kubaczka*, *Kubal*, *Kubala*, *Kubale*, *Kubalewski*, *Kubalski*, *Kubala*, *Kubanek*, *Kubani*, *Kubańda*, *Kubański*, *Kubar*, *Kubas*, *Kusiak*, *Kubasiewicz*, *Kubasik*, *Kubaszewski*, *Kubat*, *Kubatek*, *Kubaty* (tsch. ?), *Kubczak*, *Kubec* (tsch.), *Kubecki*, *Kubejko* (ukr.), *Kubel*, *Kubeluk*, *Kubera*, *Kuberski*, *Kubiacyk*, *Kubiak*, *Kubiatko* (tsch. ?), *Kubiatowicz*, *Kubiatowski*, *Kubic*, *Kubica*, *Kubicki*, *Kubicz*, *Kubiczek*, *Kubiela* (?), *Kubieniec*, *Kubień*, *Kubik*, *Kubikowski*, *Kubin*, *Kubina*, *Kubiniec*, *Kubiński*, *Kubis* (tsch.), *Kubisa*, *Kubisiak*, *Kubisik*, *Kubisz*, *Kubiszewski*, *Kubiszta* (tsch.), *Kubisztol*, *Kubiś*, *Kubla*, *Kublak*, *Kublik*, *Kubliński*, *Kubok*, *Kuborek*, *Kuborski*, *Kubosz*, *Kubowicz*, *Kubowski*, *Kubów*, *Kubr*, *Kubski*, *Kubuś* usw.

Bei Gelegenheit sei erwähnt, dass ausser den oben besprochenen patronymischen Bildungselementen in unseren Familiennamen in dieser Rolle noch folgende fungieren: $-e \leq + -e$, $-ec$, $-i < + < j$, $-in$, $-iszyn$, $-i(y) \leq \text{lat. g. sg.}$, $-s \leq \text{dt. g. sg.}$.

B) Familiennamen, die allgemein ihre ursprünglichen Träger charakterisierten, stammen von den sog. Übernamen. Ihre Grundlage bildeten Appellativa von oft pejorativer Färbung, von satirischer bzw. ironischer Bedeutung, die durch eine Metapher oder Metonymie die auffallenden äusseren oder inneren Eigenschaften der Person bestimmen. Die Familiennamen dieses Typus kennzeichnen grundsätzlich der Mangel an zusätzlicher morphologischer Bearbeitung, was auch eine nähere Bestimmung ihres Benennungsinhalts nicht ermöglicht. Ihre Entstehungsbedingungen lassen sich im allgemeinen in den Urkunden der Vergangenheit schwer verfolgen, eine gewisse Vorstellung geben davon ethnographische Beschreibungen und dialektologische Untersuchungen. Die Übernamen sind als Vergangenheitsrelikt nämlich weiterhin beim Volk lebendig und werden weiterhin gebraucht, unabhängig von den amtlichen Familiennamen der Bauern. Familiennamen dieser Gruppe lassen sich noch heute dank ihres emotionalen Gehaltes und des vagen Inhalts sowie dank ihrer struktur-grammatischen Roheit den übrigen semantischen Gruppen deutlich gegenüberstellen und auf diese Weise liefern sie die richtige Grundlage zur Absonderung von anderen Familiennamen, die von Bezeichnungen der Länder- und Stadtbewohnern (Ethnica) sowie von Berufsamen gebildet wurden. In dieser Frage nimmt Rospond¹⁶ eine andere Stellung ein. Darüber hinaus sei festgestellt, dass die besprochene Gruppe von Familiennamen sowohl in alte wie auch junge Vergangenheit

¹⁶ S. ROSPOND, *Struktura...*, S. 18, 50—52.

reicht. Linguistisch betrachtet enthält diese Gruppe viele Archaismen, aber auch viele Neuerungen. Die morphologischen Umbildungen haben emotionalen Charakter, d. i. diminutiven bzw. augmentativen, aber keinen begrifflichen. Der allgemeine Inhalt suggeriert jedoch trotz allem das Suchen nach einer orientierenden semantischen Systematik dieser Familiennamen, denn es ist nicht ausgeschlossen, dass sich in dieser Hinsicht gewisse kulturelle Unterschiede im Bereich der Dialekte und Sprachen zeigen können. Von diesem Standpunkt aus gesehen wäre für die polnische Sprache folgendes, ergänzendes Klassifikationschema angemessen.

Familiennamen von Bezeichnungen der Körperteile: *Broda* 'Kinn', *Gęba* 'Mund', *Głowa* 'Kopf', *Gnat* 'Knochen', *Goleń* 'Schienbein' *Kieł* 'Eckzahn', *Kostka* 'kleiner Knochen', *Krzyż* 'Kreutz', *Nerka* 'Niere', *Noga* 'Bein', *Nos* 'Nase', *Ozór* 'Zunge', *Paluch* 'Finger', *Pazur* 'Krallen', *Stopa* 'Fuss', *Śladek* 'After', *Wątroba* 'Leber', *Żyła* 'Ader' usw.

Familiennamen, die von Bezeichnungen äusserer Eigenschaften des Trägers gebildet wurden: *Brodawka* 'Warze', *Biały* 'weiss — nach der weissen Haarfarbe', *Chudy* 'mager', *Chromy* 'lahm', *Ciężki* 'schwer', *Czarny* 'schwarz — nach der schwarzen Haarfarbe', *Czub* — *Czubek* 'Schopf auf dem Kopfe', *Długi* 'lange', *Gładki* 'glatt — ohne Haarwuchs', *Gluch* 'taub', *Grzywa* 'Mähne', *Kędzior* 'Locke', *Kęsy* ~ *Kusy* 'kurz, abgekürzt', *Lewak* 'Linkshänder', *Łysek* 'kahl', *Mały* 'klein', *Momot* 'Stotterer', *Sędziwy* = *szedziwy* 'greisenhaft, grau', *Siwiec* 'grau', *Suchy* 'nicht dick' usw.

Familiennamen, die von Bezeichnungen innerer, geistiger Eigenschaften des Trägers gebildet wurden: *Balamut* 'Faseler', *Biesiadny* 'unterhaltend, scherzhaft', *Cichy* 'still', *Ciepły* 'warm, eifrig, nicht gleichgültig', *Dobrodziej* 'Wohltäter', *Dumny* 'stolz', *Dziki* 'wild', *Godny* 'würdig', *Hojny* 'freigiebig', *Hyży* 'schnell', *Klekot* 'Plappermaul', *Krzykała* 'Schreier', *Kwaśny* 'sauer', *Lekki* 'leicht, leichtsinnig', *Lepszy* 'besser, weniger böse', *Mruk* 'Murrkopf', *Mazepa* 'Schmutzfink', *Małolepszy* 'wenig besser', *Mrzygłód* 'Geizhals', *Pokorny* 'demütig', *Pyszny* 'hochmütig', *Raźny* 'flink', *Śmiały* 'mütig', *Wesoły* 'lustig', *Wierny* 'treu', *Wichłacz* 'Unruhestifter', *Zawada* 'Stehimwege' usw.

Familiennamen aus der Tierwelt: *Bak* 'Brummfliege', *Baran* 'Hammel', *Bargiel* 'Spechtmeise, Bergmeise', *Chrobak* 'Wurm', *Czajka* 'Kiebitz', *Dudek* 'Wiedehopf', *Golab* 'Taube', *Indyk* ~ *Jedyk* 'Truthahn', *Jeleń* 'Hirsch', *Jastrząb* 'Habicht', *Kania* 'Hühnergeier', *Karp* 'Karpfen', *Karaś* 'Karausche', *Komor* 'Mücke', *Kogut* ~ *Kokot* ~ *Kur* 'Hahn', *Kozieł* 'Bock', *Lis* 'Fuchs', *Motyl* 'Schmetterling', *Mól* 'Motte', *Okuń* 'Barsch', *Pac* 'Ratte', *Pająk* 'Spinne', *Rak* ~ *Rek* 'Krebs', *Sternal* ~ *Trznadel* 'Goldammer', *Zdeb* 'Wildkatze', *Zmij* ~ *Zmija* 'Giftschlange', *Żubr* 'Bison', *Żuk* 'Mistkäfer' usw.

Familiennamen aus der Pflanzenwelt: *Bylina* ~ *Belina* 'Unkraut', *Chebda* 'Attich', *Chmiel* 'Hopfen', *Chrzan* ~ *Chrzon* ~ *Krzon* 'Meerretich', *Fijolek* ~ *Fijalek* 'Veilchen', *Gdula* 'Birne', *Grzyb* 'Pilz', *Jawor* 'Ahorn', *Kapusta* 'Kohl', *Klon* 'Masholder', *Kłos* 'Ähre', *Koprzywa* 'Brennnessel', *Kostrzewa* 'Trespe, Raden', *Korzeń* ~ *Korzon* 'Wurzel', *Mech* 'Moos', *Orkisz* 'Dinkel, Amelkorn', *Perz* 'Quecken', *Przetacznik* 'Ehrenpreis, Veronica', *Rzepa* 'Weissrübe', *Rumian* ~ *Rumin* 'Kamille', *Salata* 'Salat', *Smarz* ~ *Smarż* ~ *Smarsz* ~ *Smarszcz* 'Morchel', *Smolka* 'Pechnelke', *Sosna* 'Kiefer', *Śliwa* 'Pflaume', *Syromakla* 'Wappen-Klotz', *Szeliga* 'Wappen-Stock', *Żdziobło* 'Halm', *Żyto* 'Roggen' usw.

Familiennamen von geographischen, topo- und physiographischen Namen, von Boden- und menschlichen Unterkunftsbezeichnungen: *Bajor* 'Sumpf',

Beskid 'Beskiden', *Bielawa* 'Sumpfwiese', *Bochnia* 'Stadt bei Krakau', *Buda* 'Bude', *Budynek* 'Gebäude', *Chalupa* 'Bauernhütte', *Góra* 'Berg', *Fara* 'Pfarrei', *Jezioro* 'der See', *Kaluża* 'Lache', *Kępa* 'Buschel, Werder', *Kamieniec* ~ *Kamionka* 'Festung in Podolien' 'steinichter Ort' 'Steinhaufen', *Kucza* 'eine Hütte von Laub', *Kujawa* 'Düne', *Murawa* 'ein Rasenplatz', *Most* 'Brücke', *Noworyta* 'neues Ackerland, Neubruch', *Opoka* 'Felsboden', *Olza* 'Olsau', *Padół* 'Tal', *Palac* 'Palast', *Piasek* 'Sand', *Pieczara* 'Höhle', *Piwnica* 'Keller', *Poreba* 'Holzschlag', *Potok* 'Bach', *Ratusz* 'Rathaus', *Ren* 'Rhein', *Staw* 'Teich', *Suchdół* ~ *Sudół* 'trockene Grube, Schlucht', *Szalas* ~ *Salasz* 'Laubhütte', *Szopa* 'Schuppen', *Wisła* 'Weichsel', *Zareba* 'Verhau' usw.

Familiennamen von Naturerscheinungen: *Burza* 'Gewitter', *Chalas* ~ *Halas* 'Lärm', *Chmara* ~ *Chmura* 'Wolke', *Brzęk* 'Geklirr', *Deszcz* 'Regen', *Dym* — *Dymek* 'Rauch', *Grad* 'Hagel', *Grom* 'Donnerschlag', *Iskra* 'Funke', *Klik* 'Schrei', *Kurz* — *Kurzawa* 'Staub', *Mokwa* 'Regenwetter', *Mróz* ~ *Mroz* 'Frost' 'Kälte', *Orkan* 'Orkan', *Pluta* 'Regenwetter', *Pogoda* 'Wetter', *Pogwizd* ~ *Poświst* 'Pfeifen', *Poświat(a)* 'Himmellicht', *Rosa* 'Tau', *Śnieg* 'Schnee', *Świt* 'Morgendämmerung', *Szelest* 'Geräusch', *Warwas* 'Gepolter' usw.

Familiennamen von Zeitangaben, Jahreszeiten und Wochentagen: *Adwent* 'Advent', *Czerwiec* 'Juni', *Czwartek* 'Donnerstag', *Grudzień* 'Dezember', *Jesień* 'Herbst', *Kupała* 'Vorabend des Sanct Johannis Tages', *Kwiecień* 'April', *Lato* 'Sommer', *Lipiec* 'Juli', *Luty* 'Februar', *Maj* 'Mai', *Marzec* 'März', *Niedziela* 'Sonntag', *Rok* 'Jahr', *Sieja* 'Saatzeit', *Sobotka* ~ *Sobótka* 'Sonnenwendefeuher', *Styczeń* 'Ianuar', *Wiosna* 'Frühling', *Wtorek* 'Dienstag', *Zima* 'Winter' usw.

Familiennamen von Mineralien und Rohstoffen: *Blacha* 'Blech', *Cegła* 'Ziegel', *Cukier* 'Zucker', *Deska* 'Brett', *Drut* 'Draht', *Dratwa* 'Pechdraht', *Gwóźdź* ~ *Góźdź* 'Nagel', *Gonta* 'Schindel', *Kamień* 'Stein', *Klus* 'Kloss', *Kryształ* ~ *Kryształ* 'Kristall', *Krzemień* 'Kieselstein', *Mąka* 'Mehl', *Metal* 'Metall', *Papier* ~ *Papir* 'Papier', *Ruda* 'Erz', *Safian* 'Saffian', *Słoma* 'Stroh', *Smola* 'Pech', *Skóra* ~ *Skura* 'Leder', *Srebro* 'Silber', *Szyndel* 'Schindel', *Wągiel* 'Kohle', *Żelazo* 'Eisen', *Żywica* 'Harz' usw.

Familiennamen von Erzeugnissen aus der menschlichen Hand: *Brus* 'Schleifstein', *Cholewa* 'Stiefelschaft', *Dera* 'Decke', *Duda* 'Dudelsack', *Gajda* 'ds.', *Gunia* 'eine grobe zottige Decke' 'ein grober zottiger Rock', *Kabat* 'Unterkleid', *Kaleta* ~ *Kalita* 'lederner Geldbeutel', *Kapica* 'Mönchskappe', *Kolasa* 'Kalasche', *Kosz* 'Korb', *Korczak* 'hölzerne Schale', *Kociuba* 'Rührlöffel' 'Rührhaken', *Kolpak* 'eine hohe Mütze', *Kosak* ~ *Kossak* 'eine Art Sichel, Messer', *Kożuch* 'Pelz', *Kusza* 'eine grosse Armbrust', *Kufel* 'Kufe', *Lopata* 'Schaufel', *Motyka* 'Hacke', *Przetak* 'ein Bastsieb mit weiten Löchern', *Pudło* 'Schachtel', *Pytel* 'Sack, Beutel in der Mühle', *Sierp* 'Sichel', *Rydel* ~ *Ryl* ~ *Ryll* 'Spaten', *Sajdak* 'Bogen und Pfeile', *Telega* ~ *Teliga* 'Bauerwagen', *Topor* 'Beil', *Wyrwicz* 'Korkzieher' usw.

Familiennamen von Getränken und Speisennamen: *Bochenek* 'Klumpen' 'ein zu einem runden Körper geformtes Brot', *Bigos* 'Ragout', *Calka* 'ein ordinäres grobes Bauerngericht', *Bryndza* 'Schafskäse', *Glen* ~ *Gleń* 'ein Runken oder Ranken Brots', *Grzanka* 'geröstete Brotscheibe', *Kasza* 'Grütze', *Kisiel* 'eine Mehlsuppe von Sauerteig und Honig', *Kielbasa* 'Bratwurst', *Jucha* 'Suppe, Brühe' 'verächtlich: Blut', *Klusek* ~ *Kluska* 'Kloss, Knödel', *Krupa* 'Graupe zum Essen', *Kulesza* ~ *Kuliś* 'eine Art von gemeinen Mehlsuppe', *Maślanka* 'Buttermilch', *Nawara* 'Sud', *Partyka* 'Stück Brot', 'Portion', *Patoka* 'Jungfern-

honig', *Polewka*~*Poliwka* 'Suppe, Brühe', *Prażmo* 'geröstete noch nicht völlig reife Ähren', *Pugęsek* 'halbe Gans', *Opara* 'verächtlich: Schnaps', *Sadło* 'Schmeer', *Salamacha* 'Brei, Papp', *Salyga* 'Speise von grünem Unkraut', *Serwotka* 'Milchwasser', *Siara* 'Biestmilch', *Ślonina* 'Speck', *Specjal* 'ein ganz besonderer Leckerbissen', *Śmietana* 'Sahne', *Tazbir* 'dünnes Bier', *Zemla*~*Żemla* 'Semmel', *Zybura* 'Lauer, Lauerwein', *Żurek* 'ein saurer Mehlbrei' usw.

Familiennamen von Verwandtschaftsgraden und vom Familienleben im allgemeinen: *Brach* 'verächtlich: Bruder', *Cora* 'Tochter' 'Mädchen', *Dziadus* 'Grossväterchen', *Dziedzic* 'Erbe', *Dziewierz* 'Schwager', *Družba* 'Brautwerber' 'Namensvetter', *Jedzinak*~*Jedenak*~*Jedynak* 'der einzige Sohn', *Mamczarz* 'Sohn von einer Amme ernährt', *Mój* 'mein Sohn' (?), *Najda* 'Findling', *Nasz* 'unser Sohn'(?), *Nieć*~*Nieścior* 'Neffe', *Panicz* 'ein reiner Junggesell', *Para* 'ein Ehepar', *Patek*~*Putek* 'Taufpate', *Pólbrat* 'Halbbruder', *Sierota*~*Sirota* 'Waise', *Starek*~*Storek* 'Grossvater', *Stryk*~*Stryjek*~*Stryja* 'des Vaters Bruder', *Stypa* 'Leichenmahl', *Swadźba* 'Hochzeit', *Swacha*~*Swat* 'Brautwerber', *Synowiec* 'Bruderssohn', *Tata*~*Tatko* 'Vater'(?), *Wnęk*~*Wnuk* 'Enkel', *Wujek*~*Ujczak* 'Muttersbruder' usw.

Familiennamen von Münznamen: *Denar* 'Denar', *Dukat* 'Dukaten', *Grajcar* 'Kreuzer', *Grosz* 'Groschen', *Haller* 'Heller', *Klepacz* 'eine schlechte Kupfermünze', *Reński*~*Ryński* 'Floren', *Szeląg* 'Schilling', *Szóstak* 'Sechser', *Talar* 'Taler', *Trojak* 'Dreier' usw.

Familiennamen von Krankheits- und Heilmittelbezeichnungen: *Balsam* 'Balsam', *Czerwonka* 'rote Ruhr', *Czuma* 'Pest', *Gula* 'Beule', *Guz* 'Beule', *Koltun* 'Alpzipf', *Nogiec* 'Augenkrankheit des Viehes, besonders der Pferde', *Paduch* 'Fallsucht', *Świerzb*a 'Krätze', *Zgaga* 'Sodbrennen' usw.

Familiennamen von Abstrakten: *Bieda*~*Bida* 'Not', *Buta* 'Hochmut', *Cnota* 'Tugend', *Chwała* 'Ehre', *Duma* 'Stolz', *Dusza* 'Seele', *Krzywda* 'Unrecht', *Nadzieja* 'Hoffnung', *Niezgoda* 'Zwietracht', *Niepokój* 'Unruhe', *Niewiara* 'Unglaube', *Pociecha* 'Trost', *Pokora* 'Demut', *Poprawa* 'Verbesserung', *Przywara* 'Laster', *Pycha* 'Hochmut', *Póspiech* 'Eile', *Potęga* 'Macht', *Rozkosz*~*Roskosz* 'Vollust', *Skarga* 'Klage', *Słoboda*~*Swoboda*~*Świeboda* 'Freiheit, Eigenwilligkeit, Unabhängigkeit', *Smętek*~*Smutek* 'Betrübniss, Traurigkeit', *Strach* 'Angst', *Swar* 'Zank, Streit, Hader', *Troska* 'Sorge', *Zabawa* 'Spiel, Aufenthalt, Beschäftigung, Verweilung', *Zapał* 'Eifer' 'Anregung', *Zasada* 'Anlegen' 'Grundsatz' usw.

Familiennamen von gleichzeitig verschiedenen Inhaltsbereichen und solche, die sich in keine der vorangehenden Klassen einsetzen lassen: *Aniol*~*Jamiol* 'Engel' auch 'Theatername', *Barabas*~*Barabas* 'Barabas — aus einem Passionsspiel', *Cham*~*Chan*~*Han* 'Tatarischer König', *Cham*~*Chamek*~*Chamczyk* 'Bauer, Bauerkerl, Mensch ohne Geburt — cf. Ham 'Sohn von Noah', *Chwist(ek)* 'das Pfeifen durch die Luft, im altpol. Hofnarr', *Cesarz*~*Cysarz* 'Kaiser' 'Kaiserfliege', *Ćwiertnia* 'ein Getreidemass, von verschiedener Grösse, nach Verschiedenheit der Gegenden', *Dominus* 'cf.: Dominus vobiscum', *Gwiazda* 'Stern, ein berühmter Mann, Schicksal' 'Blässe' 'Sternfisch', *Firlej* 'Tanz', *Herod* 'Herodes — aus einem Passionsspiel', *Jarmark* 'Jahrmarkt' 'Gelärme' 'Jahrmarktsgeschenke', *Korzec* 'Scheffel, Hohlmass', *Król* 'König' 'der König(in) der Bienen' 'König in mehreren Spielen' 'Schützenkönig', *Księżyc* 'Mond' 'Türkisches Wappen' 'Seefisch' 'Monat', *Kulpa* 'vgl.: mea culpa', *Nobis*~*Pro nobis* 'vgl.: ora pro nobis', *Ojczenasz* 'Vaterunser', *Oltarz* 'Altar' 'Gestrin', *Omen* 'cf.: nomen omen', *Ornat* 'Messgewand', *Pater* 'Mönch' auch: 'Pater

noster', *Pilat* ~ *Pilat* ~ *Pillath* 'Pilatus', 'das fünfte Rad am Wagen' 'Abtritt' 'Person aus einem Passionsspiel', *Rączka* 'Händchen, Weiser an der Uhr' 'der im Arme einen Fehler hat' 'Kreuzblume' 'Honigmass im Altpolen', *Regula* 'Regel, Richtschnur' 'Linial', *Szatan* 'Satan — aus einem Passionsspiel', *Tabor* 'Wagenburg' 'Feldlager' 'Zeltmacher' 'Schäferhürden' usw.

Wenn wir die Familiennamen der besprochenen Gruppe analysieren, gelangen wir zum Schluss, dass diese nicht nur verschiedene charakteristische physische und psychische Eigenschaften der Personen anzeigen (die letzteren sind u. a. durch Abstrakta ausgedrückt), sondern auch von deren Gewohnheiten (vergleiche z. B. die Bezeichnungen der Speisen und Getränke), von Arbeit und Wirken (vgl. die Benennung von Erzeugnissen und Rohstoffen), von den Wohnstätten (z. B. topographische Namen und Benennung der Unterkunft), von den Geburtsumständen (z. B. Zeitangaben), von der Teilnahme am kirchlichen und damaligen kulturellen Leben d. i. Passionsspielen (vgl. *Varia*) berichten. Auf diese Weise decken sich manche von den angegebenen Klassen mit anderen semantischen Gruppen, wir meinen aber, dass es für unsere Klassifikation wesentlicher ist, dass die Bedeutung hier immer nur allgemein und mutmasslich ist. Sie wird nicht von spezifischen morphologischen Elementen unterstützt und auch nicht mit der Grundbedeutung der gegebenen Appellativen motiviert. Übrigens bilden die Klassen, in denen die Labilität besonders deutlich spürbar ist, in der allgemeinen Gruppe die Minderheit und sind eher ein Produkt späterer Entwicklung. Es geziemt sich auch die Aufmerksamkeit darauf zu lenken, dass wir weder in der Vergangenheit noch in der Gegenwart eine Grund haben, in den polnischen Familiennamen der besprochenen Art, nämlich in den Namen von Tieren, Pflanzen und Gegenständen Schildzeichen zu sehen, mit denen anderswo die Häuser in den Städten gekennzeichnet wurden. Diese Schildzeichen (nach BENEŠ¹⁷) verliehen den Familiennamen nicht den Charakter von Übernamen, sondern bestimmten den Wohnsitz des Trägers. Die deutschen Forscher zeigten mit dem Fortschreiten der Untersuchungen solcher Interpretation gegenüber Zurückhaltung, und wiesen darauf hin, dass dieser Brauch nur West- und Süddeutschland umfasste und dass er aus der Zeit kommt, da gleichzeitig die Häusernamen und die Familiennamen gebildet wurden. Man kann also nicht mit Sicherheit feststellen, ob der Häusername oder der Familienname älter ist und in welche Richtung die ursprüngliche Entwicklung ging.¹⁸

C) Familiennamen, die die Herkunft, die Wohnstätte oder den Wohnort anzeigen, die wir kurz Herkunftsnamen und Wohnstättennamen nennen, brauchen daher unterschieden zu werden, denn die ersteren bedeuteten einen Fremden, die anderen die Einheimischen.

Die Fremden waren nicht nur Menschen aus einem fremden Land, sondern auch Menschen aus anderen Bezirken des Vaterlandes, aus einer anderen Stadt und überhaupt aus anderen Örtlichkeiten. Manchmal geht es auch in diesen Familiennamen um Betonung der Zugehörigkeit zu anderen Sippen, Stämmen. Personennamen dieser Art gibt es in Polen schon seit dem 12. und 13. Jahrhundert, z. B.: *Bawor* 'Bayer', *Polanin* 'einer vom Stamm Polanien', *Prus* ~ *Prusin* 'Preusse', *Żydowin* 'Jude'¹⁹. Die Herkunftsnamen lassen sich se-

¹⁷ J. BENEŠ, *Op. cit.*, S. 172—178.

¹⁸ M. GOTTSCHALD, *Op. cit.*, S. 44.

¹⁹ Vgl.: W. TASZYCKI, *Najdawniejsze polskie imiona osobowe*. Kraków 1925, n: *Rozprawy i studia polonistyczne I Onomastyka*, Wrocław 1958, S. 82, 88.

mantisch in einige Klassen einteilen. Es hängt davon ab, was in ihrer Grundlage stand: 1. der Name von Stämmen bzw. Völkern, 2. Nationen, 3. Ländern, 4. Provinzen oder Regionen, 5. Städte.

1. *Cygan* — *Cygańczuk* — *Cyganecki* — *Cyganek* — *Cyganik* — *Cygankiewicz* — *Cygańczuk* — *Cygański* 'Zigeuner', *Frank* ~ *Franke* — *Frankiewicz* — *Frankowski* (?) 'Franke' — von Volksnamen der Franken', *Kazak* ~ *Kozak* — *Kozaczek* — *Kozaczka* — *Kozaczuk* — *Kozaczyński* — *Kozakiewicz* — *Kozakow* — *Kozakowski* 'Kosak, ein leichter Reiter, ein Freibeuter', *Ordyniec* — *Ordynski* ~ *Hordynski* 'Mitglied der Tatarenhorde', *Sas* ~ *Sass* — *Sasak* — *Sasal* — *Sasik* — *Sasim* — *Sasin* — *Saski* 'Sachse', *Tatar* ~ *Tatara* ~ *Tatera* — *Tatarata* — *Tatarczak* — *Tatarczuch* — *Tatarczuk* — *Tatarczyk* — *Tatarek* — *Tatarkiewicz* — *Tatarkowski* — *Tatarow* — *Tatarowski* — *Tatarski* — *Tatarynowicz* — *Tatarzyński* 'Tatar', *Żydaczek* — *Żydanowicz* — *Żydecki* — *Żydek* — *Żydowicz* — *Żydzia* — *Żydzik* 'Jude' usw.

2. *Bem* ~ *Boehm* — *Bemer* 'Böhme', *Charwat* ~ *Harwat* ~ *Karwat* — *Karwacki* 'Kroate', *Czech* — *Czechak* — *Czeszuga* 'Tscheche', *Czerkas* — *Czerkasiuk* — *Czerkaski* ~ *Czerkawski* 'Tscherkesse', *Francuz* 'Franzose', *Gre* — *Greczek* — *Greczka* — *Greczko* — *Greczkowski* — *Greczyło* 'Grieche', *Lach* — *Lachawiec* — *Lachendro* — *Lacheta* — *Lachor* — *Lachowicz* — *Lachowski* — *Lachur(a)* — 'Pole', *Łotysz* 'Lette', *Madziar* ~ *Madziarz* 'Ungar', *Moskal* — *Moskale* — *Moskalewicz* — *Moskalewski* — *Moskalik* — *Moskaluk* — *Moskala* — *Moskwa* (coll.) — *Moskwiak* — *Moskwiński* 'Russe', *Niemiec* — *Niemcewicz* — *Niemczewski* — *Niemczyc* — *Niemczycki* — *Niemczyk* — *Niemczynowicz* — *Niemczynowski* — *Niemczyński* 'Deutscher', *Olander* ~ *Olender* — *Olender* — *Holender* ~ *Holländer* ~ *Hollender* 'Holländer', *Pol* ~ *Pohl* — *Polachowski* — *Polacki* — *Polaczek* — *Polaczyk* — *Polak* ~ *Pollak* ~ *Pollack* — *Polakiewicz* — *Polakow* — *Polakowski* — *Polasik* — *Polaszek* — *Polaszewski* — *Polasek* — *Pollok* — *Poloczek* — *Polony* — *Polus* — *Polusik* 'Pole', *Rusak* — *Rusecki* — *Rusek* — *Rusiak* — *Rusiecki* — *Rusiewicz* — *Rusin* — *Rusinek* — *Rusiniak* — *Rusinkiewicz* — *Rusinowski* — *Rusiński* — *Rusjan* — *Rusnak* 'Russe', *Szot(t)* — *Szota* — *Szotek* — *Szotkowski* 'Schotte', *Szwed* — *Szweda* — *Szwede* — *Szwedek* — *Szwedkowicz* — *Szwedo* — *Szwedowski* — *Szwedzicki* — *Szwedziński* — *Szwedziuk* 'Schwede', *Szwajcer* ~ *Szweicer* 'Schweizer', *Turcewicz* — *Turczyk* — *Turczyn* — *Turczynowicz* — *Turczyński* — *Turek* — *Turkiewicz* 'Türke', *Wołoch* — *Wołosz* — *Wołoszczuk* — *Wołoszka* — *Wołoszuk* — *Wołoszyn* — *Wołoszynowski* — *Wołoszyński* 'Wallache' usw.

3. *Angielczyk* — *Angielski* 'Engländer', *Dunin* 'Däne' (?), *Holland* 'aus Holland', *Kurland* 'aus Kurland', *Litwa* (coll.) — *Litwak* — *Litwaniak* — *Litwin* — *Litwinek* — *Litwiniak* — *Litwiniec* — *Litwinienko* — *Litwiniszyn* — *Litwiniuk* — *Litwinowicz* — *Litwińczuk* — *Litwiński* — *Litwora* 'Litauer', *Prus* (auch 'Wappe') — *Prusak* — *Prusakiewicz* — *Prusakowski* — *Prusek* — *Prusicki* — *Prusiecki* — *Prusiewicz* — *Prusik* — *Prusinkiewicz* — *Prusinowski* — *Prusiński* — *Pruski* — *Pruszak* — *Pruszczak* — *Prusczyk* — *Pruszczyński* — *Pruszkiewicz* — *Pruszko* — *Pruszkowski* — *Pruszyński* — *Pruško* 'Preusse, aus Preussen', *Węgier* — *Węgierkiewicz* — *Węgierko* — *Węgierski* — *Węgrowski* — *Węgrzecki* — *Węgrzyk* — *Węgrzyn* — *Węgrzynek* — *Węgrzyniak* — *Węgrzynowicz* — *Węgrzynowski* — *Węgrzyński* — *Uhrzynowski* 'Ungar, aus Ungarn' usw.

4. *Doniec* ~ *Duniec* — *Doński* ~ *Duński* 'Doner Kosak', *Goral* ~ *Góral* — *Goralczyk* — *Góralczyk* — *Góralewicz* — *Góralewski* — *Góralik* — *Góralny*

— *Góralski* — 'Gebirgsbewohner', *Huculak* — *Hucul* 'Huzule', *Kaszub* — *Kaszuba* — *Kaszubik* — *Kaszubkiewicz* — *Kaszubowski* — *Kaszubski* — 'Kaschube, aus der Landschaft Kaschuben', *Krakowiak* 'aus der Wojew. Krakau', *Małopolski* 'aus Kleinpolen', *Mazowiecki* — *Mazur* — *Mazurczak* — *Mazurczyk* — *Mazurek* — *Mazurewicz* — *Mazurkiewicz* — *Mazurowicz* — *Mazurowski* — *Mazurski* 'Masovier, Masur — aus Masau, Masuren', *Morawek* — *Morawiec* — *Morawiecki* — *Morawiński* — *Morawski* 'Mährer, aus Mähren', *Orawiec* — *Orawiński* 'aus dem Gebirgsland Orawa', *Podlacha* — *Podlasiak* — *Podlasiecki* — *Podlaski* — *Podlaszewski* — 'aus der östlichen Provinz Polens — Podlasien', *Podolak* — *Podolecki* — *Podolski* — 'aus Podolien', *Polesiak* — *Polesiczuk* — *Poleski* — *Poleszak* — *Poleszczuk* — 'aus der ehemaligen Provinz Polens — Polesien', *Szłazak* ~ *Szłasak* ~ *Szłezak* — *Śląski* — *Śląskiewicz* — *Ślązak* ~ *Ślęzak* 'Schlesier, aus Schlesien', *Tatran* — *Tatrzański* 'aus dem Gebirgsland Tatra', *Wielkopolan* — *Wielkopolski* 'aus Grosspolen', *Wołyński* — *Wołyńiec* — *Wołyniuk* — *Wołyńczyk* — *Wołyński* 'aus Wolhynien', *Żuławiński* — *Żuławski* : *Żuława* 'aus dem Danziger Werder' usw.

5. *Amsterdamski* 'aus Amsterdam', *Berliński* 'aus Berlin', *Halicki* — *Halicz* 'aus Halicz', *Gloger* 'aus Glogau', *Kobryner* — *Kobryńczuk* — *Kobryński* ~ *Kobrzyński* 'aus Kobrin', *Krakowian* — *Krakowiecki*(?) — *Krakowiński* (: Cracovia?) — *Krakowski* — *Krakus* 'aus Krakau', *Lubelczyk* — *Lubelski* — *Lubliner* — *Lubliniecki*(?) — *Lubliński* 'aus Lublin', *Mościczny* 'aus Mościska', *Nakielny* 'aus Nackel=Nakło', *Paryski* — *Paryżer* 'aus Paris', *Pragier* 'aus Praga', *Sieradzan* — *Sieradziński* — *Sieradzki* 'aus Sieradz', *Toruńczyk* ~ *Torończyk*(?) 'Thorner, aus Thorn', *Wieliczki* 'aus Wieliczka', *Wiener* — *Wiedeński* — *Wiedeński* 'aus Wien', *Włodawer* 'aus Włodawa', usw.

In dem angeführten Material mieden wir keine diminutiven, augmentativen und patronymischen Varianten, denn sie begleiten immer alle semantischen Gruppen unserer Familiennamen. Wir führten auch fremde, andersslavische und ausserslavische Familiennamen an. Von den spezifischen Bildungselementen seien genannt: *-a*, *-an* ~ *-anin*, *-in*, *-czyk*, *-czuk*, *-ny*, *-ata* (= +ęta), *-er*. Die letzten sind fremden Sprachen eigen: *-czuk* und *-ata* (cf. Tatarata) der ukrainischen, *-er* (cf. Berliner) der deutschen Sprache (bei uns den Judenfamiliennamen eigen). Andere Bildungselemente, wie: *-ak*, *-ec*, *-ek*, *-ik*, *-uk*, *-ko*, *-enko*, *-ski*, *-iszyn* trafen wir schon in den oben besprochenen Patronymika an. Sie werden verbunden von der gemeinsamen Funktion, die weit aufgefasste Zugehörigkeit zu bestimmen, zur Person oder zum Ding. In bezug auf die Semantik dieser Gruppe sei noch gewarnt vor der Ansicht dass nicht alle Familiennamen auf Fremde bzw. auf Ausländer hinweisen müssen, manchmal handelte es sich nur um einen zeitigen Aufenthalt im Fremdland.

Die Wohnstättennamen haben vor allem das charakteristische Bildungselement *-ski*, wovon bereits die Rede war. Es wurde betont, dass diese Familiennamen sehr häufig und lange Zeit nur den Dorfbesitzern eigen waren. Die Entdeckung derselben und die genaue Bestimmung, um welches Dorf es sich konkret handelte, ist jedoch oft umständlich. Nicht nur, weil das Bildungselement mit der Zeit in der polnischen Onomastik viele Funktionen bekam, aber auch deshalb, weil es oftmals erweitert wurde mit Elementen *-ow-* ~ *-ew-*, *-in* (in Masowien) und weil es sich an die Grundlage heftete und deren spezifische Suffixe *-ka*, *-ice*, *-in* übergang. Also muss man die Familiennamen auf *-ski* so verstehen, dass sie von einigen lautlich verschiedenen Örtlichkeiten entstan-

den sind, nicht davon zu sprechen, dass es Dörfer mit demselben Wortlaut aus verschiedenen Gegenden Polens sein können. Ausserdem spielen auch phonetische Wandel eine Rolle. Eine genaue Unterscheidung ermöglichen also nur Daten aus der Vergangenheit unmittelbare und mittelbare. Wir wollen einige Beispiele auf Grund der Materialien aus dem 16. und 17. Jahrhundert bringen:

Białobocki : Białoboki, *Białobrzęski* : Białobrzegi, *Bielski* : Biała, *Błażewski* : Błażów, *Broniewski* : Broniewice, *Bużęński* : Bużenin, *Cygański* : Cygany, *Drzażyński* : Drzażno, *Drzewicki* : Drzewica, *Głoskowski* : Głoski (jetz Głuski), *Golański* : Golanka, *Gorecki* : Górką, *Górski* : Góra Kościelna, *Grądzki* : Grądy, *Grochowski* : Grochy, *Grzępski* : Grzębsko, *Hussowski* : Hussów, *Hermanowski* : Hermany, *Jurczyński* : Jurki, *Kaliski* : Kalisz, *Korczyński* : Korczyn, *Korycieński* : Korytno, *Kraśński* : Krasne, *Kryski* : Krysk(o), *Kuczborski* : Kuczbork, *Kunicki* : Kunice Wielkie, *Lasocki* : Lasotki, *Latański* : Latalice, *Leszczyński* : Leszno, *Lutomirski* : Lutomiersk, *Łaski* : Łasko, *Łubieński* : Łubna, *Maciejowski* : Maciejowice, *Marchocki* : Marchocice, *Malczewski* : Małki, *Mączyński* : Mączniki, *Miński* : Mińsk, *Niegoszewski* : Niegoszew, *Niemojewski* : Niemojówka, *Nowopolski* : Nowopole, *Obodziński* : Obodno, *Ocieski* : Ocieszyn, *Olszowski* : Olszów, *Paprocki* : Paprocka Wola, *Papiński* : Papy, *Piasecki* : Piaski, *Piekarski* : Piekary, *Pilecki* : Pilce, *Poniatowski* : Poniaty, *Potocki* : Potok, *Roździeński* : Roździeń, *Rysiński* : Rysin, *Rykaczewski* : Rykacze, *Rywocki* : Rywocin, *Sarbiewski* : Sarbiewo, *Smotrycki* : Smotrycz, *Starowski* : Stara Wola, *Strykowski* : Stryków, *Szymanowski* : Szymany, *Śmiglecki*~*Śmigieński* : Śmigiel (cf. lat. Smiglecius), *Święcicki* : Wielkie Świecice, *Tarnowski* : Tarnów, *Tomicki* : Tomice, *Skrzypieński* : Skrzypna, *Twardowski* : Twardów, *Ujejski* : Ujazd, *Warszewicki* : Warszewice, *Wielewiczki* : Wielewice, *Wieszczycycki* : Wieszczycze, *Wilkowiecki* : Wilkowiecko, *Wilkowski* : Wilkowice, *Witwicki* : Witwica, *Zamojski* : Zamość, *Zakrzewski* : Zakrzewo und Zakrze, *Zbylitowski* : Zbylitowska Góra, *Zbąski* : Zbąszyn usw.

Wenn wir nun über die Schwierigkeiten im Klaren sind, können wir auch verstehen, warum der für uns so charakteristische Familiennamentypus so wenig bis jetzt bearbeitet wurde. Die Lücken auf diesem Gebiet bemühten wir uns und wir tun es weiterhin mit den seit einigen Jahren geführten, eigenen Untersuchungen zu füllen.

Bei Familiennamen von Wohnstättennamen ist noch die semantische Klasse zu berücksichtigen, welche auf die Lokalisierung der Behausung innerhalb des Geländes, des Dorfes oder der Stadt hinweist. Sie kennzeichnen sicher ein kleineres Eigentum, ein bürgerliches oder ein bäuerliches. Es ist immer daran zu denken, dass Familiennamen von Wohnstätten auf *-ski* seit langem eigentlich nur den Landadel charakterisierten. Zwar sind diese Familiennamen auch den Bürgern nicht fremd, aber wir dürfen nicht vergessen, dass der verarmte Landadel mit der Zeit immer häufiger in die Städte zog, und das sich Gebiet der Städte durch den Anschluss der umliegenden Dörfer mitsamt Besitzern vergrösserte. Die besprochenen Familiennamen kennzeichnen sich mit den Bildungselementen *-ny*, *-owy*, *-isty*. Produktivität zeigt von ihnen nur *-ny*, das bereits in der Zeit vom 13. bis 15. Jahrhundert selten vorkam, und das seit dem 16. Jahrhundert immer häufiger wurde.²⁰ Semantisch bedeutet

²⁰ Vgl.: S. KOZIEROWSKI, Op. cit., S. 21—23.

es, dass ein Träger auf Stelle wohnte, die der Stamm des Familiennamens angab.

Beispiele: *Bachorny* : bachorza 'Sumpf', *Blotny* : błoto 'Sumpf', *Bugajny* : bugaj 'jetzt bekannt nur als Name von Örtlichkeiten am Wasser liegenden', *Chrostny* ~ *Chróstny* : chróst 'Reisig', *Dolny* : dół 'Grube', *Dulny* : dół, *Dworny* : dwór 'Adelhof', *Figurny* : figura 'eine Figur an der Landstrasse', *Gajny* : gaj 'Hain', *Graniczny* : granica 'Dorf- oder Stadtgrenze', *Grobelny* : grobla 'Deich', *Jezierny* : jezioro 'der See', *Kaplny* : kapla 'Kapelle', *Kątny* : kąt 'Schlupfwinkel', *Kaluźny* : kałuża 'Pfütze, Lache', *Kempny* : kępa 'Büschel, eine Flussinsel von Sträuchern bewachsen', *Konieczny* : koniec 'Dorf- oder Stadtrand', *Leśny* : las 'Wald', *Łączny* : łąka 'Wiese', *Łężny* : łągi 'Sumpfwald oder Sumpfwiese', *Moczarny* ~ *Mocarny* : moczar 'Sumpfland', *Nadolny* : na dole wsi 'im Unterdorf', *Nagórny* : na górze wsi 'im Oberdorf', *Nakonieczny* : na końcu wsi, miasta 'am Ende des Dorfes oder der Stadt', *Napolny* : na polu 'im Freien', *Narożny* : na rogu 'an der Strassenecke', *Narzecny* : na rzece 'auf dem Fluss', *Oplotny* : koło płotu 'am Zaun, an der Dorfgrenze', *Piaseczny* : na piaskach 'auf dem Sand', *Podedworny* : pode dworu 'beim Herrenhaus', *Podgajny* : pod gajem 'beim Hain', *Podkościelny* : pod kościołem 'bei der Kirche', *Podleśny* : pod lasem 'am Wald', *Podlipny* : pod lipą 'zur Linde', *Podmurny* : pod murem 'an der Mauer', *Polny* : pole 'Feld', *Porębny* : poręba 'Holzschlag', *Potoczny* : potok 'Bach', *Ratuszny* : ratusz 'Rathaus', *Równy* : rów 'Graben', *Sklepny* : sklep 'Laden', *Skonieczny* ~ *Skoneczny* : z konca wsi lub miasta 'vom Dorf- oder Stadtrand', *Skrajny* : z kraju wsi lub miasta 'vom Dorf- oder Stadtrand', *Szalasny* : szałas 'Laubhütte', *Ściegienny* : ściegna 'Pfad', *Uliczny* : ulica 'Strasse', *Wodny* : woda 'Wasser', *Zablotny* : za błotami 'hinter dem Sumpf', *Zadrożny* : za drogą 'hinter dem Weg', *Zadworny* : za dworem 'hinter dem Hof', *Zagajny* : za gajem 'hinter dem Hain', *Zakościelny* : za kościołem 'hinter der Kirche', *Zaleśny* : za lasem 'hinter dem Wald', *Zaleźny* : za łągami 'hinter dem Sumpfland', *Zamostny* : za mostem 'hinter der Brücke', *Zapotoczny* : za potokiem 'hinter dem Bach', *Zarzecny* : za rzeką 'hinter dem Fluss', *Zasmużny* : za smugą 'hinter dem Gelenge, Sottel, Striemen', *Zastrazny* : za strażą 'hinter der Wache', *Zawodny* : za wodą 'hinter dem Wasser' usw.

Dieselbe semantische Funktion haben die Bildungselemente *-owy*, *-isty*. Sie sind von *-ny* seltener, besonders in der Vergangenheit.²¹ Zum Beispiel: *Bukowy* : buk 'Buche', *Brzegowy* : brzeg 'Ufer', *Borowy* : bór 'Wald', *Dębowy* : dąb 'Eiche', *Dołowy* : dół 'Grube', *Lipowy* : lipa 'Linde', *Olchowy* ~ *Olszowy* : olcha ~ olsza 'Erle', *Topolowy* : topola 'Pappel'; *Kalisty* : kał 'Schlamm', *Kępisty* : kępa 'Büschel'. Ich kenne noch ein Beispiel mit dem Bildungselement *-owaty*, aber ich weiss nicht, ob es nicht vereinzelt dasteht, vgl. *Wiszowaty* : wisz 'dichtes, verwirrtes Gebüsch'.

D) Es bleibt noch zu besprechen die Kategorie der Familiennamen, welche den Beruf und den Bevölkerungskreis der ursprünglichen Träger anzeigen.

Der Begriff Beruf muss hier anders verstanden werden als heute, im Zusammenhang mit der allgemeinen historischen Entwicklung. Man kann zum Beispiel nicht ausschliesslich an Handwerker als Zunftmitglieder in der Stadt denken, man muss auch an die Heimarbeiter auf dem Lande denken. Diese sind in unserem Lande auch heute noch häufig. Das lenkt wiederum unsere Aufmerksamkeit auf die manchmal grössere Fachzersplitterung dieser Erzeuge.

²¹ Ibidem, S. 100, 104.

Indem wir uns genauer als bisher mit der semantischen Seite dieser Familiennamen beschäftigen, ferner können wir auch besser die Rolle und die Bedeutung dieser Familiennamengruppe innerhalb der übrigen Gruppen bestimmen. Es wird wohl richtig sein, dass die besprochene Gruppe, chronologisch gesehen, unter den anderen die jüngere ist²², denn die Familiennamen, die direkt von den bereits vorhandenen Berufs- und Standesnamen gebildet wurden, begangen erst gegen das 18. Jahrhundert häufiger zu werden. Wir dürfen hierbei aber auch nicht die früher erschienenen, verschiedenen Übernamen ausser Acht lassen, die einen Beruf indirekt bezeichnen können, wovon bereits die Rede war. Es mag also nicht um eine qualitativ neue Entwicklung gehen, sondern um verschiedene Stufen derselben Entwicklung. Eine weitere Zweifelsfrage ist die Beurteilung der Familiennamen des Typus: *Cesarz* 'Kaiser', *Biskup* 'Bischof', *Król* 'König', *Monarcho* 'Monarch', *Papież* 'Papst', *Przeor* 'Prior'. Es ist wohl klar, dass diese Familiennamen die wirkliche Würden ihrer Träger nicht bestimmen, denn diese Vertreter der Gesellschaft hatten ihre spezifische Art die eigene Person zu bezeichnen, ohne Gebrauch von Appellativen. Vielleicht handelt es sich hier nur um einen ironischen Namen, wobei die Umstände seiner Entstehung nicht festzustellen sind, oder auch um die in den Familiennamen häufige stilistische Figur: die Methapher oder Metonymie. Zum Teil können diese Familienamen mit den Theaterrollen auf der Volksbühne erklärt werden. Sie blieben auf immer an ihren Darstellern haften. Daraufhin sehe ich in diesen Familiennamen eher Übernamen und setze sie nicht in diese Gruppe. Trotzdem bietet sich eine neue Schwierigkeit, nämlich Bestimmung der Grenzen dieser Interpretation. In diesem Falle denke ich an Familiennamen wie: *Hetman* 'Hetman', *Kanclerz* 'Kanzler', *Marszałek* 'Marschall', *Pulkownik* 'Oberst', *Wódz* 'Heerführer'. Weitere ausführliche Untersuchungen werden wohl Klarheit bringen, wann diese Familiennamen entstanden sind und wie sie den bestimmten Bevölkerungskreisen einzuordnen sind. Zur Orientierung nahm ich in der besprochenen Gruppe die Teilung in mehrere besondere semantische Klassen vor. Um der Analyse die richtige historische Grundlage zu geben, führe ich nach Lindes Wörterbuch²³ die alten Bedeutungen an. Ich nutze hierbei auch das sog. Warschauer Wörterbuch²⁴ aus. Ich verzichte auch nicht im Material auf Archaismen und dialektische Formen. Die grössere vielleicht Anzahl von Beispielen ist damit u. a. zu erklären, dass eben dieser Bedeutungsgruppe der Familiennamen unsere Forscher bisher die geringste Aufmerksamkeit schenkten.

Familiennamen von Standesnamen: *Biedacha* ~ *Biedak* ~ *Biedny* 'ein Elender, Armer', *Bogacz* ~ *Bogatek* ~ *Bogacki* : bogaty 'ein Reicher', *Chalupnik* 'Bauer der nur eine Hütte und etwas Boden darum besitzt', *Chłopecki* ~ *Chłopek* ~ *Chłopik* : chłop 'Bauer, armer Bauer, armer Landmann', *Chudak* ~ *Chudała* ~ *Chudek* ~ *Chudoba* ~ *Chudyka* ~ *Chudy* ~ *Chudziak* ~ *Chudziński* : chudzina 'ein armer, elender Mensch', *Dziedzic* 'Erbe, Erbherr', *Gazda* ~ *Gazdeczka* 'Hauswirt, Hausherr — bei dem Gorallenvolk', *Gburek* ~ *Gburzyński* : gbur 'Namen des Bauers in Dörfern auf Grund des deutschen Rechtes entstanden', *Gołota* ~ *Gołoś* 'ein Unangesessener, ein Unbegüterter' 'armer Schlucker', *Gospodarek* : gospodarz 'ein kleiner Wirt', *Gzel* ~ *Gzella* 'cf. Geselle', *Kmi-*

²² W. TASZYCKI, *Polskie* . . . , S. 13.

²³ S. B. LINDE, *Słownik języka polskiego*, II Auflage, Bd I—VI, Lwów 1854—1860.

²⁴ J. KARŁOWICZ, A. KRYŃSKI, W. NIEDŹWIECKI, *Słownik języka polskiego*, Bd I—VIII, Warszawa 1900—1927.

ec~*Kmiotek* 'Bauer der eine Haupthufe besitzt, Ganzlöhner', *Komornik* 'Mietmann, Hauseinwohner, Einlieger, Insass', *Leman*~*Lejman* 'cf. Lehenmann', *Majer*~*Majerek* : deutsch Meier 'Erbpächter', *Majstrzyk* : majster 'Meister', *Mieszczanski*~*Mieszczanowski*~*Mieszczankowski* : mieszczan(ek) 'Stadtbürger', *Mizer(a)*~*Mizeracki*~*Mizerek*~*Mizerkiewicz*~*Mizerski* 'ein Elender — coll. Mizeracy elendes Volk', *Noworolnik*~*Nowosad* 'ein neuer Kolonist, der noch nicht lange wo ansässig ist', *Ogrodnik* 'Halbbauer, Gärtner', *Osadca* 'der Kolonienstifter, Ansiedler', *Osadnik* 'Kolonist', *Osiadly* 'ansässig, der etwas in Besitz genommen hat', *Panek*~*Panecki* 'Herrlein, Herrchen', *Paniez* 'junger Herr', *Slugajski* : sluga 'Diener', *Raba*~*Rabach*~*Rabas*~*Rabek* (ukr.) : rab 'Untertaner', *Szlachta* (coll.) 'Edelleute', *Wladyka*~*Wlodyka*~*Wlodyga* 'Herr', *Wolak*~*Wolanin*~*Wolan*~*Wolny*~*Wolnik* : wola 'Freisass', *Zagrodniczek* : zagrodnik 'Hintersass, Hintersättler, Beisass', *Ziemiań* 'Landmann, Feldbauer' später 'Landgutsbesitzer, Landedelmann' usw.

Familiennamen von Beamten und Aufsichtspersonalbezeichnungen: *Ataman* 'in der Ukraine der Dorfrichter, Schulze, der Richter eines Städtchens', *Bojar* 'in Litauen Mittelding zwischen Edelmann und Bauer' 'Gewalttätiger, Unterdrücker', *Dworak*~*Dworzak* 'Hofmann', *Dwornik* 'Hofmeier, Hofvogt', *Gumienny* 'Scheunenaufseher', *Kata* : kat 'Henker', *Kanclerz*~*Kanceler* 'Kanzler', *Karbowy*~*Karbownik* 'der auf dem Lande die Rechnung auf dem Kerbstocke führt, der Bauernvogt', *Kasztelan* 'Burgvogt', *Kniaz* 'Schultheiss in Dörfern mit valachischem Ansiedlungsrecht', *Komornik* 'Kammerjuncker' 'Landkammerherradjunkt', *Koniusz*~*Konius* 'cf. koniuszy = Stallmeister', *Kustosz* 'Verwahrer, Aufseher — Kronenverwahrer', *Legat* 'Gesandter', *Lawnik* 'Schöppe', *Malodobry* : mało dobry 'Henker', *Marszałek*~*Marszał*~*Marszał* 'Marschall — Kronmarschall, Hofmarschall, im allgemeinen ein Vorgesetzter', *Mytnik* 'Mautner, Zolleinnehmer' *Palester* 'cf. palestra = Advokaten nebst Gehilfen', *Pisarczyk*~*Pisarek* : pisarz 'Schreiber', *Poborczyk* 'cf. poborca = Steuereinnahmer', *Podskarbi* 'Schatzmeister', *Podwójci* 'Untervogt, Unterstadtrichter', *Pokładnik* 'Depositarius', *Polowy* 'Aufseher der Feldarbeiten', *Prokurat* 'Sachwalter, Advokat', *Prezes* 'Präsident, Präses', *Rajca* 'Rats-herr', *Rataj*~*Komisarz* 'Gutsverwalter, Güterverwalter', *Ratman*~*Retman* 'Ratmann', *Richter*~*Rychter* 'Richter' 'Landrichter', *Senator* 'Senator, ein Reichsrat', *Sendyk* 'Syndicus', *Sędziak* 'Richter' auch 'Verwalter einer Provinz bei Türken (vgl. turk. sandżak), *Soltys*~*Szołtys* 'Schultheiss, Dorfrichter, Schulzenlehner', *Starosta* 'der Vorgesetzte, der Älteste' 'Landvogt' 'Schlosshauptmann', *Stygar* 'Salzbergwerksbeamter' 'Aufseher über die Arbeiten im Salzbergwerke' *Szafarz*~*Szafar*~*Szafer* 'Schaffner', *Włodarz*~*Włodek* 'Verwalter, Hofvogt, Dorfvogt, Hausvogt', *Wojewoda* 'Aufführer im Kriege, Senator', *Wojt*~*Voit*~*Focht* 'Stadtvogt, Dorfschulze', *Żupnik* 'Salzbergwerksbeamte, Salzrichter' usw.

Familiennamen von Dienstleutennamen: *Czeladka* 'cf. czeladź = das Gesinde', *Fornal* 'Pferdeknecht auf dem Lande', *Forys* 'Vorreiberbursche bei einem sechsspännigen Wagen', *Hajduk*~*Hajduczek* 'Bedienter im Heiduckenkleidung', *Klucznik*~*Kluczny* 'dem die Schlüssel anvertraut sind', *Kosiar*~*Kosarz*~*Kosar*~*Kośnik* 'Schnitzer', *Koziarz* 'Ziegenhirt', *Kucharz*~*Kuchar* 'Koch', *Kuchta* 'Küchenjunge', *Kuczera* : kuczer 'Kutscher, Kutschenreiter', *Lokaj* 'Lakai', *Masztalerz*~*Mastalerz* 'Reiterknecht, Stallknecht', *Oracz* 'Pflüger, Ackerer', *Owczarz*~*Owczarz* 'Schäfer', *Owczarek*~*Owczarczyk* 'Schäferknecht', *Pacholek* 'Knecht, Bedienter, Lakai', *Palacz*~*Palicz* 'Brenner, Ofen-

heitzer', *Parobczak* : parobek 'Knecht, Hausknecht, Stallknecht', *Pasterz* ~ *Pasturczak* : pasturz 'Hirte', *Paż* 'Page', *Sadownik* 'Obstgärtner', *Sieczkarz* 'Häckselschneider', *Skotarz* 'Viehhirt', *Stadnik* 'Stuttereiaufseher' 'Herdenhirt', *Stangret* 'Kutscher', *Stawarz* ~ *Stawiarz* 'Teichgräber', *Stróż* 'Wächter', *Woźny* 'Gerichtsfrohn, Forderknecht, Gerichtsdienner' usw.

Familiennamen aus dem Militärwesen: *Bembenista* 'Trommelschläger', *Braniecki* : braniec 'Kriegsgefangene, Sklave', *Choraży* 'Fahnenträger', *Ciurej* : ciura 'ein Trossbube bei der Armee', *Czurak* ~ *Czurko* : ukr. czura = ciura 'ds.', *Ćwik* 'Veteran', *Dobosz* 'Trommelschläger', *Drab* ~ *Drabik* 'Fussknecht, Kriegsknecht zu Fuss', *Drabent* = drabant 'Trabant', *Dragan* ~ *Dragon* 'Dragoner', *Huzar* ~ *Husar* 'ein leichter ungarisch gekleideter Reiter', *Husarz* ~ *Usarz* 'ein polnischer Husar', *Janczar* 'Janitschar', *Kapitan* 'Hauptmann', *Majtczak* : majtek 'Matrose, Bootsknecht', *Matras* ~ *Matraszek* ~ *Matraszka* : matros 'Matrose', *Maryniarczyk* : maryniarz = marynarz 'Schiffsmann', *Piechota* ~ *Piechotka* ~ *Piechura* = piechur 'Infanterist, Fussgänger, Fussknecht', *Pocztowy* 'Reitknecht eines Towarzysz', *Porucznik* 'Kriegskommissar' 'Leutenant', *Rajtar* ~ *Rajter* 'Kavallerist auf deutschem Kriegsfuss', *Rycerz* ~ *Rycer* 'ein adlicher Soldat, ein berittener Adlicher', *Sierżant* : serżant 'Sergeant', *Surmacz* 'Zinkenpfeifer, Zinkenblaser', *Trebacz* ~ *Trembacz* 'Trompeter', *Ulanowicz* ~ *Ulański* : ułan 'Ulan', *Wojas* ~ *Wojarek* ~ *Wojownik* 'Krieger', *Żoldak* 'Söldner', *Żołnierzak* : żołnierz 'Soldat', *Żołnierz* 'ein junger Soldat, ein kleiner Soldat' usw.

Familiennamen aus dem Bereiche des Handwerks und Industrie: *Balbierz* 'Barbier', *Bednarz* ~ *Bednorz* 'Fassbinder, Böttcher', *Blacharz* 'Blechschläger, Flaschner, Klempner', *Blacharczyk* 'Klempnergeselle', *Ceglarz* ~ *Ceglarek* 'Ziegelarbeiter, Ziegelstreicher, Ziegelbrenner', *Chmielarz* ~ *Chmielorz* 'Hopfensammler', *Cieśla* ~ *Cieślar* 'Zimmermann', *Ciesielczyk* 'Zimmermannsgeselle, Zimmermannsjunge', *Cukiernik* 'Zuckersieder, Zuckerbäcker', *Gancarz* ~ *Garncaz* ~ *Honczaruk* (ukr.) 'Töpfer', *Garncaarczyk* 'Töpfergeselle, Töpferjunge', *Golasz* : golarz 'Barbier', *Golibroda* 'Bartscherer, Barbier', *Gorzalnik* 'Branntweinbrenner', *Gorzelany* ~ *Gorzelanny* ~ *Gorzelanni* 'Branntweinbrennermeister', *Górn*ik 'Bergknappe, Bergmann', *Hutnik* 'Hüttenarbeiter, Glasmacher, Metallschmelzer', *Kamieniarz* ~ *Kamieniorz* 'der in Stein arbeitet, der Steinschneider, der Steinschleifer', *Kasiarz* = kaszarz 'Grützenmacher', *Knap* 'Knappe, Tuchknappe, Tuchmacher', *Koleśnik* 'Stellmacher, Rademacher', *Kosycarz* = koszyczarz 'Korbmacher', *Kotlarz* ~ *Kotlorz* 'Kupferschmied', *Kotlarczyk* 'Kupferschmiedsgeselle oder Bursche', *Kowal* ~ *Kowol* 'Schmied', *Kowalczyk* 'Schmiedsgeselle', *Krawiec* 'Schneider', *Krawczyk* 'Schneidergeselle, Schneiderbursche', *Kubelnik* 'Holzkübelmacher', *Kuśnierz* ~ *Kusznier* ~ *Kuśmierz* 'Kürschner', *Kuśnierz* 'Kürschnersgeselle', *Kuźnik* ~ *Kuźniarz* ~ *Kuźniak* 'Eisenarbeiter, Eisenschmied', *Łazebnik* = łazebnik = łaziennik 'Bader', *Łucarz* 'Armbrustmacher', *Mielcarz* 'Mälzer', *Mielnik* 'Müller', *Młynarz* 'ds.', *Młynarczyk* 'Mühlknappe', *Mularz* 'Maurer', *Mydlarz* 'Seifensieder', *Mydlarczyk* 'Seifensiedergeselle', *Nieckarz* 'Muldenmacher', *Olejn*ik ~ *Olejarz* 'Ölschlager, Ölmann', *Olejarnik* 'ds.', *Papiernik* 'Papiermüller, Papiermacher', *Piekarz* 'Bäcker', *Piekarczyk* 'Bäckerknecht', *Piwowar* 'Bierbrauer', *Plóciennik* 'Leinenweber, Leinenhändler', *Polewacz* 'Begiesser, Verzinner, Tünder', *Powroźnik* 'Seiler', *Prac*z 'Wäscher', *Probiez* ~ *Probiez* 'Probiezier' 'Prüfer', *Rymarz* ~ *Rymar*, ~ *Rymer* 'Riemer', *Rymarczyk* 'Riemergeselle', *Rzeźnik* 'Fleischer, Fleichhauer Metzger', *Sercarz* = serczarz (?) 'Käsemacher', *Sitarz* ~ *Siciarz* 'Siebmacher'

Siedlarz = siodlarz 'Sattler', *Sklarz* ~ *Sklorz* ~ *Szklarz* 'Glaser, Glasmacher, Glasschmelzer', *Skrzyniarz* 'Kistenmacher', *Slusarz* ~ *Ślusarz* 'Schlosser, Kleinschmied', *Ślownik* 'Malzer, Malzbrenner', *Smalcerz* ~ *Smelcerz* = szmelcarz 'Eisenschmelzer, Erzschmelzer', *Srebrnik* 'Silberarbeiter', *Stalmach* ~ *Stelmach* 'Stellmacher, Gestellmacher', *Stolarz* ~ *Stolorz* 'Tischler', *Stolarczyk* 'Tischlergeselle', *Strycharz* 'Kornstreicher, Scheffelstreicher', *Studniarek* : studniarz 'Brunnengräber', *Sukiennik* 'Tuchmacher, Tuchhändler', *Sulerz* = szulerz 'Ofenheizer in der Glashütte', *Szwiec* ~ *Szewc* 'Schuhmacher' 'Schuster', *Szewczyk* 'Schuhmachergeselle', *Tkacz* ~ *Tkocz* 'Weber', *Zamecznik* 'Schlosser', *Zdun* 'Töpfer, Hafner', *Zduńczyk* 'Töpfergeselle, Töpferjunge', *Żeleźnik* 'Eisenarbeiter, Eisenhändler' usw.

Familiennamen aus dem Handel- und Transportwesen: *Bazarnik* : bazar 'Marketender', *Ciurnak* vgl. ukr. czumak 'Salzhöcker, Salzverkäufer', *Flis* ~ *Fliśak* 'Flösser', *Furman* ~ *Furmanek* 'Fuhrmann', *Handelsmann* 'Händler', *Kaczmarz* ~ *Karczmar* ~ *Kaczmar(a)* 'Schenkenwirt', *Karczmarczyk* 'Schenkenjunge', *Karnicki* : karnik : kara 'Kärtner', *Kramarz* ~ *Kramnik* ~ *Kramer* ~ *Kremer* 'Krämer', *Kramarczyk* 'Tabuletkrämer, circuitor', *Krupiarz* ~ *Krupnik* 'Graupenmacher, Graupenhändler', *Kupiec* 'Kaufmann', *Oryl* 'Holzflossmacher', *Prasula* ~ *Prasol* : prasol 'Salzverkäufer, Salzfaktor, Salzhöcker', *Przewoźnik* 'Fährmann, Überführer', *Solarz* ~ *Solnik* 'Salzverkäufer, Salzhändler', *Sternik* — *Styrnik* 'Steuermann', *Szkućnik* ~ *Skutnik* 'Schützenbauer, Schiffszimmermann', *Szynkaruk* cf. szynkarz 'Schenkenwirt', *Tabacznik* 'Tabakshändler', *Winiasz* 'Weinhändler', *Woźnica* ~ *Woźniczka* 'Wagenführer, Fuhrmann', usw.

Familiennamen die sich auf Forst-, Jagd- und Fischwesen beziehen: *Bartnik* ~ *Bartniczek* 'Beutner, Aufseher der Waldbienenstöcke, Zeidler', *Drwal* 'Holzhacker', *Dziegciarz* : dziegciarz 'Birkenteersieder', *Gajowy* ~ *Gajownik* ≤ gajownik 'Hägereiter, Häger, Forstknecht', *Leśnik* 'Förster', *Łowczak* : łowczy oder łowiec 'Jäger', *Maziarz* 'Schmiersieder', *Myśliwiec* 'Jäger, Jagdkenner', *Myśliwek* : myśliwy 'Jäger', *Ochotnicki* : ochotnik 'Jäger', *Pilarz* ~ *Pilorz* : piła 'Brettschneider', *Popielarz* ~ *Popielnik* 'Aschenbrenner' 'Aschenhändler', *Pszczelnik* 'Bienenwärter', *Ptasznik* 'Vogelfänger, Vogelsteller, Vogelhändler, Vogler', *Rabca* ~ *Rębacz* ~ *Rębarz* 'Holzhauer', *Rybak* 'Fischer', *Smolak* ~ *Smolarz* ~ *Smolnik* 'Pechbrenner, Teerbrenner', *Strzelec* 'Jäger', *Strzelczyk* 'Jägerbursche', *Tracz* 'Säger, Brettschneider', *Węglarz* ~ *Węglorz* 'Kohlenbrenner, Köhler' usw.

Familiennamen von Namen die sich auf das kirchliche und religiöse Leben beziehen: *Dziak* ~ *Dziakowski* 'cf. diak = Klerikus von der griechischen Kirche' 'Kirchensänger, Kantor', *Dziekan* 'Dechant', *Dzwonik* ≤ dzwonnik ~ *Dzwoniarek* : dzwoniarz 'Glöckner, Glockenläuter', *Frater* 'ein Frater bei den Mönchen', *Grabarz* 'Gräber', *Gwardian* 'Guardian in einem Kloster', *Heretyk* 'Ketzer', *Humen* ~ *Humeniuk* (ukr.) : ihumen 'Abt vom griechischen Ritus', *Kantor* 'Vorsänger', *Kapelan* 'Kapellan', *Kaplan* 'Priester', *Kleryk* 'ein Geistlicher der ersten Reihe', *Kościelnik* 'Priester', *Kościelny* 'Kirchner, Messner', *Mnik* ~ *Mniszek* 'Mönch', *Organista* 'Organist, Orgelbauer', *Pastor* ~ *Pasztor* 'Pastor', *Pater* 'Geistlicher', *Pleban* ~ *Kleban* 'Pfarrer', *Pogan* 'Heide', *Pop* 'griechischer Priester', *Pustelnik* 'Einsiedler, Eremit', *Przechta* 'getaufter Jude', *Reformat* 'Reformat, Ordensbruder von der strengen Observanz der Regel des h. Franziscus', *Rybaltowski* : rybalt 'ein Schüler der die Psalmen singt, Psalmist, Kantor', *Zakryś* : zakrystian 'Kirchendiener, Küster, Glöcker' (?) usw.

Familiennamen von freien Berufen: *Bakalarz*~*Bakalosz* 'Kinderlehrer, Schulmeister', *Basista* 'Bassist', *Cyruliczek*~*Cyrulicek* : cyrulik 'Wundarzt, Chirurg', *Doktor* 'Kirchenlehrer, Arzt, Quacksalber', *Filozof* 'Philosoph', *Gadek* 'Musikus, Spielmann', *Gracz*~*Graj*~*Grajek*~*Grala* 'Spieler auf einem Instrument', *Klecha* 'Dorfschulmeister', *Konowalski* : konowal 'Reitschmied, Rossarzt', *Kuglarz*~*Kugler* 'Gaukelpieler, Taschenspieler, Seiltänzer', *Lutnik* 'Lautenspieler', *Malarz*~*Malarczyk* 'Maler, Malerbursche', *Medyka* : medyk 'Medikus, Arzt', *Miernik* 'Feldmesser, Massaufseher', *Misiarz* 'die Tiere Kastrierender' (dasselbe war *miśnik* 'Schüsselmacher'?), *Muzyk*~*Muzyka* 'Musikus, Musikanten', *Piszczyk* 'Pfeifer, Leichenmusikus', *Skoczek* 'Springer', *Skomoruch* = skomoroch 'Gaukler, Spassmacher, Bärenführer', *Skrzypek* 'Geiger, Violinspieler, Bierfiedler', *Śmieszek* 'Spassmacher, Possenreisser', *Szkolnik* 'Schulaufseher, Schulmeister', *Żak*~*Żaczek* 'Schüler, Student, Schulfuchs, Studirter' usw.

Familiennamen von Namen für asoziale Elemente: *Hajduk* 'herumstreifendes Gesindel', *Kostera*~*Kostyra* 'Würfelspieler, Kartenspieler, Doppler', *Lupieżnik* 'Räuber, Plünderer, Schinder', *Mendyk(a)*~*Mandyk* 'Bettler', *Nicpoń* 'Halunke, Taugenichts', *Obibok* 'Schläger, Raufer', *Oprych* : opryszek 'Buschkläpper, Strauchdieb', *Oszust* 'Betrüger', *Szalbierz* 'Betrüger, Berücker', *Smyk* 'Maus, Schnipfer' 'Bänkelsänger', *Szuller* : szuler 'Hasardspieler, Doppler', *Wyrwa*~*Wyrwas* 'Betrüger, Schelm', *Żebrak*~*Żebracki*~*Żebruń* 'Bettler' usw.

Familiennamen von anderen Benennungen: *Krajan*~*Lancman* 'Landsmann', *Nowicz*~*Nowak*~*Nowocień*~*Nowotny*~*Nowotnik* 'Neuling, Novize, Anfänger', *Oźga*~*Ozga* 'Abgebrannter', *Pogorzelec* 'Abgebrannter', *Przybycień*~*Przybysz*~*Przybyś*~*Przybył(a)*~*Przybyło* 'ein Ankömmling, ein ankommener Fremder', *Przychodzień*~*Przychodzeń* 'ds.', *Rodak*~*Rodakowski* 'Landsmann', *Ściepień*~*Stempień* : wstąpien 'ein neu Antretender, ein Neuling, Anzöglings', *Wędrowiec* 'Wandersmann', *Ziemek*~*Ziomek* 'Landsmann', usw.

Wenn es um die Entstehung der erblichen Familiennamen von Berufs- und Ständesnamen geht, so liegt die Erklärung nahe, dass der Beruf und die gesellschaftliche Stellung — in positiver oder negativer Bedeutung — vom Vater auf den Sohn viele Jahre lang übertragen wurden, was bis vor kurzem etwas Allgemeines war. Mit diesen Familiennamen brauchte man die Einheimischen nicht zu bezeichnen, da es für sie wenig charakterisierend war. Wahrscheinlich nannte man so besonders die Einwanderer und weil diese grundsätzlich nicht reich waren, wird es klarer, warum diese Familiennamen sich vor allem auf die niedrigen Stellungen beziehen, die man überall antraf und die unentbehrlich waren. Verschiedene Einzelercheinungen verbreiten darüber noch interessantes Licht. Derselbe Beruf oder dieselbe Stellung werden nämlich mit verschiedenen Ausdrücken bezeichnet, was sicherlich von ihrer geographischen Differenzierung in der Sprache abhängt, vgl.: *Knap*~*Sukiennik* 'Tuchhändler', *Garncarz*~*Zdun* 'Töpfer', *Oźga*~*Pogorzelec* 'Abgebrannter', *Nowak*~*Nowocień*~*Nowotny* 'Neuling', *Stalmach*~*Koleśnik* 'Wagner', *Kniaź*~*Wójt* 'Schultheiss' u. a. Dieser Aspekt der Sache kann nicht nur für die Onomastik, aber auch für die Lexikologie von Bedeutung sein. Wie in den anderen Gruppen treten auch hier viele Patronymika auf, die sich auch in Abhängigkeit von den Bildungselementen geographisch unterscheiden lassen. In diesem Punkt sind solche Familiennamenvarianten wichtig, wie z. B.: *Soltyszek*~*Soltysiak*~*Soltysik*~*Soltysiuk*, *Tkacz-enko*~*Tkaczów*~*Tkaczuk*~*Tkaczyk*~*Tkaczyński*, *Wójciak*~*Wójcik*~*Wój-*

cicki~*Wójcikiewicz* ~ *Wójcikowski*~ *Wójciuk*~ *Wójtowicz* ~ *Wójtowski*~ *Wojtowiecki*. Patronymische Varianten gibt es sehr viel, gewiss mehr als einfache Formen, die direkt von den Appellativen übernommen wurden. Wir dürfen aber nicht vergessen, dass Familiennamen ausser der streng onomastischen Funktion auch verschiedene emotionelle Stimmungen wiedergeben: positive oder negative. Das hängt mit ihrem unterscheidenden Zweck zusammen, mit Detoriorisieren oder Mildern derjenigen Eigenschaft, die zur Unterscheidung einer Person von anderen gebraucht wurde. In dem uns interessierenden Bereich weisen wir auf Beispiele folgender Art hin: *Furmaga*~*Furman*, *Hajduga*~*Hajduk*, *Kosiara*~*Kosiarz*, *Pastuszka* — *Pastuszko*~*Pasterz*. Auf solche Weise sind wohl auch die Gestalten vom Typus: *Kaczmar*~*Kaczmarek*, *Piekar*~*Piekara*~*Piekarek*, *Smolar*~*Smolarek* zu erklären, deren Phonetik auf eine Rückbildung deutete. In diesem Fall ginge es um Vergröberung, Herabsetzung des Familiennamens. Eine Veredelung dagegen findet eventuell statt durch Hinzufügen des Bildungselements *-ski*, vgl.: *Furmański*~*Furman*, *Gontarski*~*Gontarz*, *Grabarski*~*Grabarz*, *Kuźniarski*~*Kuźniarz*, *Lemański*~*Leman*, *Myśliwski*~*Myśliwy* u. a. Die Varianten auf *-ski* wurden besonders in den letzten Jahrhunderten häufig, was nicht, ohne Recht mit dem Einfluss der adligen Familiennamen auf *-ski*, der Wohnortsnamen, erklärt wurde, obwohl sie auch als Patronymika angenommen werden dürfen.

*

IV. Die ganzen Ausführungen zusammenfassend, möchte ich nur auf gewisse allgemeine Schlüsse hinweisen, die zum weiteren Fortschreiten der Untersuchungen zu polnischen Familiennamen beitragen können.

Die Untersuchungen sollten möglichst mit geschichtlichem Material unterbaut werden. Zwar fehlt dieses oft, wir können auch nicht in ihm direkte Lösungen finden, sondern nur indirekte. Aber nur auf geschichtliches Material gestützt, können wir die chronologische Folge der einzelnen Erscheinungen bestimmen sowie deren geographische Verbreitung, und Verknüpfung mit kulturhistorischen Erscheinungen. Im letztgenannten Fall wäre es überaus zweckmässig auch die Verbindung der Erscheinungen mit der damaligen sozialen Basis festzustellen, also die Verbindung mit den damaligen Standeskreisen.

Die Untersuchungen sollten in demselben Grade sowohl die formale wie auch die semantische Seite der polnischen Familiennamen umfassen. Die formale Differenzierung ist nämlich sehr gross, neben den onomastischen Funktionen hat sie auch stilistische Funktionen, die in einem höheren Grade als bisher unterschieden und klassifiziert werden sollten. Vom semantischen Standpunkt aus verlangen verschiedene Zweifelsfragen gelöst zu werden. Die Herstellung einer erschöpfenden Systematik in diesem Bereich wird feststellen lassen, inwiefern das Spezifische der polnischen Familiennamen vom Spezifischen der Familiennamen anderer Völker von verschiedenen Kulturgrundlagen abweicht. Es geht um eine bessere Orientierung nicht nur in europäischen Kulturkreisen, sondern auch aussereuropäischen.

Es scheint uns ferner, dass auch die Familiennamen fremder Herkunft bearbeitet werden sollten. Vom linguistischen Standpunkt aus wird man auf diese Weise Einsicht gewinnen in verschiedene Typen sprachlicher Substitution und man wird die erwähnten Eigenartigkeiten, nämlich formale und semantische, besser beurteilen können. Eine allgemeinere Bedeutung dieser Untersuchungen liegt in der Möglichkeit, die Bevölkerungsmigration und deren Anstieg

zu verschiedenen Zeiten festzustellen. Nach unseren Daten greifen diese Erscheinungen nicht sehr weit zurück, besonders wenn es um Erscheinungen von grosser Verbreitung geht. Hier denke ich vor allem an polnische Familiennamen ruthenischer, tschechischer, ungarischer und deutscher Herkunft, deren grössere Anzahl mit dem 19. Jahrhundert verbunden zu sein scheint und leicht mit den Ereignissen, die mit der Teilung Polens zusammenhängen, zu erklären ist. Bei diesem Problem, wie übrigens bei anderen, kann uns die Schreibweise der Familiennamen behilflich sein, denn darin sieht man unter anderen die Widerspiegelung fremder Bräuche, wie auch die Anpassung an einheimische Bräuche. Natürlich müssen diejenigen Daten berücksichtigt und ausgenutzt werden, die sich aus der Eigenart der historischer Schreibweise ergeben und die während der Jahrhunderte Änderungen unterlagen.

Lublin

PAWEŁ SMOCZYŃSKI

Tanulmányok a lengyel vezetéknevek köréből

A névtan ágai közül Lengyelországban először a toponimika fejlődött ki. A személynevekkel is azért kezdtek foglalkozni, mert a helynevek egy részét csak a régebbi személynevek alapján lehetett megmagyarázni. Különösen a vezetéknevek részesültek eddig mostoha elbánásban — egyrészt, mert viszonylag új képződmények, és így szerepük a toponimikában alárendelt, másrészt nagy számuknál fogva nehezebben rendszerezhetők.

A kételemű szláv neveket a keresztény névadás a középkor folyamán fokozatosan kiszorította, de megmaradtak a vezetéknevekben ugyanúgy, mint ezek számtalan becéző változata. A keresztény nevek becéző változatai közül elég sok idegen (ukrán, cseh, magyar) eredetű is található a lengyel vezetéknevekben. A reneszánsz divattá tette a latinosított neveket, a reformáció pedig az őszösvetségi nevek számát emelte.

A lengyel vezetéknevek kialakulásának és megszilárdulásának kora a társadalmi rétegek szerint más és más. Vezetéknevek csírái a nemeseknél már a 15. században kialakultak, de akkor még a birtok változásával gyakran a név is megváltozott, és csak a 16. sz. végére szilárdultak meg. A nemességet a polgárság és a szabad parasztság követte, majd a jobbágyok és a városi nincstelének. Ez utóbbiaknál csak a 18. sz. végén és a 19. sz. elején vált általánossá és jogilag kötelezővé a vezetéknév (Code Napoléon).

Alaki szempontból három csoportba oszthatjuk a lengyel vezetékneveket a) tőszó. Ide tartoznak a csonkított és teljes keresztnévből alakult vezetéknevek, mint *Mich* (< Michal), *Matusz* 'Máté' és köznevek, mint *Baran*'kos'. Gyakran lehet egy-egy nevet köznévből és becézőnévből egyaránt magyarázni. pl. *Godzina* (< Godzislav) vagy *godzina* 'óra', *Grzech* (< Grzegorz 'Gergely') vagy *grzech* 'bűn'. Egyes kutatók minden ilyen névben hajlandók becenevet látni tekintve azok hallatlan gazdagságát és elterjedtségét, mások a köznévi eredet mellett érvelnek utalva a ragadványnevek régiségére, és ma is élő funkciójára. Az egyszerű melléknév vezetéknévként elég ritka lengyel nyelvterületen, mint *Cichy* 'csendes', *Gluch* 'süket'. Az egyszerű közsőzből alakult vezetéknevek csak Sziléziára és Déllengyelországra jellemzők, a lengyel nyelvterület többi részén ritkák vagy egészen ismeretlenek.

b) A lengyel vezetéknevek legtöbbször képzett szóból keletkeztek. A ma leggyakoribb *-ski* képző kezdetben egészen ritka, csak a 16. században szaporodik meg. A leggyakoribb a középső és keleti vidékeken. Eredetileg helységnevből képezték, ahol az illető nemes birtoka volt. A 17. sz.-tól kezdve már foglalkozásnevekhez és keresztnévi eredetű vezetéknevekhez is hozzájárulhatott, mint *Młynarski* (< młynarz 'molnár') vagy *Adamski*. Kezdetben ugyancsak ritka, de a polgárság körében a 17—18. sz.-ban egyre inkább terjed az *-icz* képző. Járulhatott keresztnemekhez és köznevekhez egyaránt. Főleg a keleti részekben népszerű. Az *-ak*, *-ek*, *-ik*, *-uk* eredetileg kicsinyítő képző, de aztán átveszi 'fi' végződés funkcióját. Főleg a parasztság körében gyakori. Délen az *-ek~ik* általános, középen és északon az *-ak*, keleten az *-uk*.

c) A szóösszetétel nagyon ritka, és mivel legtöbbször gúnynév jellegű, számuk egyre fogy. Ilyenek *Dzikimaz* 'vadember', *Ledwożyw* 'alig élő'.

A nevek jelentése szerint a következő felosztást követjük: A) kívánságnév (ide sorolom az apára utaló neveket is), B) a viselője tulajdonságára utaló név, C) származásra utaló név, D) foglalkozásra vagy társadalmi helyzetre utaló név.

A) Ez a csoport az apa nevére utal. Már nagyon régen szokás volt, még az egynevűség korában, hogy a fiúgyermek fölvette nagyapja vagy apja nevét. Többségük becézett keresztnév. Jellemző ennek a csoportnak a gazdagságára, hogy egyedül a *Jakab* névnek több, mint száz becézett alakját tudjuk a lengyel vezetéknevekben kimutatni.

B) A testi vagy lelki tulajdonságra vonatkozó nevek rendszerint gúnynévből alakultak és képzőtlenek, általában főnevek. Jelentésük szerint lehetnek testrésznevek (fordításban): áll, száj, fej, csont, vese, láb; — külső tulajdonság jelölői, mint: szemölcs, fehér, nehéz, fekete, hosszú, kopasz; — belső tulajdonság, mint: csendes, büszke, vad, fecsegő; — állatnevek: dongó, kos, féreg, pulyka, szarvas; — növénynevek: dudva, komló, körte, csalán; — földrajzi köznevek: mocsár, kunyhó, hegy, híd, homok; — természeti jelenség: vihar, zaj, eső, por, harmat; — az időszámítással kapcsolatos nevek: tél, május, szombat; — anyagnév: bádog, cukor, deszka, drót, kő, — ipari termék: csizmaszár, takaró, duda, gunya, kosár; — étel és ital: juhtúró, kása, kolbász, savó, szalonna, pálinka; — rokonság: öcs, sógor, egyke, féltestvér, unoka; — pénznév: dénár, krajcár, garas; — betegség és orvosság: balzsam, ótvar, gyomorégés; — elvont főnév: szükség, erény, remény, panasz; — egyéb: angyal, császár, vásár, miatyánk, tábor. A névadás oka lehetett a külső vagy belső tulajdonság, foglalkozás, szokás, születési körülmények stb.

C) A származásra utaló nevek közt találunk törzs- és népneveket (fordításban): cigány, kozák, szász, tatár; — nemzetek nevét, mint: cseh, horvát, görög, lett, magyar, orosz, német; — országneveket, mint: hollandiai, magyarországi; — tartományneveket, mint: doni, kasub, sziléziai; — helységneveket, mint: krakkói, lublini, bécsi. Az utóbbi három csoport nevét térben és időben más-más képzők jellemzik. Ide tartoznak a városrészre (épület) vagy falurészre, külterületekre utaló nevek, mint utcai, hídmögi, faluvégi, erdei, felvégi stb.

D) A foglalkozás- és tisztségnevek közül gúnynevek lehetnek a következő jelentésűek: császár, püspök, pápa, király (némelyik lehet a népi passiójátékok alapján kapott név is). Ebbe a csoportba a következő típusok sorolhatók:

Társadalmi helyzet: szegény, gazda, csavargó, majoros, mester, segéd, úr, jobbágyság; — tisztviselő: soltész, istálló-mester, hóhér, vámos, deák, bírós, ispán; — szolgál: hajdú, szakács, kocsis, pásztor, csősz; — katonaság: dobos, zászlós,

obsitos, gyalogos, huszár, matróz, csatlós, káplár, zsoldos; — iparos: borbély, bográn, ács, fazekas, bányász, szabó, pék, mészáros; — kereskedelem és közlekedés: tutajos, kocsmáros, boltos, sóárus, kormányos, fuvaros; — erdész, halász, vadász, erdőőr, favágó, vadász, méhészt, madarász, halász; — egyházi hivatal: kántor, harangozó, pap, remete; — szabad foglalkozás: mester, felcser, muzsikust, festő, bohóc, lantos; — társadalmon kívüli elemek, mint tolvaj, koldus, csaló; — egyéb: idegen, földi, vándor. A társadalmi helyzet és mesterség a családban több nemzedéken át öröklődhetett, és így alkalmas volt családnévtnek. Az ugyanazt a mesterséget vagy társadalmi helyzetet jelentő különböző elnevezések földrajzi megosztást mutatnak.

Összegezőképpen megállapíthatjuk, hogy a vezetéknév-kutatást lehetőleg történeti adatokkal kell alátámasztanunk. Csak így lehet az egyes nevek és névtípusok korát megállapítani, következtetéseket levonni a földrajzi valamint társadalmi rétegek szerinti megoszlásukra. Csak egy alapos és igen részletes jelentéstani rendszerezés mutathatja meg, mi a közös a szomszédos és távolabbi népek és nemzetek névadásában, a különbségek milyen társadalmi különbségeket tükrözhetnek.

Fel kell dolgoznunk az idegen eredetű személynéveket is. Ezeknek nyelvi beilleszkedése vagy helyettesítése is sok tanulsággal járhat. Az idegen eredetű vezetéknévek nagyobb tömegben csak a 19. században jelentkeznek, és összefüggésben vannak Lengyelország felosztásával. Az idegen nevek asszimilációja így gyakran nyomon követhető.

P. SMOCZYŃSKI

„Az Landerfejrívar . . .” emlékirat és a Verancsics-Évkönyv zárt *i*-zése

Mindkét fenti XVI. századbéli krónika megjelent nyomtatásban, Szalay László adta ki a Monírók. III. köteteként „Verancsics összes munkái” címen (I. 123 — 85; 1 — 119). Egyik nyelvjárási jelenségüknek, a zárt *i*-zésnek vizsgálatát és összehasonlítását több ok miatt tűztük ki célul. Akik foglalkoztak e művekkel, eltérő véleményen vannak abban a tekintetben, azonos-e nyelvállapotuk, vagy egyezik-e legalább valamelyik nyelvi sajátáguk, s hogy hány kéz vagy fej írását tükrözi a Verancsics-Évkönyv. Az *i*-zés körének, mértékének bemutatásától legalább részben választ várunk e kérdésekre. Egy-egy régi nyelvemlék *i*-zésének feltárása, adatainak vallomása hozzájárulhat a XVI. századi zárt *i*-zés történetének részletesebb megismeréséhez, egyes vitás kérdéseinek megvilágításához. Másutt foglalkozni kívánunk Zay Ferenc misszi-liseivel, s mivel nevét mint szerzőét gyakran kapcsolatba hozzák az első munkával, meg kell ismerkednünk a neki tulajdonított írás főbb nyelvi jellemzői-vel is.

Szalay azért adta ki együtt a két emlékiratot, mert a Verancsics-hagyaték-kal maradtak fenn az utókorra, nem pedig azért, mert egy kéz másolatának vagy munkájának tartotta volna őket. Egyértelműen megállapította: „Zay Ferencet Verancsisnak (!) 1553—7-ben a portánál követtársát vélem szerzőjének — (ti. a Landerfejrívar . . . memoárénak). Külső belső okok egyaránt tiltják Verancsicsot tartanunk írójának. . .” (Monírók. III, XI.) — HORVÁTH JÁNOS irodalomtörténész több oldalon méltatja „Az Landerfejrívar. . .” történelmi, irodalmi és nyelvészeti jelentőségét (A reformáció jegyében 125—9); fejtegetéseiben más véleményen van e kérdésben: „Lehet, hogy az említett nyelvi különbségek némelyike — ti. a *hogy ki* használta *aki* helyett, az *ö*-zés, a szóvégi *i*-zés, a *-hoz* rag egyalakúsága — nem a szerző, hanem a másoló nyelvét jellemzi. Lander Fejrívar Elveszését ugyanaz a kéz írta le, amely a «Verancsics-Évkönyv» legnagyobb részét; emez ugyan nem *ö*-ző, inkább *i*-ző nyelvjárású szöveg, de egyezik a másikkal a szóvégi *é* rag *i*-s alakjában (*mellí, elí, belí, tétetí, törekki*)” (i. m. 129). Abban egyetért ACSÁDYVAL (ITK. 1894, 50), hogy az Évkönyv legalább két, de esetleg három szerző műve, „s így az említett nyelvi (s talán helyesírási) jelenségek inkább a másoló számlájára írandók” (uo.). THALLÓCZI LAJOS szintén Zay Ferencet tartja „Az Lander Fejrívar. . .” szerzőjének (I. Csömöri Zay Ferencz. 1505—1570. Bpest, 1885, 75; ugyanitt a lapalji jegyzetben is).

Hogy állást foglalhassunk a fenti kérdésekben, hogy kihámozzuk az igazságot, bemutatjuk külön „Az Landerfejrívar. . .” és külön az Évkönyv zárt

i-zését, az utóbbiét három helyről vett szövegrészből. Tanulmányozása során ugyanis az egyes részekre olyan jellemző nyelvi sajátosságokkal talákoztunk, amelyek ékesen mutatják, hogy valóban nem egy, hanem nyelvhasználat szerint egymástól élesen elválasztható három személy írta. Ezt a következőképpen ismertük fel: Kísérletképpen, próbaszúrászerűen összegyűjtöttük az *i*-ző példákat és adatokat oldalanként az Évkönyv három helyéről, az elejéről (3—12), a közepéről (61—70) és a legvégéről (110—9). Az *i*-ző és *é*-s morfémák száma egyúttal mutatta az *é* és az *i* megterhelését, gyakoriságát és használati ingadozást oldalakra bontva és a három szakaszra jellemzően. Kiderült, hogy az első részben 354 morféma *é* : *i* aránya 239 : 115, a középső részben 115 : 163, az ellenőrzésre kiválasztott további részekben 176 : 189 (12—22), 154 : 174 (41—50) arányban oszlik meg az *é* és *i* megterhelése, az utolsó szakaszban pedig 267 : 8. Ebben az első kettővel szemben észrevehetően nagyobb fokú mind a köznyelvi, mind a labiális *ő*-zés és természetesen jóval ritkábbak az illabiális *ë*-zés adatai. A továbbiakban tüzetesebb vizsgálattal és több nyelvjárási vonás figyelembevételével (a labiális *ő*-zés, illabiális *ë*-zés, zárt *i*-zés, az *ő* megterheltsége) megállapítottuk a nyelviileg jól elkülöníthető három rész határait. Vizsgálatunk eredményeként úgy látjuk, hogy az egyik szerző a 3—11. oldal (és a 12. l. első 12 sorának) szövegét írta; terjedelemben ez 9 nyomtatott oldalnyi szöveg, az egész Évkönyv anyagának 8 százaléka, és 11 év történetét tartalmazza (1504—1514). A második szerző alkotása a krónika 12—103. oldalának anyaga (hozzátartozik még másfél sor a 104. oldalról), az Évkönyv 78 százaléka; ez a rész az 1515—1561 közötti évek történetét foglalja össze. A harmadik szerzőtől a 104—19. oldal szövege származik, vagyis a krónika 14 százaléka; ebben az 1562—1566-ig terjedő időszak eseményeit találjuk. A főbb nyelvi jellemzők a kézirat írássajátosságainak, vonalvezetésének tanulmányozása nélkül is határozottan három egyén nyelvéről tanúskodnak.

A „Az Landerfejrívar...” *i*-zése gyenge, ennek ellenére szükségesnek tartjuk részleteiben is bemutatni nemcsak az összehasonlítás miatt, hanem a jelenség körének megismerése szempontjából is más-más szerzőnél s nem teljesen ugyanazokban az években. Hogy teljes képet nyerhessünk róla, a kézirat egész terjedelmét feldolgoztuk. Az összes negatív példát és adatait helykímélés miatt nem soroljuk fel, de számukat legtöbb esetben közöljük. Az *i*-ző variáns nélküli példákat külön csoportokba soroltuk.

1. *Ī*-zés hangsúlyos helyzetben: *Nyzny* (76), *Nyzthe* (41), *Nyznewm* (33), *Nzyk* (javítva: *Nyznek woth-ra*), *Nyzwyn* (7), *fyrfyäth* 'férfiait' (71), *Kyzytewth woth* (8), *Nykyek* (32), *Semykypen* (14).

Ellenpéldák: *Egetewth woth* (40)+7 ×, *Ellyethewk* (65), *Elt woth* (6), *Elesel* 'élés, élelem' (42, 72)+39 ×, *Erkewzthek woth* (3)+16 ×, *felny* (6)+19 ×, *kerny* (7)+19 ×, *Lepnywk* (62), *lethebe* (9)+8 ×, *Thewrwen tethel* (21)+kb. 10 ×, *meg wetelenek* (43)+5 ×, *welthe* (17)+7 ×, *Bekessegh* (5, 2×)+20 ×, *Eyel* (22, 26, 35)+11 ×, *Eep* 'sértetlen' (16), *Epeycheek* 'építsék' (8)+6 ×, *Erdewmek* (77)+4 ×, *kepebe* (10, 28), *azonkeppen* (5, 32)+44 ×, *kessen* 'késő' (42), *keez* 'kész' (67), *kezewlnek* (68)+18 ×, *kezewreyty* (14)+6 ×, *metlossagahoz* (58), *mely fewld* 'mér föld' (20), *Nemely* (74)+cc. 27 ×, *Mergeth* 'mérget' (14), *Nemethorzagba* (78), *Neep* (11, 26), *Nepeth* (6, 69)+18 ×, *Megh Remewlnek* (25)+4 ×, *Rezeth* 'részét' (6)+9 ×, *Rewen* (44), *zegyenewnkre* (65)+5 ×, *zelews* (39), *zeep* (12, 35, 36)+4 ×, *weegh* (67), *weeg hazaknak* (74, 75), *wegre* (20), *wegezenek* (14)+73 ×, *wen* (7)+5 ×, *wer onthassath* (78)+6 × stb.; — továbbá: *Heth* 'sieben' (76), *Negy* (39)+10 ×, *Egy Nehany* (5, 7)+6 ×,

Thegewd (70); — *beg* (39), *ded* (38), *ersewk* (74); — *Bech orzagba* (78); — *petewrre* (szn., 31), *peterwaragya* (76) + 3 ×; nagyon sűrűn: és, még.

2. Hangsúlytalan helyzetben: *dychyrethewkkel* (31), *Megh Igyr* (67), *Igerhecz* (61) + 6 ×, *Itylethbe* (28), *Itylethbe* (13), *wydykere* (16); — *zemlynth* (47, 49), *zemlynbe* (75), *Landor feyrwar* (5), *Landor feyrwarnak* (78).

Ellenpéldák: *El Igyerkewzyg* (!; 30), *Igyerethewkkel* (69), *feyerwar*, *feyerwarath* (72) + 12 ×, *zemlyenbe*, (hn., 48), *zemlyenewn* (71), *Megh kemenywttek wona* (10) + 5 ×, *Meg Bezellewttek* (70) + 9 ×, *El kessertetny* (66) + 16 ×, *El Thekellewttek wona* (10) + 10 ×, *Thewrttennek* (10) + 6 ×, *Egez* (78) + 25 ×, *Eleg* (11, 2 ×) + 22 ×, *kewely* (6, 7), *kewzep aranth* (39), *kewzwenyws* (17) + 2 ×, *Zegeny* (21, 43) + 14 ×, *pechethy* (71), *Remenysssegewk* (61, 65), *zomzed* (72), *zewmelyeth* (48) + 7 ×; — továbbá: *kastelybwl* (72), *kewrewzthyenssegnek* (77) + 5 ×, *legenyek* (68) + 4 ×, *panczellokkal* (66), *wytezeknek* (59) + 12 ×; — *Kewlypenth* (72), *cherep waraba* (27).

3. Szuffixumokban:

a) határozói igenévképzőben: *hywyn* 'hisz' (68), *Intwyn* (19), *Nyzwyn* (7);
b) feltételes módban: *Erdewmleny* (31), *Ereztheny* (43), *ky Ereztethny* (71), *Ertheny* (9), *hynnynek* (19), *El kessertetny* (66), *Megh Menthénye* (24), *megh Tellyessytheny* (24), *Theny* (11, 21; 69, 2 ×), *Thenyk* (10), *Megh Therhessyteny* 'bűnösnek találná' (24), *meghwennye* (8, 38), *megh wenny* (8), *El wennyk* (23) + 5 ×, *werhethny* (33), *wethny* (11), *wetethny* 'vettetné' (11), *ky wethethethny* 'kivettethetné' (14) + 5 ×;

c) distributívusi ragban: *feyenkynth* (19, 25, 28), *feyen kynth* (35), *feyewn-kynth* (160), *folton kynth* (72), *konczonkynth* (37), *Naponkynth* (5), *orankynth* (22) + 2 ×;

d) birtokjelben: *Naderspany* 'nádorispáné' (21), *passaky* (71);

e) translat.—fact.-i ragban: *Thewrewkky* (...Lenny), (*Lenne*...) *Thewrewkky* (69);

f) latívusi tagban: *Bely* (38) + 7 ×, *kewzy* (20), *kewzzy* (32, 55), *Thewbbly* (72), *Thewbyre* 'nagyobbrészt' (50, 57, 59, 65) + 3 ×;

g) kérdőszócskában: *attay* 'adta-e' (67), *akarzy* (70), *chazarnaky* (10);

h) *zynthyn* (47, 52, 55, 59), *Illyethyn* (31); mivel a XVI. sz.-ban a szerint névutó túlnyomórészt és változatú (l. NySz.), de szövegünkben minden adata í-vel használatos: *zewrynth* (10, 23, 31; 32, 2 ×; 44, 77), ide vesszük ezt a szóalakot is.

i) egyes szám 3. sz. birtokos személyragban: *Ewryzethy* 'örizet, felügyelet' (7), *Hythy*, *pechethy* (71), *Thyzy* (31) + 10 adat; — *Eleyth* 'elejét vm.-nek' (37, 45), *feyth* (68, 2 ×), *feythes* 'fejét is' (23), *Helyth* 'helyét' (24), *hyrynel kewl* (7, 2 ×; 67), *hythre* (73) + 19 adat.

Ellenpéldák: aa) *El Erkewzwen* (63), *Megh Erthwen* (72, 77), *fyzethwen* (9), *Megh Iydwen* (7), *kenyeregwen* (23); összesen 30 adat;

bb) *lennenek* (32, 68), *Mywelneek* (23), *Ewrzeneek* (26), *Ky Rekeztheneek* (11), *zewrzenenek* (35), *Thenne* (58), *Theczeneek* (28, 29), *Thartoznek* (8), összesen 54 példában 140-szer;

cc) *feyenkenth* (69), *konczonkenth* (25), *Napon kent* (58), *Naponkenth* (78);

dd) *nemzethsssegewmere* (33), *orzageba* (31), *passakera* (66), *wraketh* (28), *wrakeethes* (9), *wrakeba* (31) + 7 adat;

ee) *hyrre Thezyk* (7, 28), *Thewrewkke* (69), *hythlenne* (...wethyk; 77) + 3 adat;

ff) *kewesse* (16, 46), *mynd Ewrewkke* (5), *Myndenfelë* (22), *myndenffele* (72), *felë* (73), *kewzze* (30, 2 ×), *Melle* (6, 76), *Mellë* (77), *Melleywk* (70);
 gg) *akarze* (60), *Hallod-e* (69), *Jobe* (60, 65), *Jobbe* (29), *lathyoke* (64);
 hh) *ollyatenokra* (30), *Neky* (18, 21, 31) + 6 adat.

ii) *Byne* (8; 21, 2 ×), *Erthelme* (77), *Feye* (24, 78), *Ew felssege* (10, 2 ×; 21, 2 ×), *fryge 'frigy'* (5), *gyermekssege* (23), *Ewrewme* (73) és további 31 példában 89 előfordulással; *kepebe* (10, 28), *kesseresseerth 'kíséréséért'* (33, 34), *Nepebe* (16, 70, 76), *wegebe* (5), *Bynthethessere* (75), *Embereth* (5), *Ertekerewl* (28), *Ew felssegenek* (9, 10, 3 ×), *gyermewketh* (10) és további 65 példa 190 adattal.

Az alábbi gyakori toldalékok csak *é-s* alakban fordulnak elő: a) *-és* névszóképző: *Eppeytessnek* (72), *wegezessewketh* (24), *Elesth* (11), *gywlesth* (14, 15), *keresseth* (18) stb.; összesen 32 példában 144 előfordulással;

b) *-ség* névszóképző: *Bekessegh* (5, 2 ×), *Bekessegeth* (5, 2 ×), *zewksseghet* (74), *Thellyesseggel* (42), *Segethsseghet* (43), *Thyztewssegenek* (42), *zewrewmssegewth* (72) stb.

c) *-ért* rag: *arwltatassaerth* (73), *azerth* (9, 66), *Byzonysagerth* (71), *kedweerth* (34, 2 ×) + 40 ×;

d) *-nél* rag: *Embernel* (8), *Ezthendewnel* (19), *Myndennel* (75, 77), *Nepenel* (76), *gyermewkenel* (35); — *gyermewknel kewl* (68), *keressessnel kewl* (35), *Thewrweny nel kewl* (23) + 26 ×.

e) A múlt idejű alakokban szintén csak *é-s* formák használatosak, pl.: *Bynthetseek wona* (77), *chereltheek wona* (36), *Megh Ertheek wona* (62); *megh Essmertek* (71), *hyrdetteek wala* (35), *Megh Ielentewtseek* (24), *kertheek* (77), *wysseltheek* (74); *kezdeek* (21), *chelekewdeel* (60), *waleek* (69) stb.

Felmerülhet a kérdés, hogy a gyér számú *i-ző* példák nem vallanak-e arra, hogy a másoló tudatos vagy tudattalan zárt *i-zésének* nyomait kell bennük látnunk, amelyek tehát utólag kerültek be az eredeti kézirat nyelvébe új színárnyalatként. Nagyon valószínű, ha így történt volna, a jelenség nem jelentkezne szinte egyenletesen az emlékirat egész anyagában, hanem helyenként sűrítve, helyenként még gyérebben volnának rá adatok.

Egyik-másik szóalak és toldalék mindkét változatban használatos. Ha egymás mellé állítjuk ugyanannak a morfémának számmal is kifejezett két változatát — a ritka, a kevésszer előforduló példákat nem vesszük figyelembe — képet nyerhetünk az ingadozás mértékéről; íme néhány példa:

<i>níz</i>	: <i>néz</i>	= 4 : 0	(100,00 : 0,00 %)
<i>kíszül</i>	: <i>készül</i>	= 1 : 20	(4,80 : 95,20 %)
<i>ígír</i>	: <i>ígér</i>	= 8 : 2	(80,00 : 20,00 %)
<i>Fejírvar</i>	: <i>Fejérvár</i>	= 32 : 14	(70,00 : 30,00 %)
<i>Zemlyín</i>	: <i>Zemlyén</i>	= 4 : 2	(66,60 : 33,40 %)
<i>-vín</i>	: <i>-vén</i> (ht.-i -ign.)	= 3 : 52	(5,45 : 94,55 %)
<i>-ni</i>	: <i>-né</i> (felt. m.)	= 29 : 135	(17,20 : 82,50 %)
<i>-kint</i>	: <i>-ként</i> (ess.-form.)	= 11 : 9	(55,00 : 45,00 %)
<i>-í, -ví</i>	: <i>-é, -vé</i> (lat. stb.)	= 19 : 29	(39,60 : 60,40 %)
<i>-í,</i>	: <i>-é</i> (birtokjel)	= 2 : 9	(18,00 : 82,00 %)
<i>-í</i>	: <i>-é</i> (kérdőszócska)	= 3 : 6	(33,40 : 66,60 %)

Az e. sz. 3. sz. birtokos személyragjának variánsai így aránylanak egymáshoz:

Típus	A példák	Az adatok
	számának aránya	
<i>hitit</i> : <i>hitét</i> : 25 : 74 (25,25 : 74,75 %)		36 : 205 (15 : 85 %)
<i>hiti</i> : <i>hite</i> : 9 : 14 (39,00 : 61,00 %)		14 : 102 (12 : 88 %)

Jól látható, hogy az -é- (-jé-)-s formák nagy fölényben vannak.

Az ellenpéldáknál észrevehettük, hogy lativusban csak a *beli* (*belije*), *közi*, *többi* (*többire*) használatos *i*-ző változattal is, ellenben a *kevés*, *mellé*, *örökké* mindig *e*-s alakú.

A felsorolt példák és ellenpéldák száma alapján megállapíthatjuk, hogy a zárt *i*-zés jelenségének foka és köre „Az Lándorfejrívár...” emlékiratban nem nagy, legkevesebb *i*-ző változatot hangsúlyos helyzetben, legtöbbször szuffixumokban találunk. Az *i*-zés nem tartozik a nyelvmélt főbb nyelvi sajátosságai közé. Szerzője nem származhatott fejlett *i*-ző nyelvjárásterületről. Legfontosabb, legerősebb nyelvjárási jellemzője a labiális *ö*-zés (l. Kovács: „Az Lándorfejrívár elveszésének...” nyelvmélt labiális *ö*-zése. MNyj. XII, 41—80). Ezek szerint a memoár olyan erősen *ö*-ző nyelvjárásterületnek nyelvi állapotát őrizte meg, amelyben az *i*-zés még csak hódítani kezdett, s amely valószínűleg *i*-ző nyelvjárásterülettel volt határos.

B. A Verancsics-Évkönyv I. részének (3—11. l.) zárt *i*-zése

1. Hangsúlyos helyzetben: *ületét* (11), *igne* (7), *megigettettvín* (6) + 2 ×, *megítették* (11), *filtiben*, *kísvén* (10), *títeti* (7, 11), *vitek* (11); *bíkesíggel* (8), *fírfiakat* (10), *kiszűlvén*, *kíszek* (4), *nípet* (6), *níppel* (9), *nígyvágata* 'felnyelget' (8), *ríven* (7, 9), *szígyensígire* (5), *szíllel* (7), *végezi el* (11), *vígre* (7, 10, 11) + 4 ×, *vírtó* 'vértől' (11), *vírontás* (10), *vírontásával* (9).

Negatív példák: *égetni* (7), *égetnie*, *megege* (4) + 4 ×, *érkezik*, *értették vóna* (9), *tétete* (3); *éjjel* (6, 2 ×), *érdeme* (7, 2 ×), *érsek* (4; 5, 3 ×), *érseket* (8), *négy* (6, 11), *négyvágata* (9), *német* (4), *németekkel* (3), *Németországot* (4, 2 ×), *nép* (5), *népet* (6, 3 ×; 7, 10), *néppel* (4, 10) + 12 ×, *pénzen* (5), *része* (9), *részét* (10), *szegén* (9, 10), *végezést* (4) + 1 ×, *vírontást* (10);

2. hangsúlytalan helyzetben: *egész* (3, 7, 10, 11), *megilígedik* (9), *megilígednének* (12), *körnikezésnek* (9), *szígínségben* (9).

Ellenpéldák: *egész* (4), *emlékezik* (5), *kinérnek* 'kenyér' (3), *szegén* (10), *szegénység* (7); *Fejrívár* (3), *Nándorfejrívár* (5), *Nándorfejrívárban* (9, 11).

3. Szuffixumokban és szuffixumok előtt:

a) A határozói igenév -vén képzőjében: *megigettevín* (!7), *megettévín* (6), *űzvín* (9);

b) a feltételes mód -né jelében: *mennének* (9), *megilígednének* (12);

c) a múlt idő -é jelében: *megengedének* (4), *esík* 'esék', *kiszökönek* (6), *telik*, *megtellesítnek* (9), *megveri* (10), *felvivik* (7);

d) az -és deverbális nomenképzőben: *gyűlísben* (4), *kerülísben* 'táncfordulat' (11), *szerzísre*, *szerzísnek* (4), *dobjaveríssel* (12);

e) a -ség nomenképzőben: *bíkessíggel* (8), *felesígekkel* (10), *keresztyén-síge* (4), *nyeresíggel* (7), *nyeresígeket* (8), *segítsígire* (10), *szegénsíg* (7), *szígyensígire* (5), *Szerémsígen* (hn., 7), *Szerémsígenben* (!7, 8);

f) lat., transl.-i ragban: *hozom eli* (9), *hozata eli* (11), *melli* (6, 2 ×), *keresztessi* (7), *Szegeddi* (11); — g) felszólító módban: *elvegyík* (8); — h) *Onnít* (9); — i) *ajándik* (6), *ajándikon* (11); — j) *országira* 'országéra' (9); — k) az -é- birtokos személyragban: *fejiben* (11), *fejivel* (6), *filtiben* (7), *helibe* (5), *hitire* (9), *ideiben* (10, 2 ×), *népinek* (9), *kezt* (5), *kezivel*, *öccsivel* (10), *ellenibe* 'szemben' (6) stb.

Ellenpéldák: aa) *kiszülvén* (4), *kísvén* (10), *levén* (4); — bb) *megódoztatnék* (5), *felvenné* (5); — cc) *esék* (5, 2 ×), *betakarodék* (8), *jelenté* (5), *általkelé* (7), *kildé*, *ketezteté* 'kötöztet' (11), *kezdé* (7), *születék* (3), *végez el* (11), *gyülnék* (4), *jüvénék* (12) és még 12 példa 18 adattal; — *értették vona* (9), *megítették* (11), *meg nem vehették* (7), *felvetették* (10), *megverték vala* (9); — dd) *égés* (5), *égetéseit*, *égetést* (3), *szerzés* (5), *végezést* (4); — ee) *nyereséggel* (8), *szigínségben* (9); — ff) *mellé* (11, 2 ×), *Szegedde* (6), *felé* (9, 12); a g—h) alattiakra nincs ellenpélda. — ii) *megajándékoznája* (6), *ajándékkal* (12). — A j) ponthoz nem fordul elő ellenpélda. — kk) *fejét*, *ületét* (11), *népét* (4, 7), *népével* (8), *népére* (11), *részét* (9–10) stb.

Csak -é-s alakban találjuk az -ért toldalékot: *dulásért*, *égetésért* (3), *kiért* (6), *Kiért* (5), *szolgálatjokért* (12).

Nincs *i-ző* variánsa a következő szavaknak sem: *egyéb* (3, 6), *egynehány* (9); — *keresztýénsigbe* (4), *felpredálnak* (8), *vitézlő* (6); — *Erdély* (10), *Szalónkemény* (7, 3 ×; 10), *Perény* (3) stb.

Összefoglalva megállapíthatjuk: hangsúlyos *i-zés*re 18 példát 34 előfordulással — az ellenpéldák száma alig több valamivel, — hangsúlytalanra 4 példát 9 adattal, — a negatív példák száma több, mint a kétszerese ennek — tartalmazza a Verancsics-Évkönyv első 9 oldala.

A szuffixumok közül az alábbiak használatosak zárt és nyílt változatban:

Toldalék		A példák		Az adatok		A példák		Az adatok	
		száma							
A hat. ign. képzője	-vín:	3	3	-vén:	3	3			
A feltételes mód jele	-ní:	2	2	-né:	2	2			
A -ség demon. képző	-síg:	8	11	-ség:	2	2			
Az -és deverb. n.-k.	-ís:	5	6	-és:	4	5			
A foly. múlt jele	-i:	15	17	-é:	23	30			
A lat., transl.-fact.	-í:	4	6	-é:	3	4			
Az e. sz. 3. sz. b. szr.-ja	-í:	10	10	-é:	6	10			
Összesen 7 told.-ban	i:	47	55	é:	43	56			

A tanulmányozott szakasz egy hetede a „Landorfejrvár...” teljes szövegének, *i-ző* adatainak száma ellenben alig kevesebb valamivel (10%). A táblázatból különösen kitűnik, hogy a jelenség köre nagyobb, foka sokkal erősebb e második mű vizsgált részében.

Az *i-zés* mindkettőben hét-hét toldalékra, de nem ugyanazokra terjed ki. A „Landorfejrvár...” hat toldalékának *i-ző* és *é-ző* variánsainak adatai így aránylanak egymáshoz: 65 : 140, a Verancsics-Évkönyv első részében pedig:

45 : 46. Anélkül, hogy tovább részleteznénk *i*-zésüket, az eddigiek alapján is leszögezhetjük, hogy azonos kéz vagy fej nem jöhet számításba közös másoló-jukat vagy szerzőjüket illetően. Egyéb, helyesírási, hangtani és alaktani jelenségek is ellent mondanak a közös kapcsolat feltételezésének. A „Landorfejrvár...” helyesírása egységesebb. Labiális *ő*-zést az Évkönyv e részének írója egyáltalán nem ismeri, nála *keresztes* (6, 2 ×; 7, 2 ×; 8, 2 ×; 9; 10, 3 ×, 11, 12), *igen* (5), *szerint* (7, 3 ×), *ember* (5, 2 ×; 9), *egyetemben* (8), *igyetemben* (10), *ezen, minden* (6, 9), *menden* (9) használatos, míg ugyanezek a példák az előző írásban vagy mindig, vagy ingadozva *ő*-zók. E részre jellemzők a *kijűnni* (5) ~ *jöve* (7), *Vesztont* ~ *Viszont* (4), *esmeg* (3) ~ *ismeg* (4, 8, 10), *igin* (7, 2 ×; 12, 2 ×) ~ *igen* (5) stb. változatok. Az illaliális *i*-, *i*-ző alakok ebben sűrűbbek: *születék* (3), *kildé* (11), *Filep* (4, 2 ×); *szik* (3) stb. A *nélkül* névutó itt: *nekil* (4, 2 ×; 7), amott: *-nál, -nél* köl. A *lőn* (5), *lőnek, tőnek* (4), *jőne* (10), *elvűn* (7) igealakokat az első mű írója nem ismeri.

C. A Verancsics-Évkönyv II. részének (12—103. l.) zárt *i*-zése

Mivel ebben a szakaszban rengeteg az *i*-ző példa és adat, helytakarékoság miatt nem közöljük minden *i*-ző tőmorféma összes előforduló ragos alakját és lelőhelyét; a gyakori *i*-zhető szavak variánsainak számát azonban megadjuk táblázatban. Az adatokat zömmel a 61—80., 91—100. oldalról idézzük.

1. Hangsúlyos helyzetben: *file, filj* (76), *megíri* (65), *elírtik* (69), *felírtek volna* (61), *megkímletteti* (79), *kíré* (75), *kírjen* (78), *mígyen* (75), *liszen* (68), *lívín* (65, 67), *lívén* (65), *tíve* (67), *vitelírlől* (77), *vítke* (76); *bíkiségnék* (77, 3 ×; 78, 79), *bíkissíggel* (62), *bíkésíggel* (66), *díl 'Süd'* (52), *dilig* (75), *fírfinak* (65), *fírfiak* (67), *megídesítvin* (73), *íjjel* (25), *iel* (35; 63, 2 ×; 66), *íkesen* (75), *ílj, mindíltig* (74), *kíszítsen* (78), *kíszülnének* (79), *lílekkal* (77), *míltán* (70), *mílyfüld* (74), *míreggel* (66), *nígy* (69), *nímet* (64, 65; 67, 2 ×), *nímetek* (65, 66; 68, 2 ×; 80, 2 ×), *nípet* (61, 69), *níppel* (61, 63), *nípekkal* (71), *risze* (71, 73), *szígyenlik vala* (79), *szílel 'szét-, szerteszejjel'* (61, 62, 69), *títoa 'szerteszejjel'* (63, 71), *elvígezte* (71), *vígre* (70, 73, 75; 79, 2 ×), *vín* (62).

Ellenpéldák: *ég* (93, 21, 2 ×), *élés* (17), *érkezik* (21, 22), *békesség* (21), *négy* (64), *német* (17), *nép* (13, 17; 19, 2 ×; 20, 22), *pénz* (12, 15, 17; 63, 2 ×; 77, 104), *részét* (16), *rév* (13, 16), *szép* (22, 61, 68, 70), *végre* (12, 15, 69), *vén* (15, 65, 69); — továbbá: *hét '7'* (16, 19, 91); *egynéhány* (13, 67; 92, 2 ×); — *bég* (72), *érsek* (12; 15, 2 ×); — *Drégelyvár* (94), *Péchy* (szn., 101), *pécsi* (64), *Szécsén* (94, 102), *Székely* (szn., 20, 103), *székelyek* (102); — *még* (61, 62 stb.).

2. Hangsúlytalan helyzetben: *igírni* (72), *beszilették* (84), *kímílvé* (74), *tertínnik* (65), *tertínt volna* (70); *egísz* (65, 68, 77), *egíszsíggel* (69), *elíg* (75), *Fejrvár, Fejrvárban* (86), *Fejrvárat* (87, 2 ×), *kastíly* (97), *kemínnben 'keményebben'* (79), *megkemíneszik* (74, 2 ×), *kastíly* (97), *kemínnben 'keményebben'* (79), *megkemíneszik* (74), *kevíly* (64), *remínsígbé* (72), *megsütítédik* (62), *sze-gínség* (98, 100), *szemíly* (61), *szemílyt* (72, 75, 77), *szemírem* (64), *szíp* (21), *szüvítneknekél* (62); — *Eszikre* (hn.; 70, 2 ×), *Eszyky* (szn.; 44).

Ellenpéldák: *szegénség* (12); *fejérvári* (13, 15, 70; 71, 2 ×); — *kastély* (18, 101, 102), *keresztyén* (74, 2 ×; 90, 2 ×), *megpeccsételik* (91), *vitéztlő, vitéz* (14, 19, 64) +6 adat; továbbá: *Gellyény Sebestyén* (20), *Illés* (21) stb.

3. Szuffixumokban vagy szuffixumok előtt:

a) határozói igenév: *levín* (61, 67, 68), *kiköldvín* (61), *elvígezvín* (68, 2 ×),

rendelvín (68), *értvín* (72, 75), *megértvín* (71), *felkészítvín* (75), *elszedvín*, *vetvín*, *jüvín* (78) stb.;

b) feltételes mód: *elmennének*, *Emlekezni* (64), *megneveznének* (70), *fel-emelnének* (73), *adatok* (77), *szenvednének* (78), *készülnének* (79) stb.;

c) -és deverbális képző: *nyerise*, *veriseért* (68), *veszísinek*, *vesztése* (70), *temetése* (71), *sértésekért* (76), *szerzísinek* (77), *vetekedése* (78) stb.;

d) -ség nomenképző: *követséggel*, *ellenségeket* (64), *tehetséggel*, *vénssége-met*, *kegyelmességből*, *segítséggel* (65), *feleségit* (74), *tisztességgel* (75), *bikissé-gnek* (77, 3 ×; 78, 79), *öröksége* 'örökség' (77, 3 ×), *fejedelemséget* (71, 73) stb.;

e) a múlt idő -é jelében: *esínek* *szedínek* (76), *szenvedí* (72), *leli* (72), *megbetegetdik* (71), *lakozik* (75), *megszerzik* (72) stb.;

f) lat., translát. -i -é: *beli*, *belje* (96), *két felt* (13, 17, 21, 65, 67, 70, 76), *mellje* (72, 73), *melli* (16, 77), *mellitek* (64);

g) -képpen rag: *miképpen* (66, 70, 77), *azonképpen* (63, 4 ×; 67, 70, 76, 77), *Azonképpen* (76), *semmiképpen* (15, 69, 77), *sokképpen* (12), *főképpen* (12, 77), *fű-képpen* (74), *mindenképpen* (79) stb.;

h) -ért rag: *okírt*, *Egyikírt* (38), *írettek* 'értük', *írtek* (47), *írte* (74), *írette* (100);

i) -é birtokjel: *másiba* (103), *uraki* (74), *Peterít*, *érsekít*, *asszonít* (80) stb.;

j) -é kérdőszócska: *kell-i* (47);

k) egyéb toldalékokban és toldalékok előtt: *elíbb* 'korábban' (77), *szin-tin* (78, 2 ×); — *egyenkint* (75); — *Lőrincí* (40), *szerint* (19, 93, 97); — *aján-díkot* (43), *ajándíkt* (57); — *bánkódjék* (66), *megváltozzék* (103) stb.

l) Egyes szám 3. sz. birtokos személyrag: *elejit* (76), *elleniben* (18), *el-míjít* (74), *erejével* (78), *esziben* (74), *feleségit* (74), *kezt* (76), *keziben* (73; 75, 2 ×), *nípit* (71), *öregségit*, *szemire* (76), *szerzísinek*, *víteliről* (77), *mezein* (12), *mezeire* (21, 22), *mezejiről* (18), *idein* (19); — *vizi*, *kezi* típus nem fordul elő, csak *risze* (19, 73), *híve* (71), *nípe* (73, 76), *ideje* (78) stb. változat használatos.

Negatív példák: aa) *felköltvén* (13), *haza menvén* (15), *hátratrévén* (18); — bb) *letenné* (15), *megvenné* (34); — cc) *éléssel* (17), *gyűlést* (20); — dd) *sze-génység* (12), — ee) *engedék* (22), *megfeddé* (19), *jüvének* (21), *kezdenék* (61), *megveré*, *kiveré* (18) stb. — *vették vona* (74, 76), *eltérték vala* 'eltör, lerombol' (96), *vették vala* (96); — ff) *mellé* (21; 22, 3 ×); — gg) -képpen változat nincs a vizsgált részben; — hh) *halálaért* (18), *kiért*, *elvesziséért* (19), *okáért* (78), *azért* (12, 16; 19, 2 ×; 65, 67, 97, 100, 103) stb.; — ii) *királyé* (19); — a j) ponthoz nincs adat. — kk) *szintén* (17); — *királné* (61, 64, 66; 68, 2 ×), *Királné* (17, 19, 92, 100) és még kb. 20 -né; — ll) *fenekét* (17), *fejét* (19), *tisztes-séget* (20), *veszedelmét* (80); — továbbá: *estveig*, *estvéig* (61), *megyében* (12, 17, 22, 45), *Velencében* (15), *Szerencsés* (szn., 20) stb.

A jelenség körének kiterjedtsége kitűnik a fentiekből. Mennyire szilárd egyes szavak használatában és toldalékmorfémákban, szemléltetjük egy kisebb statisztikával, melyet elsősorban az Évkönyv 12—20. és 60—103. l. anyagának példái és adatai alapján állítottunk össze.

1. Hangsúlyos és hangsúlytalan helyzetben:

<i>nímet</i>	: <i>német</i>	= 18 : 1	<i>nígy</i>	: <i>négy</i>	= 1 : 4
<i>bíkesség</i>	: <i>békesség</i>	= 12 : 1	<i>írkezik</i>	: <i>érkezik</i>	= 3 : 2
<i>níp</i>	: <i>nép</i>	= 46 : 6	<i>egísz</i>	: <i>egész</i>	= 15 : 0
<i>íl</i>	: <i>él</i>	= 5 : 1	<i>szemíly</i>	: <i>személy</i>	= 10 : 0

<i>klsz</i>	: <i>kész</i>	=	5 : 1
<i>íg</i>	: <i>ég</i> (tűz)	=	8 : 4
<i>szíp</i>	: <i>szép</i>	=	1 : 10
<i>pínz</i>	: <i>pénz</i>	=	1 : 6
<i>víg</i>	: <i>vég</i>	=	18 : 3

<i>kemíny</i>	: <i>kemény</i>	=	2 : 0
<i>szegíny</i>	: <i>szegény</i>	=	4 : 1
<i>kastíly</i>	: <i>kastély</i>	=	1 : 3
<i>Fejrvár</i>	: <i>Fejérvár</i>	=	26 : 4

2. Toldalékokban:

- <i>ség</i> képző:	- <i>síg</i>	: - <i>ség</i>	=	83 : 1
formalisi:	- <i>kíppen</i>	: - <i>képpen</i>	=	20 : 0
feltételes mód:	- <i>ní</i>	: - <i>né</i>	=	16 : 3
hat. ign.-képző:	- <i>vín</i>	: - <i>vén</i>	=	31 : 4
causalisi-finalisi:	- <i>írt</i>	: - <i>ért</i>	=	2 : 15
lativusi, transl.-fact.-i:	- <i>í</i>	: - <i>é</i>	=	26 : 4
birtokjel:	- <i>í</i>	: - <i>é</i>	=	25 : 4
- <i>és</i> deverb. nom.-képző:	- <i>ís</i>	: - <i>és</i>	=	26 : 8
a foly. múlt - <i>é</i> jele:	- <i>í</i>	: - <i>é</i>	=	131 : 42

Az egyes szám 3. sz. birtokos személyrag variánsainak használati gyakoriságát és arányát a következő táblázat szemlélteti:

<i>elméjit</i>	: <i>elméjét</i>	=	84 : 11 (88,4 : 11,6%)
<i>békességi</i>	: <i>békessége</i>	=	0 : 46 (0,0 : 100,0%)

Az Évkönyv középső szakaszának a zárt *i*-zés szempontjából feldolgozott szöveg anyaga valamivel kisebb terjedelmű (kb. 20%-kal), mint a „Landorfejrvár...” emlékiraté. Az összehasonlításból jól láthatjuk, hogy *i*-zése előrehaladottabb állapotot, kikristályosodottabb fokot képvisel. Olyan toldalékokat is meghódított már, amelyek zárt *i*-zésének a memoárban a gyakori használat ellenére még semmi nyoma nincs (pl. a *-ség*, *-és*, *-ért* stb.). Az összeállításokból az is kitűnik, hogy az ingadozás foka szavanként, szuffixumonként, a nyelvjárásterület (vagy képviselője) *i*-zésének erőssége szerint változik.

Visszatérve Horváth János ama megállapítására, hogy a két írás „egyeznek a szóvégi *é* rag *i*-s alakjában”, a tüzetesebb vizsgálat azt mutatja, hogy a (-)*felé* (13, 17, 21, 61, 62, 65, 67, 70, 95 stb.), *belé* (95; 96, 2 × stb.) az Évkönyv e szakaszában kivétel nélkül *i*-s formájú, a *melli*-nek (16, 21, 69; 98, 2 × stb.) van *é*-ző változata is (l. 21; 23, 3 × stb.), a *törökkí*, *keveksi* típusú ragos alak szintén variáns nélkül használatos (10 ×), a *téteti* (~*téteté*)-féle igealak és változat itt nagy fölényben van, a „Landorfejrvár...” nagyon mértékletesen él vele az összetett múlt idejű formák sokasága között. Mindkét írásnak sajátos *i*-zése van akár a jelenség körét, akár gyakoriságát nézzük.

Nem lehet kétséges, hogy az ilyen eltérő mértékű és fokú *i*-ző szövegek nem lehetnek sem egy kéz, sem egy fej írásai. Egyéb jelenségek is emellett szólnak. Az Évkönyv bemutatott szakaszának labiális *ő*-zése egészen fejletlen, jelentéktelen minden kategóriában. Azok a morfémák, amelyek a „Landorfejrvár...” emlékiratban kevés kivétellel *ő*-zők, itt egyszer sem fordulnak elő *ő*-s formában, pl.: *kereszt* (12), *keresztes* (12, 2 ×, 14), *ember* (62; 63, 2 ×), *igen* (15, 19, 22 stb.), *igin* (12, 2 ×; 14; 15, 2 ×; 17, 2 ×; 18, 2 ×; 21, 3 ×; 63, 3 ×; 94; 96, 2 ×; 99 stb.), *igyetenben* (68, 99), *igyetemben* (14), *egyetemben* (20) stb., *minden* (62), *mindenütt* (61). Annál meglepőbb a *-hez* rag labiális *ő*-ző

variánsának előfordulása: *kezemhöz* (64, 65), *kezihez* (61, 95), *Debrecenhez* (95), mely forma az első munkából teljesen hiányzik.

Illabiális *e*-zése sokkal erősebb, pl.: *megkeszeni* (67), *eltérték vala* (96), *keverte* 'követ' (73); *gereget* 'görög' (10), *revidebben* (70), *terek* (94, 96; 97, 2 ×; 99, 101, 103), *terek* (94, 2 ×; 95, 2 ×; 96, 2 ×; 97) stb., *Gyergy* (13, 98), *Gyergyet* (101), *Gyergygyel* (13, 101, 2 ×); *ökrekkel* (69), *keldé* (44), *itinek* (44), *körmes* (14), *földen* (16) stb.

Illabiális *i*-zése eleven: *sittette* (12), *sitinek* (23), *megizeni* (37), *Filek* (97), *Filekbe* (103), *filit* (92), *sziretkoron* (17), *siket* (36) stb.

A *lőn* (14, 2 ×; 61, 63, 93, 95, 96, 102), *tőnn* (36, 94, 100 stb.) igealakok sűrűn előkerülnek benne. Az irányjelölő lativusragos helynevek használata nagyon jellemző rá, pl. *Váraddá* (38, 41), *Visegráddá* (40), *Gyerri* 'Györre' (96), *Pestti* (69, 2 ×), *Mohácscsá* (21, 22) stb. A multiplicativusi rag nem illeszkedik: *anyicer* 'annyiszor' (65), *ecersmind* (94), *előszer* (65, 67), *legelőszer* (64) stb.; a másik mű labiális *ő*-ző alakváltoztatát is ismeri. A *főt* szót 'csoport, csapat, sereg, had' jelentésben a „Landorfejrvár...” nem ismeri, az Évkönyv ellenben többször használja: *egy főtja terekkel* (62), *egy főtja nippel* (63) stb. Erre a részre az *erő* 'had': *írkezik az császár dirik erejével* (95), *nagy erővel Kolosvárbán szálla* (99), amarra a *had* használata jellemző: *feleth a Hadnak, Mely Hadath; a chazar Hadabanes; a chazar Hada; az Egez Had; mynden Hadawal, azon Haddal* (46). A *Nándorfejrvár* *n*-es változata az első műben egyszer sincs meg, az Évkönyvben viszont számtalanszor találkozunk vele (l. például: 13, 14, 16, 17, 18; 70, 3 × stb.). Bélay követ utóneve a „Landorfejírban...” *Borbás* (l. 17, 2 ×; 20, 2 × stb.), Verancsicsnál a középső szakaszban *Borobás* (14, 2 ×), az első részben úgyszintén *Borbás*, de itt egy papnak a nevéként (5, 2 ×). Verancsics mindig *nádrispán* változatot használ (l. 17, 2 ×; 20, 2 × stb.), a „Landorfejrvár...” csak *náderspán* alakot ismer (l. 22, 23, 24, 25, 26, 27, 29 stb.). A memoár írója tájékozottabb, a helynevek használatában pontos, következetes, fogalmazása világos, amint kitűnik a következő mondatból és helynév írásmódjából: *az fejírváriak ellen az sabáciaknak oltalmul és sztrásájul Havalát, kit mi Sarnónak hívunk, csináltatta vót* (MonÍrók. III, 153); *sarnói veszelemlkoron, Sarnó alá* (i. m. 127); Verancsics: *Onnatt megszállák terek császárnak egy várát, Sarnow nevű, egynehány napíg vitaták* (i. m. 13); *Sarnó alatt* (uo. 14). Verancsics *-ból, ról, -túl* helyhatározórag-változatokat használ: *Orsovából* (18), *Tasnádról* (29), *Budáról* (54), *Váctúl* (25) stb. A *Nándorfejrvár* szerzőjénél következetesen *-búl, -rúl, -túl* formák vannak: *tudatlanságbul, tanácsábul* (125), *szárazrúl* (161), *Balástul* (179), *királytul, országtul* (184). Ugyanazt az epizódot ebben a megfogalmazásban találjuk a két munkában: „... sőt ezt mondom: ha e mai nap Fejírvarát egy felől törek császár szállaná meg, más felől ő felsége, nem tudom soha, mellyiknek adnók meg hamarébb ... mind halálunkig, még nem megleszön az mi urunk gyermeke adóssága és az sok jámbor szolgálatja (Nándorfejrvár; MonÍrók. III, 128)” — „Ki kípiben felele Sulyok István és Sulyok Balázs: hogy ha terek császár egy felől vitatná, más felől magyar király, eddig le nem tenniek, míg nem hetven ezer forintot megadnak, az Terek Imreh szolgálatját (i. m. 15—6).”

E szakasz (104—19. l.) terjedelme kétszer akkora, mint az 1. kéz írásáé. A pozitív és a negatív *i*-ző példák számának, gyakoriságának tehát első pillanatra el kell árulnia, hogy szövegét jogosan tartjuk-e más kéz írásának, más egyén nyelve állapotát tükröző krónikarészletnek.

Í-zésére valamennyi helyzetben és esetben csak ezeket a példákat idézhetjük: *kisz* (112), *egynihán*, *Egynihányan* (114), *vigre* (110), *királni* (106), *2,000-nil* (112), *többire* (111).

Ellenpéldák: a) *égni* (105), *égett* (112), *ége meg* (105), *égetének* (109), *megégeték*, *megis égeték* (113), *elérkezhessek* (109), *megérték* (102), *félelmet* (113), *beférkezék* (107), *megnézteték* (106), *visszatére* (108), *vélte* (106, 107); *békeség*, *békeséggel* (!; 107), *békeséggel* (109, 111), *békeségjárása* (109), *éfély* (106), *éjjel* (113), *élésért* (111), *kép* (105), *miképen* (105), *kész* (112), *készítették* (105), *készülettel* (108), *egynehány* (104, 106, 114, 115), *német* (106; 107, 2 ×; 109; 110, 2 ×) + 23 adat; *Németországba* (105), *nép* (105), *népet* (113) + 5 előfordulás; *pénzt* (109), *régi* (108), *részében* (105), *szégyen* (117), *szégyent* (116) + 3 adat; *szép* (105), *végre* (111, 112), *végeztek* (107), *végezett el* (112) és még három előfordulás.

b) *egészségeért* (110), *szegény* (108) és még 4 adat; — *Fejérvárat* (107), *Fejérvárra* (106), *kastélyát*, *kastélyokat* (109), *köresztyén* (115), *körösztények* (113);

c) Toldalékokban: *békeség*, *békeséggel* (109, 2 ×; 111); *dicsecségebe* (1108), *egészségeért* (110), *feleségét* (106, 108), *feleségi* (106), *ű felsége* (109), *ű fölségéhez* (144), *mestörséggel* (109), *nömösséget* (118), *nyereségeket* (109), *szikéségére* (113), *tisztességet* (110, 113) + 4 adat; — *dolgaiért* (107), *egészségeért* (110), *élésért* (111), *frigyért* (104; 109, 2 ×); — *gyűlés* (105), *kencsketéssil* (104), *nyerésekkel* (106), *törését* (113), *elvezésére* (104); — *játék*, *játékhoz* (105); — *megajándékoza* (104); — *királné* (106); — *fejenként* (105); — *felé* (112, 2 ×), *mellé* (108, 109, 111); — *népével* (113), *részében* (105), *szégyenére* (117) + 4 példa; — *lútték meg* (112), *égetének* (104), *megis égeték* (113), *haza ereszté* (112), *beférkezék* (107), *behelhezteté* (107), *bejüvének* (104), *küldé* (109) és még további 15 példa 21 adattal; — *megízné* 'megúzná, megzavarná' (112), *megvennék* (110); — *elérkezhessek* (109); — *elvégezvén* (113).

Említettük, hogy egyéb hangtani jelenségekkel együtt, főképpen a 104. oldaltól kezdve hiányzó nagyfokú *i*-zés segít a 2. és a 3. személy írásának elkülönítésében. A 103. oldalon még halmozódnak az *i*-ző példák: *megületteti*, *veszinek el*, *ölínek*, *esínek*, *vevík*, *bevevík*, *segítséggel*, *becsölvín*, *megváltozzik*, *ő felsége*, *vigre*, *nípível*, *másíba*, a 104. oldalon pedig már teljesen az *é*-s formák uralkodnak: *végezének el*, *bejüvének*, *égetének*, *haza menének*, *megajándékoza*, *nyerésekkel*, *kencsketéssil* (!), *ű felsége*. Az egész szakaszban 64 *égeté* típus, 33 *német*, 20 *nép*, 12 *felé*, *mellé* között egy *i*-ző forma sincs.

Szerintünk kétes a *királni* (106) és a *-nil* (112) rag *i*-zésének eredetisége is, tudniillik az erősen *i*-ző szövegekben is *é*-s változatúak. A többi példa *i*-ző használatát lehet irodalmi hatással magyarázni. A krónikának ezt a részét nem tartjuk *i*-ző nyelvjárási emlékeknek.

A birtokos személyrag viselkedését a következő számadatok érzékeltetik: *-e* (*-é*) rag van 5 példában 9 adattal: *neve* (107, 115, 117), *népe* (112), *kencse* (109), *fejedelme* (108) stb.; *nevi* típus nem fordul elő; 16 példa 29 adattal *é*-s

változatú, 7 példa 12 adattal *i-ző* alakú: *hitire* (114, 115), *erejivel* (107, 2 ×), *elejit* (115, 118), *mezeire* (114, 2 ×) stb.

A krónika e részére sokkal inkább jellemző a labiális *ö-zés*. Példái:

1. hangsúlyos helyzetben: *köresztyén* (115), *körösztények* (113), *nömes*, *nömösséget* (118), *tömösvári* (110), *vörös* (118); *fölgyűlada* (105), *följűtt* (117), *fölment*, *ment föl* (106), *ű fölsége* (114, 2 ×), *ű fölségéhez* (114); *szentölt* (106).

Negatív példák: *lett* (112), *lett volt* (107), *ment* (106, 118), *ment el* (112), *fölment* (106) +4 adata; *megrettentette* (113), *megrettenének* (116), *szenvedének* (115); *nemes* (105), *nemös* (118), *Szentpéter* (hn.; 117), *fedelű* (118), *keresztyén* (108, 3 ×), *szegény*, *szegéneknek* (108), *szemben* (110), *szerszámokat* (113), *szerze* (111), *szerint* (106), *Temesvár* (112), *Temesvárbán* (108), *felment* (117).

2. Hangsúlytalan helyzetben: *Demöter* (110), *körösztények* (113), *nömösséget* (118), *tömösvári* (110), *vörös* (118).

Ellenpéldák: *ember* (104, 105, 110, 111; 112, 2 ×) +6 adat; *érsek* (105), *ezer* (104, 105, 109) +5 adat, *gyermekit* (108), *igen* (105, 2 ×) +4 adat, *jelen* (107), *mesterek* (105), *német* (106; 107, 2 ×) +28 adat, *szégyen* (117) +5 adat.

c) Toldalékokban és toldalékok előtt: *elégetött* (119), *mehetött* (105, 2 ×), *veszött* (111); — *mehtetők* 'mehtettek (ők)' (105); — *letelepődének* (114); — *ű fölségéhez* (114); *fejedelöm* (108, 2 ×); — *fegyveresökkel* (118), *nemös*, *nömösséget* (118), *Gesztös* (vár; 114); *küvetőt* (104), *németök* (108; 111, 2 ×), *nemzetők* (108).

Ellenpéldák: *megyek* (111), *megyen* (107, 117, 118), *leszen* (112); *minden* (108, 112, 113), *mindent* (107; 118, 2 ×) +4 adata; *Pesten* (107); — *fegyveres* (112), *fegyveresekkel* (108), *nemes* (115), *nömes* (118), *nemesség* (118), *tisztességet* (110, 113); — *égett meg* (112), *eliesztette* (113), *elkezdette* (117), *készítették* (105), *megrettentette* (113), *sietett* (118, 2 ×), *végezett el* (112), *veszett* (118); — *embereknek* (105), *ezek* (106), *ezeket* (109) és még 5 példa 8 adattal; — *mind-eccer* (105); *feleségekhöz* (110); — *nyereségeket* (109); *vitézeket* (106); — *költséget* (110), *németet* (111, 2 ×), *tisztességet* (110, 113).

A krónika végének jellemző nyelvi vonása az illabális *e-zés*.

1. Hangsúlyos helyzetben: *eklelé*, *leeklelé* (110), *kencsketéssil* (!104), *ter-nének* (110), *tereté* (113); *melyfeden* 'mér föld' (112); *Gyergy* (110, 115), *Gyergyet* (110), *Gyergyel* (!115); *kezett* (111), *kezi* 'közel' (110), *kezi* 'ua.' (115), *kezi* 'ua.' (117), *tebb* (105), *tebbet* (112, 2 ×), *terek* (104, 111), *terök* (111; 112, 2 ×; 115, 116), *terökkel* (104; 116, 4 ×; 117), *terökek* (116).

Ellenpéldák: *költséget* (116), *megöltének* (117), *elszökék* (113), *eltörni* (117), *megtörétt* (114), *törését* (113), *megtöltések* (113); *dög*, *döghalál* (105), *földnek* (104), *földet* (117), *födét* (117) +5 adata; *Györgyet* (109), *Györget* (!112), *köz-nép* (113), *közül* (112, 3 ×; 117), *közülek* (!111) +4 adata; *öt* (112), *ötven* (114), *tizenöt* (116, 117), *több* (108, 116) +3 adata; *török* (107, 2 ×; 109; 110, 5 ×; 111, 4 ×; 112, 6 ×) +38 adata;

2. Hangsúlytalan helyzetben: *köresztyén* (115), *pinkesd* (112), *pispeknek* (114), *pispekekkel* (105), *terek* (104, 111), *törek* (105, 114), *töreket* (116), *törekre* (116), *törekek* (106), *törekeket* (114).

Ellenpélda: *török* (58-szor; l. az 1. pont alatt).

Toldalékok előtt: *Györgyet* (109), *Györget* (!112), *Gyerget* (110), *törekek* (106), *törekeket* (113), *között* (109), *kezett* (111), *melyföden* 'mér földön' (115).

„Az Landerfejrúvár...” labiális *ö-zése* más jellegű: a) erősebb szuffixumok előtt, sőt hangsúlyos helyzetben is; a fenti 1—3. pont negatív példáinak 90 százaléka az emlékiratban *ö-s* alakú vagy *ö-ző* variánsa is van (l. MNyj.

XIII, 58—4); b) az ő-zés köre sokkal nagyobb benne, ennek ellenére a *föl* (igekötő), a *fölség* mindig *ë*-s alakú. Az emlékirat szerzője *ostrom*, *ők* alakokat használ, az Évkönyv III. részében viszont: *ustromot* (110), *ustrumon* (110), *ustrom* (115), *ustromnak*, *megustromlák* (113), *ük* (110, 2 ×), *üket* (111) használatos, az *ly~l* váltakozás a 3. részben szeszélyes, szabályokhoz nem köthető, pl.: *illen* (113), *székelek* (104), *király* (106, 5 ×), *királyokat* (108), *kastélyokat* (109), de: *királné* (106), *helt* 'helyet' (106), *kastélt* (109) stb.; *ezbül* (113), *aznyira* írásmódot „Az Landorfejírvár...” nem ismer, ilyen szóalakokban a *z* mindig hasonul. Mindezt egybevetve azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a két írás nem lehet azonos szerző alkotása.¹

KOVÁCS ISTVÁN

L'itacisme dans les mémoires de «Az Landorfejírvár . . .» et dans les Annales de Verancsics

Ces deux oeuvres du XVIe siècle sont publiées par László Szalay dans le volume intitulé „Monumenta Hungariae Historica. Scriptores. III, 3—119, 123—85. Ferenc Zay est considéré par beaucoup comme l'auteur de la première oeuvre. János Horváth, historien littéraire trouve que cette paternité n'est pas assez prouvée. Du fait que dans la terminaison de certains mots on trouve *i* au lieu de *é* [*beli* (< *belé*), *közi* (< *közé*) etc.] et ceci dans les deux mémoires, il en a déduit que les deux oeuvres ont été écrites par la même personne.

L'auteur a minutieusement examiné les particularités linguistiques de ces deux créations et est arrivé au résultat que leurs auteurs ne peuvent être identiques, et que les Annales de Verancsics furent vraiment écrites par trois individus, l'un serait l'auteur des pages 3—11, le second de 12—103 et le troisième de 104—119.

I. KOVÁCS

¹ A hosszú szárú *s-*, *ss-*, a hatos alakú *s-t*, a hurkos és a hármas formájú *z-t*, valamint a kétpon-tos *y-t* nyomdatechnikai okok miatt *s-*, *ss-*, *s-*, *z-*, illetve *y*-vel jelöljük.

A példákat a Szalay-féle kiadásban használt alakban és helyesírással közöljük.

Villongó

Hajdúhadház község külsőségeinek két nagyobb, egymástól kelet-nyugati irányban legmesszebb fekvő részét egyaránt *Villongónak* nevezi, ill. nevezte a nép. Az egyik *Villongó* a hadház—sámsoni határvonal mentén, Pallag és a Savós-gút északi oldalán terül el, a másikat a vídi részen, a volt hadház—nánási határvonal keleti oldalán találjuk. Kisújszálláson *Villogó* változatban él ez a határnév. A Karcaggal határos részeket nevezik így. Feltehető, hogy még többfelé is megvan ez az elnevezés, s eredete mindenütt azonos okokra vezethető vissza.

A CzF. a *villong* igéről a következőket írja: „Alakra ugyan a *villog* igének módosított változata . . . , azonban jelentése eltérő. Ti. Szabó D. értelmezése szerint am. harsolódik, pántolódik, vetekedik, veszekedik, czivakodik, zenebonáskodik, pörlekedik, kardoskodik, kapczáskodik, verseng, viszálykodik. Molnár Albertnél *villongok* = contendo, altercor. Az előbbi ige jelentése vetélkedik, mérkőzik, verseng, ví, harcol, az utóbbié vitáz, veszekedik.”

A MTsz.-ben a *villong* 'veszekedik', a *villongó* pedig 'zenebonás, háborgó, nyugtalan' értelmezésben szerepel.

A SzamhSz. a *villongóban* határozószót közli 'pör alatt, vita alatt pl. valamely birtok' jelentésben.

A SzófSz. a *villong* igét régi és népnyelvi szónak említi, amelynek első írásos előfordulása a XVI. sz. közepéről való (GyöngySzt.), de a *villongás* már a XVI. sz. első feléből (RMNy. 326).

Az ÉrtSz. a *villong* igét régies és irodalmi szónak jelzi. Jelentése: huzamosabb ideig — de esetleg hosszabb-rövidebb megszakításokkal — fegyveres vagy politikai harcban áll, viszálykodik valakivel, valamivel, továbbá: küzd, viaskodik, vív és ritkán 'veszekedik' a jelentése.

Ez utóbbi jelentést igazolja a hadházi tanácsnak egy 1717. július 23-án kelt jegyzőkönyve (DÁL), amely a hadházi határnak a Nánással szomszédos részét, mint Hadház és Nánás közt perben levő földet *villongó földnek* mondja, s e fogalmat a *controversa plaga* latin jelzés kifejezéssel magyarázza.

A *controversus* mn. jelentése többek között 'vita vagy kérdés alatt levő, per alatt levő, peres, per tárgya' (Finály); 'worüber gestritten wird, streitig' (SCHELLERS, Lateinisch—deutsches Lexicon, Leipzig 1788).

A *plaga*. fn, többnyire költőknél és az új korban 'tájék, táj, környék' jelentésben él (FINÁLY); 'Gegend' (SCHELLERS). Az újkori latinságban a *plaga* birtoktestet, birtokot is jelent. A fiscus és Hatház pörében (1782—1788 DÁL) M. Nagy István többek között vallja: Menyhárt fogása húsz köből alá való *plaga*.

Ezek szerint világos, hogy *Villongó* tulajdonnevünk, amely még 1717-ben *villongó föld* jelzős köznévi formában fordul elő, olyan határrészt, birtokot jelent, amelyért a szomszédos városok vagy birtokosok pereskedtek, villongtak,

veszekedtek. Ezt igazolja az a tény, hogy mindhárom szóban forgó terület két város, Hadház és Sámson, Hadház és Nánás, ill. Kisújszállás és Karcag határvonalánál fekszik, s a *villong* igének főnévi származéka, a *villongás*, *határvillongás* utótagjaként él ma is.

A *vidi praedium*ért (település nélküli birtok) Hadház az álmosdi Balku családdal is pereskedett (a Balku család birtokperének iratai 1730. DÁL), azonban az elnevezés nem erre a perre utal, hanem az 1717. évi Nánással folytatott határvillongásokra.

Az a *Villongó*, amely ma Hadház külsőségeinek Sámsonnal határos területe, szintén villongásokra emlékeztet. Ezek Hadház városa és Poroszló pusztája egykori birtokosai közt több mint egy évszázadon át folytak, először Lántzy Gergely családjával 1744-ben, majd Bököny bitrokosaival, a Bekényekkel 1773-ban, s végül az Ubrizsy örökösökkel 1854-ben, Poroszló pusztát, amelynek a *Villongó* része, birtokosai az 1700-as évek elején zálogosították el Hadháznak. A későbbi örökösök hiába perlekedtek, villongtak érte, pénzük nem lévén, visszaváltani nem tudták, s végül 1853-ben Hadháznak örökáron eladták (Hadház birtokrendezési iratai DÁL). Az is lehetséges, hogy a név a korábbi időkből származó és fel nem jegyzett villongások emlékét őrzi.

A *villongó* tehát a *villong* ige folyamatos melléknévi igenévének főnevesült alakja, amelyhez a *föld* jelentése tapadt. Ebben a szerkezetben a *föld* a logikai okhatározó, amely miatt a villongás folyt, de ugyanúgy lehet célhatározó is, mert a föld megszerzése végett is folyt. A főnevesült melléknévi igenév azután *Villongó* alakban tulajdonnévvé vált.

Ha ma megkérdezzük akármelyik villongóbeli vagy más, a helyet jól ismerő embert, miért nevezik így a határnak azt a részét, vagy nem tud mondani semmit, vagy népetimológias magyarázatot fűz hozzá. A név eredeti jelentése elhomályosult és senki sem gondol már a földért folyó villongásokra, a villongó földre. A hadháziak azt mondják, itt üldözték a pandúrok Dobos Gábor betyárt, s bizony ez hátra-hátra *villongott*, hogy lássa, sikerül-e megmenekülnie. A debreceni Déri Múzeum birtokában levő adatok szerint Dobos Gábor a múlt század második felében betyárkodott, ez a föld viszont már jóval előbb *Villongó* volt. Azt is mondják, hogy a villám ott gyakran csapkodott, s a hely annak villongó fénytől kapta nevét. A kisújszállási *Villogó*, amely feltehetően szintén *Villongó* volt valamikor, csak „perben levő” jelentése elhomályosultával alakult mai formájára. Az ott lakók szerint a hely sok csillogó-villogó vize a névadás alapja.

A két hadházi *Villongó* név életrajza nem egyformán alakult. A hadházi—sámsoni határnál levő részt ma is így nevezik, a Viden fekvő azonban nevet cserélt. Ez utóbbi a Csohány és a Rós család birtokába került, s az ő családnevük vált földrajzi névvé egyes nominativusi formájában. Az öregek azonban tudják, hogy a mai *Csohány* és *Rós* a század elején még *Villongó* volt.

É. KISS SÁNDOR

Villongó

In der Gegend von Hajdúhadház und Karcag gibt es mehrere Flurnamen *Villongó*~*Villogó*. Alle diese Fluren befinden sich an den Grenzgebieten zweier Ortschaften. Die Namen gehören nicht zum Zeitwort *villog* 'blinken, blitzen, funkeln', wie sie volksetymologisch gedeutet werden, sondern zum veralteten *villong* 'streiten, einen Prozeß führen'. Diese Fluren waren nämlich diejenige, über die die Ortschaften einst gegeneinander prozessierten. S. É. KISS

Szólások és szóláshasonlatok népies magyarázata Szamosszegről

A Szamosháti Szótár bizonyossága szerint bővelkedik ez a vidék ízesnél-íze-sebb szólásokban, szóláshasonlatokban. De az is kitűnik a szótárból, hogy a Szamos-menti nép nem elégszik meg az ízes kifejezéseknek csupán a használatával, hanem gyakran magyarázó történetet, szinte anekdotaszámba menő történetet kerekít hozzá.

Történeti hitelük ezeknek a magyarázatoknak legtöbbször kétséges, de egy tény biztos: igazolják a minden iránt érdeklődő, mindenre magyarázatot kereső népi mentalitást.

Néhány ilyen — tréfás, gúnyos, közömbös, de olykor a pikantéria határárt súroló hangvételű — saját gyűjtésű történetet adok most itt közre a Szabolcs-Szatmár megyei Szamosszeg községből azzal a kettős céllal, hogy a tipikusan helyi jellegű szólásokkal gazdagítsam a nyelvtudomány ilyen természetű gyűjteményét; a fonetikus lejegyzésű népies magyarázatokkal pedig — a történetek meséjén túl — adalékot szolgáltatassak az e téren még kevésbé ismert szamosszegi nép nyelvezetéből.

A történeteket a következő szerkezetben közlöm: arab számmal jelölöm a szólások, illetve szóláshasonlatok sorszámát, ami után a szólás köznyelvi átírása, majd népies alakja, végül magyarázó jelentése következik. Itt szerepel zárójelben az esetleges észrevétel is, ha az a szólás használatával kapcsolatos. Ezután közlöm fonetikus átírásban a magyarázó történetet, aminek végén jelzem az adatközlő nevét, a gyűjtés időpontját. Ha esetleg a történeti hitel szempontjából hasznosítható egyéb adattal rendelkezem, azt mindezek után zárójeles formában közlöm.

*

1. Felmegy a Kun-első székig. *Fēmegy a Kun-ēsőü székig.* 'Gúnyos céltzattal arra a személyre mondják, aki törtetően, másokkal nem törődvė, előre tolakszik, jóllehet érdemeinél fogva hátul volna helye.' (Csak konkrét értelem-ben használatos.)

Nekem még az öreg Dēnezs Lászlóü bátyám monta, hogy a templomba jugy

osztották el a székeket, hogy aki többet adott az építéshe, jannak előüréíbb attak, amék kissebbet adott, annak hátréíbb. Lászlóú bátyám ugy monta, hogy eléíbb a Lőürincekéí vóút az ősőü szék, a Dénzsekekéí meg a másodík. Mikor oszt a Lőürincek eladogatták a főüdeket, meg a házat, a Kunok meg megvették tüllök, hát az ősőü széket is ęfogláták a Kunok, a Lőürinceknek pęg a hatodik szék maratt. Vátig haraguttak oszt ezę az ęsőüségę a Dénzsek. Gunyosonn oszt asz szokják mondani jaz előüre törlészkedőünek, hoty fęmegy a Kun-ęsőü székg.

(A magyarázat hitelességét csupán az teszi kétségesse, hogy több adat-közló is saját családjának tulajdonítja az elsőbséget.)

Lőrincz Bertalan 57 éves. 1959. május 12.

2. Hó, Samu állj meg! Itt a világvége, kapura nyílik! Hóú, Samu áj meg! Itt a világvégi, kapura nyílik. 'Arra az emberre mondják tréfás célzattal, aki szórakozottságból túlmege a célon.' (Átvitt értelemben is használják.)

Itt a mi határungba nem tērmelüng dinnyét mek szőüllőü, mēr kár vóün ępocsękōni jeszt a drágá jóü főüdet vele. Hát így a nyirijek szoktak lejōnni sze-kērē, joszt árúni.

Az öreg Drabik is ijjen dinnye mek szőüllőü bárus vóút. Mán nem is tudom hogy Dobosrú vaty Parasznyáru szokott-ę lejōnni kéit kis pirostárka jōkōrē. De vele vóút mindę Samu ęis, a fija.

Eccer osztán Templomvégre jis ęmentek. Addig még nem vóútak ott, osztám bedęcōktek a templomvégesi szugōjba jis. Am meg ojjan, hocs csak egygik végi van, a másíkom meg Jakab Jakabné kapuja van. A vęn Drabik nem tutta jeszt, oszt egész a kapujik hajtotta jaz ökrōkōt. Akkō kijátocs csak a fíjára: hóú, Samu, báj meg! Itt a világ végi, kapura nyílik! — Csak oz be kellet neki menni Jakab Jakabného, csak ot tudot mekfōrdúni, hogy vissza tuggyon jōnni.

(Az esemény megtörténtére a gyűjtő is emlékszik gyerekkorából.)

Lőrincz Bertalan 57 éves. 1959. május 12.

3. Mindenkinek megvan a maga baja. ~ 'Tréfás célzattal a gyakran és ok nélkül panaszkodó emberre mondják.'

Asz monta jecčēr Roszrekesznek a felesége: Te, hallottad má, hogy a Záli állapotos? — Roszrekesz a zsidóú susztēr vóút, Záli meg a jányá, osz csakugyan fęcsínátq valaki.

— Hát az az ű baja — monta ja feleségének a vęn zsidóú.

— Csak hogy én asz hallottam, hoty tētülled! — magyarázott tovább az asszon.

— Hát a meg az ém bajom — mondta Roszrekesz.

Pęrsze jaz asszont nem elégítette ki jez a mondás, osz ękezdet veszekedni, hogy ű ezę harakszik. A suszter meg nagy nyugottan asz monta neki, hoty hát a meg a te bajod.

Igy vóút osz meg mindenkinek a maga baja.

(A Rosszrekesz ragadványnevű zsidó cipész valóságos személy volt ugyan, de a történet hitelét mégis kétségesse teszi az a tény, hogy alaposabb vizsgálat után kiderült, hogy Rosszrekesz soha nem lakott Szamosszegen, hanem a közeli Györtelek községbe való volt, s így vándor anekdotával kell jelen esetben számolnunk, amit a kiforrott forma is igazol.)

Lőrincz Bertalan 57 éves. 1959. május 14.

4. Elbánt vele, mint Péntek Judit az ötvenessel. *Ēbánt vele, mim Péntek Judik az ötvenessē.* 'A felelőtlenül tékozlóra mondják.' (Átvitt értelemben is használják.)

Péntek Judiknak vóút egygy ideítlen tesvérje, osz kerút neki valahonnéit ötven koronájá. (Még a régi koronás világba vóút e.) Hád dugdosta mindemfele, hogy ē ne lopja valaki tülle. Mikō má Péntek Judik nem győüszte férce, hát asz monygya neki, hogy acs csak ide jaszt az ötvenest. Majd ēbánok ěim vele! — Mikor osz mekkapta, hát röktönn ěkőütötte jaz egészset.

Lőrincz Bertalan 57 éves. 1959. május 14.

5. Elbágyadt, mint az apáti menyasszony. *Ēbágygatt, mint az apáti menyasszo.* 'Tréfás célzattal mondják arra az emberre, aki magyarázatként nem az igazi okot mondja.' (Csak konkrét értelemben ismeretes.)

Koszorusonn esküdött az apáti menyasszo. Ěfélłkor osz, mikō jóvábá főjt a lakadalom, hát rosszú lett. Kőrűfokták a vénasszonyok, osz mondogatták, hogy biztosonn ēbágygatt a mulatozásba. Le kellett fektetni.

Reggel osz monták a faluba, hogy mekszületett a pujájá. Ezér vóút rosszú. Hát így bággyatt ē jaz apáti menyasszo.

Lőrincz Bertalan 57 éves. 1959. május 14.

6. Ketten talán kiteszünk egy kéri embert. *Ketten tán kiteszünk ety kéri jembert.* 'Tréfásan akkor mondják, ha egészen könnyű munkára több jelentkező kerül.' (Csak konkrét értelmezéssel használatos.)

Kényelmezs dőugosok vóútak a kérijek mindég. Reggel eléłbb othom mekfröstök tek, őút menteg dőugozni ja mezőőre. Mikō meg melek kezdet lenni, hazamentek, megebédetek, oszt aluttak jóú őozsonnájig. Őút megén kimentek kapáni. Ezér osz mi mindék szokjuk mondani viccesen, hoty ketten tán kiteszünk ety kéri jembert.

(A szamosszegi ember mindig többre becsüli falubelijeit, mint a szomszédos községek lakóit. Ilyesmi nyilvánul meg ebben a történetben is, mert a láástól vakulásig dolgozó szamosszegiekkal szemben a kériek valóban a történetnek megfelelően végezték mindig a munkájukat, de nem lustaságból, ha-

nem inkább ésszerűségből, és így mindig éltek olyan körülmények között, mint a szamosszegiek.)

Bartha Dienes Józsefné 67 éves. 1961. március 30.

7. Lejjebbeznék, mint Husos Sándor a bíróságon. *Lejjebbeznék, mint Husos Sándor a bíróságonn.* 'Tréfásan az erős eltúlzásokra mondják.' (Konkrét és átvitt értelemben is használják.)

Eccer Husos Dénés Sándor engedéj nélkül őd disznóut kimérésre. De valaki fējelentette. Bíróságra ment a dolog, osz Husos Sándort nagyom megbüntették.

Mikō felölvasták neki ja büntetés, [=t], mekkérsztek tülle, hogy akar-é fejebbezni. Sándor bátyám nem érteite ja dőugot. Nem vőut ű még bíróságon, hát megijett, hogy méktöbbet akárnak neki jadni. Nagyonn ē vőut keseredve, oszt asz monta ja bírónak: Lejjebbezni szeretnék ēin uram! Lejjebbezni!

(Az eset valóban megtörtént a II. világháború vége felé.)

ifj. Varga Sándorné 44 éves. 1964. március 8.

8. Alászolgája, mint a kéri embernek. *Alászógája, mint a kéiri jembèrnek.* 'Tréfásan mondják az elintézést nem kellőképpen nyert ügyek lezárásakor.'

Pölgárit tanút magánuton a kéiri jembèr jánya, hád divatosan kellet neki jőütöszködni. Ment az apja Pesre, osz monta neki, hoty hozzon neki kalapot.

Járt egyig bōudbū βa másigba. Mán az esőibe jis mutattak neki kalapot, hát nem teccet neki. A bōutus osz asz monygya jēre: hát kéirem nagyon sājnájug, de mássā nem szóúgáhtunk. Ha je nem teccik, akkor alászógája.

Igy ment e bōutrū-bōutra. Mindenhom monták neki, hogy alászógája. Akatt ojjan udvarijas kiszógállóu, hogy haccor is ēmonta.

Fētünt ez a kéiri jembèrnek, mēr nem tutta, hogy mit tesz. Hát az uccán egy inas kōjkōt mekszōulit, osz nagy alázatosom mekkérdi tülle: Monygya meg má nekem, hogy mit tesz a, hogy alászógája? Az inas naty kōupéj vőut, oszt ēkesz csudákozni: Hát magánok asz monták? Jāj, bátyám, hiszem magának avval az annyász szitták.

Gondōt egyet a kéiri jembèr. Mekkōszönte szépen a magyarázatot, osz visszafördūt. Végigjárt ja bōutokot, ahom vőut, osz mindbe beszōut: magának eccer alászógája, magának kéccer alászógája, magának mek haccor alászógája. Igy atta vissza ja kōüccsōnt a kéiri jembèr.

ifj. Varga Sándorné 44 éves. 1964. március 8.

9. Bolyong, mint Székely hajdan. *Bojong, mint Székēj hàjdan.* 'A céltalanul kóborló emberre mondják.'

Székēj Miska menekūt vőut Erdējbü. Nem akárt román katoná lenni, hát oszt átszökött. Sokájig Döbrögi Bertiné szóúgát. Hires legēn lett id belőülle. Eccer oszt ētünt.

Sokára kerüt vissza. De jakkor má meg vóut háborodva, meg ojjan ronygyos vóut, mint ety kóudus. Id bojongot egyik falubú ba másigba. A pujákot ijjeztették vele.

(Székely Mihály élő személy volt, és a történet is így hiteles. A gyűjtő személyesen emlékszik a történetekre gyerekkorából.)

ifj. Varga Sándorné 44 éves. 1964. március 8.

10. Nem ló az ember, hogy egy nap megjárja Szalkát. *Nem lú baz embèr, hogy egy nap megjárja Szalkát. 'Tréfásan alkalmazzák az ok nélkül későn érkezőre.'*

Az ecceri jember ément Szalkára ja vására. Jóu báronn elatta ja tehenét, oszt émentek áldomást inni. De jannyira berugot, hogy nem bírt hazamenni, hát Szalka véginn az árokparton hát. Másik nap osz kérdi tülle ja felesége, hogy mijjér vóut ojjan sokáig. Ű meg osz asz monta, hogy nem lú baz embèr, hogy egy nap megjárja Szalkát.

(Él a faluban ennek a szólásnak a következő változata is: *Nem ördög az embèr, hogy egy nap megjárja Szalkát.* Ehhez azonban nem fűznek történetet.)

ifj. Varga Sándorné 44 éves. 1964. március 8.

11. Végzett, mint Dicső a nyúllal. *Végzet, mind Dicsőü ba nyüllä. 'Arra az emberre mondják tréfás célzattal, aki úgy fejez be valamit, hogy végleg elrontja.'* (Konkrét és átvitt értelemben is használják.)

a) *A Nyárfásba lakod Dicsőü Márta. Kerüllöü bóut. Puskája jis vóud, de nem tudot vele lüni. Ezér osztám mindég basztatták a többiek. Péik hurokkā nagyonn igyesem fokta ja nyulakot.*

Éhatároszta, hogy nem haggya magát szégyembe. Mikō fogot hurokkal egy nyulat, maddzagot kötött a lábára, osz mekkötötte jety fáho, hogy ű basztat meglüvi, osz megmutattya ja komájinak, hogy ű is lüt má nyulat. Hát, hogy nem tudoc célozni, ja maddzagot lüte jē. A nyúl meg észalatt. Asz monta josz naty szomorán: na végesztem evvel is. A komáji meg a rekesz tövérü lesték, hogy mics csiná, osz mindent mektuttak. Hát qzóuta monygyuk esztet.

ifj. Varga Sándorné 44 éves. 1964. március 8.

b) *Asz monygyák, hogy ez a Dicsőü fogott eccer eny nyulat hurokkā. Ét még a nyúl, hát a file közzé csapot, hogy dögöjöm meg. Fēkötötte ja kërbe jety fáro, hogy megnyúza. De kés nem vóut nálla. Osz mik fēment késér, a nyúl felélett, oszt észökött. Éráktā ja maddzagot. A szomszédok hallották, hogy nagy észonytyorodva monta: na jezzel is végesztem.*

(A második változat hiteléhez két ok miatt is kétség fér. Egyrészt, mert a valóban élő Dicső Márton szomszédok nélküli tanyán élt, s ez ellentétben áll

a fönti szöveggel; másrészt a túl koros adatközlő több esetben bizonyosságát adta, hogy pontatlanul emlékszik a régi eseményekre.)

özv. Lőrincz Pálné 86 éves. 1964. március 15.

12. Indulj föld, megyen Péter Zsuzsi! *Indúj föld, megyen Péter Zsuzsi.* 'Tréfásan, saját magára alkalmazva akkor mondja ezt a szamoszegi ember, ha a fáradtság miatt neheze esik a munka újakezdése.'

Péter Sárinak, a Jakaf Feri jannyánok vóut egy vénján tesvérje. A vóut Péter Zsuzsi. Ojjan rosz lábu, sánta vóut. Ojjankòr, ha fê fele kellet neki jáni, mindég asz monta, hogy indúj föld, megyen Péter Zsuzsi! — Mèr, hogy nehez vóut neki jáni.

özv. Lőrincz Pálné 86 éves. 1964. március 28.

Gyűjtötte: BALOGH LÁSZLÓ

Volkstümliche Erklärung einiger Redewendungen und Gleichnisse

Es gibt viele Wendungen und Gleichnisse, deren ursprüngliche Bedeutung jetzt kaum mehr festzustellen ist. Der Verfasser zeichnete im Dorfe Szamoszeg (Komitat Szabolcs-Szatmár) die Deutung solcher Wendungen auf und publiziert sie in diesem Artikel obwohl die Stichhaltigkeit von einigen ziemlich zweifelhaft ist. Diese Wendungen liefern aber gute Beispiele für die Neigung des Volkes, Anekdoten zu erhalten und neue zu schaffen.

L. BALOGH

Kömörő község földrajzi nevei

Kömörő (-be) Szatmár megye fehérgyarmati járásában fekszik. Szomszédai: Szatmárcseke, Nagyar, Penyige, Mánd, Fülesd, Túristvándi. Szatmárcseke és Nagyar felől a Túr határolja. A község határának kiterjedése 2587 hold, ebből a falu belterületéhez tartozik kb. 65 hold.

Kömörő névével a XII. században találkozunk először. Az 1181-i cégényi oklevél említi a kömörei határt: de fine *Kemerew*, de nem sorolja fel a falut a monostor birtokai között. Lehet, hogy akkor még jelentéktelen település vagy csak egyszerű dülönév volt (vö. MAKSAI F. A középkori Szatmár megye. Bp., 1940. 164). 1343-ban Lajos király új adományt ad a Kölcsey családnak erre a birtokra, s ettől kezdve a Kölcsey uradalom többi falujával szerepel egy sorban. Betelepítése természetesen korábbi. A Kölcseyek előtt a Kömörey család volt a birtokosa. A PESTY FRIGYES-féle kéziratos gyűjtésben 1864-ben erről így emlékeznek a falu vezetői: „A név eredetéről hagyományból annyi regéltetik, hogy ezen községet bizonyos Kömörei nevű ember fundálta”. A család tagjai közül Kömörey Mihályné és lányai 1481-ben tűnnek fel utoljára Kömörő birtokosai között.

1496-tól sok birtokosa volt, de a Kölcsey családot még a XX. században is itt találjuk, a velük rokon Kende bárókkal együtt. Utolsó nagybirtokosa Kende Zsigmond báró volt.

Kömörő a XIX. sz. elején 56 házat számlál, ezekből 12 nemesi porta (vö. SZIRMAY ANTAL, Szathmár vmegye fekvése... Budán, 1809—10. 241). Egy századdal később már 126 háza van 705, magyar, főleg református lakossal (vö. BOROVSKY SAMU, Szatmár vármegye. Mo. vármegyei és városai sorozatban, Bp., é.n. 102). Református temploma 1792-ben épült.

A község neve a régiségben főleg *Kemerew*, *Kwmureu* alakban fordul elő. KNEZSA ISTVÁN szerint a név a szláv *komarъ* ’szűnyog’ jelentésű szó továbbképzett változatából származik, s egy sorba tartozik a hazánkban másutt is fellelhető mélyhangú *Komar*, *Komárom*, *Komaróc* elnevezésekkel. Legközelebb Szabolcs megyében is van egy *Komoró* nevű helység (vö. MNépn. IV, 209). Megvizsgálandó lenne azonban a Kömörő magas hangrendűsége, s ezen belül labiá-

lis magánhangzóinak történeti alakulása. Ez a vidék inkább illabiális jellegű, tehát a név eléggé kirívó. Feltűnő, hogy a falu nevének a régiségben nincs mélyhangú változata. Igaz, a XII. századi adat többszörös átírásban maradt ránk, bizonyos adataink csak a XIV. sz. közepétől vannak.

Nyelvileg Kőmörő a Szamosháttal rokon tiszaháti nyelvjárasterülethez tartozik (vö. CSÚRY BÁLINT: MNy. XXV, 11). Helynevei közül SZABÓ IMRE közölt nyomtatásban néhányat (Nyr. XXVI, 286). Ezek azonban nem helyszíni gyűjtésnek látszanak, hanem a kataszteri térképről valók lehetnek: helyenként annak íráshibáit is tükröztetik.

Kőmörő földrajzi névanyagának összeállításához elsősorban a helyszíni gyűjtést használtam fel. Hasznosítottam a fentebb említett források közléseit is. Kiírtam a PESTY FRIGYES-féle, 1864-ből származó gyűjtés névanyagát, valamint Hnt.-vel és évszámmal rövidítve az 1907. és 1956. évi hivatalos Helység-névtárak adatait. Tüzetesen feldolgoztam a Kőmörő község tanácsán található két térkép névbejegyzéseit: „Térképe Kőmörői Úrbéri Illetőségnek. Felmérte és elosztotta T. N. Szathmár Vgye rendes Mérnöke”. Sajnos évszámot ezen nem találtam, jellege a XIX. sz. második felére enged következtetni. Az erről vett adatokat Urb. rövidítéssel jelzem. Másik térkép a szokásos kataszteri térkép. Ez 1895-ben készült. Adatait Kataszt. rövidítéssel különböztetem meg.

Az egyes neveket szócikkekben dolgozom fel. A szócikkek szerkezete a következő: Köznyelvi címszó, nyelvjárási kiejtés vagy ejtészváltozatok; helyragozásra utalás. Ezután a szakirodalomból vagy térképekről vett régi névalakok következnek, ha ilyen akadt. Gondolatjel után folytatódik a szócikk a terület jellegére, a hozzá kapcsolódó bármilyen körülményre, s végül az elnevezésre vonatkozó fejtegetéssel. Jelzem a terület művelési jellegét is a térképre utaló szám mögött. (Itt a következő rövidítéseket alkalmazom: sz. = szántó; e. = erdő; l. = legelő; k. = kaszáló; gy. = gyümölcsös)

A helyszíni gyűjtésben — 1964-ben — legfontosabb adatközlőim a következők voltak: Mike János, szül. Kőmörő, 1896. földműves, lakik: Kőmörő, Kossuth u. 3.; Károly Gusztáv, szül. Ombod, 1899. Kőmörőben él 1917 óta; nyugdíjas, az ármentesítő társulat nyilvántartója volt. Lengyel József, a helybeli téesz agronómusa, és Birta Mihály, a téesz elnöke.

Utcanevek

Alvég *Álvég*, -en. — A Főutca Penyige felé eső része. Régi elnevezés abból az időből, amikor még egyetlen utca két „vég”-e tette a falut.

Árpád utca *Árpád ucca, Árpád ut*, -n. Újabb elnevezés.

Dózsa György utca *Dóúzza György ucca*, -n. Újabb név.

Felvég *Félyég*, -n. A Fő utcának Túristvándi felé eső része, mely valaha a faluközpontot is magában foglalta. Az egyutcás település emlékét őrzi. Vö. Alvég.

Fő utca L. Kossuth utca.

Hajnal utca *Hàjnal ucca, -ba.*

Kossuth utca *Kosut ucca, -ba.* — A falu legrégibb utcájának mai hivatalos elnevezése, mely lassan kezd átmenni a használatba. Az utca legrégibb elnevezése egyszerűen Alvég és Felvég volt. Később a jellegtelen Fő utca nevet kapta, nyilván hivatalos névként. Ezt váltotta fel a felszabadulás után a Kossuth utca név. Kossuthnak — akárcsak Dózsának, Petőfinek, Árpádnak — közvetlen kapcsolata nem volt a faluval, a névadást csak a divat magyarázza.

Kutyaszorító *Kutyaszorítóu, -ba.* L. Rákóczi utca.

Mándi utca *Mándi ucca, Mándi ut, -n.* — Az errefelé szomszédos Mánd község irányába vezet: „*Mánnak àra lehet menni*”. Régi neve Újsor volt, mivel a régi falu terjeszkedésének megindulásakor, az első világháború után kezdett kiépülni.

Nagyari utca *Nagyari ucca, Nagyari ut, -n.* Az errefelé szomszédos Nagyari község irányába húzódik.

***Pázmán** Az úrbéri térképen a mai Rákóczi utca helyén található bejegyzés. Bizonyára akkor még nem beépített rész. Ma nem él a határrésznevek közt sem.

Petőfi utca *Petőfi ucca, -ba.* Új elnevezés.

Rákóczi utca *Rákóci ucca, Rákóci ut, -n.* Az utca is, elnevezése is újabb keletű. Tréfásan Kutyaszorító-nak is nevezik, mivel szűk, keskeny utca.

Újsor *Újsör, -n.* L. Mándi utca.

Zrínyi utca *Zrinyi ucca -ba.* Újabban alakított utca a Szálaserdő nevű határrész falu felőli szélében. Elnevezését csak a névdivat magyarázza.

Határrésznevek

Akaricsa ~ -n. — Szántó. Elnevezésére adatközlőim semmiféle magyarázatot sem tudtak adni. Hasonló családnév a faluban nem fordul elő.

Alsó *Alsóu, -ba; Alsóu düllőu, -be.* — PESTY: *Alsó.* — Alacsonyan fekvő terület, szántóföld és kaszáló. Régebben nagyobb dűlő neve lehetett, talán egy egész fordulót jelölt.

***Alsó kaszáló** — Kataszt.: *Alsó kaszáló.* — A kataszteri térkép szerint önálló dűlő, kiterjedése azonban az ottani összesítés szerint csupán 44 holdnyi. Ma ilyen formában nem él, de vö. Alsó.

Árokberke *Árogbërke, Árogberek, -be, sz.* — Lapályos rész; egy kis árok van rajta.

Bagoly *Bagòj, -ba, sz.* — Régebben ezen a területen erdő volt, s ott sok bagoly fészkel: *Erdőu vóut, bagjos vóut, füzesek vóutak itt.* Kérdés, hogy a madárnév miért ilyen közvetlen formában vált helynévvé, miért nem a képzős *bagjos* változat lett névvé.

Barátkert *Barátkèrt*. A Túr folyó egyik mélyedésének, gödrének neve. Valószínűleg ilyen nevű ember kertje mellett volt.

Barta *Barta*, *-ba*, sz., r. — Urb., Kataszt.: *Barta*. — Kb. 100 holdas birtok, ún. *tag*. Nevét volt gazdájáról nyerte: „*Valamikor egy Bàrta nevű csinált ott ety kizs gátat, kis csèrgőimalom is vóut rájta.*” Nyilván a Túr partján lehetett a malom, de ma semmi nyoma sincs már. Ezt a részt a ma élők emlegetik még *Bartagát* meg *Bartaszeg* néven is. Előbbi az építményt érzi névadó mozzanatnak, mely az egykori malomhoz terelte a vizet, az utóbbi meg a *szeg* = folyókanyar szóval a körülölelt terület megjelölését tekinti elsődlegesnek, s ezt tulajdonosának nevével teszi. Hasonlóra e környéken számos példa van.

Bartagát l. *Barta*.

Bartagödre *Bàrtagödri* — Egy kimélyült mederszakasz a Túr vizében. A Barta féle tag környékén volt, ma már nem tudni, hol.

Bartaszeg l. *Barta*.

Basaszeg *Basaszeg* — A falu szélén van. Ilyen nevű család jelenleg nem található a faluban. Szántóföld. A *szeg* nyilván folyókanyarulatra utal.

Békáshát *Bjékáshát*, *Bjékkáshát*, *-n*, sz. — Egy mélyedés, patak magasabb partos melléke. A patakban sok béka volt régebben, innen a név. Érdekes, hogy Békás pataknevet nem használnak.

***Belsőtelek** — PESTY: *Belsőtelek* — Csak itt fordul elő.

Bitófa tábla *Bitóufa tábla*, *-ba*, sz. — A néphit szerint valaha itt bitófa volt. Megjegyzendő, hogy e vidéken néhol a *bitóufa* szó egyszerűen útjelző oszlopot is jelent.

Borsómező *Bòrsóumezői*, *-n*, l. — Adatközlőink szerint ez a terület sohasem volt szántóföld, így borsótermeléssel nem hozható kapcsolatba a név. Az viszont lehetséges, hogy a legelő füve közt sok vadborsó nőtt valaha.

Borz-út *Bòrzut* — út, mely nevét az állítólag ott lőtt borzról vette volna.

Cigánytelep — A Hnt. 1956. említi, ilyen név itt nem él.

***Cserseg** — Egy korábbi közlés említi (Nyr. XXVI, 286), de a faluban ilyen nevet nem ismernek. Minden valószínűség szerint elírás vagy nyomdahiba a Cserszeg helyett. L. ott.

Cszerszeg *Csèrszeg*, *Csèrszege*, *-be*, sz. — Urb.: *Cser szög*; PESTY: *Cser-szöge*. — Cser- vagy tölgyfára ezen a területen nem emlékeznek, hogy termett volna. A név mintegy 27 holdas részt jelöl, melynek nyugati szélén egy patak, a Hossó folyik. Mivel ezen a vidéken a hasonló patakokat néhol cser-nek nevezik, nem lehetetlen, hogy a Cszerszeg elnevezés tulajdonképpen patak-kanyarulatot, körülölelt, beszögellő földet jelentett eredetileg.

***Csikóállás** — Csak a kataszteri térképen előforduló felírás, amiről nem tudni, hogy tulajdonnév volt-e akkor, vagy csak a delelőhely közszói megnevezése. Ma nem ismerik, nem is hallottak ilyen elnevezésről.

Dankéda *Dankéda*, *Dankaida*, *-ba*, sz. — Kataszt.: *Dankéda*; Nyr. XXVI, 286: *Dankéda*. — Egyik adatközlőm szerint „*Valami Dankóu félének tanyája*

vóut ott.” Egy Dankó, Danka személynévből kiindulva a név mai alakjának megmagyarázásához legfeljebb egy Danka *hida* típusú szerkezetből juthatnánk el. Ez nem lehetetlen, hiszen a Túr és egyéb patakok magyaráznák a híd szükségességét. A megfejtéshez azonban további írásos vagy egyéb adatok kellenének. A *Danka hida* feltételezett formából így származtathatnánk a mai *Dankéjda*, *Dankaida* alakokat: *Dankahida* > *Dankaida* > *Dankaída* > *Dankéjda*. Az *aĭ* > *ěĭ* > (*~é*) fejlődésvonal e vidéken általános, vö. *ganěĭ*, *tarěĭ*, *parěĭ*, *málěĭ*.

Darvas *Dârvas*, -n, sz. — Kataszt.; Nyr. XXVI, 286: *Darvas*. Adatközlőm szerint: „*Dârvas nevü uréĭ vóut az.*” Ugyanakkor az is kiderül a területről, hogy vizenyős, zsombékos volt. Mivel a név már a kataszteri térképen is előfordul, az sem kizárt, hogy a tag átörökölte a terület korábbi nevét, mely esetleg a madárnévből származott.

***Darvastanya** — Csak a Hnt. 1956. említi. Nyilvánvalóan azonos a *Darvas* néven ismert taggal.

Disznósút *Disznóusut* — Egy erdei út neve, talán azért, mert — mint adatközlőm mondta — „*It vaddisztóĭ is vóut.*” Vö. Borz út.

Döngő *Döngőĭ*, -be, sz. — Valaha lápos, ingoványos terület volt, s kiszáradása után sajátosan *döngött* a lépések alatt. Innen az elnevezés. Egy helyi szájhagyomány szerint még mikor nádas lápos terület volt, egyszer a papot errefelé kergető hívek egyike így kiáltott a másiknak: „*Elibe, Kóypis komám, a Döngőĭ-be, mĕr ha oda beveszi magát, az isten veszi ki!*”

***Első forduló** Urb., Kataszt.: *I. forduló*. — A fordulós gazdálkodás emléket őrző, a mai használatból már kiment név. A három forduló közül ez volt legközelebb a faluhoz. Vö. Második, Harmadik forduló.

Eperjes-szeg *Epĕrjes-szeg*, *Epĕrjesszeg*, -be, sz. Egyik adatközlő szerint régen eperfa volt erre. Úgy látszik, az *eper* szó régi *eperj* változatát őrizte meg a név. A *szeg* folyókanyarulatba betorkolló földterületet jelent.

Epreskert *Epreskĕrt*, -be, l. — A Páskom nevű legelő falu felőli része, ahol egy időben eperfákat kellett ültetni.

***Eszenyő erdő** — Urb.: *Eszenyő erdő*. — Ma a falu határában ilyen nevű erdő nincsen. Az északról szomszédos Szatmárcsekének azonban régi nagy erdeje volt az érintkező részen. A feljegyzés tehát vagy azt jelöli, vagy annak esetleg a Kömörő határába átnyúlt részét.

Eszter földje *Eszterfőĭggye*, -n, sz. — A Mártonfi tagnak egy kb. 20 holdas darabja; örökösének nevére elkeresztelve.

Falusi Túrhat ~, sz. — A Túrhat nevű nagyobb dűlőnek az a része, amelyet nem az urak (vö. Urak Túrhatja) birtokoltak, hanem a „falusiak”, vagyis a kisgazdák, a falu népe.

Farkasok erdeje *Farkasok erdeje*, -be c. — Két holdnyi erdő a Falusi Túrhat nevű részben. Az elnevezés létrejöttében a néphumor is közrejátszhatott: a látszattal ellentétben ugyanis nem az állatról való a név, hanem a területet valaha birtokló Farkas családról.

Farkasverem *Fàrkasverem, -be.* — Az uradalmi birtokban volt ez a terület, állítólag valóban farkasverem volt arrafelé ásva.

Fekete Péter irtása l. Péterirtása.

Fenyveserdő *Fenyvesèrdőü, -be, e.* — A Szálaserdő nevű erdő egy részébe „*Kende báróü*” vagy ötven évvel ezelőtt fenyőt telepített, ami ezen a vidéken ritka fának számít. Ma is szép fenyők vannak itt.

Ferenci patakja ~ — Kubikgödör, időnként vízzel.

***Fürdő** — Urb.; Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Fürödő* — A mai adatközlőktől nem hallottam ezt a nevet, így az sem deríthető ki, miféle tárgyat: állati vagy emberi fürdőt jelölt.

Gábornok *Gábòrnok, Gábòrnak, -n, l.* — Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Gábornok.* — Az uradalmi birtokban fekvő legelő volt. Nevét KNIEZSA ISTVÁN fejtette meg: szerinte szláv eredetű, a *gabrø* 'gyertyán' szó képzős származékából, a *gabrønikø* szóalakból ered (MNépn. IV, 198).

Gábel út *Gábel ut* — Út a Kende bárók tulajdonát képező erdőben. Nevét a család egyik tagjáról kapta. Úgy látszik, e családban divat volt egy időben az utaknak a családtagokról való elkeresztelése. (Vö. György út.)

Géza-tag *Géizatag, -ba, sz.* — A Mártonfi tag egyik részének neve volt, miután a tagot az örökösök egymás között felosztották. Vö. Eszter földje.

Gerenda ~, e., sz. — Az elnevezésre adatközlőink nem tudtak semmit közölni. Ilyen nevű családról nincs tudomásuk. Talán a földhátat jelölő *gorond, gorc* szóval függ össze.

György út *György ut* — A Kende bárók erdejének egyik útja, nevét a bárói család egyik tagjáról vette. (Vö. Gábel út.)

Hadar tag *Hadàr tag, -ba.* — A név szerkezete személynévre enged következtetni, de ilyen nevű család ma nem fordul elő a faluban.

Horgos-köz *Hàrgasköz, -be* — A Horgos patak által körülzárt mintegy 20 holdnyi szántóföld neve. A *horgos* szó közszoói jelentésben is nyíltabb *hàrgas* formában hangzik a falu nyelvjárásában.

Horgos patak *Hàrgas patak, -ba, k.* — 18—20 holdnyi kaszáló, mely régebben s főleg esős időben vízállásos hely volt. Nevét nyilvánvalóan alakjáról kapta, bár a *horgos* szó 'görbe' jelentésben már kevésbé eleven.

***Harmadik forduló** — Urb., Kataszt.: *III. forduló.* — A fordulós gazdálkodás idején a falutól legtávolabb eső forduló neve volt, ma már nem használatos. Területe a Kataszt. szerint 227 holdnyi volt.

Hídláb-szeg *Hídlápszeg, -be, sz.* — Urb.: *Hid-Láb szög*; Kataszt.; Nyr. XXVI, 286: *Hídlábszög.* — Egyik adatközlő szerint: „*Hid vóút itt, a hídláb benne vóút a Túrba. Kis repüllőühid.*” Az elnevezést magyarázó hídláb maradványai állítólag ma is fellelhetők. A *szeg* itt is bizonyára folyókanyarban levő földet jelöl: az a *szeg*, ahol a hídláb áll. Feltűnő, hogy az írásos adatok *ö-ző* formájúak, a mai kiejtés egyöntetűen *e-ző*.

Homokszer *Homokszèr, -be, sz.* — PESTY: *Homokszer.* — Vízhardta, ho-

mokos, dombos rész. Könnyebb, lazább talajú, de nem kifejezetten homokos föld.

Hossó patak *Hossópatak*, -ba, k. — Már csatornázták, de esős időben így is víz gyűl össze benne. Az elnevezésre bizonyára figyelembe kell venni az „Ossó (alja)” régi adatot: talán ennek változata a Hossó.

Hosszúszer *Hosszuszer*, -be, sz., gy. — A dülő, vagy a rajta nyúló parcellák hosszúságáról. A terület északi részét külön néven is emlegetik: *Kishosszuszer*-nek.

Ilonaút *Ilonaut* — A báró család egyik tagjáról elnevezett erdei út. (Vö. Gábrriel út, György út.)

István tag ~. A Mártonfi tag egyik részének neve; örököséről.

Kalmár tag *Kálmár tag*, -ba, sz. — A tulajdonos családról való elnevezés.

***Károlytanya** — Csak a Hnt. 1956. említi, adatközlőim nem tettek róla említést.

***Kende tanya** — A Hnt. 1907, illetőleg BOROVSKY (102) említi. Nyilvánvalóan a Kende báró család tulajdonában volt, innen az elnevezés.

Kenderes kert *Kenderes kert*, -be, sz. — A gazdáké volt: kenderet, konyhakerti növényeket stb. termeltek benne.

***Kenderföldek** — Urb.: *Kenderföldek*; Kataszt.: *Kender földek*. — A kender a fordulós gazdálkodás művelési kényszere alól kivételes növény volt, ez magyarázhatja külön helyen termesztését. A kataszteri térképen alig 24 holdas területnek jelölik.

Kendermező *Kendermező* — A Kenderes kert másik elnevezése, a mai nyelvből kihalóban van.

Kenderszeg — Kataszt.: *Kenderszeg*. — Kérdés, hogy mi volt a viszony a Kenderföldek és a Kenderszeg közt: mindkettő szerepel a kataszteri térképen. A kenderszeg lehetett a kisbirtokossága, mivel ennek osztónevei, a Kiskenderszeg, Nagykenderszeg jobban életben maradtak.

Keresztút *Keresztut* — A bárói birtok egyik útkeresztvezetője.

***Kert szeg** — Urb.: *Kert szög* — A térképen a Magyar felé vezető út mentén fekszik. Feltehetőleg konyhakerti növényeket termeltek rajta valaha.

***Körtélyes** — 1485: *Kertweles* (MAKSAI: 164). Egyetlen adat, bizonyára az akkor még erősebben erdős terület körtéfaírói.

Kirva *Kírva*, -n, e. — Bár a név bizonyára régi, a helybeliek körében semmilyen magyarázat nem él rá. Sem közsóként, sem személynévként nem ismeretes a faluban hasonló szóalak.

***Kírvahát** — PESTY: *Kírvahát*. — Szántónak jelzett terület, úgy látszik, a szomszédos laposabb — esetleg vizenyős? — Kírva művelhető része volt.

Kírvatő *Kírvatű*, -be, sz. — A Kírva nevű erdő nyugati szomszédságában elterülő szántóföld, ez magyarázza a -*tű* használatát: tövében, mellette.

***Kisakaricsa** Kataszt.; Nyr. XXVI, 286: *Kis Akaricsa*. — Az Akaricsa nevű terület egy része. Ma nem használatos név.

Kisdankéda *Kizsdankéda*, e., sz. a Dankéda egy része.

Kisfenyves ~, e. — A Paprekeszben levő 25 éves fiatal fenyőerdő. A megkülönböztető előtag a Fenyves erdő miatt kell.

Kishomokszer *Kishomokszer*, -be, sz. — A Homokszer nevű nagyobb területnek északi részét nevezik így.

Kishosszúszer *Kishosszuszer*, -be, sz. — A Hosszúszer nevű terület északi részének külön neve.

Kiskenderszeg *Kiskenderszeg*, -be. Alighanem a cselédek kenderföldjei voltak itt. A Kenderszeg része.

Kisörmény *Kisörmény*, *Kisörmény*. — Egy gödör a Túrban.

***Kisrét** — Urb.: *Kis Rét*. — Füvesnek jelzett terület a Rétaaljától keletre.

***Kis-szeg** — Urb., Kataszt.: *Kis szög*. — A térképek szerint a Harmadik forduló déli részén terült el.

Kistúr *Kistúr* — Egy Túr-ág neve. „*A Petőfi fátú jön egygy... uty hijuk, hoty Kistúr. Ot szakad bele ebbe a föjű Túrba.*”

Kistúri *Kisturi*, -ba, sz. — Mintegy 20 hold szántó a Zatykó tagban. Az itt szomszédos Túrístvándi határának ezt a részét Túri mező-nek hívják. Talán innen kölcsönözte nevét ez a terület, egy *Kis turi mező* szerkezetből tapadással.

Kis túri tó *Kisturitó*, -ba, e. — A Túri tó nevű erdő egyik része.

Koi tag *Koji tag*, -ba, sz. — Hnt. 1956: *Koi tanya*. — Az 1920-as évekig egy Weisz Jakab nevű zsidóé volt, tőle vette meg Koi István. Innen van, hogy az öregebbek olykor *Vájsz tag*-nak is mondják. A Hnt. adatában a *tanya* a hivatalos névadás terméke, helyben nem mondják.

Korsópart *Kòrsópàrt*. — Alighanem a Hossó, Ossó nevű patak egyik névváltozatával állunk itt szemben, amit a népetimológia a *korsó szóhoz* kapcsol.

Kotló malom *Kotlómalom* — Az idősebbek emlékeznek rá, hogy a Malom-szeg nevű erdőnél volt valaha egy vízimalom, amelyet ezen a néven emlegetnek.

Kovács dombja ~, sz. — Tulajdonosáról elnevezett domb volt a Sárkánykúttól kissé északra.

Kölcei tag *Köücsi tag*, -ba — a szomszédos Kölce községről való elnevezés, mivel oda valók bírták. Érdemes megjegyezni, hogy a falu nevéből formált melléknév ma is mindig *köücsi*, ellentétben a Kölcsény család nevének hangzással.

***Legelő** — PESTY: *Legelő*. Feltehetőleg a Páskommal azonos.

Lencsés ~, e. — Talán a vadlencséről veszi nevét.

***Liget** — PESTY: *Liget*. Fiatalos erdőnek mondják Pesty adatközlői. Ebben az önálló formában ma nem él, de származékaiban igen.

Ligetalja *Ligetajja* sz. — Kataszt.: *Liget alja*; Nyr. XXVI, 286: *Ligetalja*. — A kataszteri térkép 159 holdas dűlőnek jelöli.

Makkos ~, e. — Fiatal tölgyfa-telepítés, makkot még nemigen terem.

Malomfog-szeg — Kataszt.: *Malomfog szeg*; Nyr. XXVI, 286: *Malomfog-*

szeg. — A kataszteri térkép egy patakmeder fordulójában jelzi helyét. A felírás alighanem téves: nem a *fog*, hanem a *fok* szót sejtethetjük a névben, hiszen ha malom volt, akkor a vizet hozzávezető árok neve csak *malomfok* lehetett. Nincs kizárva, hogy ez a név azt a területet jelölje, amit a Malomszeg.

Malomszeg ~, e. — Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Malomszeg*; PESTY: *Malomszög*. — Állítólag vízimalom volt itt valaha a parton, amit Kotlómalom néven emlegetnek az öregek.

Malomta *Malomta*, -ba, e. — Ennek az erdőnek a neve ma a második szótagban *m*-mel hangzik. Nem lehetetlen azonban, hogy a névben a CSÁNKITÓL és MAKSAITÓL is emlegetett *Malonta* Árpád-kori falu elnevezése bujkál. Erről a faluról KNIEZSA azt írja: „eltűnt helység Majtis vidékén” (MNépn. IV, 223), s nevét a szlávból eredezteti. Majtis 10—15 kilométernyire lehet Kőmörőtől. Ha elfogadjuk a *Malonta* név szláv származtatását, az *n* helyén *m* is feltehető, mint egy korábbi nazális magánhangzó fejleménye.

***Malomút** — Urb.: *Malom út*. A térkép szerint a Fürdő felé visz, bizonyára egy ma már nem létező malomhoz.

Mártonfi tag *Mártonfi tag*, -ba, sz. — BOROVSKY: *Mártonfi tanya*; Hnt. 1907, 1956: *Mártonfi tanya*. — Tulajdonosáról elnevezett tag. Bár az írásos közlések *tanyát* emlegetnek, a helyi kiegészítés *tagnak* mondja a hasonló lakott tanyát, mely körül a birtok elhelyezkedik. A Mártonfi család adatközlőink szerint a második szomszéd faluba, Fehérgyarmatra való volt.

***Második forduló** — Urb.; Kataszt.: *II. forduló*. — Az I. és III. forduló közt foglalt helyet, területe 222 hold volt.

Meggyeshát ~, -ra, sz. — Urb.: *Meggyes hát*; Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Megyeshát*; ez a forma bizonyára tollhibát őriz, mely talán PESTY-re megy vissza, ahol szintén *Meggyeshát* alak található. — Ma szántó, de nyilván a hajdani erdő meggyfái adták a névadó vonást.

Mélyszeg *Méjszeg*, *Mi^ějszeg*, -be, sz. — Egy folyókanyarba mélyen benyúló földdarab elnevezése.

Mélyszegi erdő *Méjszegi erdő^ü*, -be, e. — A Mélyszeg nevű részben található erdő neve.

Meggykerek *Metykerek* vagy: *Metykerek*i erdő^ü, e. — Kör alakú erdő. Nevét bizonyára a meggyfáról veszi, bár egyik adatközlő szerint „*Metyfa sose vőud benne. Méig őüserdő^ü!*” Ezeket a szavakat úgy is érthetjük, hogy kerti, szelíd meggy nem terem benne.

Meggykereki erdő l. Meggykerek.

Nádasberek *Nádazsberek*, -be, k., l. — Régen nedves, vizenyős terület volt, ma füves, száraz, legfeljebb esőzésekor gyűl meg benne a víz. Nevét régen a nádról kaphatta.

Nádasberki erdő *Nádazsbèrki erdő^ü*, -be, e. A Nádasberek szomszédságában fekszik.

Nádasberki patak *Nádazsbërki patak*, l. — A Nádasberek legmélyebben fekvő, régebben vízállásos része.

Nagyari út *Nagyari ut*, út. — Urb.: *Nagy Ari ut*. — Ez az út visz Magyar felé.

Nagydankéda l. Dankéda.

Nagyhomokszér *Natyhomokszér* — A Homokszér nagyobbik, déli része.

Nagykenderszeg *Natykendèrszeg* — A Kenderszeg része.

***Nagy kaszáló** — Urb.: *Nagy Kaszálló*; Kataszt.: *Nagy kaszáló*. — A kataszteri térkép szerint a Második forduló keleti szélét nevezték úgy.

***Nagypiskáros** — Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Nagy Piskáros*. — A kataszteri térképen mocsárnak jelölve, de keleti szélén vízállással. Ebben a formában nem él ma, de l. Piskártó.

Nagyábla *Natyábla*, -ba — 29 hold szántó, hosszú, nagy darab földek. Talán innen a neve.

Nagy-túritó *Natyturító*, e. — A Túritó erdő külső része.

Nyáras *Nyáras*, -n sz. — PESTY: *Nyáras*. — Ma már nem nő itt nyárfa, nem is emlékeznek rá, hogy lett volna.

Nyelüszeg *Nyelüszeg*, *Nyelüszeg*, -be, sz. — Egy patak-kanyarban fekvő földnyelv. Talán a *nyelv* szó bujkál az elnevezés első elemében.

Nyilak alja *Nyilak aija*, e. — Az elnevezés nyilván az erdőosztás módjára utal. Maga az alapul szolgálható Nyilak név ma nem ismeretes.

Ossó patak *Ossóú patak* — Egy a falu mellett hosszan kanyargó lapály neve, amelyet *Hossóú patak*-nak (s ha ide tartozik, Korsó patak) is mondanak. Érdekes lenne a név megfejtése; a helybeliek nem tudnak rá magyarázatot adni.

***Ossó alja** — Urb.: *Ossó alja*. — Az Ossó patak melletti rész.

***Ostoró szeg** — Urb.: *Ostoró szög*. L. Ostoru

***Ostoró szeg laposa** — Urb.: *Ostoró szög lapossa*. — Az Ostoró szeg középső, legmélyebb részének nevéként feltüntetve.

Osztoru *Osztoru*, régebben állítólag *Oszturóú*, l., sz. lapályos vidék, jól ráillik KNEZSA magyarázata, ki e szót a szláv *ostrov* 'sziget' szóból származtatja MNépn. IV, 213).

Ökör szeg *Ökör szeg*, -be, sz., l. — Urb.: *Ökör szög*; PESTY: *Ökör szeg*; Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Ökör szög*. — Egy patakok közé bezárt rész, régen ökörlegelő volt, innen a neve.

Paprekesz ~, sz. — Harminc évvel ezelőtt még erdő volt; pap tulajdonában nem volt, úgy látszik, személynévi eredetű az elnevezése. A *rekesz* osztott erdőt is jelenthet errefelé.

Páskom ~, l. — A legelőnek gyakori neve e vidéken.

Patakszeg ~, sz. — Urb.: *Patak szög*; Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Patak szög*. — A térképek az Ossó patak egy kanyarulatában jelzik.

Patoga szeg *Pattoga szeg*, -be, sz. — Urb.: *Patoga szög*. — Egy kis kiemel-

kedés a parton, amit a víz megkerült. Az elnevezésre semmit sem sikerült kideríteni.

Penyigei lapos *Penyigei laposs*, régen azt is mondták: *Penyigei malomlaposs*. — Lapos rész, „*Valami penyigei embernek vóut ot málma*”. Penyige a szomszédos falu neve. Emlegették úgy is, hogy *Penyigei malomhøj*.

Penyigei malomhely l. Penyigei lapos.

Penyigei malomlapos l. Penyigei lapos.

Péter irtása *Péřter irtása*, e. — Régies hangzású név, még sincs nyoma a korábbi forrásainkban. Erdő, van benne hetven éves, meg egészen fiatal, új telepítés is. Az elnevezést nem tudják mihez kötni. Mondják ugyan Fekete Péter irtásának is, de ennek kivoltáról nem tudnak számot adni.

Pika tag *Pika tag, -ba*, sz. — Gazdájáról.

Piskárosi erdő *Piskárosi erdőj*, e. — A Piskártó két oldalán elterülő erdő neve.

Piskártó *Piskártóu*, vagy kevésbé szokásos alakban: *Piskárpatak*. Mocsaras, régen talán vizes rész az erdőben. A *piskár* közszót nem ismerik. KNIEZSÁVAL feltehetjük, hogy itt is a latin „*lacus piscarius*” kifejezés eleme rejlik a névben (vö. MNépnny, VI, 12).

Ravaszodú *Ravaszodu, Ravaszodú, -ba*, sz. — Urb.: *Ravaszodó*, *Kataszt.*, Nyr. XXVI, 286: *Ravazodó*. — A név megfejtését a helybeliek nem ismerik. Világos, hogy itt a *ravasz*=róka, illetőleg az *odú*=lyuk szavakból kell kiindulni. E területhez közel esik a penyigei erdő, s onnan kirajzó rókák tanyáztak itt. Az írásos adatok z és ó betűje bizonyára már nem a kiejtés, csak a régies írásforma követése az újabb alakokban.

Rét *Riřet*, k. — Ma már szárazabb, egykor vizenyős rét.

***Rét alja** — PESTY, Urb.: *Rét alja*. — Az Első fordulóban, a penyigei út melletti, szántónak jelölt terület neveként feltüntetve.

Sárkánykút *Sárkánkut, -ba*, sz. — Mély fekvésű rész. A szájhagyomány szerint valaha volt ezen a részen egy kút, amelyben sárkányok tanyáztak.

Semmiszeg ~, sz. — „*Zombékos, ronty főjűd vóut*”, állítólag ezért nevezték el így. Semmi sem termett meg benne.

Sőrekrét *Sőjűrekut, -ba* sz., l. — Régen legelő is volt itt, s azon kút. Bizonyára a hízómarha itatással kapcsolatos az elnevezés.

Szálas erdő *Szálaserđőj*, -be e. — Nagy, hosszú, szálas fák vannak benne.

Szénégető *Szėjnėgetőj*, -be, sz. — Urb.: *Szėnégető*. — A térkép a Patakszeg mellett jelzi. Adatközlőink szerint valaha a cigányok valóban foglalkoztak itt faszén égetésével.

Szépút *Sziřput*. — A Lencsés erdőtől a kövesútig tart. Mérnökök nyitották, a Kende bárók magánútja volt, más nem használhatta.

Szoros-szeg *Szorosszeg, -be*, sz. — *Kataszt.*, Nyr. XXVI, 286: *Szorosszeg*. — Egy szűk patak-kanyarulat neve, valóban szoros.

Szoros-szegi erdő *Szorosszegi erđőj*, e. — A Szoros-szegben van.

Tanya alja *Tanya àjja*, sz. — „It vóut a báróu tanyája, azért”

***Tapasztóföld** — Urb.: *Tapasztó föld*. — A térkép a Malom út és az országút találkozásához jelöli. Talán agyagos terület volt. A névvel ma nem találkozni.

Tapónok *Tapóunak, Tapóulnak*. Nagyobb patak, mely a Kistúri dűlőnél ömlik a Túrba. A név KNIEZSA szerint a szlávból jön: a *topolb* 'topolya' szó származéka (vö. MNépn. IV, 202).

Túr *Túr* — Urb.: *Tur patak*. — A folyócska neve — mint KNIEZSA kifejti — a szláv *turъ* 'östulok' szó származéka' (MNépn. IV, 207).

Túrc *Túrc*. — Urb.: *Turcz patak*. — Ez a név — úgy látszik — a Túr egyszerű variánsa. Magán az idézett térképen is ugyanannak a pataknak a felírásaként találjuk, s az élő nyelvben is vagylagosan él: igaz, itt csak a kérdéses mederszakaszra mondják, a főmederre nem. A név eredete azonos a Túr-éval; ennek *ьт* képzős származéka (Vö. KNIEZSA: i. h.)

Túrhát *Túrhát*, (c-h hangzik!), sz. — A Túrcnak nevezett Túr-szakasz mellett elterülő szántó. A névre l. Túrc.

Túrhát *Túrhát, -n*, sz. — Kataszt.: *Túrhát*. — A kataszteri térkép 312 holdas dűlőnek jelzi. Nem csoda, ha kisebb részekre osztották nevekkal (vö. Falusi Túrhát, Urak Túrhátja). Úgy látszik, régebben ez volt a határ legintenzívebben művelt része. Emlegetik Túrhát dűlőnek is, bizonyára a hivatalos nyelv nyomán. Az elnevezés Túr elemére l. a Túr címszó alatt mondottakat; a *hát* itt is magasabb, partos részt jelöl.

Túri tó erdő *Turitóu erdőü*, vagy csak: *Turitóu*, e., l. — Az egészet körül fogja a Túr, s régebben bizonyára el is árasztotta. Két részét különböztetik meg, a külső a *Natyturitóu*, a belső a *Kisturitóu*.

***Uradalmi birtok** — Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Uradalmi birtok*. A kataszteri térkép 1286 holdnak jelöli, bárói tulajdonban. Kérdés, hogy földrajzi tulajdonnévvel állunk-e szemben, vagy csak alkalmi minősítéssel. Ma már értelmét veszítette az elnevezés.

Urak Túrhátja *Urak Túrháttya* l. Túrhát, Falusi Túrhát.

Úthossza *Uthossza*, sz. — Az Ökörszegben a penyigei út mellett, az úttal párhuzamosan futó földek.

***Vagyonváltáság föld** — Bejegyzés a kataszteri térképen, de későbbi írás, nyilván az 1920-as évek elejéről származik. Kérdés, használták-e tulajdonnév gyanánt. (Vö. Váltáságföld.)

Váltáságföld *Válcsgáföld*, sz. A báró ezt a területet 1919—20-ban parcellázta fel, vagyonváltáság fejében adta le.

Varga gaza *Varga gazza*, vagy: *Vargagaz*, sz. Gazdájáról.

Varga tag *Vàrga tag* Hnt. 1956: *Vargatanya* sz. — Tulajdonosáról.

Vécsey tag *Véjcsi tag, -ba*, sz. — A Váltáságföld egyik része, nevét valószínűleg a Kende bárók előtti tulajdonosáról nyerte.

Vinderszeg *Vindërszeg, -be*, sz. — Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Vinderszeg*. —

A név előtagja nem magyarázható az adatközlések alapján. Megjegyzendő, hogy Szatmárcseke itt szomszédos területét az ottani nép *Bindërszeg*-nek nevezi.

Vitéz tag *Vitéjsz tag, -ba.* — Az első világháború idején a Kende bárók egy Istvánffy és egy Farkas István nevű katonának adtak itt vitézi birtokot.

Vontatás *Vontatás, -ba, sz.* — PESTY: *Vontatás.* — Nehéz, szurkos, fekete szántó, alig lehetett elboronálni.

Völgyköz *Vőütyköz, -be, sz.* — A Paprekesz erdőben fekvő néhány holdas szántó. A nevet talán az alacsony fekvés magyarázza.

Weisz tag *Vájsz tag, sz.* — A Koi tag másik neve.

Zatykó tag *Zatykóu tag, Zacsókú tag, -ba, sz.* — Egy Zatykó (?) nevű mérnök vásárolt itt egy tagot valamikor.

Zsigmond út *Zsigmond ut* — A bárói család egyik tagjáról.

Zsira *Zsira* — Tulajdonképpen ez a gyakorlatban használt neve annak a résznek, amelyet az írásos említések *Zsiraszög*-nek mutatnak. A terület egy patak szeg-je. A név — KНИЕЗSA szerint a szlávból ered: *žirь* = legelő vagy: 'makk' szó többesi alakjából (MNépn. IV, 218).

Zsira patak *Zsira patak* — A Zsira nevű szeg-et körülfogó lapály elnevezése

Zsira-szeg *Zsiraszeg, -be, l., sz.* — Urb.: *Zsira szög*; Kataszt., Nyr. XXVI, 286: *Zsiraszög.* — A helyi kiejtés sohasem *ö-ző*. Az elnevezésre l. Zsira.

S. VARJÚ ANNA

Географические названия села Кемере

Село Кемере (венгр. *Kömörő*) лежит на северо-восточной части Венгрии, в комитате Сатмар, на берегу реки Тур. С названием села мы встречаемся впервые в 12-ом веке: по всей вероятности слово славянского происхождения. Диалектически село Кемере принадлежит к северо-восточному говору венгерского языка. К составлению материала его географических названий мы использовали в первую очередь местный материал.

Топонимический материал разделяется на названия улиц и частей краев; разработка его происходит в алфавитных абзацах. Внутри них следуют: заглавное слово разговорного языка; диалектическое произношение или варианты произношения; ссылка на склонение. Сообщаются еще возможная старая форма названия из специальной литературы или карты; отметки о характере местности, об обстоятельствах, связанных с ней, и наконец изложения, касающиеся наименований.

А. Ш. ВАРЮ

Penészlek földrajzi nevei

Penészlek (*Penészleken, Penészlekre, Penészlekről*) kis község Szabolcs-Szatmár megye délkeleti sarkában, a román határ szélén. Területe 1960-ban 6416 kat. hold, lakóinak száma 2649 (SzMA¹). 1964-ben Varga László tanácselnök szerint 6445 kat. hold a határ, és ugyancsak az ő közlése szerint a falu lakóinak száma 1964-ben 2672 fő. A falu lakói még ma is egyénileg gazdálkodnak.

A falu nevééről a lakosok azt tartják, hogy eredetileg *Penészlak*-nak hangzott. Holló János általános iskolai igazgató még látott olyan bélyegzőt, amelyen *Penészlak* állt, Papp György szerint az ő gyermekkorában a falu határában levő táblára is *Penészlak* volt írva. Szerinte a név első tagja, a *Penész* a falu hajdani földesurainak a neve volt, róluk kapta a falu is a nevét. Ennek azonban ellene mondanak a falunév régi adatai. A régiségben ugyanis *Pereznek, Pelyznuk, Peleznek* formában találjuk (vö. MNépnv. IV, 218). KNEZSA ISTVÁN a szláv *Plěšniko* <*plěšn* 'penész' szóból származtatja, de nem tartja lehetetlennek az ugyancsak szláv *pleso* 'tó' szóból képzett *Plěšniko*-ból való származtatást sem (MNépnv. IV, 218). Mi az utóbbi származtatást tartjuk elfogadhatónak, mert a falu határában több nagy tó volt (vö. a *Hosszú víz, Mohos, Veres rét* neveket). Mégis, nincs jogunk Holló János és Papp György állításában kételkednünk, ők valóban találkozhattak *Penészlak* alakkal. Ez a névváltozat valószínűleg a *l-n > n-l* hangátvetés lezajlása után kialakult *Penészlek* formából jött létre népetimológiával. A *Penészlak* változat azután egy időben, úgy látszik, a helyi hivatalos használatban is elterjedt. Ma természetesen a *Penészlek* használatos.

A falu ma magyar anyanyelvű, de néhány idősebb ember még egy szláv (rutén) nyelvet is ismer. A falu földrajzi neveit Varga László, Nagy Bálint, Papp György és Plásztán János adatközlőktől gyűjtöttük össze 1964-ben. A falu határáról 1894-ben készült kataszteri térkép.

¹ SzMA. = Szabolcs-Szatmár megye személyi és családi adatai. Bp., 1962. Központi Statisztikai Hivatal.

A belterület nevei

Arany János ucca u. Régen a *Széchenyi utcával* együtt az *Ódok sziget* néven ismert falurészt alkották (vö. *Ódok sziget*).

Árpád ucca u. „Régen *Korcsmár sikátor* vőgt.” A most is itt lakó *Korcsmár* családról nevezték el. Rövid, szűk utca.

Béltéki ucca u. Nyírbélték felé vezet. Mai neve: *Tanácsház utca*, mert itt van a tanácsháza.

Cigán sör u. Cigányok laktak itt. Ma *Dózsa utcának* nevezik, mert a *Dózsa tanya* felé vezet. A falun kívül eső része *Érmihályfalvai út*, mert *Érmihályfalva* felé megy. Hnt. (=Helységnévtár) 1956: *Cigánytelep*.

Cigánytelep L. *Cigány sor*

Csutka sör u. Szegényemberek laktak itt, akik tengeriszárral fedték be a háztetőt. Mai neve: *Táncsics köz*, mert a *Táncsics utca* mellett van.

Deják ucca u. Régebbi, de ma is használt neve: *Piskolti út*, mert *Piskolt* felé vezet.

Debreceni ucca u. Ezen jártak Debrecen felé. Nevezik még *Lugosi*, illetőleg *Nyírlugosi útnak* is, mert *Nyírlugoson* át vezet Debrecenbe. Mai hivatalos neve: *Vasvári utca*. Régebben az utcának a faluban levő részét *Teleknek* hívták. Nádas volt ezen a helyen.

Dózsza ucca L. *Cigány sor*.

Érmihályfalvaji ucca L. *Cigány sor*.

Károji ucca u. Nagykároly felé vezetett. Mai hivatalos neve: *Táncsics utca*. A falu végén levő részét *Kinkorának* hívják; valamikor ez a rész

az *Öreg dülőhöz* tartozott. A szegényemberek laktak itt. Az Amerikából hazatért *Papp Jánosnak* volt itt háza. Az ő amerikai birtokát *Kinkorának* hívták. Amikor a faluból hazafele ment, azt mondta: „*Megyek a Kinkorára*.” Innen kapta ez a falurész a nevét.

Kinkora L. *Károlyi utca*.

Korcsmár sikátor L. *Árpád utca*.

Kórház A falu tulajdonában levő ház, régen a rokontalan betegeket ápolták itt. Ma magánlakás, a legeltetési bizottság gondozásában van.

Kosut ucca u. Régebbi neve: *Romász sikátor*. Csak *Romász* nevezetűek laktak itt.

Körtéjesi ucca u. Érkörtvélyes felé vezetett.

Küzmös sikátor u. Az ott lakó *Küzmös* családról nevezték el. Mai hivatalos neve: *Széchenyi utca*. (Vö. még *Ódok-sziget*).

Lugosi ut, *Nyírlugosi ut* Vö. *Debreceni utca*.

Natykároji ucca Vö. *Károlyi utca*.

Nyírábrányi ut u. *Nyírábrány* felé vezet. Hivatalos neve: *Petőfi utca*.

Nyírbéltéki ucca L. *Béltéki utca*.

Nyírlugosi ut L. *Lugosi ut*.

Ódok-sziget ~ *Zóudok-sziget* A falu keleti részének a neve. Hívják *Réti lengyel-szigetnek* és egyszerűen *Szigetnek* is. A *Sziget* nevet azért kapta, mert víz volt körülötte. Ma az *Arany János* és a *Széchenyi utca* van itt.

Petőüfi ucca L. *Nyírábrányi ut*.

Piskóti ucca L. *Deák utca*.

Pijac téj r. Itt tartják a piacot. Hivatalos neve: *Szabadság tér*.
Ríti lengyel-sziget Vö. *Ódok-sziget*.
Romás-sikátor L. *Kossuth utca*.
Szabaccsák téj L. *Piac tér*.
Sziget L. *Ódok-sziget*.

Szécsényi ucca L. *Küzmös sikátor*.
Tanácsház ucca L. *Bélteki utca*.
Táncsics köz L. *Csutka sor*.
Táncsics ucca L. *Károlyi utca*.
Telek L. *Debreceni utca*.
Vasvári ucca L. *Debreceni utca*.

A h a t á r e l n e v e z é s e i

Ásztatóú Itt áztatták a kendert. Ma már nincs itt víz. Nevezik még *Kenderáztató*nak is.

Baji-tag tny.² A piskolti határból került át ide. Gazdájáról nevezték el. *Beltelek* A falu belterülete. A kat. térk. adata.

Bergel-tanya tny. Hajdani bérlőjéről kapta a nevét. Mai neve: *Dózsa-tanya*. Jelenleg 70 lakosa, boltja és iskolája van. Hnt. 1956: *Dózsa György telep*.

Bergel-tag sz. Bérlőjéről. Korábbi földbirtokosáról nevezik még *Székinék*, illetőleg *Széki dülő*nek is. Kat. térk.: *Széki*.

Bükkös ~ *Bükkös-hegy* L. *Bükkös-hegy*. *Bükkös-hegy* e. 50—60 holdnyi akác-erdő. A tanácsházán található ma használatos hivatalos térképen: *Bükkös-h.* A kat. térk.-en *Bükkös-hegyi* ~ *Bükköshegyi* változatok vannak, nyilvánvalóan téves adatok.

Bükkös-rét r. Közvetlenül a *Bükkös-hegy* mellett van. 3—4 holdnyi füves, nádas terület. A lakosság szerint nevét arról kapta, hogy „*Kéit mélteterezs bürok nő a nádba*.”

Csepregőü r., sz. *Csepregőüre*. Jelenleg legelőnek is használják. A régi

nyomásos gazdálkodásban ez volt a *Harmadik forduló*, ezt a nevet is használják. Kat. térk.: *Harmadik forduló*. Ezenkívül hívják még *Zselérdülő második*nak is, mert a zseléreke volt.

Csiri-tag sz. Csiri Sándor földbirtokosról vette a nevét. Azelőtt *Szabó-tag* volt, mert az akkori tulajdonosának *Szabó* volt a neve. Az 1956-os helységnévtárban külön *Csiri tanya* és külön *Szabótag* szerepel.

Disznóülegelőü ~ *Disztóülegelőü* sz., r. Régen a *Gyilkos*-ban volt, de ma már nem használják legelőnek.

Domahidi ~ *Domahidi-tag* Vö. *Kopányi*.

Dózsa-tanya Vö. *Bergel-tanya*.

Dózsa György telep Vö. *Bergel-tanya*. *Döktemetőü* „*A Kaszálóba van.*” Az elpusztult állatokat itt ássák el.

Elsőü fordulóü Vö. *Lapostó*.

Elsőü legelőü Vö. *Legelő*.

Etyház-tag sz. A görögkatolikus egyházé volt. Mintegy 130 hold. Szilágyi Péter hagyta az egyházra.

Erdőüráta Vö. *Ráta*.

Erőüs-tanya tny. Erős István tulajdonosa. A *Vasvári utca* vége. Kat. térk.: *Erős tanya*.

² A művelési jellegre utaló rövidítések: e.: erdő, cs.: csatorna, gy.: gyümölcsös, k.: kaszáló, .: legelő, r.: rét, sz.: szántó, sző.: szőlő, tny.: tanya.

Fijatal-temetői Nevezik még *Temető-*nek és *Új temető*nek is.

Gazdák főügye A határnak azok a területei, ahol a kisparasztnak földje volt. Így pl. a *Cseprege*, *Veresrét*, *Lapostó*, *Kaszáló*, *Legelő*, *Kenderföld*.

Gazdák szőlői sző. A kisemberek szőlője van ezen a helyen. Nevezik még: *Szőlő dűlő*nek és *Szőlőskert*nek is.

Gorove-tanya Vö. *Gorva*.

Görva ~ *Görva-tanya* ~ *Görvai-tanya* ~ *Görvosi-tanya* sz. Ma már csak egy ház van ott. A földbirtokosról van elnevezve. A mai hivatalos térképen: *Gorove-tny.* található; Kat. térk.: *Gorove tanya*; Hnt. 1956: *Gorva*.

Görvosi tanya L. *Gorva*.

Gyéimán-tag sz., e. Zsidó tulajdonosáról nevezték el.

Gyilkos ~ *Gyilkos-tanya* e., k., r., sz. *Gyilkosba* ~ *Gyilkosra*. A tanya már megszűnt. Kb. 500 hold, Lónyay birtok volt. A faluban nem tudnak az elnevezés okáról. A szomszéd faluban, Ömbölyön mondták el, hogy ezen a tanyán lakott egy kerülő, akit Tamás és Fülöp betyárok elevenen megnyúztak, mert elárulta őket. Az ömbölyi határnak erre eső részét is *Gyilkosnak* hívják (vö. MNyj. XI, 80). — A hivatalos térképen: *Gyilkos tny.*; Hnt. 1956: *Gyilkostanya*.

Hágó tny., sz. *Hágóra*. — Karácsonyi birtoka volt, jelenleg 40 család lakik itten. A hivatalos térképen: *Hágói h.*; Hnt. 1956: *Hágótanya*.

Harmadik forduló Vö. *Cseprege*.

Harmadik legelő Vö. *Legelő*.

Herdz birtok Vö. *Ráta*.

Homokráta Vö. *Ráta*.

Hosszu-vizi-dűllő sz. *Hosszuvizre*. — Valamikor 1 km hosszan halas víz volt; kendert is áztattak benne. Kat. térk.: *Hosszú víz*.

Illés-tanya tny. A Dózsa tanyához tartozik. Most Puskás Ferenc lakik itt, ezért újabban *Puskás-tanyának* is nevezik. A hivatalos térképen: *Illés-tny.*

Játróucky-Lőnyaji birtok Vö. *Kopányi*.

Juhász-tanya tny. Tulajdonosáról kapta nevét. A hivatalos térképen: *Juhász-tny.*

Kalló-tanya tny., sz. — Régi gazdájáról nevezték el. Hiv. térk.: *Kalló-tny.*

Kaszálló ~ *Kaszálló-dűllő* ~ *Kaszálló forduló* sz., k. *Kaszállóba*. Kat. térk.: *Kaszálók*.

Katona-hegy sz. — Az egyik adatközlő szerint azért hívják így, mert általában ott tartózkodik a határőr-ség, a másik szerint viszont egy katonát temettek oda valamikor. Hiv. térk.: *Katona h.*; PESTY: *Katona hegy*. Ez utóbbi adat szerint talán a második adatközlőnek lehet igaza, de az eset nagyon régen történhetett.

Kenderásztató Vö. *Áztató*.

Kenderfőüd sz. *Kenderfőüdbe*. Csak itt lehetett kendert termelni. Kat. térk.: *Kenderföld*, *Kenderföldek*.

Kerek nád r. Alakjáról kapta nevét.

Kollér-tag r., sző., e., sz. *Kollér-tagba*. — Tulajdonosáról lett elnevezve. — Más tulajdonosairól nevezik még *Korondi*-, *Lovas*- és *Lubi*-tagnak is. Egyébként *Öreg dűlő* a neve. Kat.

- térk.: *Öreg dülő*; Hnt. 1956. *Kollár tanya* (nyilván téves).
- Koplaló* Homokhegy neve.
- Kopányi sz. Kopányiba*. Régebbi tulajdonosáról nevezik *Játrócki-Lónyay birtoknak*. Kat. térk.: *Jásztrabszky tanya*. — Két része van, a *Tápai- és Domahidi-tag*. Ez a két ember kapta vitézi birtokként. Ezért nevezik még *Vitéz-tag*nak is. Kat. térk.: *Kopányi*.
- Korondi-tag* Vö. *Koller-tag*.
- Lapos sz. Közlegelő* volt.
- Laposi-hegy ~ Lapos-hegy*. Kiemelkedő homokdomb a *Lapos dülő*ben. A hivatalos térképen: *Laposi h.*, ez nyilvánvaló sajtóhiba.
- Laposta* Vö. *Lapostó*.
- Lapostó ~ Lapostaji düllő ~ Lapostaji forduló* sz. *Lapostóra*. PESTYNél *Lapostói dülőként* szerepel, továbbá azt olvashatjuk nála, hogy ebben van a *Lapos tó*, amely kb. 60 hold hatalmas zsombékokkal tűzdelt vizet. Ma már nincs itt vízállás. — Más neve: *Első forduló*. Kat. térk.: *Első forduló*.
- Legelő ~ Legelői düllők* sz. — *Legelőibe*. — A határ legjobb szántóföldje. Ebből annak idején az úrbéresok kaptak három dülőt, a zsellérek kettőt. Az *Úrbéri legelő* az úrbáristáké volt, a *Zsellér-dülő* vagy *Zsellér legelő* a zselléreké. Az *Úrbéri legelő* tehát három részre oszlik: *Első legelő*, *Második legelő*, *Harmadik legelő*. Kat. térk.: *Legelő*. — PESTY anyaga szerint a *Legelő*ben volt a *Pusztai templom* egy dombtetőn, amelynek az alapjából még akkor is hordták a téglát. Az adatközlő szerint ez a templom nem Penész-
- leké volt, hanem egy tatárjárás idején elpusztult falu temploma lehetett.
- Lovas-tag* Vö. *Koller-tag*.
- Lubi-tag* Vö. *Koller-tag*.
- Mádi ~ Mádi-tag ~ Mádi-tanya sz.* — 300 holdas birtok volt, „*Bergeltől vette Mádi*.”
- Mádi-rét* r. Mádi nevű birtokosról elnevezve.
- Második forduló* Vö. *Veres-rét*.
- Második legelő* Vö. *Legelő*.
- Mohosi forduló* k., sz. PESTYNél *Mohos-tó dülő*, mert itt van a *Mohos tó*, amely 30 hold járhatatlan, ingoványos hely. Esős időben még ma is térdig érő víz van itt. Kat. térk.: *Nagy Mohos tó*.
- Mohos-tó* Vö. *Mohos*.
- Mohos-tó dülő* Vö. *Mohos*.
- Móznár-hegy* Itt van a régi temető. Nevezik még *Temető-hegynek* és *Öreg temetőnek*.
- Móznár-tag* e., r., sz. Birtokosáról kapta a nevét.
- Mudra-tanya sz.* Annak idején Kiss János építette. Lengyel György, Szarvas György, Mudra András és Kuti György vették meg tőle a birtokot. A tanyába Mudra költözött, ezért nevezik így. A tanya ma már nincs meg. Hiv. térk.: *Mudra-tny*.
- Natykert sz.* A Kenderföld és a falu között terül el.
- Nagy Mohos tó* Vö. *Mohos*.
- Öreg düllő* Vö. *Koller-tag*.
- Örek szőlő* sző. Régebbi szőlőtelepítés.
- Örek temető* Vö. *Molnár-hegy*.
- Pallóuka ~ Pallóuka düllő ~ Pallóukaji düllő* sző. Régebben legelő volt. Vö. *Urbéri dülő*.

Pecéjs-hegy ~ Peccéjs-hegy ~ Peccéjsi-hegy l., sz. A ma használt hivatalos térképen — nyilván tévesen — *Pec-es-h.*

Pecéjs-réjt ~ Peccéjs-réjt ~ Peccéjs-tó 10 holdnyi mocsaras terület. Valamikor halászták is, csík, csuka, kárász volt benne. A hivatalos térképen tévesen: *Pecés-tó.*

Pecés-tó Vö. *Pecés-rét.*

Pócsi-sziget r., sz. Pócsi György „*tarisznyabetyár*”-ról kapta a nevét, aki itt bujkált.

Puskás-tanya Vö. *Illés-tanya.*

*Ráta ~ Rátasi düllő*ü e., sz. — *Rátába.* — Két része van: a *Homokráta*, ez az 1—3. fordulója, és az *Erdőráta*, ez a 4—6. forduló. PESTYNél az utóbbi szerepel: *Erdő ráta*, adatközlője szerint nyár- és tölgyfa volt benne, valamint rakottya és zsombék. — Egyéb neve: *Rátasi-Pécsesi ~ Rátasi-Pécsesi düllő.* A kat. térk.-en *Rátai pécsesi* néven szerepel, és Rhédey birtoknak van feltüntetve. Később Hercz Dénes huszárkapitányé volt, ezért nevezik *Hercz birtok*-nak is.

Rátasi-Pécsesi Vö. *Ráta.*

Ráta-tanya ~ Rátasi-tanya tny. A *Rátában* volt, de 1945-ben megszűnt. — A hivatalos térképen: *Ráta-tny.*; Kat. térk.: *Gróf Rhédey tanya.*

*Rátasi temető*ü Újabb temető a *Rátában.*

Gróf Rhédey-tanya Vö. *Ráta-tanya.*

Róuzsa-hegy ~ Róuzsa domb Homok-hegy a *Csiri-tagban.*

Szabó-tag Vö. *Csiri-tag.*

*Széki düllő*ü Vö. *Bergel-tag.*

*Szöllő*ü *düllő*ü Vö. *Gazdák szőlő.*

Szöllős-kert Vö. *Gazdák szőlő.*

Tápaji-tag Vö. *Kopányi.*

*Telek ~ Tellek düllő*ü sz. Az *Urbéri düllő*höz tartozik. Két részre oszlik: *alsó és felső* (vö. *Urbéri düllő*).

Teleki h. A hivatalos térképen található név, a lakosság nem ismeri.

*Temető*ü Vö. *Fiatal temető, Öreg temető, Rátasi temető.*

*Temető*ü-hegy Vö. *Molnár-hegy.*

Templom-hegy Nagyobb homokdomb, amelyen kápolna volt a tanyasiak részére. Hiv. térk.: *Templom h.*

*Új temető*ü Vö. *Fiatal temető.*

*Úrbéjri düllő*ü Két része van: *Pallókai düllő* és *Telek ~ Telek düllő* (l. ott).

*Úrbéjri legelő*ü Vö. *Legelő.*

*Úrbéjri szőlő*ü A *Pallókai düllő*ben levő szőlő neve.

Vajda-tanya sz. Tulajdonosáról kapta a nevét.

Veres-réjt k., sz. *Veres-réjtre.* — Mocsaras terület volt; „*veres, rozsdás vőgt a víz*”, erről kapta a nevét. Kat. térk.: *Veres víz*; Hiv. térk.: *Vörös rét*; PESTY: *Veresrét* (akkor még tó és ingovány). — Nevezik még *Második fordulónak* (Kat. térk.-en is).

Veres-víz Vö. *Veres-rét.*

Vitéjsz-tag Hnt. 1956: *Vitézitag.* Vö. *Kopányi.*

Vörös rét Vö. *Veres-rét.*

*Zselléj*r-düllőü ~ *Zselléj*r legelőü sz., sző., r. — A *Legelő*ből a zselléreknek adott terület. Két fordulója van. Az első fordulóban szőlő van, a második forduló a *Csepregő* (l. ott). Kat. térk.: *Zsellérek 2-ik düllő* és *Zsellérek 1-ső düllő* (vö. még *Legelő*).

JAKAB LÁSZLÓ

Die Flurnamen der Gemeinde Penészlek

Die Gemeinde Penészlek liegt im südöstlichen Winkel des Komitates Szabolcs-Szatmár, in der Nähe der rumänischen Grenze. Die Gesamtfläche des Dorfes beträgt 6416 Katastraljoch, die Zahl der Einwohner 2672 Seelen. Die vorliegende Arbeit ist den in der Gemeinde heute üblichen Straßen- und Flurnamen gewidmet. In der Einleitung wird die Etymologie des Ortsnamens *Penészlek* besprochen und dieser nach I. Kniezsa aus einer slawischen Sprache hergeleitet.

Die Flurnamen des inneren, bewohnten Gemeindebezirkes und der äußeren Gemarkung werden getrennt dargestellt. Die einzelnen Namen werden in gesonderten Wortartikeln behandelt. Zum Stichwort dient die phonetisch transkribierte Variante der einzelnen Namen. Anschließend folgt die Erklärung der Namengebung, wenn hierzu die Einwohnerschaft Angaben liefern konnte. Der Verfasser hat das handschriftliche Material der Sammlung von Frigyes Pesty aus dem Jahre 1864 sowie die Angaben des hiesigen, ebenfalls handschriftlichen Flurbuches.

L. JAKAB

Ismertetések, bírálatok

KÁLMÁN BÉLA: A nevek világa
Budapest, 1967. Gondolat Kiadó, 252 l.

Kálmán Bélát nyelvtudományi közvéleményünk a negyvenes években nyelvjáráskutatóként tartotta számon, az ötvenes években kifejtett munkássága alapján finnugristának minősítette az Új Magyar Lexikon, a hatvanas évek — úgy látszik — a névtudomány jegyében telnek el. A sokoldalú szerzőnek mindenesetre ez a tudományág hozta a legnagyobb sikert: 3850 példányban megjelent könyve hamarosan elfogyott.

A könyv, címének megfelelően, a nevek világába vezet el az olvasót, tehát nem csupán a magyar nevekébe. Szerepel benne a finn *-la*, *-lä* helynévképzőtől az arab *Harun* személynévig, a *Yucatan* félsziget 'Mit mondasz?' értelmű nevétől a *Fernandel* művészi névig sok minden. Így egyrészt több annál, aminek szerzője az előszóban nevezi, ti. a magyar névtan eredményeinek első összefoglalásánál. Másrészt névkutatásunknak jónéhány olyan kérdése van, amely Kálmán Béla könyvében még csak említve sincs (s ilyen terjedelem mellett nem is lehet). Tartalmának leghelyesebb meghatározása az, amire a címe utal: a nevek világának a művelt közönség számára is érdekes, színes bemutatása.

Első része a tulajdonnév fogalmával ismerteti meg az olvasót, majd a neveknek a nyelvtani rendszerben elfoglalt helyét, osztályozásuk szempontjait és a közszókhöz való viszonyukat világítja meg. Ezekről különválasztva vizsgálja a személy- és földrajzi nevek összefüggéseit. — A második részben a személynéveket tárgyalja. Az ó- és középkori névadás ismertetése után sorra veszi zsidó, görög, latin, germán, kelta, szláv és török származású neveink csoportjait, és megadja a nevek jelentését. E résznél nagyon örülünk a rokon népek névadásáról szóló rövid alfejezetnek. A magyar személynéveket a szokásos egy- és többemlű csoportosításban vizsgálja, az elsőt eredeti, jövevény és becézett nevekre bontva. Szerzőnk láthatólag szívesen időzik e területen, még munkája arányosságának megtörése árán is. Itt például az átlagolvasónak nem sokat mondó táblázatokat kapunk a leggyakoribb férfi- és női keresztnévek más-más korbéli szelvényéről, amelyek azonban lényegesen a szakembert sem segítik, mivel a valóságnak csak kis részéről adnak képet. (Ismeretes, hogy a számok bizonyos mértékben károsak is: azt a benyomást keltik, mintha tények lennének, noha csak az ezeroldálú valóság mennyiségi jelzései. Elég lett volna a táblázatokból levont eredmények közlése.) — A „Többemlű nevek” című fejezetben a kételemű nevek kialakulásának és megszilárdulásának lassú folyamatát vázolja, majd a névsorrenddel, a nők elnevezésével és a családnevek (nem csupán a magyar vezetékeknek) típusaival ismerteti meg bennünket, végül pedig a névváltoztatásról, a ragadványnevekről, az álnevekről és az irodalmi névadásról szól.

A harmadik részt a földrajzi neveknek szentelte. Noha mind nálunk, mind külföldön sok szempontú fontosságánál fogva a névtudománynak ez az ága a kidolgozottabb, Kálmán Béla könyvében körülbelül egy negyedével kevesebb tér jutott neki a személynévekenél. — A földrajzi név fogalmával való megismertetés után a neveket a következő sorrendben tárgyalja: ország- és tartománynevek, népnevek, víznevek, hegységek és helységek (az utóbbin belül közsökből, tulajdonnévből, patrocíniumból származó, illetőleg ismeretlen eredetű neveket különböztet meg), utcanevek, dűlőnevek. E részben is szívesen utal külföldi párhuzamokra. A magyar névanyaggal kapcsolatban arra törekedett, hogy az 5000-nél több lakosú magyarországi települések lehetőleg mind előforduljanak, hogy így a mutató egy kissé a helynévfőző szótár hiányát is pótolja. A földrajzi nevek változtatása és az irodalmi helynévadás kerekíti ki ezt a részt. Függeléként a magyar névkutatás története, a felhasznált művek jegyzéke és bő névmutató egészíti ki a kötetet.

E vázlatos ismertetésből is látható, hogy Kálmán munkája névtudományunk területének széles sávját fogja át. Magát olvastató fogalmazása és valóban hiányt pótló szerepe máris népszerűvé tette közönségünk körében. Éppen a munka kelendőségére való tekintettel kell kiigazítanunk néhány megállapítását, nehogy a benne levő hibák, tévedések a könyv valószínű újabb kiadása esetén még mélyebb gyökeret verjenek az olvasók tudatában.

A 9. lapon a nyelvünkbe bekerülő idegen személynévek lefordításáról van szó. Egy ilyen széles közönséghez eljutó könyvben nem értett volna, ha az idegen névsorrend mai terjedésének megállapításán túlmenően a szerző megemlíttette volna a nálunk használt sorrend jogát és hasznát is. Hiszen ismeretes, hogy a külföldi telefonkönyvek, felsorolások, nyilvántartások könnyebb eligazodás kedvéért a vezetéknevek betűrendjében készülnek. Sőt arról is tudunk, hogy néhány éve egy belgiumi flamand nyelvűvel ankéton helytelenítették a „magyar”-nak nevezett névsorrend mostanában tapasztalható köznyelvi terjedését. Szerintünk ajánlani kellett volna a magyar névsorrend megtartását (*Brecht Bertold, Ehrenburg Ilja*). Hogy a magyaros sorrend, sőt bizonyos esetekben a keresztnév lefordítása is mennyire stílusos lehet, arra Bajomi Lázár Endre mutatott remek példát (A falonjáró). A 75. lapon, ahol újra elő lehetett volna venni, nem érinti a kérdést. „A nevek világa”-nak ti. nemcsak ismeretterjesztő szerepe, hanem irányító, úgyis mondhatjuk nyelvűvelő hatása is van. E szempontnak a névsorrenddel kapcsolatban történt elhanyagolását annál inkább fájjaljuk, mert szerzőnk a 13. lapon az utcanév-változtatásokkal kapcsolatban nyilvánítja helytelenítő véleményét. Itt ugyanis nem lelkesedik a személynevekről elnevezett utcanévek „özőn”-éért, s a 181. és 184. lapon hangot is ad a közönség ama igényének, hogy nyomós ok nélkül ne változtassanak meg régi utcanévet. Nyelvűvédő megjegyzést tesz a 76. lapon is, amidőn a *Keresztury Mária, Madzsar Alice, Ortutay Zsuzsa, Rényi Vera* névtípust (a vezetéknevű férjüké), mindenképpen kerülendő”-nek mondja.

A 11. lapon ez a mondat áll: „Ebben az összefoglalásunkban a tulajdonneveknek csak két csoportjával foglalkozunk, mégpedig a személynévekkel és a földrajzi nevekkel.” Ez a megfogalmazás azt a gondolatot ébresztheti, hogy a nevek e két megnevezett csoportján kívül még más velük egyenrangú névcsoportok is vannak. Ez pedig tévedés: minden név szükség szerűen a nevezett két csoport valamelyikébe tartozik. A nemzetközi névtudományi könyvészet is csak e két csoportot tartja számon, természetesen kibővítve, azaz a „Helynevek” címszó alatt találhatók a csillag- és csillagzatnevek, a Hold felszínének nevei vagy a fanevek (nem fafajtanévek, hanem egyes külön névvel megnevezett fák, hegyek, emlekeztes fák nevei), a tárnanevek stb., a „Személynévek” címszó alatt pedig az egyedek különféle (törzsi, nemzetségi, vallási, foglalkozási stb.) csoportjainak nevei is helyet kapnak (diákegyesületek, bajtársi közösségek nevei). Ézért különösképpen találjuk, hogy a könyvben a népcsoportokat is valóban szoros kapcsolatban állanak velük — a helynevek között tárgyalja (133 kk.). A névtudomány két nagy hagyományos osztályán kívül a tudomány és technika haladása egy harmadikat is létrehozott: az intézmény- és áru nevekét: *ELTE, Hibernál, Voszok II.*, a nem ritkán nyelvi tréfaként: *Borbollett* (pezsgő), *Mos 6* (mosókrem), *Strip-10* (müsorcím), de kétségtelen, hogy az előbbiekhöz viszonyítva mind számban, mind jelentőségben elmaradnak. (Noha időnként fel szokták szólítani a névészeket e terület művelésére, pl. az 1958-i müncheni kongresszuson Huisman J. A. „A névtudomány felderítetlen területei” című előadásában [vö. BÁRCZI: NévtVizsg. 15], határterületeiről lévén szó még az sem bizonyos, hogy nem a közszókinchez tartoznak-e.) Így tehát Kálmán e bekezdés idézett mondatából a csak szócskát törölni kellene.

Van még egy-két megállapítása, amit hasonlóképpen helyesbíteniünk, illetőleg kiegészíteniünk lehetne, de helyettük inkább néhány elírást, tévedést tesszük szóvá. — A 10. lapon az áll, hogy a *mackó* a *Máté* kicsinyítője. Ez ilyen formában félrevezető, hiszen a magyar *mackó* a szlovák *macko* 'medve' átvétele. (Az más kérdés, hogy a szlovák *macko* keresztnévi eredetű.) — A magyarban csak két *-slav* utótagú személynév maradt meg: *László* és *Szaniszló*, noha helynevekben több is megőrződött (*Bogyiszló, Szoboszló*). *Vencel* nevünk azonban nem szláv eredetű, ahogyan a könyvben olvaszuk (34), hanem német. Közvetlen szláv származás esetén ugyanis magánhangzóra végződne, mint az egykori *Szentvincló* és a mai *Szentliszló* (a XIX. század elejéig *Szentviszló*) Zala megyei faluk nevében (CSÁNKI III, 110). — A *Vladimir* név eredeti alakja *Vladimer*, azaz csak utóbb vonódott a népetimológia révén a *mir* 'béke, világ' szóhoz. Értelmezése tehát nem 'hatalom-béke' (34), hanem 'nagy az uralkodásban', mert a név második tagja a gót *-mērs* 'nagy', ófn. *māri* 'híres' stb. szókkal rokon (vö. VASMER, RussEtWb. I, 209). — Az *Ákos* névről azt olvassuk, hogy a XIV. század végéig számos magyar viselője volt, a következő két évszázadban nem találkoznék vele, a XVII. században a két Barcsay *Ákos* nevében felbukkan ugyan, de csak a XIX. században elevenítették fel újra (36). Hihetetlen, hogy két évszázados lappangás után csak úgy egyszerre felbukkan, majd ismét elmerül egy keresztnév. Ilyen esetekben rendszerint adatgyűjtésünk tökéletlenségéről van szó. Itt is ez állhat fenn, hiszen a Felső-Tiszavidék nagy hatalmú birtokosa volt a XV. század közepén Csapi *Ákos* (ZichyOkm. VIII, 659, IX, 606), nem jelentéktelen ember egy század múlva Korontál *Ákos* Zala megyei birtokos (PRT. VII, 34) vagy Csányi *Ákos* (LevTár I, 397, leginkább *Akacjcs, Acacius* alakban), a követségben Konstantinápolyt kétszer is megjáró Csabi *Ákos* (TAKÁTS SÁNDOR, Rajzok. . II, 112, 365—6; BudBasLev. 12, 15, 17), aki 1576-tól nagydémi birtokos volt (PÁKAY ZSOLT, Veszprém vármegye története 88) vagy a lipótszentmiklósi templomban három ősenek emléket emeltető Pongrácz *Ákos* (KNAUZ, Kortan 33). 1740 körül szerepel Abaffy *Ákos* (KEMPELEN I, 5) és a PPB. 1767-ben felveszi névjegyzékébe az „Achatius: *Ákus, Ákos*” megfelelést. Az *Ákos* a Barcsay családban „családi név” lehetett, mert 1534-ben is van egy viselője (Turul XII, 70). (L. még WERTNER: Nyt. XLIV, 290—3.)

Nem tudom, miért gondolja a szerző, hogy a *Vágó* jelentése 'favágó' (89). Az általános nyelvész véleménye szerint 'mészáros' (vö. MTsz. II, 894). — Van Kálmán Bélának egy kedvenc gondo-

lata, mégpedig az *-a*, *-e* kicsinyítő képző: szerinte *Baka* < *bak* + *a* (87), *Szépe* < *szép* + *e* (89), *Szente* < *szent* + *e* (90, 171–2), *Baja* < *baj* 'gazdag' + *a*; *Kassa*, *Nána*, *Pápa*, *Pata* ugyanilyen képzés ismeretlen származású szóból (172). E képző egykori léte, használata nem vitatható, a névanyagban való megmaradásának kérdése azonban jobban megvizsgálendő. Ilyen képzés lenne szerinte a *Béla* név is: < *bél* + *a* (42, illetőleg bővebben MNy. LVII, 87). Mivel azonban személyneveink között testrésznevek nincsenek, ezért analógia híján nem hihető, hogy a *Béla* név a *bél* szóval függ össze. A *Tüdős* név sem támogatja e feltevést (90), mert jelentése 'töltött, dagadt, kövér, zömök, duci' és nem 'erős tüdejű'. — A *Borzsák* névnek semmi köze a *borisák*-hoz és az *Ersény* csak közvetve mutat vagyoni helyzetre (90), mivel az *Ersénygyártó* rövidülése (vö. *Pajzsgyártó* > *Pais*, *Tűgyártó* > *Tüü* stb.): mint kézműves bizonyára jobb körülmények között élt a sok jobbágnál, cselédnél. — A *Karafiáth* név eufémisztikus szitkozódás, hanem cseh eredetű és 'szekfű' jelentésű név (MNy. LIII, 187), a *Sáfrány* pedig másodlagos foglalkozásnév (90–1). — A *Szanka* nem a *Szaniszló* becézett alakja (92), hanem a szláv *Stanko* vezetéknév megmagyarosodott formája, mint a szókezdő mássalhangzótörölődés másik elemének megtartásával alakult *Táncsics*. — A 98. lapon úgy beszél a *Prágai* névről, mintha az magyarosítás lenne, noha régi magyar vezetéknév: 1628-ban jelent meg Bártfán *Prágai* András „Fejedelmek serkentő órája” című vaskos munkája. Az 1754–5. évi országos nemesi összeíráskor Komárom és Veszprém megyében írnak össze *Prágay* nevűket (KEMPELEN VIII, 417–8). Kálmán eljárása olyan, mintha a *Velencei*, *Bécsi*, *Lipcsei*, *K(a)rakai* vagy *Bihari* neveket megtagadnók, mert földrajzi szótárakban ilyen külföldi város-, illetőleg tartománynevek is vannak. A *Prágai* név az egykor Zala megyéhez tartozott Sümegprágá-ról való származást jelent (vö. 1436: *Praga* CSÁNKI III, 96; további két *Prágá*-ra l. még MELICH, Honf. Mg. 182). — Régebbi véleményt újít fel a *szlovén* és *szlovák* szónak a *slovo* szóval való összekapcsolása (133). Újabb az ősszláv **slovь* 'mocsár' szó származékának tartjuk, mert a *-(j)anin* képző helynevekhez szokott járulni, vö. a lengyelek régi *polanin* 'részei, mezei' nevével (KISS LAJOS: Nyelv. Ért. 40. sz. 193–6).

A helynevekkel foglalkozó részben is vannak olyan megállapítások, amelyekkel vitatkozni lehetne. A 174. lapon ezt találjuk: „*Esztergom* (nyírt fejű, kopasz)”, noha bővebb kifejtés, megokolás nélkül ez a magyarázat sem áll szilárdabb talajon (vö. EtSz. II, 84), mint az ismeretlen eredetűnek jelzett *Kecske* (178), amelynek *Pais* Dezsőtől igen valószínű etimológiáját bírjuk. *Vladivosztok*-nak nem 'keleti hatalom' az értelmezése (177), hanem 'uralkodj a keleten!' (VASMER, RussEtWb. I, 209). Általában elmondhatjuk, hogy némi merészség nem esik messze a szerzőtől: *Oroszlány* nevét egy ki nem mutatott *Oroszlán* személynévből eredezteti (171), *Komádi*-ét a *koma* szóhoz kapcsolja (178), stb.

Végül kiemeljük olvasmányos, az érdeklődő figyelmét végig lekötő stílusát. Előadásának élvezetét csak igen elvétve zavarja meg egy-egy idegenszerűség (pl. 172: „A *Bács*... egy személyén... *Balmaz* egy török óvónév”; 176: „a XIII–XIV. században... elnevezni”; 200: „*Küngös*... egy kisváros gimnáziummal, múzeummal”) vagy tollhiba (9: *Orleáns*-i; 175: úgy tűnik, mintha *Zetelaka* Zala megyei falu lenne; 207: *Terescsényi*). Mindent összevéve: Kálmán Béla könyve megnyerte tetszésünket, s bár egyben-másban vitába szálltunk vele, a magyar publikumnak valóban jó, tanulságos és élvezettel olvasható kötetet nyújtott át. Köszönet érte!

MIKESY SÁNDOR

A magyar nyelv története és rendszere

A debreceni nemzetközi nyelvészkongresszus előadásai. Szerkesztette: IMRE SAMU és SZATHMÁRI ISTVÁN. Akadémiai Kiadó, Budapest 1967, 589 lap (Nyelvtudományi Értekezések 58. sz.)

Nemzetközi vonatkozásban is bámulatosan rövid idő alatt jelent meg az 1966. augusztus 24–28. között megtartott első magyar nemzetközi nyelvészkongresszus gazdag anyaga. A kötet 114 cikket tartalmaz, belőlük 26 külföldi tudósoktól hangzott el (az előadások számának sorrendjében: Egyesült Államok, Szovjetunió, Csehszlovákia, Jugoszlávia, Franciaország, NSZK, Finnország, Hollandia, Svédország). A kötet elején a plenáris üléseken elhangzott beszámolókat találjuk, utána következnek a szekcióüléseken tartott előadások. Tamás Lajos elnöki megnyitója után olvashatjuk Benkő Loránd előadását a magyar nyelvtudomány mai helyzetéről. Rövid történeti visszapiantás után vázolja a magyar nyelvtudomány mai szervezeti kereteit, az egyetemek, a Magyar Tudományos Akadémia szerepét, a tervszerűséget, a kollektív munkákat és a magyar nyelvtudomány nemzetközi helyzetét. A tartalmi kérdések fejtegetésekor elemzi az egyes nyelvtudományi ágakban elért eredményeket, és kijelöli a tennivalókat. Imre Samu a MTA Nyelvtudományi Intézetének munkálatairól, Szathmári István pedig az egyetemen és főiskolákon végzett magyar nyelvészeti kutatásokról ad áttekintő képet.

Lotz János az Amerikai Egyesült Államokban, Klara Majtyinszkaja a Szovjetunióban, Penavín Olga a Jugoszláviában, Sima Ferenc pedig a Csehszlovákiában folyó magyar nyelvtudományi kutatásokról számolt be. Bárczi Géza elnöki zárószava fejezi be a kötet első részét, a plenáris üléseken elhangzott előadásokat.

A szekciósüléseken elhangzott előadások közül évkönyvünk profilja miatt csak a dialektológiai és névtani előadásokat említem meg. A magyar nyelvjárásoknak külön szekciójuk volt, de a névtani előadások részben itt, részben egyéb szekciókban kaptak helyet.

Nyelvjarástörténeti szempontból elemzi Bakos József Comenius első magyar nyelvű Orbis Pictus-át (1669). A külső és belső érvek egyaránt arról tanúskodnak, hogy a mű fordítója Sopron környéki nyelvjarást beszélt. Deme László a nyelvtörténeti és nyelvjarási vizsgálódások alapján arra az eredményre jut, hogy a nyelvtörténet egy korszakában a nyelvterület nyugati részén a magyar/hang zöngés tág középrészes ejtési lehetett. Kálmán Béla térképekre vetítve mutatja be az Árpád-kor vízrajzi közneveinek szöföldrajzi elterjedését, valamint a hasonló jelentésű köznevek mai helyzetét Zala megyében (a 349. lapon levő térkép jelmagyarázatában sajnálatos módon felcserélődött a *sánc* és az *ásás* jele). Kovács István „Az Lándorfejtűvár elveszésének oka” c. 16. századi magyar nyelvemlék főbb nyelvjarási sajátosságait elemzi.

Balogh Lajos az állathívogatók és -terelők akaratközlő funkciójáról ír, hogyan próbálja az ember az állatok „nyelvére” lefordítani mondanivalóját, hogy alakítja ki az állatokban a feltételes reflexet, a „megértést”. Elemzi hangtani és szerkezeti szempontból ezt a lexikológiai csoportot. Káposztai Erzsébet a Munkács melletti Dercen község (Szovjetunió) nyelvjarásának diftongusait vizsgálja. E nyelvjarás annyiban ritka és különleges, mert megtalálhatók benne mind a nyitódó, mind pedig a záródó diftongusok külön-külön fonémaként. Ezáltal a hosszú magánhangzó-rendszer négy sort alkot: *i ü ú; ie üö uo; ei öü ou; á*.

A kétféle kettőshangzó-sor fonematikus és nyelvtörténeti szempontból is logikusan válik szét: A záródó kettőshangzók közül az *ei* a nem *i-ző* é helyén áll, az *öi* és *ou* a nem *v-tűv* köznyelvi *ő* és *ó* helyén, az *ie* az *i-ző* é helyén, az *üö, uo* pedig az *ü-ző* és *ú-ző* (tehát *v-tűv*) szavakban, valamint a zárt szótagbeli *l, r, j* hatására megnyúlt *ő* és *ó* helyén jelentkeznek. Ilyen rendszerű nyelvjarást még eddig nem jeleztek kutatóink, bár Tarpa környékén nyelvatlasz gyűjtése során Benkő L. felfigyelt arra a jelenségre, hogy a másodlagosan megnyúlt *o* és *ő* a többivel ellenkező típusú kettőshangzót fejlesztett. Ez a közlés is megmutatta, hogy a magyar nyelvjarások kutatása közben még mindig érhetnek meglepetések.

Király Lajos a somogyi állathangutánzó ígéket vizsgálja morfológiai és szemantikai szempontból. Lizanyec Péter a kárpát-ukrajnai ukrán nyelvjarások magyar jövevényszavait tárgyalja. Sima Ferenc a nyelvjarási szövegi „inertimologikus” *-n, -l* és *-j* hangok eredetével foglalkozik a *nékün* (nélkül), *mán* (már), *híj* (hív), *fől* (fő) stb. alakokban. Úgy látja, hogy ezek a mássalhangzók tűnnek el a legkönnyebben az illető nyelvjarásokban, tehát lappangó hangként és őket felszívó magánhangzókban potenciálisan tovább élnek, és így tetszőlegesen vagy kombinatorikusan bármikor újra megjelenhetnek. Szabó Géza a nyelvjarások *-n* határozórag előtti tövéghangzóival foglalkozik. B. Lőrinczy Éva és S. Meggyes Klára az Új Magyar Tájéztatór terjedelméről, viszonyáról a Szinnyei-féle tájzótárral és szerkesztési kérdéseiről tájékoztat.

Mivel külön névtani szekció nem volt, a négy névtani vagy nagyrészt névtani cikk szétszórva található meg. Személynevekkel foglalkozik Székely György „Középkori kézműves foglalkozások és a családnevek kialakulása” c. cikkében. Arra a megállapításra jut, hogy a XV–XVII. században a foglalkozásnevek még nem voltak az igazi értelemben vett családnevek, mert nagyon gyakran a valódi foglalkozást jelölték, és csak akkor öröklődtek, ha a foglalkozás is öröklődött. Szerinte a foglalkozásnevek csak a XVII–XVIII. században szakadtak el a valódi mesterségtől, és váltak öröklődő, igazi családnevvé. Karácsony Sándor Zsigmond a XIX. századi keresztnévek földrajzi megoszlásával, a szülők nevének öröklődésével, a naptári nevekkkel és hasonló névadási indítékokkal. Ördög Ferenc a főiskolás hallgatók és középiskolások tanulók személynévgyűjtésének módszertanával foglalkozik. Kérdőívein igyekszik feleletet keresni a keresztnéवाद és a ragadványnév keletkezésének indítékaira is.

Földrajzi nevek gyűjtésének tapasztalatairól, a velük kapcsolatos tudományos és gyakorlati kérdésekről számol be Végh József. Egyszersmind gyakorlati tanácsokat ad a gyűjtők és a gyűjtést szervezők részére. Itt mindjárt egy hangtani (átírási) veszélyre is felhívom a figyelmét. A következőkben idézett megállapítását módosítania kell: „... nem tartjuk szükségesnek a diftongusok jelölését sem. A magyar nyelvterületen — eddigi tudásunk szerint — a diftongus nem fejez ki fonematikus különbséget a megfelelő (monoftongusos ejtésű) hosszú magánhangzóval szemben” (395). Ez a megállapítás önmagában helyes és igaz. Közismert tény azonban, hogy Szabolcs és Szatmár nagy részén (és egyes környező területekén) két ellenkező lejtésű kettőshangzó két külön fonéma lehet. Az *e*-vel váltakozó *é* rendszerint *ei* diftongusban realizálódik, az *é*-vel váltakozó vagy nem váltakozó *é* pedig *ie* diftongusban. Az elsőnek monoftongikus változata az *é*, a másodiké egy nagyon zárt *é* (Csúry ponttal és vesszővel jelölte). Ez két külön fonéma: *széil* (levegőmozgás), de *szíél* (perem); *éig* (főnév), de *iég* (ige); *féil* (számnév), de *fiél* (ige) stb. (vö. KÁLMÁN, Nyelvjarásaink 41, 84, 127–9). Az

ou, üü, valamint uó, üő diftongus egymás mellett éléséről pedig éppen ebben a kötetben ad számot Káposztai Erzsébet (350—3). Így tehát az északkeleti részeken a diftongus minőségét mindenképpen jelölünk kell a földrajzi nevekben is.

Bár a többi cikk ismertetésére nem vállalkoztam, hadd fűzzek egy-egy apró észrevételt két külföldi szerző tanulmányához. A. Rot szerint (283 jegyz.) a *Leved* (személynév> helynév) az óorosz-ból került a magyarba. Ezt nem tartom valószínűnek. A közfelfogás szerint a *Levedi* személynév a létigéből keletkezett, jelentése 'levő, létező', akárcsak a *Liüntik* ~ *Levente* névé. Sinor Dénes kitűnően megírt (és rendkívül élvezetesen előadott) cikkében egy 'borjú' jelentésű vogul *besiγ* alakot említ, amit a magyar *üsző* szóval egyeztetnek. Szerinte a török (és mongol) nyelvi *buzayu* stb. összetartozk velük. „Hogy a szókezdő *b-* mikor tűnt el a szó elején, az érdekes kérdés, de nem befolyásolja az itt felvetett problémát. Akár az ugor (precízebben vogul), akár a török—mongol alakokból vezetjük le az *üsző*-t, a *b-* eltűnését egyformán kell magyaráznunk” (196). Én több szempontból nem tartom olyan világos összehasonlításnak a magyar—vogul és a török—mongol szót. A vogul szó hangalakja ugyanis nem *besiγ*, hanem Szo. *wəsiγ* stb. (Stein. Vog. Vok. 188). Zöngés szókezdő explosívák a finnugor nyelvek közül csak a magyarban és a permi nyelvekben vannak. Finnugor **b-* nem volt, csak **p-*, ez pedig a vogulban sohasem fejlődött *w-*-vé. Az ideoen nyelvi *b-*t a vogul mindig *p-*-vel veszi át. Ez a szó is az ugor korban *w-*-vel kezdődhetett. Az viszont egészen közönséges dolog, hogy a szókezdő finnugor *w-* a magyarban erősen labialis magánhangzó előtt eltűnt, vö. m. *öt* ~ osztj. *wet*, m. *öl* ~ osztj. *wel*, m. *ólom* ~ vog. *wōlam*, m. *ostor* ~ cser. *woštar* stb. Így az egyébként nagyon tanulságos és gondolatébresztő cikkből ezt az összefüggést törölni kell. A vogul és a magyar szó összefüggése egyébként vokalizmus szempontjából nem kifogástalan (a vogul szó veláris hangrendű). A hangrendi átcsapás azonban a fgr. szóbelseji -*s-* (ebből fejlődött mind a magyar -*sz-*, mind a vogul -*s-*) megmagyarázhatja. Ilyen hangrendi átcsapásra számos meggyőző példát hoz éppen ebben a kötetben Rédei Károly (167—71).

A bel- és külföldi magyar nyelvtudománynak ez a változatos és értékes seregszemléje sok új és érdekes szemponttal gazdagítja ismereteinket.

KÁLMÁN BÉLA

PENAVIN OLGA: A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza

Bp. 1966. 101. és 140 térkép (MNYTK. 116. sz.)

Az egész magyar nyelvterületre kiterjedő nagy magyar nyelvátlasz első kötete megjelenőben van, talán meg is jelenik, mire ez az ismertetés napvilágot lát. Munkálatai (gyűjtés, ellenőrzés, kiadásra való előkészítés) mintegy húsz évet vettek igénybe. Mivel éppen egy korosztály legképzettebb nyelvjáráskutatói vettek részt munkálataiban, érthető, de egyben sajnálatos is, hogy e nagy vállalkozás mellett erősen háttérbe szorultak az egyéb dialektológiai munkák, többek közt a regionális atlaszok, egy-egy kisebb táj nyelvi sajátosságait bemutató művek. Noha több ilyen munkát megindulásáról van tudomásunk (Szamoshat, Nyitra vidéke, moldvaicsángók, több erdélyi terület), mégis a legújabb időkig nagyobb terjedelemben csak Végh József: Őrségi és hetési nyelvátlasza jelent meg (Akad. Kiadó 1959). Sajnos, ez a rendkívül jelentős munka hosszú évekig magára maradt.

Ezért igen örömdetes, hogy éppen az említett Végh-féle atlaszhoz kapcsolódva a határon túli magyar községek nyelvéről is van most már atlaszunk, és így a magyar nyelvterület délnyugati csücskéről ismereteink egészen a nyelvhatárig hatolnak.

Penavin Olga, a jugoszláviai magyar nyelvjárások legjobb ismerője és szorgalmas kutatója évkönyvünkben is már több cikkét és tájszójegyzékét tette közzé. Kiadványa kisebb terjedelmű az őrségi atlasznál (Végh 217, Penavin 140 térképet közöl). A kutatópontok száma is jóval kevesebb (Véghnél 47, Penavinnál 20).

A térképlapok általában a tájatlaszok közös törzanyagát ölelik fel, de ezen kívül még több, nagyrészt Véghnél is előforduló kérdés eredményét vetítik térképre.

Azt fölösleges is talán megemlítenem, hogy még ma, a technika századában is mennyi fáradsággal és nehézséggel jár a terepmunka. Ezért minden elismerés megilleti a szerzőt, hogy vállalkozott erre a nem könnyű feladatra, és végső soron eredményesen hajtotta végre. Sok új, értékes adatot közönhetünk neki, és ha bizonyos részletkérdésekben kételyeink is vannak (egy részüket a szerkesztő is megemlíti előszavában), ez nem von le sokat a mű érdemeiből.

Nincs okunk és jogunk kételkedni a szerző lejegyzésének pontosságában. Tudomásunk szerint (bár ezt bevezetésében nem említi) magnetofonon is rögzítette az anyagot. Mégsem hallgathatjuk el néhány térképlap egyes adataira vonatkozó aggályainkat. Ezeknél pontosabb ellenőrzés nem ártott volna. Az esetleges hibák igen sokféle forrásból adódhattak (nem megfelelő adatközlő kiválasztása; keveredés egyes falvak lakosságában; egyes adatközlők törekvése, hogy a köznyelvi ejtéshez közelítsenek; a magnetofon hangszintorztása stb.).

Az adatgyűjtés időbeli kiterjedése meghaladja a szorosan vett Árpád-kort: számba veszi a IX. száza di forrásokat, meg az 1301—1332 közötti oklevélananyagot is. Ezt főleg az 1332—37-es évek-ből származó, sok értékes adalékot tartalmazó pápai tizedjegyzék feldolgozása indokolja: ilyen módon forrásanagát mintegy megkészszerzte. A hajdani településeknek a maiakkal való azonosítása, a kontinuitás nyomon kísérese természetesen szükségessé tette, hogy néhány fontos későbbi kiadványt: országos monográfiákat, helységnévtárakat, térképeket is folyamatosan felhasználjon.

A feldolgozott levéltári anyag mennyisége lenyűgöző: az itthoni és külföldi intézményekben őrzött mintegy 20 000 oklevél adalékait gyűjtötte össze a szerző és munkaközössége. Az átvizsgált okleveleknek majdnem negyedrészre eddig kiadatlan.

Az egyes megyék anyagának feldolgozása két részre tagolódik: általános bevezetésre és az egyes helységek tüzetes leírására. Az általános részek különösen jó alkalmat kínálnak a szerzőnek, hogy a marxista történés erényeit érvényesítse: az adatoktól egy percre sem szakad el, de kibontja mindazokat a gazdasági és társadalmi vonatkozásokat, amelyek mögöttük meghúzódnak. A megyék természeti földrajzi viszonyainak felvázolása után kitér a terület magyar honfoglalás előtti lakossá-gára, a magyarok meglepedésére, a honfoglalás történetére, a nemzeti birtoklás, az államalapí-tás és a megyeszerveződés helyi vonatkozásaira. Külön gondot fordít a megye gazdasági és társadal-mi viszonyainak kikutatására a tatárjárás előtti és utáni időkben, illetőleg a XIII. és XIV. század fordulóján. A pápai tizedlajstromok alapján nemcsak a lakosság lélekszámára, hanem a gazdálkodás szintjére is fontos következtetéseket tud levonni. Ezekből a megyénkenti összegezésekből kerekedik majd ki a sorozat végén — a szerző ígérete szerint — az egész ország Árpád-kori állapotának össze-sítő áttekintése.

Az egyes helységek leírása a megyén belül ugyancsak betűrendben következik. E sokszor mes-teri tömörséggel szerkesztett szócikkek mind az oklevelek oda vonatkozó adatait, mind az elbeszélő források, krónikák adalékait maximális filológiai pontossággal közlik, anélkül, hogy a nem kifeje-zetten történész szakember számára az olvasást és megértést megnehezítenék. Helyesen számít itt arra, hogy a helytörténész érdeklődésű olvasók szakszerűsége nem áll azonos színvonalon.

Külön figyelmet érdemel a könyvben található számos szövegekzi, illetőleg külön csatolt tér-képvázlat. Ezek nemcsak a korabeli birtokviszonyok áttekintését könnyítik meg, hanem topográfiai-lag is nagy nyereségnek tekinthetők, főleg a kisebb-nagyobb vízfolyások, állóvizek és erdőségek el-helyezkedésének rekonstrukciója miatt. Hogy az ilyen természetű munka nemcsak a földrajztudo-mány számára hasznos, azt éppen a szerző egyik korábbi kitűnő tanulmánya bizonyította be (A ti-hanyi alapítólevél földrajzinév-azonosításaihoz. Pais-Eml. 407).

Györffy György tudatosan törekedett arra, hogy munkáját minél több tudományág szakembere hasznosíthassa. Bevezetésében így ír: „Történeti földrajzomban törekszem a marxista történet szem-lélet érvényesítésére: nem csupán a történeti földrajznak az eddiginél tágabb értelmezésével, céloomul tüvén ki egy terület adott történeti időben fennállott természeti, gazdasági és társadalmi viszonyai-nak földrajzi szempontból rendszerezett leírását, hanem azzal, hogy minden, a termelésre, valamint a társadalom rétegződésére és fejlődésére vonatkozó adatot összegyűjtök s helyi összefüggéseibe áll-lítva tüzetesen leírok. . . . Törekvésem történeti földrajzi célkitűzésen túlmenőleg az, hogy segít-ségére legyek a nyelvészeti, néprajzi, régészeti, művészettörténeti, földrajzi és természettudományi kutatásnak” (9).

Sajátságos, hogy a bevezetés végéhez kapcsolt jegyzetben, mely a munka itthoni és külföldi ismertetési közül említ meg egy tucatnyit, egyetlen nyelvtudományi orgánunot sem találunk (17). Ez korántsem jelenti azt, hogy a hazai nyelvtudomány szakemberei nem a legnagyobb érdeklődéssel várták és fogadták a kiadványt. Ellenkezőleg: már a munka előkészületi fázisában felismerték, hogy ez a munka nagy mennyiségű új, eddig hozzáférhetetlen magyar nyelvi szóránanyag közreadásá-val forradalmasíthatja a magyar nyelvtörténeti — főleg hangtörténeti — kutatásokat; helyhez köt-hető, kilúgozatlan forrásananyagot kínál a nyelvjárástörténet művelőinek (vö. BÁRCZI GÉZA: MNy. LX, 7).

Az általános nyelvtörténeti, illetőleg nyelvjárástörténeti felhasználhatóságon túl mi e helyen főleg a névtudomány nagy nyereségére kívánunk rámutatni a munkával kapcsolatban. A bevezetés-ben ezt olvassuk: „Történeti földrajzi szempontból legértékesebb dokumentumok a határjárások, amelyekben a régi táj arculata s olykor a mezőgazdasági termelés módja és a település képe megle-venedik, s amelyek a benne [= bennük] felsorolt helynevek révén útbaigazítást adnak a lakosság nyelvére” (15). A határjárások anyagának névtani haszna talán még az itt jelzett szempontnál is je-lentősebb. Ma, amikor lassan országos mozgalommá terebélyesedik a szinkrón földrajzi nevek gyűj-tése, gyakori eset, hogy rég elpusztult helységek nevének dűlőnevekben fennmaradt változatára buk-kanunk. Biztosra vehető, hogy Györffy munkája örvendetesen megszaporítja ezeket az eseteket az eredeti név felmutatása révén.

A személynevek kutatóját örvendeztetheti meg a bevezetés egy másik részlete: „A nyelvészet kívánalmainak igyekszem eleget tenni, amikor a nem latin személyneveket és azok változatait betű-híven (de nagybetűvel kezdve) közlöm. A szolgáló népek, ill. jobbágysok felsorolását hasonló módon teszem közzé” (16).

A nyelvész tehát hálával és megelégedéssel veszi kezébe Györffy György munkáját, és várja annak folytatását. Örömebe legfeljebb egy-két csepp ürmöm vegyül: Kár, hogy a szerző egy 1920-as akadémiai állásfoglalás alapján „a hangértékkel nem bíró írássajátságokat (hosszú ékezet, hosszú s stb.)” nem tünteti fel, s így megakadályozza, hogy anyagát helyesírástörténetileg is hasznosíthassa a kutató. — Nem tudni, mi lehet az oka, hogy az érvényes helyesírási szabállyal dacolva ragaszkodik a „például” szó pld. rövidítéséhez (igaz, különvéleménye van az „Árpád-kori” kifejezés helyesírásáról is — vö. 10. l.). — Talán vitakozni lehetne arról is, helyes-e a mechanikus, betűrendi sorrend a megyék anyagának előtérására. Ez a módszer megnehezíti, hogy egy nyelvileg, etnográfiailag egységes, de különböző megyékbe tartozó tájegység nyelvjárástörténeti vagy névrendszertani anyagát együtt találhassa a kutató. Nem volna probléma, ha a tervezett öt kötet rövid egymásutánban jelennek meg, erre azonban nemigen számíthatunk, hiszen az első kötet megjelenése óta már öt év telt el folytatás nélkül. Ebben a kérdésben ma már csak egyet tehetünk: kérjük az illetékeseket, minél hamarabb örvendeztesenek meg bennünket e kitűnő munka folytatásával.

SEBESTYÉN ÁRPÁD

Finn névtani munkákról

TAITO PIIRONEN: *Historian etunimistöä*

(Helsinki, 1967. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 44: 89)

Nemcsak a névtani kutatások finnországi művelőinek hasznos ez a kézikönyv, hanem a történelemmel, művelődés- és irodalomtörténettel foglalkozóknak is. Sőt elvi alapvetései és gyakorlati útmutatásai által a névtudomány külföldi képviselőinek érdeklődésére is számot tarthat.

Az idegen eredetű történelmi személynevek ejtésben és írásban való meghonosodásának vagy meg nem honosodásának kérdése minden kultúrnép életében és gyakorlatában felmerül, amikor szókincsének ezt a fontos és színes rétegét saját nyelve törvényeinek és természetének megfelelően óhajtja átforgatni.

Ez természetesen nem könnyű feladat, mert minden egyes történelmi névnek megvan a maga sajátos problematikája, amely elősegítheti vagy gátolhatja a meghonosításukra való törekvést. Egy ritkán használt, esetleg szokatlan hangzású vagy helyesírású név nehezebben illeszkedik bele az ősi névanyagba, mint az, amelyik hangalak vagy írásképp alapján közelebb áll az átvevő nyelv hang- és írásrendszeréhez. Valamilyen történelmi névhez, illetve annak viselőjéhez fűződő emlékek is fontos szerepet játszhatnak a név sorában.

Ezért jelentkezik annyi tarkaság, következtelenség a történelmi nevek használatában, azért mutatkozik egyes korokban vagy különböző forrásművekben annyi ingadozás a nevek írásában. Vannak művek, amelyek a történelem nagyjainak neveit eredeti formájukban használják és írják, mások meghonosított alakban.

Nálunk talán ez nem mutatkozott meg olyan élesen, mint a finnknél, ahol az idegen eredetű történelmi nevek használatában és írásmódjában mutatkozó következtelenséget teljes egészében még ma sem sikerült felszámolni.

Az antik és keresztény nevek — akárcsak nálunk — teljesen meghonosodtak, ezt variánsaik nagy száma is igazolja (l. ezekre vonatkozóan VILKUNA, Oma nimi ja lapsen nimi és ILMARI LAHTI, Kristillisen nimistömmä alkuvaiheista; Virittäjä 1950: 311—22). De a csaknem hatszáz évig tartó svéd uralom a germán nevek olyan tömegével „ajándékozta meg” a finneknek, hogy meghonosításuk, az ősi névrendszerbe való beleillesztésük nem ment máról holnapra. Egy több évszázadig tartó ejtési és helyesírási bizonytalanság kísérte. Ez különösen az 1500—1800-as évek forrásaiban (vallásos vagy jogi tárgyú fordításokban, történelmi tanulmányokban, jegyzőkönyvekben stb.) mutatkozik. Gyakran egy-egy névnek személyhez kötöttség is megnehezíti. A híres svéd főkirályzó *Peter Brahe* neve például a következő alakváltozatokban jelentkezik: 1642: *Petari Brahe*, *Peter Brahe*; 1644: *Petar Brahe*; 1776: *Pehr Brahe*.

A történelmi keresztnévek használatában és írásában mutatkozó következtelenség megszüntetésének a gondolata — ahogy erre a könyv szerkesztője is rámutat (15) — a Finn Irodalmi Társaság gondozásában megjelent ötkötetes finn irodalomtörténet szerkesztési munkálatai közben vetődött fel. A nagy mű főszerkesztőjének, MATTI KUUSI professzornak a kezdeményezésére egy szűkebb bizottság alakult, a meghonosítás vagy meg nem honosítás alapeleinek lefektetése, a névanyag írásmódjának, használatának valamilyen módon való egységesítése céljából.

A bizottság tagjai életrajzokból, lexikonokból, tankönyvekből, történelmi tanulmányokból és ezek névmutatóiból gyűjtötték össze azt a névanyagot, amelynek alapján az idegen nevek írására és meghonosítására vonatkozó javaslatokat összeállították (15).

Ezeket az alapelveket és a végrehajtásukkal kapcsolatos gyakorlati útmutatásokat tartalmazza TAITO PIROINEN-nek (a bizottság titkárának) könyve, amelyet a Bizottság megbízásából és az ajánlott módosításokat reprezentáló — mintegy 3000 nevet tartalmazó — névjegyzék (16) kíséretében bocsátott a múlt évben a művelt nagyközönség és az illetékes szakemberek rendelkezésére, de egyben bírálatra is. A normatív névjegyzék ugyanis, ahogy a címéből is látható, egyelőre csak javaslat. Mindenesetre a Finn Írodalmi Társaság jelenlegi főtíkárának, TOIVO VUORELÁ-nak támogatásával az egy normatív szójegyzék elkészítésére vonatkozó régi 35 év előtti terv megvalósult.

A mű előszavában (5—18) a szerző a történelmi nevek írásában — főleg az 1800-as évek előtt — jelentkező tarkaság okaira világít rá. Így többek között az egyéni és hivatalos keresztnévhasználatban mutatkozó eltérésre, a helyesírás változására és ingadozására, az egyes nevek idegen anyanyelvű írások egyéni írásmódja alapján való átformálására stb. (6—7). Majd rámutat a nemzeti öntudat ébredésével kapcsolatos finnesítési törekvéseknek az idegen nevek meghonosításában, illetve írásában jelentkező különféle lecsapódásaira az 1800—1920-as években. A SNELLMAN-tól képviselt liberális irányzatnak a fennmaradó szélsőséges vagy kevésbé merev álláspontjával szemben vívott harcai közben kristályosodtak ki lassan azok az irányelvek, amelyeken e jelen mű is alapul. Ezeket véleményem szerint a leghelyesebben YRJÖ KOSKINEN fogalmazta meg 1856-ban: „Nem is kívánhatjuk, hogy minden idegen keresztnévet finnesítsenek, legalábbis nem egyforma mértékben. Az idegen nyelvek valamelyes útmutatást adhatnak. A legközönségesebb neveket ők is átalakították saját természetüknek megfelelően, az idegenebbeket érintetlenül hagyták. Tegyük így mi is.”

Kérdés, hogy a mostani álláspont, amelyet PIROINEN összegezett, megold-e minden vitás kérdést. Mert bármilyen alapos mérlegelés után születtek is meg a nevek használatát [eredeti vagy finnesített alakban jelentkezzenek-e] vagy írását szabályozó alapelvek és gyakorlati útmutatások, egy teljesen egységes és mindenkitől elfogadott gyakorlat nehezen fog kialakulni. Itt ugyanis a nyelvhasználatnak, nyelv szokásnak sokkal nagyobb szerepe lesz, mint a bizottságtól nagymértékben elfogadott alapelveknek, valamint a más kultúrnépeknél kialakult gyakorlatnak. Az ezekhez való alkalmazkodás ugyanis a következő ingadozásokat, következetlenségeket eredményezheti:

1. Ha elfogadjuk azt az elvi alapvetést — amelyet más nyelvek is magukévá tettek —, hogy a mai nyelvhasználatot fokozott mértékben figyelembe kell vennünk a nevek írásakor, akkor az *Axel* nevet egységesen *Akseli* formában kellene írni (l. *Akseli Gallén Kallela*) nem pedig hol *Aksel*-nak (pl. a népköltészet jeles gyűjtőjének *Kaarle Aksel Gottlund*nak a nevében), máskor *Axel*-nak (*Axel Fredrik Granfelt* teológusról megemlékezve, 41). Hasonló a helyzet a *Johannes* névvel, amely a legváltozatosabb formában jelentkezik a névjegyzékben, pl. *Johan* (*Frenckell Johan Cristoffer* nyomdász és kiadó nevében, 40), *Juhana* (*Idänpää Heikkilä Juhana* országgyűlési képviselő, 47), *Hannu* (*Lejon, Hannu Björnipoika*, 55). A *Johan* mellett talán a *Johannes* a leggyakoribb (*Johannes Linnankoski* író, *Johannes Takanen* szobrász, 72). Nem volna helyesebb e névben is valamilyen egységesítést végrehajtani? A *Carolus* változataiban megkísérli ezt a szerző (20), bár a *Kaarle*, *Carl* és *Karl* alak egymás mellett jelentkezése a 20. században (pl. *Ojanen Kaarle Kustaa; Paloheimo Karl Alfred; Mannerheim Carl Gustaf Emil*) arra mutat, hogy még ennek az írásában és használatában sem szűnt meg a tarkaság teljes egészében.

2. A főrangúak nevének egységes írását megnehezíti az a — nézetem szerint — kissé indokolatlannak látszó gyakorlat, amelynek értelmében az uralkodók idegen eredetű nevét finnesítve írják és ejtik (pl. *Frans Joosef, Vilhelm II, Yrjö V*; 19), ugyanakkor az uralkodók feleségének nevét, a trónörökösök és hercegek keresztnévét eredeti formájukban használják. A francia császár felesége *Marie Louise*, a spanyol trónörökös *Don Carlos*, az angol trónörökös *Charles* stb. (20). Úgy vélem, jobban elősegítené az egységesítést, ha a nálunk is jól bevált gyakorlatot követnék, és a már ismert és meghonosodott neveket finnesített formában írják (*Maria Luise v. Loviisa, Frederik Kaarle*; vö. m. *Mária Lujza; Károly Frigyes*). Ugyanazt az eljárást kellene követniök, mint más idegen neveken (20): *Martti Luther; Tuomas Akvinolainen; Filip Melanchton*.

3. Meggondolandónak tarthatjuk annak a gyakorlati útmutatásnak a véghezvitelét is, amelynek értelmében az 1500-as évek svéd vezéralakjainak a nevét hangalak és helyesírás szempontjából finnesítsék (pl. *Göran Persson > Yrjänä Pietarinpoika; Jakob Teitt > Jaakko Teitti; Michael Agricola > Mikael Agricola*; 20), ugyanakkor a következő századokra (1600—1700) vonatkozóan ezt a szabályt csak a finnekre vagy Finnország életében fontos szerepet játszóknak nevének írásában tartásuk szükségesnek (20).

Ha a 19—22. lapon közölt gyakorlati útmutatások közül lesznek is olyanok, amelyek a későbbiek folyamán nem bizonyulnak időtállóknak, a mű a maga egészében igen dicséretre méltó kezdeményezés. Mind az előszóban kifejtettek, mind pedig a névjegyzékek (az idegen eredetű család- és személynévek ábécérendben 23—79; idegen személynévek és ezek finn megfelelői; 80—9) igen fontos adatokat tartalmaznak a finn történelmi névkutatás művelői számára.

(Helsinki, 1966. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Tietolipas 47: 134)

Az álnevek keletkezésének és különböző változatainak kérdése az irodalomtörténet — és tegyük hozzá a névtan — egyik igen bonyolult és nehezen tisztázható kérdéskomplexumához tartozik. Az író neve elválaszthatatlan az író egyéniségétől és a műalkotástól. Ahogyan ezt KOVALOVSKY is igen érdekesen kifejti (MNY. XXX, 233), minden névnek van egy bizonyos hangulati velejárója, amelynek hatása alól nehéz szabadulni. Ahogyan egy híres név olyan munkákat is fémjelezhet, amelyek esetleg egy ismeretlen, új név égisze alatt nem érnének el közönségsikert, azonképpen egy kitűnő munka, amelynek címlapjára egy ismeretlen vagy hangulatában szürke, semmitmondó név kerül, eleve érdektelenségre van kárhoztatható.

Ilyen és még számtalan más ok játszhat közre az írók, költők, tudósok és pamfletírók azon gyakorlatában, hogy szellemi termékeiket ne saját nevük alatt jelentessék meg, hanem valamilyen álnevet válasszanak, vagy a névtelenség homályában maradjanak.

Az irodalomtörténet és nem mindig könnyű feladatai közé tartozik annak megállapítása, vajon egy-egy író, költő stb. a saját nevével jelentkeznek-e vagy álneven, és ha egy új név jelenik meg az irodalom egén, vajon az egy ismert személyt, író nagyságot takar-e vagy pedig egy új csillagot. S ha ennek tisztázásához eljut, akkor jönnek a nehezebb kérdések, amelyek már a mélyebb irodalomtörténeti összefüggésekre is rá akarnak tapintani. Mi készítette az írókat arra, hogy álneven jelentkezzenek? Szemérmesség-e, avagy szerénység, esetleg írói alázat volt-e az indítórugó [a mű beszél-jén értem, helyettem is, ne én a műért], vagy éppen megfordítva a gög, feltűnni vágyás, a gyors siker reménye? S emiatt választ a maga hangulattalannak, hétköznapiak tetsző neve helyett hangzatosabbat, esetleg idegen formájút. Vajon az üldöztetéstől való félelem bűjtotta egy fedőnév védőpalástja alá, mert egy kor eszméi vagy politikai áramlatával szembehelyezkedett? Mindezek olyan kérdések, amelyeknek megválaszolásához nélkül nem tudja sem az író egyéniségét, sem pedig művéhez vagy korához való viszonyát maradéktalanul megvilágítani.

A névtan kérdésekkel foglalkozókat viszont az érdekelheti, melyek azok az álnevtípusok, amelyek egy-egy nép irodalmi gyakorlatában a legnépszerűbbek? Miért éppen ezeket használja? Kimutatható-e bizonyos — a kor szellemének gyökerező — névdívat az álnevek megválasztásában, formájában vagy gyakoriságában? Van-e valamilyen rejtett összefüggés bizonyos műfajok (detektív- és kalandregények, ifjúsági elbeszélések, röpiratok és polémiák) és ezek művelőinek álnevhasználati gyakorlata között?

Az e kérdésekre való választ természetesen a könyv nem adja meg, és természetének, céljának megfelelően nem is adhatja meg. De fontos kulcsot ad azok kezébe, akik a fenti problémák egyikével vagy másikával foglalkozni kívánnak, egyrészt a mű első részében (5—22) található elvi fejtegetéseivel, másrészt az irodalmi források közlésével (6, 23—4), főleg pedig az 1261 írói álnev felsorolásával (25—134). Ez utóbbiakban azt a gyakorlatot követi, hogy először egy betűrendes névjegyzékben közli az írói álneveket s mellettük az író valódi nevét és a művet, amelynek címlapján vagy aláírásakor az író a kérdéses álneven először jelentkezett (25—110):

Pl. *Haggrén, Maria* = *Maria Gustava Tarkiainen* (sz. *Jotuni*) Suhteita, 1905; *Haggrén-Jotuni, Maria* = *Maria Gustava Tarkiainen* (sz. *Jotuni*) Rakkautta, 1907 (36). A névjegyzék másik részében egy betűrend szerinti névmutatót ad, amelyben az író valódi neve kerül első helyre, álneve, illetve álnevei pedig a másodikra (111—34).

A mű nem az első ilyen természetű munkája a szerzőnek. Számos tanulmányban foglalkozott e kérdéssel (l. a forrásmunkákat). Sőt ezen munkájának is volt egy első kiadása 1952-ben, amely akkor még csak 982 álnevet tartalmazott. A névjegyzék jelentős gyarapodását a második kiadásban az eredményezte, hogy azóta a legnagyobb finn könyvkiadók (*Werner Söderström, Otava*) írói névanyagát is feldolgozták — egy részüket a szerző —, és a proletáirodalomról is több összefoglaló tanulmány jelent meg. Ez utóbbi pedig az írói álnevek használatának és elterjedésének valóságos meglepő volt.

A bevezetőben és első (I.) részben EINO JOHANNES ELLILÄ az álnevek — ahogy a finnben mondják „titkos nevek” — négy típusáról szól: a tulajdonképpeni álnevekről (pseudonymi), a névjeléről (nimimerkki v. signatuuri), a névtelenségről (anonymi) és a homonymiáról (homonymi). Az utóbbi terminussal azt az írói gyakorlatot jelöli, amikor egy kezdő vagy közép-szerű író — a siker érdekében — egy híres író nevével takarózik. Az álnev ezen formájával a finn irodalomban nem találkozunk. Nálunk is a ritka álnev-típushoz tartozik, és egészen kivételesen állnak mögötte, pl. anyagias indokok (l. GULYÁS P., Magyar írói álnev lexikon 14).

Azután az írói álnevek felvételének okait taglalja, öt tényezővel magyarázva ezek használatát (1. érzelmi, 2. gazdasági, 3. társadalmi, 4. családi, 5. nemek közötti különbségek), majd rámutat arra is, mikor tekinthető megalapozottnak az álnevek használata. Pl. indokolt nőíróknál, akik férjhez menetelük után is leánynevükön jelentkeznek, fedőnevet használó hírlapi humoristáknál, ha hu-

moreszkjeik könyvalakban jelennek meg, vagy ha egy tudós vagy társadalmi vezéralak — szépiróként működve — nem akarja valódi nevét felfedni. *Martti Haavio* akadémikus, néprajztudós írói álneve: *P. Mustapää*. *Lauri Kettunen* nyelvészprofesszor *Toivo Hovi* néven szerepelt. A nálunk is jól ismert és kedvelt „Dal a tűzpiros virágról” c. regény szerzőjéről, *Johannes Linnankoskiról* sem tudja az olvasóközönség, hogy *Wihtori Peltonennak*, a felvilágosodási mozgalom nagy vezéralakjának írói álneve (10—11).

A szakkörök is, de különösen a művelt olvasóközönség sokat tanulhat a második fejezetből, amelyben a világirodalomból (ész, finn, norvég, francia, angol, amerikai) közül találó példákat az írói álnevek használatára (12—14).

A harmadik fejezetben egy érdekes, százaléknyi pontossággal kiszámított összevetést végez a skandináv államok írói álnév-használatára vonatkozóan — az 1946-os állapot alapján. Megtudjuk ebből, hogy az északi országok közül Finnországban használják a legtöbb fedőnevet (13,5%), Norvégiában a legkevesebbet (1%). Különösen a 40-es évek — a második világháború éveit — hoztak sohasem látott nagy fellendülést — ha másban nem is —, de irodalmi termékekben és írói álnevekben igen. (Kb. 1000 írói álnév jelentkezett ezekben az időkben, amit Finnország viszonylatában túl soknak találtak még a szakemberek is.) Tiszavirág életűek voltak azonban, akárcsak azok a művek, amelyeket fémjeltek, és akárcsak a kiadók, amelyek a dömpingárut piacra dobták.

Majd azokról az álnevekről szól, amelyek ma már elválaszthatatlanul összefonódtak viselőjükkel, teljesen kiszorítva a köztudatból az író valódi nevét (*Alexis Kivi*, *Juhani Aho*, *Eino Leino*, *Maiju Lassila*), azután az álnevekben tobzódó írókról, akik hangzatosabb, vagy — külföldimádattukban — idegen hangzású (angol, francia, német, olasz) fedőnevek alatt igyekeztek a Parnasszus csúcsaira feljutni — sokszor nagyon kétes értékű alkotásaikkal. Sok érdekeset tudunk meg a társaszerzők által használt közös álnevekről. Úgy hiszem nem sokan tudják, hogy a híres finn történeti regényíró *Mika Waltari* — a Szinuhe és Mikael szerzője —, ha a kalandregények területére tévedt, társszerzőjével *Armas J. Pulliával* a *Kapteeni Leo Rainio* nevet használja.

ELLILÄ maga nem híve az álnevek használatának. Azon az állásponton van, hogy ez ritkán indokolt, és igaza van *VILHO SUONINAK*, a jeles irodalomtörténésznek, aki azt mondja „az álarcosbálok a maguk módján érdekesek, de a játékszabályokhoz hozzátartozik, hogy egyszer eljön az álarc levételének is a pillanata”, mert „nem lehet semmit sem eltitkolni”. Az írói álnév csak addig takarja viselőjét, míg alkotáását szálmpra nem kapja a hír, akkor vagy újat kell keresnie, vagy pedig beletörődni abba, hogy sikereinek, irodalmi babérainak hordozójává válik egész életében, valódi neve pedig feledésbe merül.

Az igen érdekes és tanulságos munkához csupán néhány megjegyzést fűznék:

1. Kissé jobban kifejtette volna, miért nem fogadja el a KALLIOTól (Fennica kirjallisuuden salanimiä ja nimimerkkejä vuoteen 1885) és másoktól — így a magyar GULYÁS PÁLTól is elfogadott ama meghatározást, amely szerint a névjel az író nevének vagy álnevének egyes betűiből álló betűcsoport (tehát a mi k r y p t o n y m terminusunkkal jelölhető névtípus). Ő ugyanis — helyesen — rátapint arra a különbségre, amely a két álnév-típus funkciójában jelentkezik. A p s e u d o n y m ok a valódi név szerepét töltik be, sőt gyakran nem is állapítható meg, az író eredeti vagy felvett nevééről van-e szó. A névjel akár betűcsoportként, akár egy köznévjellegű névféleséggként jelentkezik (pl. *Lepolan Vanhus* = *Konstantin Ferdinand Sarlin*; *Äkäpussi* = *Venny Soldan-Brofeldt*; 10) sohasem tekinthető valódi névnek. Itt legfeljebb célszerűbb lett volna a névjelek egyik alcsoportjaként említeni és magyarázni ezen további típust.

2. Jó lett volna kicsit többet megtudni — és főleg példákon is illusztrálva látni azt, hogy a pseudonymokon belül milyen típusok jelentkeznek Finnországban és melyek azok a világirodalomban ismert és elterjedt fedőnévformák, amelyekkel egyáltalán nem találkozunk. Van-e valamilyen igen frekvenciát álnév típus, és ez általánosságban jellemző-e, vagy csak egy-egy korra vonatkozóan? Vannak-e jellegzetesen egy-egy műfajra, vagy társadalmi osztályra jellemző írói álnevek (polgári írók, proletárirók álnevei)?

3. Az álnevek felvételének valószínű okairól szólva szívesen láttuk volna az említett tényezők hatását egy-egy konkrét írói alagnál. Erre csak az 5. indítók — a nemek közötti különbségek — demonstrálásakor került sor.

4. Az álnevek alapján készült névjegyzék gyakorlati használhatóságát csak növelte volna, ha az álnév után következő valódi név mellé zárójelben közölte volna a többi álnevet is, esetleg csak a lapszámot, ahol az (azok) megtalálható(k). Pl. *Ahonen, Eli* = *Kersti Solveig Bergroth* (*Anger, Arja; Asko, Iiris*; *Asser* stb. vagy pedig 26, 27, 29 stb.).

Reméljük, hogy a dicséretre méltó kezdeményezés, amely az írói álnevek vizsgálata terén az utóbbi évtizedekben a finneké is jelentkezik egy a mi írói álnévlexikonunkhoz hasonló művel fogja megajándékozni a finn irodalomtörténetet és annak külföldi kutatóit. Ennek megvalósításában bizonyára nagy szerep jut majd ELLILÄ szerkesztőnek és kitűnő kézikönyvének.

A. KÖVESI MAGDA

(Gyermekünk beszélni tanul) Lublin, 1966. 96 l.

Az utóbbi két évtizedben Lengyelországban számos nyelvész és pedagógus foglalkozott a gyermeki beszéd kialakulásának kérdésével. Leon Kaczmarek lublini nyelvészprofesszor népszerűsítő formában írott könyve is ezt a problémát tárgyalja. A *logopédia* aspektusából igyekszik megrajzolni „a gyermeki beszéd normális kialakulásának képét” (6). A szerző szerint a logopédia tudománya — amint erről az 1965/66-os tanévban tartott előadásain személyesen is hallhattam — a szóbeli információ átadásának és felvételének kérdésével, valamint a „beszélt szöveg” kiejtési (kiejtésbeli) oldalával foglalkozik. E tudományág Leon Kaczmarek felfogásának megfelelően a következő területekre oszlik: 1. fonetika (artikulációs, akusztikai, auditív, vizuális); 2. a gyermek beszédének kialakulása; 3. a beszéd appercepciójának problémái; 4. a süketek beszédre való tanítása; 5. a süketnémák „beszéde”; 6. a beszéd és hang patológiája; 7. az élőszó elmélete és gyakorlata, vagyis az orfofónia kérdései.

Függetlenül a logopédia ilyen, nem általánosan elfogadott értelmezésétől, Leon Kaczmarek műve figyelemre méltó tájékoztatást ad arról, mit kell tennünk, hogy a gyermek különösebb erőfeszítések nélkül elsajátítsa a beszédet. Fő célja az e téren jelentkező hibák, defektusok kiküszöbölése, illetve mérséklése.

A szerző — saját kutatási eredményeinek felhasználásával — elemzi a csecsemő első hangmegnyilvánulásait. Megállapítja, hogy a néhány hónapos korban kiadott hangok (ún. gögicselés) süket és jól halló gyermekekre egyaránt jellemzőek. A második félévben viszont már csak utóbbi utánozza szándékosan, tudatosan a környezet hangjait. Az artikulált beszéd azonban nem ebből fejlődik ki.

A továbbiakban Leon Kaczmarek a beszéd elsajátításának folyamatát elemzi. Hangsúlyozza a környezet aktivitásának fontosságát. A gyermek számára az első életév végéig csak a beszéddallam lényeges, érteni csak később kezd. A „nyelvi kód” felé vezető úton kezdetben jelentős szerepet játszanak a gesztusok. Az első szavak (többnyire a látás révén megismert tárgyakkal kapcsolatos főnevek és igék) még tulajdonképpen egész megnyilatkozási formákat, „mondatokat” jelentenek. Lényegében kétféles korban kezdődik meg a környezet beszédének absztrakció útján történő elsajátítása. A másfél éves gyerekek 60—100, a három éves már 800—1000 nyelvi jel birtokosa. A számos pontosan feljegyzett példa alapján a szerző azt állítja, hogy a három éves gyermekek „alapjában véve kialakult beszédképességgel rendelkeznek, vagyis képesek arra, hogy az elsajátított nyelv alapján felfogják és átadják az információkat” (35).

Leon Kaczmarek a beszéd kialakulásának négy szakaszát különbözteti meg: 1. a beszéddallam (melódia) szakasza (1 éves korig). Kezdetben a kiáltás és sírás figyelhető meg, majd utóbbi „felhívássá” válik. Legkésebb a hangutánzás jelentkezik; 2. A szó (= tagolatlan jel) időszaka (1—2. év); 3. A mondat (= tagolt jel) időszaka (2—3. év); 4. A sajátos gyermekbeszéd ideje (4—7. év).

A gyermek egyre több fonéma megfelelő realizálására képes. A magyar nyelvben is meglevők közül komolyabb nehézséget okoz számára az *r*, *l*, *s*, *z*, *c*, *dz*, *š*, *ž*, *č*, *dzs*, kiejtése. (Általában hallja pl. az *r* és *l* közötti különbséget, de beszédében nem képes érzékeltetni.) Nyelvtani rendszerében „logikus” hibák vannak, amelyek analógiával magyarázhatók.

A szerző hasznos gyakorlati tanácsokat ad a gyermekek nevelését végző személyeknek. Kiemeli a kicsinyek jelenlétében használt nyelv helyességének, a gyerekek kérdéseire adott válaszoknak fontosságát. Röviden jellemzi a teljes és részleges némaság, a helytelen ejtés, a dadogás és hadarás eseteit, illetve ezek kiküszöbölésének, mérséklésének módszereit.

A könyvet kiegészíti a legfontosabb szakkifejezések szótára, a műben említett szerzőkről szóló tájékoztatás és az olvasónak ajánlott bibliográfia.

Leon Kaczmarek közérthető munkájának haszna elsősorban gyakorlati. Az olvasóban azonban így is felvetődhet a kérdés: nem lenne-e érdemes nálunk is fokozottabb mértékben felhasználni a gyermeki beszéd vizsgálatából adódó következtetéseket az általános nyelvészetben?

MOLNÁR ISTVÁN

Nyelvjárási adatok

Tájszavak Heves közséből*

macok: az elreszelt nyers krumplit liszttel sűrű péppé keverik, majd tepsiben kisütik. *Krumplit erreszelve tepsibe mæssütnek.*

magló ~ magló liba: sovány, nem hizlalt liba.

maródi ~ marógyi: beteges, enyhe lefolyású betegségben van.

masina: 1. sparherd, tűzhely. *Öntött masinát vettem.* 2. gyufa, gyufaszál (R.). *Aggyá má éty szá masinát!*

massza (R.): vizenyős, tapadós föld. *Ojan masszafurma föld vót.*

mázol: Szoba főggyit, padlást sárral félkenik.

mëgbarmol ~ mëbbarmol: durván, nem elég hozzáértéssel munkálja meg. *Hát eszt a cipét csak mëbbarmolta ez az embër.*

medveszarcukor, medveszar: medvecukor.

mëgaggaszt: tejet túróvá érlel. *Mëgaggasztyuk a tejet túrónak.*

mëgagyal: megver.

mëgüvegësëdik: a krumpli a sok eső miatt a földben megkeményedik.

mëgvág ~ mëvvág: megüt, megdob.

Úgy mëvváglak, hoty kirepül vaty két fogad!

mëhënt ~ mëhint: mihelyt. *Mëhënt mëkkapom a pész, mëgadam. Mëhint odajutok, mëccsinálok.*

melleddzös kötő: férfikötény, felső mellrésze is van, mesteremberek használták.

merejű: teljesen, egészen. *Merejű én meszeltem be a házat.*

mesüge: süsü, nem egészen épeszű.

messzej (R.): kétdecis edény, rendszerint tejfölt mérték vele. *Aggyon nekëm is ëgy messzej tejfëlt!*

mesztëlláb: mezítláb.

mëttër (~mëktër): 1. meggyógyul, nem terjed tovább a baj, betegség. *Mingyá mëttërt, nem gënnyet tovább.* 2. idő előtt megérett, leért, elszáradt a szára. *Úgy mëttërt má a dinnye szára. Úgy mëg van térve az uborka, dinnye, tök szára, minden lë van ëgve.*

mëv van indüva: párzani akar (tehen). *Elvitték a bikáho, mer mëv van indüva a tehen.*

mezsgyezsír: napraforgó olaj.

mindé: mindig.

mohaliba: zsúptetős házon levő zöld moha.

morzsolitka: kovász-liszt összemor-

* Vö. MNyj. XIII, 152–6.

zsolva, megszáritva. *Morzsoltkával süttük a kényeret.*
muszajít: kényszerít. *Nem muszajít sēmmi.*
muszkádli: muskátli.
musz-musz: nyulat becéző, hívogató szó.
muzi (R.): mozi.
nagyindulatú (R.): nagy növésű lesz. *Magosab lesz, mint az apja, nagyindulatú.*
nétyszeles stb. dunna: négyszer stb. vesz az anyag szélességét a dunna-huzat anyagául.
nehésség: szitkozódás. *Gyűjjön rá a nehésség!*
nevendék: tanuló. *Csak a tanítók tü-rűték el a ragadvánnevet a nevendék-kékné.*
nevendék jány: nagyobb, serdülő lány. *Ojan nevendék já" lehettem.*
nevendékmarha: növendékmarha.
nyagbavaló kendő (R.): női, tarka se-lyemkendő. *Szēgletre hajtották, nép-viselet vót. Nyakába köttem — most hogy mēhhalt — a sejēm nyagbavaló kendőjít.*
nyakravaló: sál. *Kös'fēl a nyakravaló-dot is, mer hívēs van!*
nyoszoja: menyasszonyi ágy, tornyos-ra rakott, nagy ágy. *Fēlvettük a mēnyasszony ágyát, hat vānkos mēn nad dunna vót.*
nyövés: bibircsók, vadhús.
nyözget: nyaggat, szekíroz. *Aggyig nyözgetētt, mé mēn nem vēttem neki.*
nyusz-nyusz: nyúlhívogató szó.
nyút: nyújt (tészta). *Nyútottam tēnnap két level tészta.*
ojjé!: hogyne!
olvas, mēg-: számol, meg-. *Olvas csak mēg a csirkét, mēvvan-ē!*

óriásin: nagyon. *Óriásin odasüt a nap.*
osztájoskodik, mēg- (R.): örökségen osztozkodik, megosztózik. *A halál-eset után megosztájoskottak a va-gyonon.*
ót: fát olt. *Fát ótok alvóra.*
őlletnyi, mēg-: öröltetni, meg-. *Elvit-tük má a búzát mēgőlletnyi a ma-lomba.*
őreg: sűrű, vastag (ételféle). *Jó őrek tejfēlt kaptam.*
őreganyám: nagyanyám.
őregapám: nagyapám.
őrekszülem: nagyszülőm, nagyanyám, nagyapám.
összemarék: maréknyi. *Ėggy össze-marék gyijót adott.*
pacuha: rendetlen öltözetű. *Ojan pa-cuhan vót fēlőtözve.*
pad: padlás.
pajta: fából épített gazdasági épület, tartottak benne szálás takarmányt, dohányt, és kötöttek bele jószágot is. *Dohánt fűsztek fēl, abba szárítot-ták.*
pajzli: hurkapálca.
pajliz: a hurkabelet töltés után hur-kapecekkel (egy kisebbre tört hur-kapálca) átszúrja.
pállannya: sertésnek vastagbél része, véreshurkát, sajtot töltenek bele. *A kis sajtot tőtik bele.*
pampula (tréf.): száj (gyermeké). *Fog be a pampuládot!*
pampuska: fánk.
pang, mēppang (az étel): áporodik, álltában veszít élvezhetőségéből. *Űgy mēppang az étel a csomagba, ha kűggyük.*
pántlika (R.): szalag. *Lēeresztēt hajjal vótunk, oszt pántlikát tēttűn bele.*

papi papi: libát hívó szó.
papmacska: hernyóféle. *Szörös, vörös*
hernyó, földöm mēgy.
part: emelkedés, domb lejtős oldala.
Partnak kēllēt mēnnyi.
paskom: páskum, legelő.
pasla: rendetlen öltözetű. *Éppen az,*
mint a pacuha.
patikárus ~ patyikárus ~ patikárius ~
patikáros: gyógyszerész.
pēctej: a tehén ellése utáni első tej.
pēcpite: az ellés utáni első tejből sü-
 tött tészta. *Az első tejbű sütték, aki*
ēd belülle, mindēnkit lēöntöttek víz-
zel, hoty hasznos lēgyēn a tehen teje.
pēcsēl: fecseg. *Annyit pēcsēltem má.*
pēcsētēs: vörhenyes, kanyarós, skarlá-
 tos. *Pēcsētēs lētt a gyerek.*
pegyig: pedig.
pēkulál: spekulál.
pērkál ~ mēppērká: megpörköl. *A va-*
saló mēppērkáta a ruhát.
pēssed, mēkpēssed ~ mēppēssed: pos-
 had, áporodik, megerjed, megsava-
 nyodik. *Mēppēssett az étel a nagy*
melegbe.
pētró: petróleum. *Tessék annyi két li-*
tēr pētrót.
picvas: orrvas. *Verjēn má fēl ēty pic-*
vasat a cipémre!
picsog: sír, pityereg (gyerek). *Nē pi-*
csogj má fojton! Rívó-picsogó!
pilhītēs ~ pihītēs: beteges (ember, csir-
 ke). *Ojan pilhītēsēk vótunk.*
pillēddzik, be-: 1. gyengén befagy a
 víz. *Az itatóba má bepillēddzett a víz*
rēggerre. 2. forrás közben a tejen
 pille képződik. *Pillēddzik a tej a lá-*
bazsba!
pípamocsok: a dohány elégeése után
 marad vissza, nyálas lerakódás.
piská ~ piskál: vízel. *Erity ki piskányi.*

pitar: szabadkéményes konyha, kony-
 ha.
pitél, mēppité: (kis)kakas párosodik.
polētár: proletár.
polos(tojás): hamuval megtöltött to-
 jász, az ülőstyúk alá teszik próbá-
 ból, másrészt a tyúk fészkébe he-
 lyezik, hogy oda menjen tojni. *Alá-*
tētted má a polost?
potyka: ponty.
potyká ~ potykány: patkány.
priccēl ~ priccol: fröcsköl. *Csak úty*
priccolt a vér belülle!
pruszlik: női mellény.
puccos: cifrázkodó, csak az öltözkö-
 désen jár az esze. *De puccos jány ez!*
puccoskodik: nagyon öltözködik, cif-
 rázkodik.
pucor: disznógyomor.
pudli: pult. *Ot van a hús a pudlin, tes-*
sék elvēnni!
puhancs (R.): pásztorfiú.
puklis: púpos. *Kis, puklis hátú gyerek*
vót.
pútyērka: holmi.
putyókáz: megfőtt lapos borsót héjá-
 ból kinyom, kipattant. *Este kipu-*
tyókásztuk a borsót.
ragya: himlőhely (arcon).
ragyás: himlőhelyes. *Ojan ragyás vót*
a képe.
reckír: kockázat.
reckírosztat ~ reckíroz: kockáztat.
rēkli: blúz.
retyerutya: rokonság. *De sok retyeru-*
tyája van!
rí: sír (ember, de kisebb állat is, mi-
 kor enni akar, kér).
ridikül: retikül.
rokk: férfi kabát. *Add a rokkomat,*
hagy mēnēk!

ront, mëgront ~ mërront: ront, szemmel ver. *A tehenet mërrontották.*
rontás: rontás, szemmelverés.
rózan ~ rózant: józan. *Szín rózant vót, mikor hazagyött.*
sajtalan: sótlan.
salugáté (R.): zsalugáter. *Kívürrü dëszkával beborították az ablakot.*
sámli: zsámoly.
sárlík: a kanca párzani akar. *A Kesej má sárlík.*
seppëg: lányok, asszonyok suttogva, bizalmasabban beszélgetnek, seppëgnek.
sërgõ: körhinta.
sifony: fehérnemûs, ruhás szekrény. *Betettem a rokkomat a sifonyba.*
sikongat: nevet, örömeiben sikongat (a baba).
singol: fehérrel hímez.
singolás: fehér hímzés ágynemûn, fehérnemûn. *Fëlvette a singolt alsóját.*
sinkózik: jégen csúszik, csúszkál.
Gyössz-ë sinkózni?
sipákás: süppedékes, vizenyõs föld.
sipka: kucsma.
simidërës sapka (R.): ellenzõs sapka.
siríny: sõrény. *Fond be a sirínnyit a lónak!*
sivalkodik: visító, sivalkodó hangot ad a malac, ha éhes. *Mikor a malac sivalkodik, mindë lötyöktetëk neki.*
sorpor: a vakaróból kivert porból mintát formáltak (*vertek ki*) az istálló földjére, bizonyítva, hogy az állatot megtisztították.
sósszëlënce: nagyobb, fából készült sótartó.
sõprõ: kerti seprõ, növény.
sparhëlt: takaréktûzhely.
strajfa: két ló között levõ fagerenda az istállóban.

strimfli (R.): harisnya.
stuccol, mëk-: megigazít (bajuszt), kisé megnyír.
sufrika: hímzésfajta.
sufrikás: fehér vagy színes pamuttal beszõtt anyag.
surja: fattyúhajtás. *A fának a surjája.*
surjadék ~ surnyadék: *A fának a szaporodása.*
süsü: fejkötõre emlékeztetõ sapka kisebb gyermekeknek.
süvüt: füttyül.
szaggatott haluska: nokedli. *Kanával szaggattuk.*
szakálka: kisgyermek nyakába kötött, e célra varrt asztalkendõ.
szállika vizitke: nyári blúz. *Ojan testálló blúz. Nekëm má kéne ëty szállika vizitke.*
szalmakõtél: szalmából való kötél. *Csináták zsúvbú a szalmakõtelet.*
szalmatakaró (R.): lepedõ, amellyel az ágyban levõ zsúpszalmát letakarták.
számos: számít. *Nem számos*: nem számít.
szanda: szandál. *Fëlhúsztam a szandámot.*
szárizik: kukoricaszár a levelek leetezése után.
szëke: tojás sárgája. *Néz má, ennek a tojásnak két szëke vót!*
szëkfüvirág: kamilla.
szënvonó ~ szë"vonó ~ szëvonyó: hosszú nyélre erősített falap, amellyel a kemencébõl a hamut, paraszt kihúzzák.
szinël, mëk-, mësszinël: valamilyen gyümölcsnek színe-javát válogatja, teszi láda, kosár tetejére. *Mësszinëltem a barackot, úgy vittem ki elanni.*
szëttër: szvetter.

szinte: szintén, is. *Ez édes alma szinte.*
szó: megszólás.

szó éri a ház elejét: megszólják valamért a ház lakóit. *Söpörjük el a járdát, mer maj szó éri a ház elejét.*

szüle, szile (R.): szülő.

tajiga: taliga.

takszi: személygépkocsi. *Pěstdjék më takszit vettek.*

tala be (v. *ki*) *te* (*tee*): marhahajtó szó.

tanál: talál.

tanicli: stanicli.

tányérvirágolaj: napraforgóolaj.

tapickol, be-, bele-: belemegy a sárba, a sárban tapog, a lakásba beviszi a piszkot.

tarkédli: tarkedli.

tartó: 1. az istállóban felfüggesztett létraforma a jászol fölött, amelyből a tehenek kieszik a szénát. 2. az istálló szabadabb helyén levő deszkából készített szénatartó. *Aggyá szénát a tartóbú a lónak!*

tas-tas: kacsahívogató szó.

tekercsik: tekercs, tészta. *Könyértész-tából csináták, ha mëssült, felvák-ták, mëgöntötték túróval, mákkal; zacskóba tartották, levegős hejën.*

télázsi: polc.

temet: töm (libát, kacsát). *Mëttemet-ted a kacsát?*

tënnap: tegnap.

terenye: tenyere.

ternó kendő: ternó anyagból való kendő. *Fekete szövetkendő, nyomot széle van. Gyászkendőnek hasznáták.*

tetyű: tetű.

tetyves: tetves.

tísis: te is.

tisztára: teljesen, egészen. *Tisztára ojan, mint az apja.*

tojóz: kitapogatja, hogy a tyúk fog-e tojni aznap.

tokmány (R.): kaszafenőt tartó tok.
tő: tű. *A tő se jó áll a kezibe.*

trapál: strapál. *Jó lë van trapáva mostanába.*

trumpádli (R.): harisnyatartó, harisnyakötő.

turbuk: ciha.

turha: köpet, takony.

tülek te ~ tee: lóirányító szó.

tyűkör: tükör. *Néz mëm magad a tyűkörbe!*

únombahagy: félbehagy, nem törődik az elvégzésével, érdektelen vele szemben. *Csak úgy únombahatta.*

úrigallér: nenyúljhozzám (virág).

ülő: tyűklétra.

üstőke: ösztőke. Az eke rúdjára szerelt merőleges vasék.

vakaró: 1. a legkisebb gyerek. *Késű születegy gyerek.* 2. *teknőbű összekapart tészta.*

vakszëm: halánték. *Úgy vakszëmën vakták, hogy maj mëhhalt.*

vánkos: párna. *Rázzátok má mëg a vánkost a feje alá!*

vaskamó: szalmahúzó.

vátott: hitvány, sovány, beteges. *Ojan, akar a vátott.*

védël: sokat iszik. *Valósággal védëlte a bort.*

vëgyelgës: vegyes.

vékás: 400 □-öl nagyságú földterület.

venëge: szőlővessző.

verëce: a konyha rácsos ajtaja.

vermël: krumplit, répát télire verembe elrak.

vërtyog: a tyúk éles, figyelmeztető hangot ad.

vëtfëlke: könnyű kabát.

vicsít: nevet. *Në vicsíj má!*

vinēge: szőlővessző. *Horgyá be vinē-gét!*
*vigyor*i: sokszor ok nélkül nevetgélő, folyton vigyorgó.
vízigēga: liba légcsőve. *Belemēnt valami a vízigégájába.*
vizitke: blúz. *A blúsz vizitkének hit-ták.*

vizitszoba: a tisztaszoba, ahova a vendégekét vitték.
vőfény, vőfé: vőfély.
zsēngice: zsendice, összement tej.
zsēnilia kendő: nyakbavaló kendő, bársonyszerű anyagból készült.
zsétár: sajtár.

MÁTÉ JÓZSEF

Kórógyi szójegyzék*

kácábajkou 1. testhezálló, ujjas, rövid, gyönggyel díszített félkabát. 2. rékli: *Husz fel a kácábajkou, mēkfäo-zol.*
kácsabol (-ol) r. vagdos.
kácskäläläozik körbe forog, szédeleg: *Megüttēik a ludam, mingyā kezdöt kácskäläläozni.*
k'ájbus horvát (ember).
käkäletye bolondos: *Ojä käkäletye eszü, sok feleslegest beszél.*
k'äki ugyan: *Szeptemberbe, a käki szeptemberbe, csak októberbe kezdik az osokoläot Märiskäojik.*
k'äkole bolondos: *Ojä k'äkole ez a botos, összevissza beszél.*
k'äläocslüszitike r. kalácssütéshez használt liszt: *Hoz bé k'äläocslüsztikēit, māj csinyäojonk välämi kicsi k'älä-csot.*
k'äläläoz kalala táncot jár: *A näty-kocsmäobä, a gāngba gyülekeztēk a fijätälsäog, onet indütäk széip, gyönyörü piros kendőivē délutä, az istentisztelet utä k'äläläozni. Az ucäon t'äoncótäok, amit regē mindig megerebjējstēk. Ot k'äläläosztak, jäortäok. Nr. Az utca közepén kézenfogva, mezítláb táncoltäk végig*

a falut. Az első táncos szabad kezében piros kendő volt, ezt a karját félkörben a feje fölé hajlította, a kendővel a zene ütemére integetett. Az összefogózkodott táncosok bal kezükben piros kendőt tartva csoszszanó lépésekkel oldalozva haladtak előre. Minden utcasarkon nagy kört alkotva *rēzäoläos* következett, azaz olyan rázós páros tánc, melynél két-két táncos szembefordult egymással, mindegyiknek a két keze a csípőjén, bal kezükben a kendő, s a zene ütemére jól *mēgrēzäoltäok* (megrizsálták) a farukat. Közben azt kurjantották a *käläläozouk*: *Jöül mēgrēzäold a färöd! A rezálás nótája:*

*Hä ü t'unäol szitäolni,
mind a färöd rēzäolni,
töbet érnél änyäodnäol,
änäol a väjn nänönäol.*

Ezután ugrós tánc következett: csoszszanó lépés, közben a kéz hátul van a derékon. Az ugrós tánc után ismét kézenfogva haladtak tánclepésben a következő sarokig. Szüretből is kalalázással tértek haza.

* Vö. MNyj. XI, 95—102; XIII, 156—60.

kámpec részeg: *Ez mà jou kámpec, nēm bír mēnni à sok bortul.*

k'áp csepp: *Pàolinkàot èty kàpot sē ihàtok.*

kàpácsàli — *màcsàli* tréfás szó, akkor használják, ha nem tudnak feleletet adni a találós kérdésre.

k'ápàk a pajta, istálló tetejének nyílása: *Bé à k'ápàgba fēnhàonyik à szé- nàot.*

k'ápàolàt 1. kapálás 2. kukoricakapálás ideje: *Nyàori kàpàolàtko halt meg.* (Az események idejének meghatározásakor használják *-kor* ragos alakját.)

k'ápcsà cseppecske: *Csàk èty kàp- csàot!*

kàpinya 1. öblös, hosszú csöves tök- fajta (*Lagenaria vulgaris*) 2. belőle készült edény: *Tugyà-e kijed, vàn bögöre kàpinya* (vízmerő), *meg szí- voú kàpinya* (borlopó). Nr. 3—4 li- teres volt egy-egy ilyen tök. Emlí- tenek 16 literest is.

kàpinyàhéjú világoszöld héjú (csak dinnyére mondják): *Kàpinyàhéjú dinyaot véigy.*

k'ápvà más munka végzése közben: *Mosok, de àzér k'ápya bírok válàmit csinyàolni a kerbe is.*

kàràk a hátulsó sonka kis forgócsont- ja.

kàrcogàos olló csattogásakor keletke- zett hang: *Ojà jou voút hàlgàtni à kàrcogàost èt à nyàkàmbà, miko levàoktuk a k'itàomat.*

karizsmarizs stilizált virágminta (ru- haanyagon): *A karizsmarizs nagy veraokféle, mintha meszelőjüve csap- taok vona oda a mintaot a ruha- anyagra.*

karjerőü fizikai munka.

kàrokszéik (-öt,-i) karosszék.

kàrpityol (-ol) karmol: *Mà memeg kàrpityol ez à màcská, jün is véi- röm.*

kàruca nádból font karosszék.

k'ászàverőü kaszakalapács.

kàsznà pénztár: *À kàsznàobà ül à kàsznàor.*

kàsznàor pénztárosnő: *À kàsznàor ot ült à kàsznàoba, szètte à pészti.*

kàtàformà illetlen, rendetlen magavi- seletű.

k'àtroc ketrec.

kàtyvà rendetlen, piszkos: *Ojà kàty- vòn måràt à szobàom, csuppà füs- tös à fàlà.*

kàtyvàsàog zagyaság: *Ez à Pisti min- dig ojà kàtyvàsàogokàt beszèl.*

kàzli porcelán tégely: *À szeplőü eleni krémèt kàzlibà végyök.*

kecmec (tréfás szó) kifogás: *Mindön nàp bé kő fogdosni, nincs kecmec.*

kedig pedig: *Nēm mèik Pirosho, kedig jou bàràotnèim.*

kegyelme ~ *kigyelme* megtisztelő meg- szólítása papnak, ismeretlen városi- nak: *Kegyelmeékné voútàk à fàlu- jàorouk?*

kehül (-öl) köhög: *Màj kehüllök, hà mèkfàozok.*

kèikil (-öl) kékké válik.

kèikzik kékellik: *Kèikzet à szömöd, igön széip kèik voút.*

kendőüruva törülköző: *Kendőzsd még màgàdot à kendőüruvàoàv, tisztì- kàorà víz vágý.*

kendös (-öl) töröl: *Kendösöm à tàò- nyírokàt, tè meg mosogàs!*

kendösőü edénytörő konyharuha: *Hà- màjoncsà à kendösőüt, hàt kendösöm még à tàonyírokàt.*

kendőüszkodik mosakodik, törülközik

(a macska) **Sz.** *Kendőüszködik a macská, szép idői lesz.*
kendőüz töröl: Kendőüzöm magám, nem láoti, nem mehetek ki.
kepőüce ivó teknőcske, ivócsanak: *Ojá szomjás vouítám, huty háorom kepőüce vizet itám.* **Nr.** Az igazít a régiek fűzfahéjból csavarták, mint ahogy a hegyes zacskót szokták, dróttal összefűzték. Ma teknőcskét faragnak, botra akasztják, úgy mernek vizet a szőlőben a kútból, és a teknőcske jobb sarkán isznak bele.
kerek száháony kerek cseréptepsi **Nr.** A pogácsát sütötték benne, később a darás rétest. A szabad tűzhelyen, a kemencében is használták.
kérészbe-kozsba keresztül-kasul: *Kérészbe-kozsba mentem.*
kérésztül-kosul összeveissza, minden irányba: *Keresztül-kosul mentem a hátáorbá.*
keretlen kérés nélkül: *Dánoltam éin keretlen is.*
keringéiz (-öl) kering: *Nem bír keringéizni az ugrous éirbe a véir.*
kesza zacskó: *Ajcsá a túrús keszàot!*
keszer (-t, -je, -ök) kőműves kalapács: *Miko nem vouit kívàogou kàlàpàocs, keszeré dógosztonk.*
keszke kezecske (gyermeké): *Gyeretök éde, hà mosom még a keszkéitöket.*
kéjszkivüre kezébe nem illően: *De kéjszkivüre van az a tú a kezedbe!*
keszőüce savanyú leves
kesztej keményhéjú (dió)
kéitákásztàloitkà X alakú tulajdonjegy (fehérműben).
kéitszén két különböző színnel bíró: *Kéitszén keszkenyöüt hozot delénbül Màyàrorszàogbul.*

kiàockàol (-ol) kirak vmivel, díszít: *Kiàockàolik a fàlàkàt mindönfèle küvekè.*
kibàrcoukàozik kihányja a virágát (kukorica, dió, mogyoró): *De széipön kibàrcoukàozot a kukoricà!*
kicsikouutozi magàot álomba sírja magát (csecsemő): *Kicsikouutosztà magàot, elàlut.*
kifojtig csordultig: *Kifojtig öntöte a fazèkàt virè.*
kigyà ki tudja: *Kigyà éil-e szègin Bàlàozs?*
ki, ha nem éin dicsekvő: *Ez ojà ki hà nem éin, mindig dicsekszik.*
kihívil hideggé válik: *Kihívil a léifcse.*
kihon-kihon itt-ott: *Kihon-kihon vàn csak bene repce.*
kikúcàozik kicsírázik.
kikúpàoloudik (-ol) betegségből felépül.
kimi-humi haszontalan, értéktelen: *Kimi-humi mindönsèig àkàd a pàdon.*
kípertyöget tágra, nagyra nyit: *Kípertyögeti a szömét.*
kirustyàosodik kirojtosodik: *Egiszen kirustyàosodot a réklím àjà.*
k'ità 1. gyékényből font, sodort kötél;
 2. hajfonat: *Fond bé a kitàomat.*
kizucskàol (-ol) 1. kilötyöget: *Nè zucs-kàol ki a vizet, mibe mossàk!* 2. elpocsékol: *Ányi pízi vàn, huyg kizucskàoli.*
klàjbouca bolondos.
klàotyé sűrű sár.
klàotyés hou olvadó, latyakos hó: *Ojà nehèiz a klàotyèis houba mènni.*
k'ouba sas: *Fàjtàoji: miskàor (egerészö), szokol, orlà, véircse.*
k'ocol (-ol) gyöngén megver vmit, hogy az halk hangot ad: *K'ocoli a*

gerendäot, osztä kezdi ä mondókäot
ä komä äz odädoyn.

koucs kules.

koucsäg tölgyfaläda: *Mägik färäktäok*
ä koucsägot othon ä fälubä, négy
szärväojä voyt, kilencven centi hosz-
szi, széjlös ötven centi, hetven centi
mägos. Nr. Arasznyi magas, széles
lábakon álló, ácsolt, szabályos vo-
nalakkal kicifrázott, 4 szarva van
és csúcsos, magas teteje. Ebben tar-
tották régen a ruhaneműt. A meny-
asszony is ebben vitte a kelengyé-
jét. Ma már csak itt-ott található, a
hombárban valamilyen vetőmagot,
a padláson régi ruhadarabot tartá-
nak benne.

kokos tyúk **Sz.** *Ojän okos vagy, mind*
ä täväli kokos (=nincs eszed).

kolonytyou bunkó (a juhászbót vége,
fogója).

kolozsbot bunkós bot: *Räväoktäm ä*
kolozsbotä, hänem elige voyt.

komenista kommunista.

*koms*i (csak megszólításban) szom-
széd: *Joy napot, komsi, mi csi-*
nyäolsz?

kopász moujou 1. meztelen csiga; 2.
igen szegény, nincstelen ember.

kopisznyák pemetefű.

koplouz forró vízzel forrázva kopaszt:
Märi nene nem éir rä, koplouzi ä
lúdät.

kopossoy koporsó **Sz.** *Egyik läobä mä*
ä kopossoyba vän. Nr. Ha sok a
svábbogár, egyet a koporsóba kell
tenni, kipusztulnak.

korciäoz korcsolyázik. **Nr.** kivágott
jégdarabot kötöttek régen a cipő
talpára, úgy csúszkáltak.

kordováon túlságosan nagy (cipő): *Ojä*

kordováon ä cippöüje, elig tud bene
mëni, igön nägy.

korpityol (-ol) kapar: *Termëisküvel*
korpityolik äz äjtout.

kotogouy kolomp: *Ēlopta väläki ä koto-*
gout, mivë üzük ä serege mädärkä-
kät? Nr. Van kicsi, amivel a szőlő-
ben üzik a madarakat, van nagy is,
amit a marhának a nyakába akasz-
tanak.

kovicol (-ol) kopácsol: *Mindön näp*
kovicolnäk ä szobäoba, nem lehet
äalunni.

kömörödik keményedik: *Éjjë kömörö-*
dik ek kicsit ä föjüd, nem lesz ojä
säor.

könyepcseib könnyebben: *Könyepcseib*
érzi mägäot.

kötöt pöndöj alsószerknya **Nr.** Négy-öt
szél vászonból készült. Félállászárig
ért. Az alját színes pamuttal kicak-
kozták.

kúca csíra: *Kúcäot erisztöt ä báb. Joy*
essöü voyt.

kuci nyakszirt. **Sz.** *Kucin väogik* (nyak-
szirten vágják).

kukászërda november utolsó szerdá-
ja **Nr.** Ezen az András nap utáni
szerdán sem a kocsmában, sem az
utcán nem szabad muzsikálni, csak
otthon.

kukoricäcimä a kukorica virága.

kukoricäcsutä a kukorica töve.

k'uläroz ~-zik figyel, les: *Szigényel*
k'uläorzik ä hälät ä häläoszok.

kuläos szürke. *Kuläos värnü voyt ä*
sziröübe.

kulúp heverő. **Nr.** Régen nem volt ägy,
csak kulup. 60—70 centiméter ma-
gas volt. Két bakra tették a fenék-
deszkákat, oldalára is egy-egy desz-

kát erősítettek. Szalmát tettek bele, erre jött a többi ágynemű.
kunét a vasúti töltés melletti mélyárok:
Á kunéton mēnt, à vonát szömbé jüt, de nem is húsztá bé à szömit.
kurcina sült szalonna, szalonnából sült tepertő.
kuszota rövid, kurta: *Ojá kuszotá szoknyáója van enek a láonnák, mind ki vān āz inā.*
kuszter gyér, rövid hajú.
kuszturā kicsi: *Kuszturā bicsákjā vān, belémén ā zsebjébe.*

kutyi a nád fiatal hajtása.

kuvigāol 1. a kuvik madár ilyen hangot hallat 2. a kuvik hangját utánozza.

kuzmou odaégett étel.

kühicöl (-öl) köhécsel.

különöz (-öl) különködik. *E mindig ū különöz, sohase ācs csinyāoli amit a māosik.*

PENAVIN OLGA

Szamoszszegi szójegyzék*

cábér gondviseletlen, kóbor, tilosba járó; prostituált: *Hát mid gondōsz, ha má cábérba jengette, van ū neki gonygya rá? Jōuzsi bátyám is panaszkodot, hogy valami cábér megdézsmátq ja lucèrnáját. Asz hiszed nem ojjan cábér Zsuzsi jis; csőtörtők este jis Sānyi jöt ki jū tülle, osz még van aki mentegeti.*

cábérkodik szajhaskodik, erkölcstelen életet él: *Alig nőjt mék ki ja puja pendèjbū bosz má joc cábérkodik a legnyekkē, domborodik is má ja kötőije jelején az eredmén.*

cē disznó hívogató szó (csak ismételve): *Hijábq mondom ennek a bűdös malacnak, hoty cē, cē, mék se jön ki jaz ōlúbū.*

cédulaház épület a vásártéren, hol a jószágok járatlevelét az új tulajdonos nevére írják: *Akkòr mennyünk át q cédulaházba, oszt irassuk át q Cífrát qz én nevemre!*

cefre pálinkafőzéshez összegyűjtött

poshadó, erjedő gyümölcs: *Most osz van elék szilvacefre, de iszunk is ety kis jój pájinkát q télen.*

celefánt celofán: *A befőzstöt szokjuk celefántā lekötözni.*

cément 1. cement: *Ez a fāl nem megy le bisztos egy néhány esztendejig, mēr cémentet is tettem a mālterbe.* 2. homok és oltott mész híg keveréke, mellyel az új falat először meszelik le: *Mi homokos mésszē meszelünk elébb, ez a cément.*

cémentes 1. cementtel kevert: *Cémentes mālterrē vakōtuk a falat.* 2. mész és homok híg keverékével meszelt: *Ezem mektapad a szinezs, mēr cémentes az alapja.*

cémentez homok és oltott mész keverékével meszeli a falat: *Eléb le kē cémentezni, ōjt mek szinezni.*

cénka a disznó gyermeknyelvi neve: *Gyere Pistikém, nézzük meg a cenkákq, abbū lesz ā jój husika télen.* *ciberéz* lekvárfőzéskor a hígra főtt

* Vö. MNyj. XIII, 161—72.

szilvát rostán átpasszíroz, hogy a mag ne legyen a lekvárban: *Nem jóul ciberészté, sok mag van a lekvárba.*

ciberézés a szilvának maggal együtt történő folyékonnyá főzése: *Ha ja ciberézés megvan, hozok fát a süritéshe.*

cifra 1. tarka: *Szép cifra ez a virág, de jén jobban szeretem, ha jety színü.*

2. túldíszített: *Ojjan cifra bot vóut a kezébe, hogy émehetet vóuna vele ja vásárbá bohócnak.* 3. pirostarka tehát neve.

cifráz 1. tarkára fest: *Nem tom honnét tanúta, de nagyon szépen tuggya ja falat cifrázni.* 2. játékosan színezi az énekhangot: *Hallot hogy cifrázza ja nóutát, még a színés se csinándá külömbüll.*

cigámmogyoróu mogyoró nagyságú, tüskés bogyókat termő, magas szárú gyomnövény.

cigánkodik 1. hízeleg: *Erigy má tüllem, ne cigánkogy mindég.* 2. kér, koldul: *Ojjan szégyentelenül cigánkodott itt ez a Júcsa, hocs csak attam neki ety főüzet paszújt.*

cigeretta ua.

cigerettázik ua.

cihòl 1. kő vagy porcelán összeütögetésével szikrát hoz létre: *Levèrtek ety telefompipát, oszt azóuta csak a porcellánnyávā cihòja jez a puja ja szikrát.* 2. a nyulat felvert kutya jellegzetes jelző hangot ad: *Cihòl má. Vajom mekfogja-jé ja Bundi a nyulat.*

cijénázik (ritka használatú) ciánozik: *Pesrú hozott ez a jám valami óucska hommit, oszt poloska vóud benne.*

Szálkárú jöttek ki, úk cijénászták ki ja házbú.

cikèrmányos bonyolult, komplikált: *Cikèrmányos ety szèrkezettye van ennek a gépnek, mèr még Gyula bátyám se tutta mekcsináni, be kellett vinni Szálkárú.*

cinedóurija a népi gyógyászatban használt növényféléseg.

cinkos 1. barát: *Ez a kõjök megènn összecsoüditette ja cinkosajit a kèrbe.* 2. bűntárs: *Cinkosa jis vóut a bicikli tõlvajnag, de ja rendõürség èfokta mind a kettõüt.*

cinkoskodik barátkozik, barátokkal szórakozik: *Nem szeretem, hogy ez a fiju jörökké csak a Laji fijávā cinkoskodik.*

cip-cupp 1. a csók cuppanását utánzó szó: *Na cip-cupp oszt szájunk fèfele, mer indul a vonat.* 2. a híg sárban való járkáláskor a lábbeli hangja.

cirippel hangot ad (a tücsök): *Cirip-pènek mán a tücskök.*

cirmos 1. macska (becézve): *Mijjen hizèlkedõü ez a kic cirmos.* 2. macska név: *Édes, a Pityu meg a Cirmos ety patkánt fogott az óulba.*

ciru ~ cirõ (Ósz.) cirok: *A tengeri köz-zé szoktunk mindég ety sòr cirut is vetni seprünek.*

cobák ~ cubák nagy, csontos hús darab az ételben: *Ojjan cobákokat rakott anyád ebbe ja levezsbe, mint a két öklöm.*

cohóu kutya riasztó szó: *Cohóu te! Még mekharapna jez a kutya.*

coki kutyaüző szó: *Coki nye! Ez a dök se tud máshon lenni csak az ember körü.* Sz. *Nekec coki, ha jém beszélek: te hallgass, ha én beszélek (durva elhallgattatás).*

conda szajha, erkölcstelen életű: *Maribul is conda let mijóuta városom van.* 2. rendetlen öltözetű: *Ötöz má másik ruhába, ojjan conda vagy igy, mint ec cigán.* 3. rossz, viselt ruha: *Eszt a condrát meg ē fogom égetni, hogy ne vet többet magadra.*

cövek cölöp, karó: *A fene jette vóna meg eszt a bolondos Jóuskát! hát nem kitörte ja rekeszbű ßa cöveket, mikor a kutya mektámatta.* Sz. *Ál, mint a cövek.* (biztosan áll).

cövekél cölöpöt, karót földbe ver: *Mámma csak cövekētem, hónap meg oszt rekesztek.*

cufla bél, belsőszerv, szufla: *Kitaposom a cufliját! Még a cufliját is megették a kutyák.*

cugg léghez: *Ted be jasz az ablakot, mēr széjjē szakad a fejem ettül a cugtúl!* Sz. *Jóu cugja van a torkánk* (az italt gyorsan megivóra mondják).

cuggos 1. léghezatos: *Mindeg beteg vagyok, ha jēm fejek, mēr cuggos ez az ól.* 2. gumibetű (cipő): *Mos jóu neki jegy disznóvbūr habdák is. Bezzek hadnagyoskodása idejē, cuggozba feszített.*

cukkól 1. bosszant, idegesít: *Minek kē mindék cukkōni ja kissebbet?* 2. biztat, rávesz vmire: *Addik cukkōta Jani, hogy belement ű ßis abba ja márhaságba.*

cukōrvirág begonia: *Mi csak cukōrvirágk monygyug, de jaszt monygyák ezek a puják, hogy begōunija jannak az igazi neve.*

curikk hátra, vissza: *Curik te, az is-tenlovát q fejednek. Nem birom ecs cseppet hátrēp huzatni vele jeszt a szekeret.*

curikkól hátra felé megy: *Csak uc curikkól, ha jaz ostornyellē jaz ōrárg verék.*

cűrhöl 1. megerőltetve, de kevés haszon reményében dolgozik, gürcöl: *Cűrhōtünk egész nyáron látástú vakullásig, oszt alig vam meg a betevőünk.* 2. pirongatva, de eredménytelenül nevel: *Hijába cűrhlēm eszt a fijut, nem ēr ennek semmit.*

cűrhōjūdik eredménytelenül kínlódik vmivel: *Cűrhōjūthetek ém magamba, ha jezek nem seggitenek ecs cseppes se.*

csácsog veszekedve kiabál, bizonygat (főleg nő személy): *Mics csácsoks itt? Erigy dōugodra, nincs ebbe neked beleszóllásod.*

csádé idomtalanul nagyra nőtt gyom- vagy kultúrnövény (olykor a vékony és magas termetű emberre is mondják): *Ez a sok esōi ßosz mekcsinátq. Ojjan lett a tengeri, mint az erdōi, még ijjen csádé sose vōt. Micsoda jecs csádé jembēr lett ebbül a Laji fijábú.*

csājtos rendetlen öltözetű: *Vehetné fē má jegy másik ruhát, mer ebbe csājtosav vagy a hencidaji kūrvtú.*

csalamádé 1. sűrűn, takarmány céljára vetett kukorica: *A kērtet az idē csalamádévā vetettem be, had legyen a jóuszágk mit enni ja nyáron.* 2. uborka, zöldpaprika, hagyma és káposzta keverékéből álló vegyessaláta: *Nyōuc üvek csalamádēt tettem ē téllēre.*

csalapáll kézzel-lábbal kapálózik, csapol: *Ne csalapáj qvval a kanállā jaz ōrom előjūt, mer a kezetre huzok.*

csálé az ígás szarvasmarha balról jobb-

ra való terelésére szolgáló szó: *Csálé Virág, hãjsz ide Bõzsi!*

csáléra jáll félrebillentve áll (pl. kalap a fejen): *Imre komám má beszipkázot, mër nagyon csáléra jáll a kalapja.*

csálás baloldalra fogott szarvasmarha: *A Virág a csálás, a Bõzsi ja hãjszás.*

csámborog céltalanul, tétovázva jár-kál: *Az egész napot e kē neki csámborogni, uty hogy nem csiná semmit.*

csámeszél a tutajhoz hasonló csámesz nevű eszközön közlekedik: *Mikor a Falufok kijöntöt, mi jegész nap a legelőin csámeszētünk. Őjjam vout a legelői akkòr, mint ety tengèr.*

csapóú a folyó éles kanyara kövel kirakva a vízmosság miatt: *A csapóúnd dõugozik ez a rossz kõjök, osz mindék fêtem, hogy eccer a vízbe fú.* 2. Az östör szõsszel vagy raffiával kifont vége, ami erõs pattogó hangot ad: *Ez a tekergõi má megén ēvitte ja szõszt az ostõrjáho csapóúnak.* 3. aratáskor a kasza nyelére kötött meghajlitott vesszõ, mely egyenletesen fekteti le a búzát: *Kicsi ja csapóúja jennek a kaszánk, oz deregba tõri ja buzát.* 4. egy fajta gyerekjáték.

csarambukòl botladozva, elgondolkozva jár: *Ocs csarambukòt az uton, osz majd elütötte jeggy õutóú.*

csáro kéretlenül, nagy hangon beszél: *Te csak ne csáro*g, *akkò beszéj, ha kérdeznek.*

*császka*ll csavarog, tekereg: *Egész nap csak császka*ll, *nem csiná semmit.*

csatak 1. harmat, lucok, kast: *Hat szikkaggyom még ety kicsit az a csatak, mër merõi viz lesz tülle ja ruhád.* 2. vastag szárú növények tarló-

ja: *De jistentelen csatakja van ennek a garádicskóúrúnak.*

csatakos ~ csatikos 1. lucskos, vizes a harmatos, vagy ázott növénytõl: *Még a gatyám is csatakos lett ettül a lucèrnátú.* 2. tarlott: *Vigyázz qzon a csatakos fõüdõm, mër megdõfi a csatak a lábodot.*

csatrang 1. törés után visszamaradt csonk: *Firészējük le jennek az ágasnak a csatrangját, mer északassza ja ruhát, ha belejakad.* 2. (tréfásan) apró termetű: *Ez a kics csatrang meg mit akar itt?*

csatrangos 1. rendetlenül öltözött: *Aggyá járja ja pujára valamit, ne legyen ojjan csatrangos.* 2. letördelõzött, csonka: *Nagyon csatrangos lett ez a kis fa ja vihar õyta.* 3. szarcsimbókos: K. *Csatrangos seggi.*

csáv 1. gabonafélék vetõmagjának rézgálicos gombamentesítõ anyaga: *Ha kiszettem a buzát a csávábú, megyünk vetni.* 2. baj, kellemetlenség: *Csak osz csávábú ne kerüj mi-jatta.*

csáváz vetõmagot gombamentesít rézgálicban: *Èn csávázom a buzát, te mek készidzs elõi ba vetõigépet.*

csebèr kisebb edényfélések tréfás neve. Sz. *Csebèrbü vedèrbe.*

cseccsent 1. csicsereg egyet a madár: *Ocs cseccsentet valami, valami madár.* 2. fingik: *De büdõssecc cseccsentettè.*

csecserèll 1. nõ tapogat: *Èrzsics csecserèlli ja szèmbè.* 2. pizsmogva bábrál vmivel: *Ène csecserèj annyit avval a székkè.*

csecsesrádijó asszony, aki sokat pletykál (tréfásan): *Esz is lejatta má ja csecsesrádijó.*

csederint erőteljesen üt egyet: *A nyakat közzé csederintek, ha jē nem mensz innét.*

csekēj 1. sekély, nem mély: *Mos csekēj a Szamos, térgyik se jér a vize.* 2. kevés, nem sok; bagatell: *Ezer a csekēj dologér csak nem veszünk öszsze.*

cseki (csak birt. sz. raggal) hím állatok nemiszerve.

cselleng 1. lézeng, kódorog: *A kèrt alat láttam csellengeni.* 2. ritkásan van (gyümölcs a fán): *Rossz a szilvatermés az idén. Csak itt-ocs cselleng a fán ety-két szem.*

csemeg a lábbelibe ment víz hangot ad: *Teli van a bakkancsom vizzē, hallot hocs csemeg.*

csempesz 1. csempész, határsértő: *Mindék fognak ē csempészeket a határon.* 2. csempéző, falburkoló: *Csempész lett a fíjübū, az is jóū foglalkozás.*

csēnáll (Ósz.) csinál: *Mics csēnász má megēnn?*

csendit két haranggal egyszerre harangoz temetésre gyülekezőt: *Igyekezünk, má csenditenek.*

csenyevész csenevész, rosszul fejlődő: *Rossz ez a főūd, csak csenyevész benne ja vetemēny.*

csépél 1. hüvelyest ütéssel kifejt: *Hőūnap lehet a paszūj csépēni.* 2. üt, ver. *Enni jis kē jadnī ja pujának, nemcsak örökké csépēni.* 3. cséplőgéppel csépél (ritka, finomkodó használatú): *Csak jövőū héten tudunk csépēni, akkō lez gép.*

cséphadarőū kézi cséplő eszköz.

csepp 1. csöpp, vízcsöpp: *Három csepp vőūt ez az esőū csak.* 2. kicsi: *Ennyi cseppet acs csak nekem?* 3. ala-

csony: *Pici Lajinak hijták, mēr nagyon csepp embēr vőūt.*

csepű~csepő (Ósz.) csepű, kóc, rossz minőségű szősz: *Estenkēnt én a csepűt szoktam sodōrni, hogy mire ja szűvés lessz, az is kēs legyen a pokróūcho.*

cserepesedik repedezik: *Cserepesedik, repededdzik csak a főūd ebbe ja naty száragsságba.*

csérkesz 1. régi ifjúsági szervezet tagja: *A füzezsbe szoknak minden nyáron táborozni ja csérkeszek a rēgi jidőūbe.* 2. kóborol, barangol: *Ocs csérkesznek a puják q kèrt alatt.*

cseszlet~csesztet öregesen, lábát a földhöz súrolva megy: *Hova cseszletē má megēn?*

csészni a szekér tengelyének végén levő védő kupak: *Ved le jelēbb a csésznit te hōūjak, ha kenni jakarod a szekeret!*

csiccsent 1. csettint egyet a nyelvével, kifejezve vele megelégedését, elismerését: *Ēre ja bōra josztán csiccsenthecc.* 2. fingik: *E szār vőūt mikōr megetted is, ojjam bűdössecs csiccsentettē.*

csicsóū 1. élénken tarka, rikító, nem harmonikus színekkel tarkított: *Ha láttad vōūna, hogy ez a Zsuzsi mijen csicsóū ronygyot szedet magárq, rōhōktē vōūn rājta.* 2. ízléstelen: *Ne ved meg eszt a kövezsdíjeknek valōū csicsóū banyagot.*

Csicsóúnē az ízléstelenül öltözött, túlcicomázott nőre mondják: *MékSári jics Csicsóúnét jáccik má?*

csicsog 1. csemeg.

csidit csendesít, csitít, nyugtat: *Hijábq csidítottam őūrákig, csag bōūggōtt. csihéssē tesz Sz.-ban megbolondít,*

idegbeteggé tesz: *Hóucs csihéssé tesz ez a rosszság.*

csihöl 1. követ acéllal kitartóan össze-
ütöget, hogy szikrát nyerjen: *Régen
acéllá csihőtuk a tüzet.* 2. idegesí-
tően összedörzsöl vmit: *Maz isten-
nek csiholod örökké jaszat a platot,
má borsóúkas a hátam tülle.*

csiklik csiklandik: *Édes, monygya Pi-
tyunak, hogy ne piszkája ja tálpa-
mat, mēr csiklik.*

csikóupóur ~ csikóuspóur fekete lemez-
ből készült régi típusú konyhai tűz-
hely, melynek a sütő része hátul ki-
emelkedik.

csimbóuk csomó: Sz. *Csimbóukra vóut
akkor mék kötve jaz inge* (gyerek
volt). 2. apró, kicsi: *Erigy má jinnét
te csimbóuk! Hát te meg mit akársz
itt?*

csimbóukostészta leves-féleség, mely-
ben csomóra kötött tészta van:
*Tennap rájértem babráni vele, osz
főjsztem a pujángk ety kics csim-
bóukostészta.*

csimpájkóúddzik kézzel-lábbal fölka-
paszkodik (pl. kocsirúdra): *Megér-
demētet, hogy a hátadra vért az os-
torrā Laci bátyád. Minek csimpáj-
kóúddző βa szekerére.*

csinár ~ csenár (Ősz.) csalán, *Urtica
dioica*: *A kis kacsángk váktam ety
kics csinárt, oszt ugy összemarta ja
kezemet, hocs csak ugy ég.* Sz. *Job
let vóuna, ha ja csinára rázom: kár
volt nemzeni.*

csinárcsattoktatóu apró énekes madár,
mely a csalán és más magasabb szá-
rú gyomnövény között szeret fész-
kelni, hangja pedig csattogásszerű.
csinnya (csak birt. sz. raggal) vájat a
hordókon, melybe a fenék rész il-

leszkedik: *Kikørhadt a csinnya jennek
a hordóúnak azér ereszt.* 2. szövés-
nél használt *vetőü* része, egy lécz, két
kiálló pálcával, melyre a fonalat
keresztiesen rácsavarják.

csipa 1. a szem sarkában levő váladék:
Türüt ki ja csipát a szemedbü. 2. a
fák kérgén kicsurgó gyantaszerü-
ség, mézga: *Puja korungba leszettük
a szilvafáru βa csipát, oszt aszt et-
tük.*

csipákòl csipog (pl. csibe vagy madár-
fióka): *Ocs csipákol a jugba ja kis
vereb.*

csipás 1. szeme sarkában váladékot vi-
selő: Sz. *Ojjan a szemed, mint a sas-
nag, de nem ojjan éles, hanem ojjan
csipás.* 2. mézgas (pl. fa): *Nem soká-
jig él ez a kisz szilvafa, mēr nagyon
csipás minden ága.* 3. gyerek, kis-
korú (átv. értelemben): *Eszt a kics
csipást is magaddā hozod?*

csipeg csőrével szedeget (a csibe): *Óu
βa drágák! Néz má hocs csipegik a
kását!* 2. rossz étvággal eszik: *Va-
lami baja van ennek a jánnyak, csak
csipegi jaz ételt.*

csipeget 1. csőrével szedeget: *Még a
disztóu βórárú is lecsipegetik a kør-
pát ezek a csirkék.* 2. rossz étvágy-
gyal eszik: *Mámma má csipegetet
valamid, de nincs üneki jóul a gyom-
ra.* 3. körömmel apró darabokra
tép: *Mire észrevettem, az abrosz
rötyát csipegette, de jojjan csunyan
letébdeste, hogy másikat kē rá vārni.*

csipegetettészta levesféleség, melybe a
meggyúrt tészta körömmel csipe-
getik bele: *Hirtelenébe jety kics csi-
pegetettészta főjsztem, anná nem
kē bājlóúdni ja nyútogatássá.*

csirajóuszag meddő, nőstény szarvas-

marha, melynek borja nem lehet: *Ha bõrnyut akársz, mek fejlõis tehenet, ne ved meg a Sanyi tinóuját. Csirajõuszág a.*

csiráz növényi csirát letõrdel (általában burgonyáról): *A hétem mek-csirázzuk a kolompért, mër jövõü héten vetni kē.*

csirázgaluska (elavult szó) nyersen reszelt burgonyával gyúrt, galuskának szagztatott tészta, amit fõve, paprikás, hagymás zsírral fogyasztanak.

csirittya bozót, cserje: *Beszalatt a csirittya közzé, onnét pék ki nem hozod, mē letépi rullad a ruhát.*

csõulent zsidósan készített babfõzelék, sólet: *A vēm Mõuzsi zsidóuná puja-koromba sòk csõulentet ettem.*

csõólnak (ritka használatú) csónak.

csopòrt 1. emberek kisebb vagy nagyobb társasága: *Délután csopòrba verõittünk, oszt átmentünk Panyolára ja kòrcsmába.* 2. közösgazdaság, termelõszövetkezet: *Kilenszászhatvan óta jaz egész falu ba csopòrba dõugozik.*

csõuré 1. szegény, szerencsétlen: *Hát ojjan csõuré vaty, hogy még ety pohár bõra se telik?* 2. meztelen, póre: *Te kics csõuré ne jerity ki jaz udvára, mēr, mer emõrog a kutya ja pòszorõüddē, ha megláttya.*

csõrgóu az ereszről lecsõpögött víz által kimosott barázda az épület mellett: *Most osz vóut esõü, ba csõrgóuba még midég áll a víz.*

csõúva 1. vakondtúrás nagyságú földkupac, ami az egymástól barázdával el nem választott földek határjelölésére szolgál: *A csõúvát ēkapátq, osz vaty két lépæssē jodább egy*

másikot huzot, mintha nem venném észre. 2. szalmatekeres tűzgyújtás céljára: *Csináj mán ecs csõúvát, oz gyücs alá jannak a másik csomóu lomnak is!*

csõhög ~ csühög üzemelés közben hangoztat a gép: *Mán a szomszédba csõhögött a Tisza gépje, de mi még akkòr hòrtuk a buzát.*

csõüir 1. madárfélék szarus szájrésze: *Úgy belevágott a kotlóu ba csõüirivel a kezemfejjébe, hoty kisèrkett a vér belõülle.* 2. száj (tréfásan vagy mérgesen): *Fog be ja csõüiröd, ne pofázz annyit!*

csõrtet nagy, csõrõmpölõ zajjal megy: *Ucs csõrtet végig az uccám, mint eggy átāhalál.*

csõszög lábát földhöz súrolva jár (fõleg öreg): *Hát Pista bátyám hova csõszög eccèr? — Megyek fijam ety kizs dohányér a bõudba.*

csudafa maszlág, *Datura Stramonium*: *A verem meget mindék kikél ecs csomóu csudafa, pég ojjam büdös, mint a dög, meg asz monygyák, hogy mér-ges is.*

csukóu retesz, tolózár az ajtón, kapun: *A csukóujávq kē bezárni jaz ajtóut, nem csak kelincsibe, mēr maj bejöm valaki.*

csü ~ csõ (csüt ~ csövet; csük ~ csövek)
1. kályhacsõ: *Füstöl ez a spóur, ú csüt kém venni, mer e mán elégett.*
2. bab, borsó hüvelye: *Ecs csü sincs azonn a naty kam paszujon. Várjá még a borsóuvā, nincs még abba szem, csak csüje van.*

csüddzik csövet kezd növelni (bab, kukorica stb.): *Mikòr másoggyárq kapátuk a tengerit, mq csüddzött.*

csühögõü (lekicsinyelve) cséplógép:

Óucsovárú bis szokot jönni jety kics
csühögőü gépèlni.

csühöl üt, ver: Samu részeg megén,
oszt ucs csühöli jaz ásszont, ahöcs
csag birja.

csüll ~ csöll (Ósz.) fonalat csévé! szö-
véshez: Nem bánám ha csüllené ety
kicsit. Semmire se haladok a szü-
véssé, ha jaszt is nekem ké csináni.
csüngőüje (csak birt.sz.raggal) férfiak
nemi szerve: Kiláccik a csüngőüd,
gomböd be ja nadrágod. Tk. Szöü-
röss a csüngőüit kívánnya. Mi ja? —
Macska meg a kölbász.

csürhe 1. disznónyáj, konda: Mit mond
a kis malac, ha jön haza fele ja csü-
héri? — Áprillililis, áprillililis. 2.
utolsó, alja népség: Hát te szóüba
jász qvval a csürhév?

dácsöl hangoskodva mulat: Od dácsol
a Szövetkezet körcsmájába mán ety
félnapja. Sz. Dácsot jár: részegségé-
ben vagy mérgében eszeveszetten
ugrál.

dagaszt 1. kenyér vagy kaláccstészát
készít: Megyeg dagasztok, hóünap
kenyérstítés lessz. 2. dagasztó moz-
dulatot végez a hízelgő macska:
Esszem meg a kis pofáját, nesz hogy
doromból meg dagaszt!

dágvány lábbal letiport vetés, szétta-
posott szalma, trágya, sár stb.: Dág-
vánnyá teszitek aszt a szálmát a
csuszkállássá te! Nem jöttök onnét a
pércenn é!

dágványól tapos, tipor: Csag dágvá-
nyója ja jóüszág qaszt a takármánt.
Minek tetté jannyit elibe?

dákóü férfiak nemi szerve: Sz. Dákóü
neked öcsém! Kap be ja dákóümot.
dámá jól öltözött, de rossz erkölcsü

nő: Ebbül izs dáma let, mijóüta ja
könyvelőü jár hozzá jesténként.

dángáll 1. letapos: Ép mos láttam, hogy
a Laji tinóüja dängája ja vetésedet.

2. üt, ver, elpáhol: Jücsát se jártana
naponken dängáni.

dara 1. áúrván örölt kukorica vagy
gabonaféle: Tengeri darátü hizik leg-
jobban a disznóü. 2. höszerü, szem-
csés téli csapadék: Tr. mondóka:
Esik a hóü meg a dara, fázik a meny-
asszom fara. Ahom fázig betakarja,
ahom vizket, megvakarja.

darásseggü kicsi, hegyes fenekü (főleg
nő): Tr. mondóka: Te jis épp ojjam
vagy, mint más, hegyes seggü, mint
a darázs.

déböl tönkre tesz, pocskékká tesz: A
magadét tudod kémèni jugyi? De ja
másécs csak débölo.

degredáll hivatalából lecsúszik, degra-
dál: Miklóü is degredát élnögbü
munkássá.

dekecses (rég! szó) vándor kocsike-
nöcs árus: Sz. Ojjan a ruhája, mint
a dekecseseké: piszkos, szennyes.

dikicsél 1. életlen késsel vág: Vedd
előü ba más! kést, ne dikicséd avval a
rosszá. 2. közösl: Az óülpadon a
takarmányon dikicsétek Marivä.

dilinyóü ~ dilinyóüs bolond, féleszü:
Dilinyóü vaty te komám! Hát uty
kell asz csináni?

dinér henger alakú, zománcozott edény
ételhordásra, melynek füle a vödö-
réhez hasonlóan van kiképezve.

disznóü ~ disztóü (Ósz.) 1. sertés: Sz.
Hálgat, mint a hugyóü disztóü: a
bünössége miatt hallgató emberre
mondják. Tr. Sz. Ebbe jaz ételbe
meg belelépett a disznóü: hússal
fött. Tr.Tk. Te hogy eszé komám,

mint az ökör, vagy mint a disztó? — Hát, mint az ökör. — Én komám mint a disztó, beszek is, iszok is. 2. az étkezéskor bőfőgő ember jelzője: *Mid büföksz itt az asztáná te disztó.* 3. a részeg ember jelzője: *Hon az ékhajladba ruktá be má korán reggē te részegezs disztó?*

disztelen szégyentelen, szemérmetlen: *Hogy nem sül ki ja szeme ja disztelennek. Képpes ēvenni attú βa kis köjőktű βa jáccóuját.*

domból duhajkodva mulat, tivornyázik. *Vasárnap nem is vóut neki jelég, mék hetfün izs dombōni kē neki.*

dongóú méh: *Egy bunkóú van az ōrán, ugy mekcsipte jegy dongóú. Gym. Vóut egy dongóú meg egy légy, tovább is vam monygyam még?*

dörcis (tréfásan) kenyér: *Oszt lessz-e dörcis téllere Laji? — Hát van vagy nyóuc mázsá buzám, a bisztos elég lesz egy esztendejig.*

doszt pontosan elég, éppen elég: *Mari néném ety kanállá se jeszek többet. E doszt elég vóut.*

dóuzni zsebben hordható dohánytartó fémdoboz: *Kesēves egy nap vóut ez a maji nap. Ithon hagyta a dóuznimat, oszt egész nap nem tuttam rágyútani.*

döccenőü gödör a földúton, ami zökkenve rándítja meg a szekeret: *Teli van ez a Báróutagosi jut mindenüd döccenőüvē, maj kiszakatt a gyomrom míg végik hájtottam rájta.*

dönget 1. talajt lesulykol: *Döngezs le jeszt a területet, mer ide mértem ki jaz asztak hejjet.* 2. üregeş belsejű tárgyat üt: *Minek kē döngetni örök-*

ké jaszt a ládát? 3. üt, ver: A köjköd döngeti Gyula, de csináhq avvā mán akármit.

döngöl 1. ütögetéssel a laza talajt keményé teszi: *Megyek seggitek Jóúskának a hász főüggýéd döngōni, hat padlóúszhassák miné jelébb.* 2. üt, ver: *Döngōd ē vaty kéccer, oszt óútán nem kē neki jimátkozni mindeg.*

döngölőü nyélre erősített súlyos tuskó a laza talaj ledöngölésére.

dönnyög 1. orrából beszél, kelletlenül válaszol, dönnyög: *Te meg mid dönnyöksz? Beszél tisztessegesen, ha kérdeznek!* 2. hangot ad a borját szoptatni akaró tehén: *Dönnyög a Himes, engedd alá mán a börnyut, hat szopjék.*

dörzsölőü 1. munkával egybekötött falusi szórakozás, hol a lányok lábukkal puhítják a szöszet, s közben nótáznak, csevegnek a legényekkel: *Mos má nincs ojjan jóú dörzsölőük, mint régen. Husz fűt is megdörzsötünk fejenként, óut mek hájnalik táncótunk.* 2. a szöszet dörzsölő személy: *Kik a dörzsölőük Paragékná.* 3. szöszet dörzsölő szerszám, eszköz: *Nóútáséknak vóut egy ojjan dörzsölőüjök, hogy ety kita szösz izs belefért eccēre.* 4. radírgumi: *Keres mán egy dörzsölőüt, mer étēvesztetem a leckét.*

drucáj (csak birt. sz. raggal) keresztnéve azonos vele: *Téged is Pistának híjnak? Hát akkō drucám vagy.*

drugár hosszú, egyenes fa, sugár fa: *Na jez a drugár jóú les sárgerendának.*

BALOGH LÁSZLÓ

Nyelvjárási szövegek*

III. A dunántúli nyelvjárásterület északi része

Lipót, Győr-Sopron m. A felvételt **Balogh Lajos** készítette 1963. márc. 14-én.

— Hogyan kezdik disznóöléskor a munkát?

— *Réggē főkeľünk koránn, koránn. Őt-hat óra. Ugyē akkor mēgölik, két-három fírfi, kiviszik a kert alá, visznek szalmát, mēkpörzsülik. Akkor behozzák, idben jó mēgmossuk. Mikor mēgmostuk, akkor ugyē behozzuk konyhábo, vagy udvaron, mikor mijen az üdö, ott | bontyuk. Vaty konyhábo, ha hideg va", ha langyosabb a üdö | udvaron. Ótán osztá hozzáfogunk, sütünk jó süthúst, főzünk jó levest. Utánno hozzáfogunk a béltakarításho. He így van disznóölés. Ekkor tőttyük a hurkát. Annak hijják. Vaty kalbászt.*

— Vacsorára szoktak összejönni vendégek vagy rokonok?

— *Nēm,¹ csak rokonyok, rokonyok vagy az embérnek a gyerēkeji, (hát) gyerēkēket mondvá jobban, másť, úgy idegēnyēk nēm. Csak az embérnek, ha magánok vannak killep, má fírnek lējányo, vagy van kint fija, ezēket szoktyuk.*

— A hússal mi lesz disznóölés után?

— *Aszt besózzuk, bennehaggyuk teknőbe. K'ét h'étig a apróhúst, ęty hónapig mēg a lábokot, utánno füörakjuk a füstre.*

— Milyen fajta füstölők vannak?

— *Mos má nyitot kímínyek nēmigēn vannak, csak ezēk a kis rakot füstölők, (jobbára) abba füstölünk.*

— Hogy megy a füstölés?

— *Füstölés? Hát, fölaggattyák, vannak vasrúdak vaty farúdak, arra föl-akasztják [!] a húst, alája mēg vüsznek fürészport vagy ijen fapotyadikot, alá-gyujtnak, egisz nap füstölög. De ez napirendēm mēgismťlődik² két-három hétig is, mikorra ja hús jó.*

— Meg is nézik közbe-közbe?

— *Nēm köl mēgníznyi, nēm. Hotyha nincs igēn ęsszetömve, akkor nēm köl*

* Vö. MNyj. XII, 193—210; XIII, 173—90.

¹ Emfázis miatt hosszú az ę.

² A második szótag is hangsúlyos.

mëgníznyi. Ha össze van tömve, akkor mëk kő ritkittanyi, hogy a füst mindenhol járgyo mëg.

— Hát a kenderrel milyen munkák voltak? Tavasszal milyen földbe vetették?

— Jó földbe vetëttük el a kender t március utójján vagy április elején. Mikor kikēt, ha repce vót benne, vaty túske³ vót benne, kihuszkottuk belölle. Utánno, mikor mëgnőt, akkor águsztuzsba kiszëttük belölle a virágos kender t. Jó írēt, sárgo vót, akkor kiszëttük. Asz kívígbe kötöttük, hazahosztuk kocsival, és elvittük tóba. Ott elásztottuk. Leraktuk, el is hosszábo, két vígíre karót vertünk. A karó összetartotta, a kender tetejét mëg lesárosztuk.⁴ Az ot vót hét, nyóc vaty kilenc nap, mikor, mije vót a víz. Ha melegeb vót, hét nap, hidegeb vót, kilenc nap. Akkor kikötöttük — úgy montuk —, kiszëttük a vízbű, kimostuk, kidoptuk a partra. Hazahosztuk, s akkor szíjjeterëgettük, három felé akasztva ja kendernek a | ajját. Három lábrq akasztottuk. Mëkszárótt, akkor ugyi (aztán) kitilótuk. Ez vót a virágos kender. Kisasszonnap után kinyűttük a magos kender t. Asz othattuk kívígbe a földön, mikor mëkszárótt, hazahosztuk, osz kicsípëtük. Abbu vót a kendermag a másik évre. Aszt ugyannig elásztottuk. Az má tizënégy napig is a vízbe vót, mer akkor hidegeb vót a víz. Mikor aszt is kimostuk, szintén hazahosztuk, aszt is kiterëgettük. Jó időkke mëkszárótt, összeraktuk. Asz má nem tuttuk akkor kitil^onyi, a magossat, asz csak a másik év tavaszán. Így vót a kender. No most mikor kitilótuk, akkor kikemëncészttük. Jó foró kemëncébe, hogy az a apró pazdorja kipotyogjon. Tilóvā mëgin kisimítottuk. Eszt így montuk, kisimíttuk. Mikor am mëgvót, akkor van... gerebënnék hituk, oan vas fogai vannak, mëggerebënyészttük, mëktörtük, hoty puha lëgyën, selmës lëgyën. Azután kerü^lhetët föl a rokkáro mëkfonnyi. Fontung belölle zsákot, fontung bellölle víkony | vászonnak valót, fontung belölle abba az időbe lëpedőnek valót, máma az már nincs. Rígënn így mënt. Errü csak ennyit tudok.

— Szoktak-e összejónni házaknál?

— Nëm. Mostanábo má, én időmbe nëm. A édesanyájaimtu hallottam, édesanyámtú, hogy azelőtt összemëntek fonóházokhó, tízen, tizënketten, tizënhátann is. Fonyóházat rendésztek, és ot elfontak éfélig is. Én koromba má nëm, mindënikünk csak ithon.

— A fonóházakba legények is eljártak?

— Oda elmëntek a legényék is, od bolondásztok. Elmëntek azok is. Mer ot vótak lëjányok, vótak asszonyok, fíjatalabbak, öregebbek. Oda beűtek a lëginyék is. Ot elviccűtek.

— A házaknál szövőszék volt-e?

— It nëm vót. It nëm vót. Úgy vittük el má vidík faluba, ot szëvettük mëg. Mëkszëvettük a víkony fonalat víkon vászonnak, a vastagot mëg zsáknok. Azok vótak a... parazd^lzsákoknak hituk őket. Abba az időbe nëm köllött a bódba

³ Valószínűleg aszat, cirsium arvense.

⁴ A második szótag is hangsúlyos.

zsákot venni, mer vót. Még most is van nekem is ölig. Van vaty szá^oz.

— A kendernek milyen minőségei voltak, a legjobbat hogyan nevezték?

— Ugye az eggyékét csöpinék hiták, másikat még | fejbe csináták, av v^ot a finom kender. A csöpinű fontuk a zsákot. A finom kenderbül, a szálábú, abbú fontuk a lepedővásznat vaty pedig a vikony vásznat. Három felé szoktuk osztani.

— Törülközőket?

— Azok is abbul a vikon vászombu, asz szapták fő törülközőknek, abbú vótak törülközők. Annak idején a rígebbi, én lejánkoromba vagy gyerékkoromba fírfijaknak még — úgy monták — gatyá is abbú vót. Azok vótak a vászongatyák.

— Milyen volt a régi ruházkodás? A férfiak gatyában jártak, hát az aszszonyok?

— Asszonyok azér így, mim most^o, akkor is így jártok, mim most. Má ennyire nem vót (olyan) nagy a divat, mer ennyi szíp ruha nem vót, mim most, ugye. Jobban csak szövet vaty festet, vaty parget. Máma má selmek, még, még nejlonok vannak, ez azelőt nem vót.

— A férfiak vasárnap is felvették a gatyát?

— Akkor nem, akkor nem. Má idősse emberek — ötven, hatvan éf körüljek —, azok fővették akkor is, mer a én idésapám is járt abba.

— A vásznat fehéríteni is szokták?

— Fehérítteni is szoktuk. Mék szoktuk... mék szoktuk — má ugy mongyam —, vótak azelőt ezek a hordók, szapulónak hituk üköt. Behosztuk, fal mellé a teknyöt, beletettük a fonalat. Főrástuk hamuvā. Mékforáztuk a hamut, abba vízbe főrástuk hamuvā. Belehelészük a hordóba, asztá ot lehamusztuk újra, akkor foróvízzē sokszor f^omertük. Hun f^omertük, hun leeresztettük, f^omertük, leeresztettük. Így mékfehrédet, akkor kivittük tóra, ot még jó kimostuk. Sz'á íty fehrédet még a fonál.

— Szóval még a fonalat...

— Még a fonalat.

— A vásznat...?

— A vásznat mék csak mosás... , mikor má ugyi visēve vót, osztá mosás közbe. Menné többet mosták, anná széb vót.

— Szoktak-e a folyón mosni?

— Szóktunk, szóktunk, szoktunk. Azelőt a nagymosás is nem így mēnt, mim most, hogy mos^oógip va, hanem szinte ebbe ja, szapulónak hiták, abba f^oraktuk a ruhát kimosva, foróvízzē, hét forót, kilencet vaty tizeneggyet is tótöttünk rá. Eggyik nap. Másik nap kiszettük, a jó meleg vót a ruha, ^kor kivittük a Dunáro kocsivā. Beleraktuk fehr füleségbe, vittük a mosószékét, mosófát, ki a Dunáro, szípen kimostuk. Hazahosztuk, ugyi, kihusztuk — kötélnek mongyuk — ugyi köteleket, ara kitergettük. Két nap tartot | bizon a nagymosás. Máma könnyebben vannak, mer máma mos^oógipbe eggy ^ora, kettő alát kimosnak.

— A mosószéken a fával hogy mostak?

— *Mosószéken a (fával) csípűtük, mostuk, ütöttük vele. Rátették, asztá avvá ütöttük a ruhát. Ez, ez is fehéřítette, mők tisztította.*

(Elmondta: Angyal Jánosné, sz. Angyal Mária, 57 éves)

Táp, Győr-Sopron m. A felvételt V é g h J ó z s e f készítette 1960. okt. 2-án.

— Milyen napon jártak udvarolni a legények?

— *Mijen nap? Csütör... — hogyan kezgyem, na — vasárnap, kedden, csütörtök, szombat. El szoktak, el szoktak mennyi este a lejányokhó. Az asszo... téli üdőbe az asszonyok fontak, vartak, osztá ott elmesétek. De ugy, mim most, hogy a lányok elmennek a legínyekhó, ugy nem, most a... akkor el nem mēnt vóna egy lány a legínnyel az uccán vígig. Akkor annyira visszatar-totta magát, hogy nem mēnt vóna e sēmennyijér sē el legínnyē. Csak mikor emēnt hozzájok, akkor beszígethetek vele, de máskor bizon, vagy... vagy va-lami multságbo elvitte, akkor, de amugy nem jártok sohasē, hogy elmēntek vóna a lejány sētányi a legínnyē.*

— Hátha már megvolt a menyasszonyjelölt?

— *Még akkor sē.*

— Hogyan történt a lánykérés?

— *Elősször valami rokona nekijē elmēnt mekkírnyi.*

— No, ez hogy történt, emlékszik?

— *Hát, tuggya a jó atya...*

— Elment a rokona megkérni...

— *mekkérnyi, hát osztá azutá ugy mēnt el a legím, mikor má... hogy bisz-tossat monták. De má azelőtt udvarút nekijē, azér elmēnt, beszígettek. Ugyē az vót az udvarlás, hogy este el mēnt ek kicsid beszígetnyi. Osztán akkor, mikor má (annyira, hogy most már) itt az üdő, hát szeretnēnek összekerē... össze-kerūnyi, hát akkor küdött egy rokon embērt, osztán akkor mekkēr... mēg-monta, hom mi a szándíktya, mit akar, hogy mit mondanak, a utá ugy mēnt el a legíny, osztá még a is mekkírnyi. Mikor má biztos... biztosra monták.*

— Tartottak-e kézfogót?

— *Aszt is tartottak. Ut... előtte ēty pár héttē, ēty-két héttē, mikor a lakoda-lom vót. Akkor összemēntek a rokonyok, ēty... a... ēty kisszērū kis lakodalom vót. Asztá ugy utánna lētt a lakodalom, esküvő ēty hetire még.*

— Mit adott ajándékba a vőlegény a kézfogó alkalmával?

— *Hát, ennekēm husz forintos arant adott.*

— Gyűrűt?

— *Nēm, ara... akkor még minálunk nēm vót gyűrű (?), akkor még az nēm vót a fíjatalokná, hogy gyűrűt (?) aggyanak. Hanēm ity píszt attak. Azutá mēg vettek a... nászajándígba akkor, ennekēm szíp ēty pár sárgo türöccsiz-mát vettek, a utám bársonkendőt, szóval több ijen ruhafélit is vettek. Azelő*

gyűrű nem vót, csak ezéket atták ajándigba. Viszont a menyasszony, am mēk kendőket adott, valami hét vaj nyóc kendőt adott a vőlegínnek jegybe. Oszta mikor odakerūt, visszaadogatta neki, osztá használhatta.

— Ki hívogatta meg a vendégeket a lakodalomba?

— Vőfin, két vőfiny, két vőfiny. Azok mind a... ugyan há... ugyan | kettő, de hát mind a két házru szót°. A menyasszonnak is vót vőfinnye, a vőlegínnek is vót. Osztán akik mēg lēttek híva, mer csak jobban ugyē a rokonyok, ismerősök, azok ēmēntek. Osztán összemēnt az egész rokonság. Jóbarát.

— Melyik háznál tartották az ebédet meg a vacsorát?

— Az ebédet a lējányos házná tartották, vacsorát mēg a vőlegínyēs házná. Akkorra odavitték a menyasszont°, mire a vacsora vót°. Azē' ēty kevés vacsora vót a menyasszonná is, akik ot marattak, mēg a rokonok, akik nem akartak lējünnyi. De ot má nem... oan siratónak monták aszt ott.

— A menyasszonyt mikor kérték ki? Mielőtt elmentek esküdni?

— Nem. Bent, ugyan akko is montak rá ēgy versēt, a menyasszonra, mikor mēntek eskünnyi, de mikor osztá mēgvót a vacsora, az asztaltú kirtik ki. Ot hosszi versēt montak° a násznagyok, azok vótak, azoktú kírte a vőfiny, a násznagyoktú. Osztán ugy°... csinátok ojan viccēket°. Fölattak ojan mes'ēket a násznagyok, hoty ha esztēt mēkfejtí a vőlegíny urunk, akkor kiaggyuk a menyasszont. De ha mēg nem fejtik°, akkor nem tuggyák. Mikor az ēn lakodalmam vót, akko is ēggy ojan viccēs embēr vót, osztám monták neki, aṛa is montā, hotyha mēkfejtítēk esztēt° | a szót, akkor kiadom. De bizon nem tutták. Asz monta, hoh hun vótak a Kriszt... az Isten — hugyam mongyam, hugyon gyün ki —. A Nojé üdeje elöt hun vótak a kukoricafődek. Aszonták az Istem mar-kábo. Oszta nem tutta sēnki sē mēkfejtenyi. Hát... osztá...

— Ez volt a tréfa...

— Ez vót a tréfa hozzájjo. Csinátok ám nagy...

— No és menyasszonytánc?

— ...maskurákat.

— Maskurákat. Mi volt a maskurával?

— Mi vót? Begyūt két fijatalember. A... először a vőfinyēket akasztották föl a paf... plafomba. Főkötöttik dērēkáná. Akkor lē köllöcs csókúnyi a nyoszójóknak. Addig nem erēszttēttik lē, koszorulsējányoknak. Azután mēg a vőlegínt kötöttik fő. Asz mēg a menyasszonnak köllött°...

— Lecsókolni?

— Hógynē. Asztá igy° csinátok ojan viccēket, hogy° másnap mēg osztán° csinátok az uccán ēn nat... ēn nagy járdst, arra láncod zörgettēk, mindēn fēle... beszalattak, (minden, olyan) viccēket csinátok°, egész ēggy° | maskurák (?) vótak másnap is. ⁴szot ot járták a falut, akik ot vótak, a lakodalmások. Má az én időmbe.

— Hát a menyasszonytánc mikor volt?

— *A vacsora utám, mikor (kijött) a... az asztātű. Mikor kigyűtt a vacsóraru az asztātu, azutál lèt mingyá a mēnyasszontánc.*

— És mit adott a vendég a menyasszonynak?

— *Hát, píszt attak, ki mennyit szánt. Autá vót, aki hát⁹ közelebbi rokony, asz keszke... kendőket, edínyeket, ijesmiket attak.*

— Milyen táncokat táncoltak abban az időben, amikor a néni fiatal volt?

— *Tuggya isten, csárdásnok hiták, cēpēdlinek, mēg vālcēr, mēg... nēm is tudom má.*

(Elmondta: özv. Tánczos Andrásné, sz. Baracscai Zsuzsánna, 70 éves)

Dudar, Veszprém m. A felvételt Balogh Lajos készítette 1963. márc. 18-án.

— Tessék elmondani, hogyan volt az a jégeső!

— *Kihajtottam a marhákod, dibe... vasárnap | dibe vót. Mēgēttem az ebédet, tiszta ruhát vēttem rám, mēk hát szómakalapot a fejembe tēttem, hát autá idēsapám aszonta szēgi, hājcsam ki űket, legaláb mēg estelik hát legēnek, jólaknak. (Áztán) borgyu vót, hát nēm vót ki addig istállóbú sē. Oan tavasszā lētt, osztá em mēk hát ugyē nyáron vót, āgusztuzsba. Hát osztā aszt is ēhajtottam. Hát mire ippen odaírtem vóna, hoh hát maj legētetēk, nēm... nēm tuttak legēnyi sēmmit sē, neki köllöt hajtanom az ērdōnek. Az osztapi határná, ot vót a fōdünk, hát osztá nekihajtottam az erdőnek. Hát av vót a szērēncsēm mēk, hogy az erdő, hát árnyik vót, mer onnan gyűtt, onnan Szenkirá felű, Hōmök (?) felű. Nāgy⁵ vót, fēkete fōjhō. Hát mingyá ottan a szél, a jég mingyá. Esētt a... ijjenēk ám ē. Kiverte a fejemből asztā a szómakalapot. Hát mire, mire onnand ēgyűttem idájig a kērtēkig, amin vannak ēēk a kērtēk, hát mondom akkor idájig jártom a... a jeget, mezitláb. De akkor asztám má csillapodott, mā akkor csillapodott, de ojan vót ám, oan üdō, hogy nēm láttom, ē⁶ | hogy... nēm láttom el annyira, mind ide az a lepōdōruha ja. NaGY, nagyon nagy vihar vót. Az asztā... hajtottam autá, hajtottam hát egīszen az erdő (kōrül?). Ēggyik felű erdő vót, másik felű mēg a kērtēk vótak, ot vót ēggy ut. Hát mire idējírtem ā... , má urasági lakta... urasági vót. Ot vótak a fenyők, oan apró fenyők, má kērt vót. Tan⁷ nagy, magas nyárfa vót, āra gyűt lē osztā a visz. Hát ot mā osztā akkora visz fōt, hoty | nēm tuttak nekigyünnyi a marhák. Fēlig-mēddig nekimēntek, de osztā ojan... átcsapott a teteji, hátán a... a víz, autá visszafordútak. Annyi eszük vót, hov visszafordútak. Osztā muszāj vót ott oszt annyit várnyi, míg az esō csillapodot, — vagy a... nēm az esō, mā akkor nēm esēt, hānēm a víz, visz, — hogy ēk kicsics csillapodott. Hát asztā ugy... azutá ugy gyűttek áttō,*

⁵ Emfázis miatt hosszú a magánhangzó.

⁶ Tagadószó.

⁷ Valószínűleg: Ottan.

akkor má osztá a kizsborgyu is át tudogy gyünnyi. Nëm is tudott, mer akkor, mikor ëvítte a visz, hát osztá nëm ezënn a felín gyütt, ahunnā át köllöt vóna még neki mënnyi, hanëm a másik felű, ahunnā nëm köllött asztá a vizëm mǎ ätmënnyi. Hát osztá visszagyütt oda ahunnā... ahun vót, ot vót am még akkor a marhákko. Sittam-rittam, hogy ëvítte a bõrgyut a... a viz, osztá hát jó messzi ëvítte, mire hoty kiöntöt a medribü a... a visz, (aztán ott) szijjéfót autá a viz. Hát ott asztá menekűt még a bõrgyu. De akik ëre a félën (?) vótak, marhákko, mi hát, āra — aszonták — hetet agyonvert a... izé, jég.

(Elmondta: id. Papp János, 87 éves)

Naszály, Komárom m. A felvételt Szépe György készítette 1961. febr. 24-én. A gyűjtő egy-két esetben a saját kérdését nem vette fel magnetonra.

— Őszi vetissē mikor v́gesztünk, asztá akkor betakarítottuk a répát — ugyan hamarabb a krumplit —, krumplit betakarítottuk, répát. Akkor asztá lëváltuk a koc... kukoricakórót, hazaszállítottuk, trágyát hortunk télën. Asztá abba az időbe má csak télën trágyahordás vót, étetís, tavaszi munka mikor mëkkezdődött. Ijenkor asztá tavasszā ëvetëttük a tavasziárpát, tavasziárpát ebbe az időbe. Trágyát hortunk ujra, krumpi alá, répa alá, ëvetëttük a répamagot, krumplit utánno. Ëvetëttük a szöszösbükkönt vagy bükkönt, ijesmit eëket a bükkömmagokat, tavasszā, asztán gyütt utánno a kukorica, kukoricavetís. ^{Sztán} kukoricavetís utám má nëmigën csinátunk mást, mint fogasótunk, hengëresztük a buzákot, lëhengëresztüg, boronátuk — sztám még mi jött utánno tavasszā —, mind ijēⁿ dógok gyüttek. Ë lët krumpli, kukorica vetve, sztá mék | vetëttünk csalamádét, asztám mëkkezdött (?) ujra a kapállás, répakapálás, krumpikapálás, kukoricakapállás. Ezék mëntek kéccër, be vótak munkávo. Sztá akkor ujra mënt a takarítás, ugyam (most itt?) gyütt az aratás, z aratás,⁸ masinázás, elősször arattunk, vót úty, hogy őszí... őszíárho vót az ëső, asztá arattuk a tava-sziárpát, arattunk utánno buz... rozsod, buzát, az má jobban ëccërre írık. Sztá akkor ëkëszttük a csíplist, csíplis után | z embër⁹ bevítte a hombárbo a gabonát. Akkor mëgim mëkkezdődött a tallószántás, mikor a masinázásnok víge vót. Sztá akkor újonnam mëntünk forgatót szántonyi, má másoccor keverõre. Tá mëgin-csak mëkkesztük a | z őszí¹⁰ krumpliszëdist, kukoricaszëdist, ősszë. Répát betakarítottuk ősszë. Tá krumpli, répa, eb bevót, ^{sztá} mëgin nëm vót ot más (tenni-való), min trágyohordás.

— A lóhúzó gíppë, lëállítottuk a gépet, mikor be vót takarítva. Három lovat befoktunk, avvā masindsztunk. Hat aszon rázott, kettő mëg adogatta fő, ëggy embër ëtette, asztá akkor ujra kirostányi a magot kéccër. A masinázás abba az

⁸ Az adatközlő kiejtésében így: ... a zaratás, zaratás...

⁹ Az adatközlő kiejtésében így: ... zembër...

¹⁰ Az adatközlő kiejtésében így: ... a | z őszí...

időbe így mēnt. Valamikor hát a nyomtatás mēnt még azelőtt. Má én gyermekkoromba is mēnt, de má az én gyermekkoromba jobban lóvā masinásztunk.

— Tetszik még emlékezni a nyomtatásra?

— Hógynē, é is nyomtattam.

— Tessék elmesélni, hogy volt, mert én nem hallottam!

— Nēm?¹¹ Ā... mikor még lóhúzō masina sē vót, a nyomtatás úgy vót, hogy beterítēttik a szűrūt buzávō, asztá akkor ráállítottak két lovat, vagy nīgy lovat, akkor asztá úgy nyomtatták, gyúratták a lovakkā, asztá akkor asz rászták, pörgettik ott. A nagyon sok munkábo kerūt, ot pörgettik, átforgatták, mēgin gyúratták ottajd (?). Sztá akkor | asztám mēnt még a rostáro, mikor betakarították a fődrü. Szēlētik. Ev vót a izējje néki akkor a nyomtatásnok. Még ros... még rosta nēm vót, akkor szēlētik erőssen, még akkor rosta sē vót. Vótak oan helek, hogy nēm vót rosta, csak szēlētik, földobáták, (asztán) szēl vitte ki a pōjvát.

— Hogyan megy, tessék elmondani az öntözést!

— Az öntözist? Hát abba az időbe (itt) gépek nēm vótak, kannávō hortuk a kertíszetre a vizet. Vagy ul locsótuk ki fojóbú rá. Ugy öntösztünk. Igēⁿ, kannágbú öntösztünk iket. Kertíszetēt.

— Nēm vót még akkor.

— Hát mikor úgyē észalattak a lovak, főborút a szénásszekér, akkor asztá sok magvesztesīg vót ot, ha gabonávo izétek, asztá vagy lábo kitörött az emberek, vagy mi. Sztá naty fárotságbo kerūt az.

— Miért visel ilyen nagy szemüveget a Horváth bácsi?

— Mēr? Azér viselēk ijen naty szēmüvegēt, én a á... izénē vótam én, az álotokná, és ottan (nékem) szēmejim nagyon izé, mēg'gyöngűtek, és nēm tok veleg (?) jól látnyi, asztán kórházbo vótam három hétig, ot mēgopēráták, sztá azúta (?) a fejem isz szídül, azér még nēm tok mēnnyi munkáro, felesīgēm mēgy.

— Ott az állatok körül mit végzett?

— Álotētetis... álodgondozó vótam.

— Tessék elmondani, hogy melyik állatnak, mikor, mennyit adtak!

— Mennyit? Hát mink nēm tuttuk úgy mēg... álopittanyi. Darábu attunk nékije két kilót. Kēt kiló darát, takarmánt, an nēm vót kiszabva neik, hogy nīgy-öt kilót, amējik ugyi mēk... mer naggya keverve vót, asztá úgyē nagyobaknak többet attunk, az apróbnak kevésebbet.

(Elmondta: Horváth József, 65 éves)

Úny, Komárom m. A felvételt B a l o g h L a j o s készítette 1964. január 8-án.

— Tavasszal milyen földbe vetették a kendert?

¹¹ Emfázis miatt hosszú az ē.

— Tavasszal rendes, friss földbe, szántott földbe elvetítették, s kikelt, akkor... mikor kikelt, hát nyílt szípen, és akkor, mikor megnyílt, a virágossá... [Valaki bejön a szobába.]

— Ott hagytuk abba, hogy nőtt a kender...

— ...megnőtt, és a virágossá kiszélték a magvas közű, aszt elásztották, és abbú lett a szép¹² kendő, és a magvassá pedig hatyták megnyíni, s a magvát kicsípolták, és abbú lett a goromba. Zsáknok való kendő. És asztat elásztották, kitilószták, ki | gerebenyésztek (?), és még... elkészítették, és mekfonták, s mekszűtik.

— Hogyan áztatták a kenderet?

— Vízbe rakták, és lefődétik, le | nyomták, és akkor, mikor má ázott egy... megmészlik, hogy elégendő-é. Ázott, akkor kiszétték, mekszáritották, és úgy törték. Tilóták, gerebenyésztek.

— Volt a közelben kenderáztató?

— Fojógba nálunk csak, ilyen patakogba. Ném vót it közelibe. Szomszít faluba, ot vót rígönte, ott ásztották a tóGba. Tinnye tóba.

— Itt tó nem volt.

— Ném. Csak a... fojóGba. (Ott a nagyban.) Akinek több vót, évitte a tóba.

— A fonás hogyan ment? Összejöttek a fiatalok?

— Hát vót, (hogy) összegyűttek a fiatalok, az öregebbek mégin külön összegyűttek, és úgy fonták először a finomabbat, és föl | motollászták, és asztat meG | izétk, ász... megim még | til... izétk, szapútták, és föl | izétek gombolagobba, és úgy vitték a takácsbo mekszűnyi.

— Télen fontak?

— Télén, télén. Nyáronn a munkáját vígesztik, és a más munkát. Csak télén. S tavaszkor mek hát má elkészítették a gombolagokat, és úgy vitték a takácsbo mekszűnyi.

— A háznál nem szóttek?

— Minálunk ném. Ném vót szívís.

— A takács mit szótt a kenderből?

— Szűött kényér ruhákat, törűközöket, lepedöket, és zsákokat a gorombábbu, a magvaZsbú valóbú zsákokat szűt. És osztán oan szalmazsákokat. Ijesmit.

— Csináltak mintásat is?

— Mintásot is csinátok, akkor vettek fonalat, eszt a tilosfonalat (?) vagy ami... vaty kéket, és aszt közibe szűte a takács szíp mintáro. A... abrosznak is a közepire, és a törűközőnek pedig így, egy húsz centire a szilibe. Húsz centi távolságro, má a szilítü.

— Hogy szótte bele a takács a csíkot vagy a mintát?

¹² szebb

— *Hát ugye az... annak vót ahó való kiszlete, amit mikor köllöt vóna izényi eszt a szővist, hát aszt akkor szűte bele, mikor annak az üdeje vót. Hát am má aszt tutta, hoty hugyan.*

— *Fehérítették is a vásznat?*

— *Mikor meglétt, akkor megincsak kifehírtették hamuval.*

— *Hogyan csinálták?*

— *Alúra tettek oan fákot, és rá a ruhákat, hogy nē a (fenekéhez elérjen), és akkor rá a hamut, egy másik lepedőre, oan öregebre, és arra fojton öntöttik a meleg vizet. Először nēm ám forrót, osz mindig melegebbet, mindiG, és utóbb osz az fölforrot, akkor osz abahatták, és egy nap álnyi hatták, vaty két nap, és akkor kiszóttik, s vittik a fojóra. Ottan jó kiszapúták. És akkor má szíp fehér vót. Kifagyot, kiszárott, és szíp fehér lett.*

— *Mit varrtak a vászonból?*

— *Hát má az én idő... koromba csak, rigēnte vartag belülle alsónadrágot, mēg ingeket is, firfiaknak. Mēg nőknek félingēt, mēg aszt a pöntölt.¹³ De má mi | korungba, akkor csak lepedőt, asztāravalót, törűközőt, kēnyerruhát, zsákot, ijesmit. Akkor má mást nēm csinátok belülle, mer má akkor gyócs vót, és asztat hasznáták föl.*

— *A régi öregek milyen ruhában jártak?*

— *Posztóba ünnepēn, és angolbőrféle ruhábo köznapon, és osztánn ez a trikóruha. De nēm így vót, mim most, hoty tudom ém mennyi vót egynek, sē az én apámnok, sē testvirēmnek, sē sēnkinek. Örūt, hotyha vót neki két-három öltözet ruhájo. És az ünneplőt is belü flanēl vót, vaty kík pargēt, az a cérnarpargēt, és kifördította, és köznap abba járt, vasárnap pedig mēkfördította, és a posztót vätte föjjüre (?), vagy a szövetēt. Ki mit tudot vēnni. Nēm vót ojan sok, mim most, ab bisztos. Hát a ... falun, nēm beszilünk az urakru.*

— *A vászon ruhákat hogyan mosták?*

— *A... annak a mosáso, aszt is tudom, mer kislá" vótam még akkor, de tudom. Az beásztották, előző nap beszappanyoszták, és akkor asz nēm dörzsöhetete, mer asz kemín, kírges vót, belerakta ēty szapullóba, s annak a szapullónak vót egy ijen dugaszó (?) fájo, akivel a vizet kiengette, vaty csapja, és asztat berakta mint szípen sorba, a (legtetejére) fahamut tett. De sok fahamut. S arra öntögette a meleg vizet. Mikor osztám má forrot az a ruha, annyi sokszor öntöt meleg vizet, akkor osz abbahatta. Abba hatta ányi egy napot vaty két napot, és akkor újbul a fojón kiverēgette aszt a ruhát. És nagyon szíp lett avval. Asz tudom, mēg láttom a rigi öregēked, de magam nēm sokat csinátom, csak lepedőket. Íty csinátom.*

— *Valasó nem volt még.*

— *Mángolló, ahhoz vasalló nēm írt sēmmit. Mángollófa.*

— *Azt hogy csinálták?*

¹³ hosszú női inget

— Hát eggy oan, mind ā... kivel téstát nyújtak, oan sodrófa, ęty kicsid gorombáb, avval fölcavarták. S még van a palláson ęjen hosszú fa, ijen szilėsses, annak vótak ijen göröngyei. És avval ęty sodrották, hoty... és mękpuhították a vásznót. Nekünk még megvan az a... még az a fa is, akivel vertük a vásznót, hoty kivergyük belülle aszt a hamus, piszkos vizet. Mer aszt ęty köllöt kivernyi belülle fojón. Mindaddig vertik, még tiszta víz nēm fojott a vászonbul.

— Nyáron vagy télen mostak?

— Hát aszt ęty szokták esztet leginkáp, hoty kora tavassza má kszútek a nyárro, mer nyáron töb munka vót. S mikor a legnagyobb munka vót, töb ruha vót, férerakták, de má ősz felé osztán télire elkészítettik a tiszta vászonneműt. Kéccēr-háromszor, kinek hugyan vót ruhájo. ęty szapút, szapulásnok monták.

— Milyen lakodalmi szokás volt régen a faluban? Hogyan hívogatták a vendégeket?

— Régebben męg ugy vót a szokás a lakodalomnak, hogy | mękhíták közelbe a rokonokat, vaty ki, hogyan, vőfínyěk áltol. Két firfi vitte aszt a kendőzsbót, és rajta a narancs vagy alma, rozmaring, és męnt házru-házro, versęket mondott, és mękhíta ja rokonságot. És azok męk hát előte napogba, má a rokonság ęgyüt sütöt, főzött, aki hát háshó tartozot jobban, elkészítettik. Kor osztáh hát ęty tartották a lakodalmat, hogy | mękfelelően ęsszegyűttek, és mękfelelően vót is mit ęnnyi, innya, az bisztos.

— Melyik háznál gyülekeztek a vendégek?

— A vőlegínyės házná ęsszegyűlekěžett a vőlegínnek a rokonságo, a męnyasszonyi házná a męnyasszonyi rokonság, és a vőlegínyhásztul męntek a vőlegínnyel ęgyűtt a lęjányos háshoz, és őt kikirtik a lánt, és úgy męntek az ęskűvőre. (A leány) az ő násznagyávól és nyoszozulányoival, a vőlegíny męg az övėvel, és visszafelė, mer szípen, párbo gyűttek haza. (Valaki közbeszól: A cigányok męk húszták.) Húszták. A templomig is, męg vissza is.

— A templomba ki vezette be a męnyasszonyt?

— A násznagy vezette be és a nyoszozulány(ai). ęgymás mellė a padba, külön-külön ętek. És úgy a plėbános ur kihifta őket, és kimęntek. Má ott asztá az oltár előtt a vőlegíny a męnyasszom mellė át, és a męnyasszonná az ő násznaggya vót, a vőlegínnyė męk szinte az ő ná... a vőlegín násznaggya vót. És úgy męnt a... a... ízėjük...

— Kikérés volt?

— Vót, vót. Annėkű nēm is vót.

— Azt hogy csinálták?

— Hát ugyė, ęty, hogy mindėnki sirt. Elbűcsúsztatták a ędėsannyátul, ędėsapjátul, testvırjeitűl, és kikirtik, hotyhát engeggye męk, hoty | ez és ez elvėhesse és męgesküdhesse, hát szóval szípen vót, nagyon szípen. Sírás nėkű nēm vót.

— A lakodalmasháznál hogyan rendezkedtek be? Szobába, sátorba?

— Hát nyáron kint az udvarba is, męg a szobát ki... bútorokat elhejészítik máshova, hogy a lakás üressēm mara... üressēm maraggyon. Csak asztalokká

lëgyën körűrakva. És ëvis, ivás, ijesmi ot vót jobban, s az udvaron vót a mulatás. De hot (?) télëm bizom mindënki behurcókodott a melegre. És ot tartották a szobágbo. Konyhábo, szóval az egisz ípüledbe. Kihordoszkottak, és ki, mijen vendíggë rendőközött, asszerint adot hejet.

— Hány napig tartott a lakodalom?

— Van akiné ëgy nap, van akiné két nap, mikor, hugyan, kiné. Lékfőjje csak aszt unta mëk, hogy má álmos vót, és fárot vót mindënki, ész ballagot haza lëfekünnyi. De máskülömben hát a koszt csak mindënkíné mëgvót, mer ugyan annyit kízítettek, hoty hát még maratt, töb, mint fele. Asz lëhetët mindëhun hallanyi, hogy | még ëggyet lëhetët vóna kiállittanyi.

(Elmondta: Molnár Jánosné, sz. Rákóczi Gizella, 72 éves)

A szöveg lejegyzésekor ö-zhető szavakban néhányszor ö, ő, ë féle hangot hallottam. Ezeket így jelöltem, de valószínű, hogy csak a magnetofon labializáló torzításai.

Hodos (Vydrany), Csehszlovákia. A felvételt K o v á c s I s t v á n készítette 1963. ápr. 27-én.

— Há vót minëküng bizon töpször disznóng, de ëccër úgy jártunk vele, hoty | má egész... egësszë" oan hasas vót. Má vártuk, má az uram vitte a szál-mát, hogy má mëk fog ellenyi, ā (?) is, aszt mongyák, úsz szokják mondani, hōgy ā (?) kisütöt, kidöntöt, kidöntött, úgy mongyák. Há mikor, hogy mëg-malacozik.¹⁴ Asztá rëggë főkelëk, má fijaim még ithōn vótak. (Nos?) aszongya a én fijam, hogy idësanyám, mink nëm fogunk ám ëd disznót së ölnyi, mer mon... aszongya, hoty há ki vótak rakva dëszkára hét is. Hét. Jëzus Krisztusom, én fölugrottam a ágybú, akkor it hātunk ë, it vótunk ë. Kimëgyëk, há a disznó mëg van dōgűve. Mëg van dōgűve, úty, hogy a láboji ijen hel... össze, össze vótak a hátúsó is, mëg a | elsők is. Nëm mozgot. Mondom nekik, kējetëk fő, mer há | mëk kő asz níznyi, hoty há mi... mi baja (van?), vágjátok el a nyákāt, osztám majd mëkpucújuk. Na há mëg is pucútuk, osztá sëmmi baja nëm vót, mind a vírkamorábo vót a vire. Hét malac vót benne. Montam ëgy izének, ëty fokhúzó embër vót, az ojan orvosféle vót, mer fogat is húzot, hoty törtinyik az, hotyha a dó... a disznó bal felin fekszik, ā | hasas, hà akkor elalutt, elalutt. Nëm, nëm vót sëmmi baja së, elalutt. A szílim mëgnyomta ja, má a malacok nagyok vótak (oszt?) mëkfulatt. No há asztá" vótak malaccajink, há bögyűtük (?) üköd bizo". Sokat veszöttünk. Elösször ád nëik az embër, ha fej tejet, krumpit, elesi-gët, ijen (kemény?) elesi-gët is ád nekik. Asztám mikor hizlallásro kerül, hát akkor is kukoricát vaty srótot, vāgy ammit mëgëszik. Na asztán öltünk is jókot, jó kövérekët.

¹⁴ A második szótag is hangsúlyos.

— Mikor levágják a disznót, mit csinálnak vele?

— *Hát aszt úgy bontják itten fő, nem úgy, mind a hentés...*

— Először mit csinálnak még vele, hiszen szőrös, szőr van rajta...

— *Hát a különös szőr van, mostand, mostand ojan divot (?) van, hoty há ed darabot levésznek róla úgy füstöletle", vagy még nem pörzsűlik még, mer asztat hásznáják a lábbeliknek.*

— Régen hogyan csinálták?

— *Akkor csak mēkpörzsűtik úgy egésze. Mēgvakarták, (azután) főtētik | asztāra, vagy nēm asztāra, hanēm ojam magos hēre, hogy (ahonnan) könnyű vót főbontanyi. Kiszēttik a lábójit elősször, azutām bēső részit, nā (?) asszonyog bontották föl a belet, abbú csinánok hurkát ugyē, tōtelikēt. Mēgmossák szípē, embērēk mēg besózzák a teknyōbe a húst, āsztām mikor má... meddik szokják tartanyi, akkor főtēszik füstre. Így, így mēgy osztán ē.*

— Mit csinálnak a vérivel?

— *A vīrivē? Há mindēnre hásznáják asztat. Csinánok vīrēshurkát is, az mēg job, mind a fehīr a rizsávó. Ēn jōp szerettem mindíg aszt a vīrēssēt. Mēg-ábáják a vīrt, osztām mēk... mēgōllik.¹⁵ Úty tēszik hozzájo.*

— Hogyan csinálják itt a hurkát?

— *Úcs csináják, hogy a rizsát mēkfőzik, asztā tēsznek hozzájo, mīnk nēm szoktunk, ēggyik helēn tēsznek kēnyeret hozzá vagy zsemlét, de ēn embērēm nēm szerette, mer... hamarēb mēksavanyodik kēnyīrtű. Mīnk csak pusztā rizsāt. Azelőt vót az a kōleskása a hurkánok, av vót igēn jó, az a | igēn apró szēmű... kōles. Tuggya az űr, mījen a kōles!? Asz mēg... izētik malomba, leszēttik a haját neki, s abbú vót jó kásó. Hurkábo asz tēttek. A fehīrmájozsba mēk csak rizsāt. Hà ity hásznáták a vīrit, a vīrit, tēttek... vam burslī¹⁶ is ojan vīrēs, mēg nēm... vīrtelēnt is csinánok, de ha akar valaki, hà vīrt is tēsznek a bursliba. Há eszt csak arra h sznáják. No asztán tēszneg bele, ami kō, borsot, mit, paprikāt, abba ja rizsābo, mēk sok húst mēgōr'nek, jó sok húst mēgōr'nek belēje. Osztām mēktōttik āva a tōttōvē, télēn elāt ēty hétig is, amikor hideg vót, mēkfagyott. Há így vót a disznóólis.*

(A gyűjtő kérdése itt lemaradt a hangszalagról.)

— *Hát mēglēhetōssen vótunk, hun ity, hun űGY. (Nos?) mēg vót úty, hogy ala... mellettem is vót ēgy zság buza. Gyōttek mindíg rēkvirányi, asztán gye-rēkēk vótak akkor, ha nēm lēs z kēnyīr, micsinálunk. A ágybo is tēttük a buzát, ēduggattuk, micsinātunk vele. Így vót bizo". Hát bizo sokféle nēm vót. De há azír csak mégis mēgvótunk. A utósó fījam ippe akkor szūletētt, tizēnnígybe.¹⁷*

— *Azoknak vót legellōjük, a gazdag embērēknek, aki aszonták, hogy bur-sulok. Hát osztā azoknak vót. Tōp tehenyēk is, nēmcsak ēty-kettő. Jó gazdák vótak. Há mit mongyak rula?*

¹⁵ A második szótag is hangsúlyos.

¹⁶ disznósajt

¹⁷ A harmadik szótag is hangsúlyos.

— A tehenekről, hogy hogyan lehet felhasználni a tejet!

— *Hát úgy használták úgy kis... én mikor úgy jártam, keresköttem, há vittem asszonyoktű tejfölt, kis koromba, tūrót.*

— Hogyan csinálták a tūrót?

— *Hogyan? Hà mēgalutt a tej, úgy, hogy mēksavanyodott, mikor má ojam mind a... má kemény, kánābo is mēgáll, akkor odatēttik melegre, de nēmigēn forós hēre, úgy, hogy lassū melegēdēt át. Oszta akkor kitōtōttik acskóba, mēgnyomtāták, akki mēgnyomtatta.*

— Mivel?

— *Kū... tēttek rá, vót... van... vót ojan tūrónyomó, vót igaZ. Ojan... ijen kéd dēsZka vót ē, osztán srófja vót nēkije, ēssze vót csináva, oan tūrónyomó. Hotyha akarták, há jobbam mēkszorították, avval a srófjávó, am mindēn fábú vót. Fábú. Tejfölt mēg mēkköpűtik, há asszonyok ittend, ēvűttik mint Szērdahēre, ott árúták a piarcon. Ittē", it nēmigen vēt tūlök ijē" asszom, mind én is, mer nēkünk is vót tehennünk, há magunk szűkségünkre vód, de azok a gazdag asszonyok, azok ēvűttik Szērdahēre a tūrót, tejfölt, tojást, mindēt. Évűttik.*

— És a vajat?

— *Há vajat, vajat nēm úgy atták kilóra, hanēm csinátak ojan kicsi, ijen gömböllūt ē, nēm tom én, hán dēka vót, aszt osztá atták valamennyijér, ammi mēg vót nēkig gondúva, hogy mennyijér āgyāk. Én má el is felejtettem, hogy meny... úgy atták, oan kicsin darabogba.*

— És mibe...

— *Papirozsba.*

— ... a vajat, vajat...

— *A vajat, vajat. Na a vajat, az a vaj vót az a írósvaj, há ez beletēttik papírba má.*

— *Ha összegyűlt a sok szennyes ruha, hogyan mosták régen?*

— *Hogyan? Úty, hogy beásztottuk, osztá dōrgécsűtik a kezünkē. Mēg nēm is vót mēg mosópor sē idēzs gyērēkēm, hanēm a... amit tū... tūzētünk hamut, há asz féreraktuk, osztá asztad beletēttük dēzsábo, úgy monták, sábbó, rátōtōttünk foróvizet, abbú lett a jó lūg, az ojan síma vót, osztā" abba ásztottuk mēg, mēg asz melegítēttük fő, abbú mostuk mēg, három, nīgy lēbū. Bīzō. Oszta āhun vótak azok a gazdaembērēk, ugyē azok fōddē dúgosztak, kāsátok, azoknak vót ojan vászongatya, ab bepiszkolódott, aszt ōlig vót ám kimosnyi. Mēk köllöd dōrgūnyi. Én is ēmēntem mēg máshová is, gazdahēre mosnyi. Fōkētem két órakor, hazamēntem ēfélīkor. Bizon. Így vót. Hát mikor... mikor má mēgmostuk, ēgy nap, úgy mim mámo, hát egész nap ētōt vele a mosássó, (avval) a dōrgülissē. Akkor beleraktuk nāgy-naty szapullóba. Annak a szapullónak csapja vót. Oszta este tōtōttünk rájo, vót nagy vasfazik, akkor nēm vótak porheltēk, ijem mim mostant, hanēm ojan rakott | katlan vót. Ot vót nagy vasfazik, abba melegítēttük a vizet. Osztām mindaddig tōtōttük arra ja szapullóra, mīk csak*

nēm forott. Na. Este. Másnap mēg (így) patétuk.¹⁸ Három-nity sáf¹⁹ ot vót vízzel, osztán abbul a... abbú mindēggyigbű mēk köllöt patényi a ruhát, pētyēgetnyi a patéllóvā,²⁰ vót ojam patélló hozzájo. Télēm, mikor hideg vót, há akkor ezēn lefagyott a izé jē, ruhánkrú a csap ē, ojam, mind a cukkor, ojan hosszú, mim mikor a szērharul²¹ ul leóvad a jék, há úcs csak ojan csapok vótak a ketinyünkön. Ot patétuk a gané tetejinn, öreg embēr (arra) a... gazda horta oda ja vizet. Asszonyok mēg mostak. Így mostunk. Keservesseⁿ. Há, úgy mostunk, mind a dalba van, hogy ijje mosot, nappā vasāt, jaj, de keservessen tartott. Bizony így vótunk, a gyērēkēkkē, há.

— Amikor kimosták, mit csináltak a ruhával?

— Mikor kimostuk, akkor kihibátuk,²² hogy nē lēgyēn lúgos, osztán főterétettük kötélre. Hotyha esēt a eső, akkor pállásro terétettük, ha nēm esēt, akkor kint.

— És ha megszáradt, akkor...?

— Mēkszáradt, akkor mángútuk. Sodrófára tettük, mēg ojan patélló (formával) így mēgmángútuk ē. Ugy vasátunk. Bizony igaz.

(Elmondta: Csomor Györgyné, sz. Csomor Mária, 88 éves)

Ebed (Obid), Csehszlovákia. A felvételt K o v á c s I s t v á n készítette 1963. ápr. 21-én.

— Még milyen más szokás is volt?

— Karácsonkor pedik, karácsony előtt, akkor pedig izét... ádvēndba szoktunk pattognyi ustorrā, gyērēkēk. Az asz jelēntēte, hogy má közelēdik a karácsony. Ugy, mind a pásztorok, úgy várták a karácson-t. Mi is úty pattoktunk, és hát ugyē esztet szoktuk úgy izé... mindēn évbe.

— És húsvétkor?

— Husvítkor pedig locsótunk, de nēm úty, szagosvízzē, mind máma, hanēm vizipuskával, vagy rocskábú öntösztük mēg a lánt, hotyha elfokhaítuk létánija után a izēn... uccān. Még nēm vót ez a szokás, hogy izé... elmēgyünk, és hát öntözünk szagosvízzē. Ha má vót is valakinek (vagy nem tudom) szagosvize, az csak narancshéjbú vót, kiásztatta, és az vót a | ēgyedüli szagosvíz, amivē öntösztünk.

— Hogyan csinálták a vízipuskát?

— Ā... vízipuskát pedig úcs csinátunk, hogy a... bodza, bocfa nevezetű fa. Ennek vastak héj... izéje van, bele. Esztet kitótuk, a belit, és asztánd csövet csinátunk a végire, hogy víkonyan vīgyēn. És hát izé... természetēs, hogy izét csinátunk nekije, tolót, amivē kitótuk a vizet. Úty, hogy a tólónak a végire csinátunk

¹⁸ mosófával súlykoltuk

¹⁹ dézsa

²⁰ mosófával

²¹ ereszről

²² kiöblítettük

tunk kódzbú, hoty szorújon a puskábo, hogy a vizet miné szorosabban és jobban kivihesse. S evvê öntöszünk, ha másképp, egyéb nêmm tuttuk a lánt êfogni. Ez vót a izé... szokás akkor még | a tízennígyes háború előtt.

— Hogyan nyomtattak régen?

— Az én gyerekkoromba még lovakkā is nyomtattunk. Nyomtatásnak mon-tuk asztat, hogy a lovak járták körül a beágyazot | gabonát, jószágot. Buzát vagy árpát vagy rozsot, mi vót az, amit kellett éppen akkor nyomtatni. Aszt mēkfördítottuk, kéccēr vaty háromszor. A buzát háromszor köllött fordítani. Az árpát asz kéccēr is, hotyha jó száraz vót, aszt kéccēr, elég vót nekije. Beágyasz-tunk árpábú három és fél kērésztd, buzábú nêmm lehetët, mer annak hosszú szó-mája vót, azí mondom, hogy ebbú csak ěžét, két és fé kērésztd, mer akkor soká-jig köllöt rajta gázókonnyi a ló... lovaknak. Amikor osztán ki vót nyomtatva, akkor szelētünk. Éjjel pedig szelētünk, uty hogy mindēn rēggēre aszt, amit nap-pal nyomtattunk, osztán rēggēre ki vót szelēve.

— Mivel?

— Szelelővê.

— Hogyan csinálták azt?

— Hát hajtotta ěgy, haj... amint hajtotta, a másik kettő mēg... ěgy rakta, ěty húszta a szēmēt, ěty pedik keverte állandójan, hogy a szelelő (?) ki-csurogjon, mer amikor még pējvába vót, akkor nêmm csurgot, hanēmm köllött ětet-nyi, hogy lēcsússzon a rostákra. Amikor má ki vót szelēve ěccēr, akkor má nêmm köllött aszt keverni a szelelőnn, mer az má akkor ěžé... magátú is lēcsúszott. Az vót a tisztázás, má akkor asz mán ojan tiszta lēt, hogy lehetët malomba vinnyi ōrőnyi, vaty pedik hát el is lehetët vetni újbú, amit... köllött a másik ěvre.

— Hogyan arattak régen?

— Kézzel. Kézzel arattunk, ugyi mindēn aratónak vót ěgy marokszēdője. Rēggē kimēntünk, hát koránn, amikor harmat vót, akkor nêmm tuttuk oan ko-ránn aratnyi, mer ugyē a harmat akadájoszte a kaszállást. Mēk köllēt várnyi aszt, hoty főszaraggyon. Amikor kimēntünk, akkor osztán ěkesztünk kaszányi, marokszēdők jöttek utánnunk, mēkfrüstökötünk, amikor má ěgy részt lēvák-tunk (evés) előtt. Asztán dēlig mēgin kötöttünk, és arattunk továb. Akkor ki-hoszták az ebidēt, akkor mēkkalapátuk, ha kellett, a kaszát, és ugyē ěk kis pihenő vót, akkor mēgint mēntünk továb. Akkor uzsonnakor, öt óra táj(on) mēguzsonnásztunk, és akkor dógosztunk este kilenc-tíz órájiG. Mer az azé vót, hoGY | nappal annyit főkötöttünk, arattunk, hogy este asztám má össze köllöt kērésztdznyi, hogy nehogy kint ázzon, hogy esetleg esső gyüt vagy zivatar, nêhogy ott érje a kívit. Összeraktuk, és akkor kigyütt értünk a kocsi. Vaty pedik, ha közē vótunk, hát akkor hazamēntünk, mēgvacsorásztunk és lēfeküttünk. Rēggē, másnap, akkor, ha kötél köllött, akkor korā" főkētünk kötelet csinányi rozs | szalmábú, amit kicsépöltünk. Ha pedig előre vót készittē a kötél, akkor hát ěty kicsit több időnk jutott āra, hogy nêmm köllött oan korán kimēnni. Má

othon fővő. . . megvártuk a fölészárođást. S akkor mikorra kiértünk, kocsivő ki-
vittek természetessen, kötelet, aratóköt, marokszédőköt, mindönt, a gazda. S ak-
kor nekiátunk, és fojtattuk tovább mindaggyig, amik csak vót aratás. Asztán
közbe ugyē a zabot, asz mindik későbre maratt, mer még nēm vót megírrē. Be is
hortunk má jóformán buzát, árpát, rozsot, a zap pedig még akkor, még ződes
vót, asz mēk kēllēt várnyi. És akkor lēarattuk asztat is, de asz markon hattuk
szárqnni azí, hogy lēhessēn csépőlni a izével. . . a többi gabona, jószággal. Mer
hotyha nem kész akkorra, hát akkor pedig ugyi uty. . . uty törtínt, hogy aszt is
lővő kēllēt kinyomtatnyi, ha nēm vót má gép, fönt má beállittā.

— Ha géppel csépeltek, hovő kellett állítani embert?

— Például a lovazsgíppē ugyi nīgy lovő húzattuk a gépet. Attū függöt, hogy
mēkkora vót a gép teljesítmīnye. Vótak ojan gépek is má a faluba ēty-kettő,
akik kivēttik a pējvábul. De lektőbje még ojan vót, hoGY | pējvát bennehatta, és
össze kēllēt tőnyi, és szelelővē kēllēt kiszelēnyi. Amikor má asztām mēg'gyűttek
ezēk a nagyop cséplők, no a kis | gépeknē az ugy vót, vót ēggy ētető, kéveadó, és
vót a nīgy vaty hat rázó. Favillákkā rászták a szalmát, hogy a szēm kihuljon.
Amikor az ágyazatnak vīge vót, hogy má lēmēnt az a két kērēszt, hārom kērēszt,
ami be vót a géphő ágyazzā, az asztagbū lēszēttünk, akkor osztā összetótuk, vagy
be a szēmházba, vaty pedig rakázsbā, hogy osztām mēgim másík részt lēhessēn
csépőlni. Hát ēgy nap ēcsépőtünk ojan húsz kērēszēt, huszonötöt, mikor, ho-
gyam mēnt, mer ugyi, ha gazos vót, akkor az is nehezebben mēnt. Ha szēp vót
a gabona, akkor könnyebben vitte a gép. Vót ēgy lőhajtő, aki állandóan a lova-
kot hajtotta, hotyha lovak jobbam mēntek, akkor jobbam mēnt a csēplēs is, mer
jobban szētte a csēplőgépnēk a foga.

(Elmondta: Révész János, 67 éves)

Összeállította és lejegyezte: BALOGH LAJOS

Nyelvjárási szőveg a csallókőzi Hodosból

. . .ot minnyā | mēg izs betegēttem a gyomromra, a szivemrē. . . és osztā
csak | nagyom beteg lēttem a szivemmē mēg a gyomrommā, | vótam kórházbo
is, | és ottan kivizsgátok, | és | mēgálopították, hogy valami van a gyomromon,
de nēm tuggyák, hogy mi mēG. | Osztā hazagyōttünk negyvenkilendzbe, | akkor
színtēn csak beteg vótam, | inekijóra jártom, | rōngőre, | mēgálopították nē-
kēm asztot, hogy vany gyomorhurutom és gyomorsülledisēm. | Osztā annyira
mēntem, annyira a betegsīgēmmē, hoGY | má ojam beteg vótam, hogy nēm tut-
tam má mēG | asziszēm mēnnyi sē csak két lípíst má, | a szivem fájt. | S akkor
| mēgopērátok nyakamra, | hogy mindēm betegsīgēm attū van, ā nyakamtū. |
Mēgopērátok a nyakamra, hát valamit a szivem javút, | és de a gyomrom továp
fájt. Akkor gyo [!] | nyakamra mēgopērátok negyve, | ötvennīgybe, | ötven-

nígybe, | és gyomromra még megopérátok ötvéhadba. | S ojam beteg vótam, hoGY | nem tuttam még csak egy pohár vizet se behozni. | No osztá javútam, javútam, hát ennyire, hogy má most annyira vagyok é, hoty há | valamit tudok csinányi, | ugyi. | De mos mégin ojam beteg vagyok ám, ojaný gyöngé vagyok, ennyi nem tudok, keveset igen ugyi, | hát | aho van a eröm is, amennyit észék. | Há ugyi osztá | most | má | így vagyok é.

Ötvenegybe kórházba vótam, | akkor ot vótam hét hétig, akkor mindennap vizsgátak. | Ot megállapították, hogy van nekém, izé, | atyhártyo | aggyuládásom. | És mégó [!] megvizsgátok cukorbetegsége, | vesébajra, | mindére, | és akkor idegosztáló kúttek, | ott át akartak nekém itt eret vágni é, | de ugyi a orvos asz monta, hogy nekém asz nem lehet megcsinányi. | A széstricska [‘ápoló nővér’] folton it kotorászto nekém é, hoGY: „Megcsináták nekém esztét má?” Folton üldözött írte, | hogy mennyek le, és monygyam még a orvosnak, hogy esz nekém még kő csinányi. | Há osztá ém mutattam a papiromot a orvosnak, | a röntgenpapirt ugyi, | nos asz monta nekém, hoGY „Esztet magánok nem tuggyuk megcsinányi. | Nem lehet.” Mondom | a: „doktor úr kérem” — mondom — „a széstricska eszt nekém nem fogja elhinni.” | Aszt monygya nekém, hoGY | monygyam még a széstricskának, hoty ha nem hiszi é, győjön és informálja. [!] | Há osztá ugyi | virre vizsgátok még ére a bazédóra, vizsgátok é, | vót nekém negyvenhét százalékos bazédóm, | s annyira lefejlésztették, hocs csak nyóc lett. | De héjába vót, mer a szivem azír csak | dolgozott ugyi addig mindig, mik csak még nem opérátok a nyakamra. | S osztá nekém megopéráták a nyakamat, | it van egy nagy lik benne jé, mer | tizenegy hónapig gyógyúd be. | Tizé | egy hónapig. | Kaptam beje vathúst, | vathús nyód benne, | s annyit lápiszúták nekém esztét az a szérdaheli Perblum, | hogy má majnem átette nekém a itt a gégülömöt. | Níz még Miklós, | it van a gégülöm, | egy víkom bőr. | És még ha tovább engemét | lápiszúl, akkor beérszi nekém az a izét, | aszt a gégülömöt, és ugyi vígem va. |

No akkor mikor mentem a gyomromra, Makaji, | a primár [‘főorvos’] asz monta, hoGY | mikor levetkősztem, megvizsgát, hoGY | megcsinájó újam megopérájó a nyakamat, mer hogy esz csunya nekém ez a lik, | s montam neki, hogy asz má én nem hagyom, | hocs csak a gyomromra opéráno még, | hogy as sikerüne. | Asz monta, hod né fíjek semmit, | fok sikerünyi. | Mikor osztá engem megopérátok, | é vótam a opéráló asztaló röggé kilenc órátú dilutá egyg órájig. | Dilutá egyg órájig. | Osztá én úgy elaluttam | — Pozsomba a beteG | a nagy betegségidzőbe — | úgy elaluttam, hoty kedde opérátok, | monygyam, | kilenc órák elaluttam, lehetett ojam féltiz, mer | minnyá nem aluttam é, mer velem dógosztak még, | alunnyi nem aluttam. | És akkor | elaluttam és | má nem tuttam magamrú semmit. | Egyg órák vitték a ágyomra, | há osztá engemét kettettek fíjel is, | hogy... föl akarnak kettényi, de nem tuttak. Még másnap | valahogyan dilutá három órák kettém fő. | Akkor is úty kettét fő a Makaji engemét. | Akkor kérdészem tüle, kérdészte tülem, hoGY | „hogy vam fíjam?” |

Montam, hoGY | gyöngé vagyok. | Sëmmi fájdalmat nëm érérsztem, csak nagyony gyöngé vótam ugi. | ...Osztá | kérdésztem túle, | hogy mïjen nap vam mámo, mer nëm tuttam aszt, hogy mïjen nap van, ugi. | Asz monygya, hoGY | „szërda vam fijam, szerda” asz monygya. | Há osztá | mëgin kërdi, hoty hogy vagyok, mondom, igëny gyöngé vagyok. | Elmënt | Makaji, elmënt, | osztá gyött a fijam, | Kàrcsi, | Tàmás | mëg a Keszi Miklós, | de azokkà sëm beszítem sokájig, mer há | tálán nëm is lëhetëk sokájig ottá, | mëg mëgi ojan ámos vótam, hocs csak áhunnyi akartam. | El is aluttam minnyá újra, | nos, | ëccër fönízëk, | há akkor má íty ki van a kezem íGY | fesztíve ë, | nos izé, | nízëk íty föl ë, | há látom, hogy vírt | csöpöktetnek nekëm ide be jë. | Há osztá ugi | é aluttam továb, é as së tudom, hogy asz [!] mikor beszúrták aszt a | tút, és mikor kivëttik, as së tuttam. | Úgy aluttam mëg akkor. | És osztá másoccor, mikor fönisztem, akkor má kaptam aszt a tápszërt, | má akkor a vír | bëcsurgot nekëm, és akkor kaptam aszt a imflúziját. | Há osztá ugi, | én a gyomromot simogattam, hoty fáj, de bizon nëm fáj nekëm, | as së tuttam, hogy mi va rajta, | csak gondútam, hoGY | mëg vagyok opërávo, nos jó van, ugi? | Akkor harmannápjáro jön a szësztrieska | nos levész a gyomromrú valamit, | az vót ëty homogzsák. | Nos mikor asz [‘azt’] levëtte, rúlam akkor érérsztem, hoGY | ëty kicsit íty föl | engett a gyomrom ë, | de fájni ëty szëmët nëm fáj. | Opërácijó utá ëty szëm fájdolmot nëm érérsztem, de inëkcijók azok foltony gyöttëk. | Nos osztá kérdésztem a szësztrieskátú, hogy mír kapom a inëkcijót, asz monta, azír, | hogy në érérszëk fájdalmat. | Osztá kérdésztem, | valami negyednápjáro Makajitú, hoty „primár úr, | csunya vót a főkílëm?” mer | a izé, az a | rëngömpapir csak mutatott akkorát, mind ëgy rizsaszëm. | Nëm, mint a cukorborsó, akkorát. | Nos asz monygya, hoGY | äkkora vót fijam ë, | äkkora jë, | ijem főkíl vót, nagyon csunya vót, asz monygya, | nehëz opërácijó vót, | mer ippën a gyomorszájná vót, | a gyomorszájná. | És, | ugi. . . mikor . . . é lefëkszëk, nos ëre az ódalámra fordúllok ë, | há nekëm it mindig ropog ë. | Hoty ki van nekëm it tódva, leváktok valamit innen, nos | ki van tódva, hogy nekëm az mindig ropoG? | Itt ëkëzd ropognyi, idájig ropog ë, mintha szítpattanna jë, és osztá | újra mëgi.

[Enni tud mindent?] Nëm. | Levest, azd borzasztó keveset. Van úty, hogy egísz hétë së tudok levest ënnyi. | Mër ha ojan a leves, hoGY | a gyomrom bëvëszí, aszt mëgëszëm, fë tányír levest. | De példájul vannak ojan levesëk, hoGY | hát mëkkóstulom, ëty kánállú mëgëszëm, | nëm köll, | mer a gyomrom nëm vëszí bë, és nëm is ëhetëk. | Tësztafëlit | két kánállú, | marhahuslevest, aszt mëg ëggyátujján nëm tudom mëgënnyi, | csibëhuslevest mëgënnim, | de hám még nincsenek, van nekëm sok csibém má, | de mëk csak ijenëk ë, még nëm lëhet levágnyi. | Monygyuk most má húst, aszt nëm tudok annyit mëgënnyi, mint azëlött. | Má opërácijó utá [!], akkor | mëgëttek ëgy nap három-níd darab húst is. | Èccërre nëm, csak ëccërre ëggyet. | De osztá mëgëhszëtem, ëGY | fél óra múva má ojan ëhes vótam, akkor mindig, izé, mëgin ëttem. | De há | mostan | nincs ëtvágyom a húsho së, | igën keveset tudok mëgënnyi. |

[S meddig maradt a kórházban?] *Én | beméntem valami hetediké vaty hatodiká, | június hatodiká, | há tizenkettődikén opérátok, | s osztá még öt vótam tí [!]* | tizenkét nap. | *Akkor, | amin kivéttik, opérációj után kivéttik tizedik nãpjáro | a várást nekém osztá, akkor ótá haza is engedtek.* | *Há, ugyi, minnyá nem tuttam dógozni, | Karcsi vót otho három hónapig ë, | as sütöt-főzött, | mer há, | há mēksütötte az a palacsintát is, | mēk há, ugyi, mindēhová ěmēnt, mer én nem tuttam, én ojany gyöngē vótam, hogy én nem tuttam, izé.* | *Galambokat szerzētt, | aszt ěttem, | galamblevest, | galamphúst, ěty kis sóskát, spēnótot | vagy ěty tojást, de há akkor sē tuttam mindēnt mēgēnni. Monta ja primár hoty sok tejet igyak, | vaty sok káyét igyak, | de | sē káyét, sē tejet még májik sē tudok ěnni.* | *Én csak tēját iszok mindtG, | csipketēját. | Csipketēját. Orosz tēja an nem jó nekēm, | mer attú ojany gyöngē a szivēm, hogy az elgyöngítti a szivēmēt.* |

Há. | Há osztá csak azúte így vagyok ë, | dúgozgatok, | el is fáradok, | ótá, | azír | ledűllök ěty kicsint, | eszēmbē jut valami, hoty há esz még mēk köl csinányi, | akkor má föl is kelēk...

Adatközlő: Patócs Ferencné Balódi Mária, földműves, háztartásbeli, 68 éves. A magnetofon-felvétel ideje 1962. június 24. Az átírás a központosásban a HSz.¹⁰-ot követi, a | a szünetet jelzi.

KÁZMÉR MIKLÓS

TARTALOM

Cikkek

<i>Gergely Piroska</i> : Módszertani észrevételek a személynevek szinkron vizsgálatához.	3
<i>Pavel Smoczyński</i> : Untersuchungen zu polnischen Familiennamen	17
<i>Kovács István</i> : „Az Landorfejűrvár...” emlékirat és a Verancsics-Évkönyv zárt i-zése.	43
<i>É. Kiss Sándor</i> : Villongó	57
<i>Balogh László</i> : Szólások és szóláshasonlatok népies magyarázata Szamosszegről	59
<i>S. Varjú Anna</i> : Kömörő község földrajzi nevei	65
<i>Jakab László</i> : Penészlek földrajzi nevei.	79

Ismeretetések, bírálatok

<i>Kálmán Béla</i> : A nevek világa. Ism. <i>Mikesy Sándor</i>	87
A magyar nyelv története és rendszere. Ism. <i>Kálmán Béla</i>	89
<i>Penavin Olga</i> : A jugoszláviai Muravidék magyar tájnyelvi atlasza. Ism. <i>Kálmán Béla</i>	91
<i>Győrffy György</i> : Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. Ism. <i>Sebestyén Árpád</i>	92
Finn névtani munkákról. Ism. <i>A. Kövesi Magda</i>	94
<i>Leon Kaczmarek</i> : Nasze dziecko uczy się mowiy. Ism. <i>Molnár István</i>	98

Nyelvjárási adatok

<i>Máté József</i> : Tájszavak Heves községből (3).	99
<i>Penavin Olga</i> : Kórógyi szójegyzék (3).	104
<i>Balogh László</i> : Szamosszegi szójegyzék (2)	108
<i>Balogh Lajos</i> : Nyelvjárási szövegek III. A dunántúli nyelvjárásterület északi része	117
<i>Kázmér Miklós</i> : Nyelvjárási szöveg a csallóközi Hodosból	133

Résumé

<i>B. P. Gergely</i> : Remarques méthodologiques dans l'examen synchrone des noms de personne	15
<i>P. Smoczyński</i> : Tanulmányok a lengyel vezetéknévek köréből	40
<i>I. Kovács</i> : L'itacisme dans les mémoires de „Az Landorfejűrvár...” et dans les annales de Verancsics	55
<i>S. É. Kiss</i> : Villongó (Wortklärung)	58
<i>L. Balogh</i> : Volkstümliche Erklärung einiger Redewendungen und Gleichnisse	64
<i>A. III. Вору</i> : Географические названия села Кеме	77
<i>L. Jakab</i> : Ortsnamen von Penészlek	85

Kossuth Lajos Tudományegyetem

A kiadásért felelős: Bognár Rezső

Felelős szerkesztő: Kálmán Béla

Műszaki és technikai szerkesztő: Sebestyén Árpád

A kézirat nyomdába érkezett: 1968. január hó. Megjelent: 1968. augusztus hó. Készült monó szedéssel, íves magasnyomással, az MSZ 5601—59 és az MSZ 5602—55 szabvány szerint. Példányszám: 700. Terjedelem 11,9 A/5 ív.

68.1494.66-12-2 Alföldi Nyomda, Debrecen